Latvijas
ARHĪVI

2022/I

Latvijas Nacionālais arhīvs
Latvijas Arhīvistu biedrība

Galvenā redaktore
ANITA ČERPINSKA

Atbildīgā redaktore
INETA LIPŠA

Redakcijas padomes priekšsēdētāja
MĀRA SPRŪDŽA

Redakcijas padome
ANDRIS CAUNE, ALEKSANDRS IVANOVS, ĒRIKS JĒKABSONS, AIJA KALNCIEMA, JACEKS KROHMALS (POLIJA), ERVĪNS OBERLENDERS, VALDA PĒTERSONE, ANDREJS PLAKANS (ASV), MACEJS SEKERSKIS (ASV), INGŪNA SLAIDIŅA, GVIDO STRAUBE, KĀRLIS ZVIRGZDIŅŠ

Latvijas Nacionālā arhīva izdevums
Dibināts 1993. gadā
Reģistrācijas apliecība Nr. 1087

Zinātniskā sekretāre **Anete Mežmača**
Literārā redaktore **Ilze Antēna**
Vācu teksta redaktore **Valda Kvaskova**
Angļu teksta redaktore **Iveta Boiko**
Maketētājs **Oskars Jūrmalnieks**
Māksliniece **Baiba Šomase**
Vāka dizains **Anete Mežmača**

Vāka noformējumam izmantots Marikas Vanagas foto.
Par rakstos atspoguļotajiem faktiem un viedokļiem, kā arī par publicētajām fotogrāfijām u. c. ilustratīvajiem materiāliem atbild rakstu autori.

ISSN 1407-2270

© Latvijas Nacionālais arhīvs, 2022
© Latvijas Arhīvistu biedrība, 2022

SATURS

VĒSTURE

Valda Kvaskova, Anita Čerpinska — Kurzemes pilsētas 19. gs. pirmajā pusē: Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas pārskats par Kurzemes pilsētu pagrimuma cēloņiem 5

Jānis Šiliņš — Padomju režīma attiecības ar mazākumtautībām Latvijā 1919. gadā 35

Oskars Pavlovičs — Latvijas robežsardzes izveidošana Neatkarības kara laikā, 1919. gada novembris – 1920. gada augusts 52

Jānis Viļums — Katoļu priestera Antona Juhņeviča darbība un loma pretošanās kustībā PSRS okupētajā Latvijā 1944.–1945. gadā 69

Dzintars Ērglis, Ina Stāmere, Gints Zelmenis, Arturs Žvinklis — Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas kadru politikas akcentu maiņa un tās konsekvences 1953. gada janvārī–martā 87

ARHĪVU DZĪVE

Anete Mežmača — Latvijas Valsts vēstures arhīva izstāde "Pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības 16.–18. gadsimtā" 105

Gints Zelmenis — Latvijas pārstāvju vizīte Ukrainas arhīvos 108

Ainārs Bambals — Konference "Bruņota antikomunistiskā pretošanās Austrumeiropā un Centrāleiropā 1944.–1953. gadā" Viļņā 111

Anete Mežmača — Konference "Personas dati arhīvā: privātums un pieejamība informācijas laikmetā" 118

Dmitrijs Jacevičs — Baltkrievijas Nacionālajā vēstures arhīvā esošo dokumentu saglabāšana un digitalizācija (krievu val.) 122

Daiva Lukšaite — Valsts arhīva sistēma Lietuvā pēc 1990. gada (angļu val.) 125

Ainārs Bambals — Starptautiskā konference "Nosargāt valsti. Toreiz un tagad: Baltijas valstu pretošanās pieredze un Ukraina" 131

IN MEMORIAM

Gunta Pašuna — Ausma Kalniņa (1942–2021) 137

JAUNĀKĀ LITERATŪRA 139

HRONIKA

2021. gada janvāris–decembris 152

LATVIJAS ARHĪVI (ARCHIVES OF LATVIA). 2022. N 1
CONTENTS

HISTORY • *Valda Kvaskova, Anita Čerpinska*. Cities of Kurzeme in the Early 19th Century: the Report of the Central Commission for the Affairs of the Cities of Kurzeme on the causes of the decline of the cities • *Jānis Šiliņš*. The Relationship between Soviet Regime and Ethnic Minorities in Latvia in 1919 • *Oskars Pavlovičs*. Establishment of the Border Guard of Latvia during the War of Independence, November 1919 – August 1920 • *Jānis Viļums*. Activities of Catholic Priest Antons Juhņevičs and his Role in the Resistance Movement in Latvia Occupied by the USSR, 1944–1945 • *Dzintars Ērglis, Ina Stāmere, Gints Zelmenis, Arturs Žvinklis*. The State Security Institutions of the Latvian SSR in 1953: on the Eve of Transition, January–March 1953 • **ARCHIVES TODAY** • *Anete Mežmača*. Exhibition of the Latvian State Historical Archive "Evidence on Economic, Social and Moral Life of Townsfolk from the 16th to 18th Century"• *Gints Zelmenis*. Visit of Latvian representatives to the archives of Ukraine • *Ainārs Bambals*. Conference "Armed anti-communist resistance in East-Central Europe in 1944–1953" in Vilnius • *Anete Mežmača*. Conference "Personal data in the archives: privacy and openness in the information age" • *Dmitry Yatsevich*. Preservation and digitization of Documents in the National Historical Archive of Belarus (in Russian) • *Daiva Lukšaitė*. The State Archival System in Lithuania after 1990 (in English) • *Ainārs Bambals*. International conference "Defending Latvia. Then and now: national resistance experience of Baltic and Ukraine" • **IN MEMORIAM** • *Gunta Pašuna*. Ausma Kalniņa (1942–2021) • **LATEST LITERATURE** • **CHRONICLE**

LATVIJAS ARHĪVI (ARCHIVE LETTLANDS). 2022. HEFT 1
INHALTSVERZEICHNIS

GESCHICHTE • *Valda Kvaskova, Anita Čerpinska*. Kurländische Städte in der ersten Hälfte des 19. Jh.: Bericht der Zentralkommission für die Angelegenheiten der Städte in Kurland über die Ursachen des Verfalls kurländischer Städte • *Jānis Šiliņš*. Beziehungen des Sowjetregimes zu den Minderheitsnationen in Lettland im Jahr 1919 • *Oskars Pavlovičs*. Die Organisierung der lettischen Grenzwache während des Unabhängigkeitskrieges: November 1919–August 1920 • *Jānis Viļums*. Die Tätigkeit und Rolle des katholischen Priesters Antons Juhņevičs in der Widerstandsbewegung in dem von der UdSSR okkupierten Lettland 1944–1945 • *Dzintars Ērglis, Ina Stāmere, Gints Zelmenis, Arturs Žvinklis*. Akzentwechsel in der Personalpolitik des Ministeriums für Staatssicherheit der Lettischen SSR und seine Folgen, Januar–März 1953 • **LEBEN DER ARCHIVE** • *Anete Mežmača*. Ausstellung des Historischen Staatsarchivs Lettlands "Zeugnisse des wirtschaftlichen, sozialen und moralischen Lebens städtischer Einwohner im 16.–18. Jh" • *Gints Zelmenis*. Besuch lettischer Archivare in ukrainischen Archiven • *Ainārs Bambals*. Konferenz "Bewaffneter antikommunistischer Widerstand in Ost- und Mitteleuropa 1944–1953" in Vilnius • *Anete Mežmača*. Konferenz "Personaldaten in Archiven: Privatwesen und Zugänglichkeit im Informationszeitalter" • *Dmitry Yatsevich*. Erhaltung und Digitalisierung der Dokumente im Weißrussischen Nationalarchiv (russisch) • *Daiva Lukšaitė*. System der Staatsarchive in Litauen nach 1990 (englisch) • *Ainārs Bambals*. Internationale Konferenz "Den Staat schützen. Damals und jetzt: Widerstandserfahrung baltischer Staaten und die Ukraine" • **IN MEMORIAM** • *Gunta Pašuna*. Ausma Kalniņa (1942–2021) • **DIE NEUSTE LITERATUR** • **CHRONIK**

VĒSTURE

VALDA KVASKOVA, ANITA ČERPINSKA

KURZEMES PILSĒTAS 19. GS. PIRMAJĀ PUSĒ: KURZEMES PILSĒTU LIETU CENTRĀLĀS KOMISIJAS PĀRSKATS PAR KURZEMES PILSĒTU PAGRIMUMA CĒLOŅIEM

Avota publikāciju veido 1818. gada Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas atzinums par Kurzemes pilsētu stāvokli un ierosinājumi tā uzlabošanai. Tā ir informatīvi piesātināta liecība par ekonomiska un sociāla rakstura problēmām, ar kurām saskārās pilsētas, un par to, kādi līdzekļi tika uzskatīti par piemērotākiem problēmu risināšanai. Aplūkoto jautājumu loks skar pilsētu pārvaldes, naudas aprites, iedzīvotāju nodarbinātības, ebreju skaita pieauguma un citus jautājumus.
Atslēgvārdi: Kurzemes guberņa, 19. gadsimts, pilsētu pārvalde, pilsētu ekonomika.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabājas 18. gs. beigās un 19. gs. pirmajā pusē dzīvojušā ārsta Oto Hūna (*Huhn*; 1764–1832) apkopotie materiāli par dažādām pilsētām un lauku novadiem, iedzīvotājiem, viņu sadzīves tradīcijām, ekonomiku, medicīnu un slimībām. Lielākā daļa materiālu glabājas arhīva 6810. fondā "Oto Vilhelms Hūns, ārsts, novadpētnieks", bet atsevišķas lietas ir arī citos fondos. Viņa sagatavotais topogrāfiskais apraksts par Rīgu publicēts 19. gs. sākumā,[1] bet materiāli par Vidzemi un Kurzemi palikuši nepublicēti, jo O. Hūns nepaspēja pabeigt darbu pie to savākšanas un sakārtošanas.

Oto Vilhelms Hūns dzimis Jelgavā, mācījies Jelgavas ģimnāzijā. Studēja teoloģiju Halles Universitātē, turpināja medicīnas studijas Getingenē, kur 1788. gadā kļuva par doktoru. 1789. gadā O. Hūns atgriezās Vidzemē un strādāja Rīgā par ārstu līdz 1804. gadam un no 1813. līdz 1832. gadam. Viņš darbojās arī Sanktpēterburgā un Maskavā, bija Kurzemes literatūras un mākslas biedrības biedrs, Sanktpēterburgas Medicīnas kolēģijas goda loceklis, Šveices

[1] Гун, Отто (1804). *Топографическое описание города Риги, с присовокуплением врачебных наблюдений, сочиненное в 1798-м году.* Санктпетербург: напечатано в Медицинской Типографии. Šī izdevuma manuskripts vācu valodā glabājas: Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA_LVVA), F6810_1_27, 28.

korespondējošo ārstu un ķirurgu biedrības goda biedrs, Getingenes karaliskās zinātnieku biedrības korespondētājloceklis. Paralēli ārsta darbam O. Hūns vāca dažādas ziņas par apkārtni un notikumiem, centās sniegt priekšlikumus baku potēšanas veicināšanai, vecmāšu darba uzlabošanai, ievainotu karavīru transportēšanai un pat sausās zupas gatavošanai armijas vajadzībām.

Lai arī dažādu nozaru pētniekiem Oto Hūna mantojums ir pazīstams un to izmanto medicīnas vēstures, etnogrāfijas un novadpētniecības interesenti, tomēr tas būtu pelnījis plašāku atpazīstamību informatīvās bagātības dēļ. Šajā žurnāla numurā publicētais O. Hūna fondā glabātais "Vispārējs pārskats par Kurzemes pilsētu pagrimuma cēloņiem" (LNA_LVVA, F6810_1_76) veido vienu no lietām, kas saistītas ar materiāliem par Kurzemes pilsētām. Pārējās lietas katra veltīta konkrētai pilsētai – Liepājai, Ventspilij, Jelgavai, Kuldīgai, Bauskai, Jēkabpilij, Jaunjelgavai, Piltenei, Grobiņai, Aizputei un Tukumam.

Šī dokumentu kopuma tapšanas iemesls bija fakts, ka 19. gs. sākumā vietējās pārvaldes amatpersonas un institūcijas – ģenerālgubernators, guberņu valdes un pilsētu maģistrāti – vairākkārt aktualizēja jautājumu par Kurzemes pilsētu ekonomisko stāvokli un tā uzlabošanas iespējām, jo bija vērojamas problēmas ar nodokļu iekasēšanu, bet pilsētas pastāvīgi sūdzējās par pārlieku apgrūtinošo karavīru izmitināšanas slogu.

Saskaņā ar 1818. gada 6. marta Rīgas kara gubernatora un Baltijas guberņu civilo lietu virspavēlnieka Filipa Pauluči (*Paulucci*; 1779–1849) pavēli bija izveidota Kurzemes pilsētu lietu Centrālā komisija (*Центральная комиссия поправлений состояния городов Курляндской губернии*),[2] kuras galvenais uzdevums bija sniegt ierosinājumus pilsētu stāvokļa uzlabošanai. Tajā ietilpa:

1) komisijas priekšsēdētājs Kurzemes guberņas valsts padomnieks kolēģijas asesors Frīdrihs fon Vetbergs (*Ветберг, Wettberg*; 1779–1825);

2) kolēģijas padomnieks Gustavs Harders (*Harder*; 1765–1838);

3) guberņas maģistrāta asesors Johans Frīdrihs Šarpentjē (*Charpentier*; 1758–1831);

4) galma virstiesas padomnieks Georgs Benedikts fon Engelharts (*Engelhardt*; 1760–1822);

5) Jelgavas reformātu baznīcas mācītājs profesors Karls Vilhelms Krūze (*Cruse*; 1765–1834).

Centrālā komisija sagatavoja sarakstu ar jautājumiem, uz kuriem katras pilsētas Speciālajai komisijai bija jāsniedz atbildes. Komisija vēlējās noskaidrot trīs pamatlietas:

1) pilsētas un kopienas pašreizējais vispārējais stāvoklis – pilsētas ienākumi un izdevumi, kases pārvaldīšanas kārtība, parādi, pārvaldes uzbūve, iedzīvotāju

[2] Šis fakts ir minēts kolēģijas padomnieka Gustava Hardera dienesta gaitas aprakstā 1827. gada maijā. LNA_LVVA, F96_9_231, b. p.

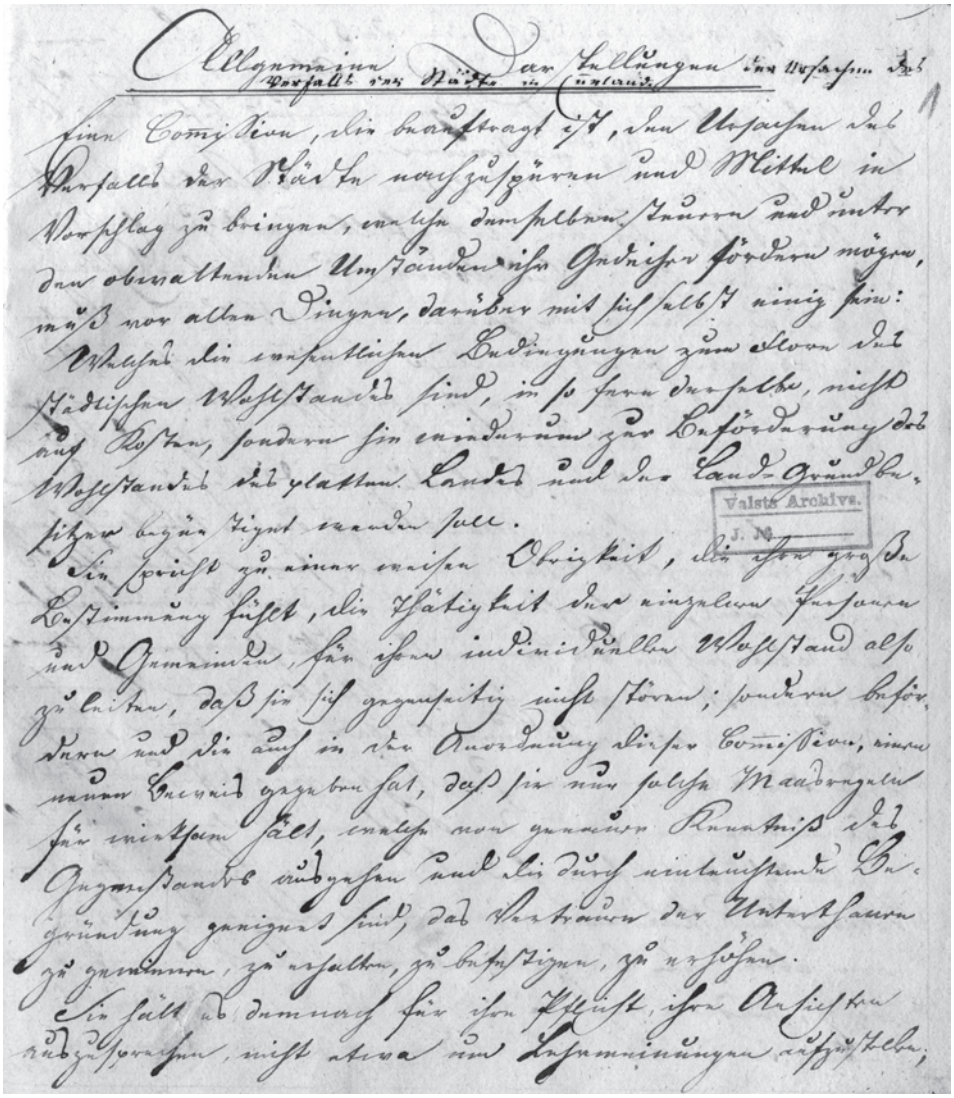

Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas ziņojuma kopija par Kurzemes pilsētu pagrimuma cēloņiem. Fragments. 1818.–1822. gads. LVA_LVVA, F6810_ 1_76, 1. lp.

skaits, nabagmājas, apdrošināšana pret ugunsgrēkiem, kopienai uzliktās nodevas un nastas;

2) iedzīvotāju grupu stāvoklis – kārtas, ebreju skaits, nodarbošanās;

3) ierosinājumi pašreizējā pilsētas stāvokļa uzlabošanai – kā palielināt ienākumus, veiksmīgāk tos pārvaldīt un kā samazināt izdevumus.[3]

1818. gada laikā pilsētu Speciālās komisijas sagatavoja atbildes uz iesūtītajiem jautājumiem, bet Centrālā komisija apkopoja informāciju un sniedza gala atzinumu par Kurzemes guberņas pilsētu vispārējo stāvokli un ierosinājumus tā uzlabošanai, minot konkrētu pilsētu piemērus. Ierosinājumi skāra naudas plūsmas nodrošināšanu, satiksmes, kā arī tirdzniecības un amatniecības veicināšanu. Interesanti, ka komisija nekādā aspektā neskar rūpniecības attīstības jautājumu, iespējams, tajā neredzot pietiekamu ekonomisko potenciālu.

Centrālā komisija nodeva atzinumu kopā ar katras pilsētas pamatdatu tabulām ģenerālgubernatoram F. Pauluči, kurš šo informāciju nosūtīja tālāk izskatīšanai Krievijas impērijas Iekšlietu ministrijā. Tā kā 1837. gadā visas institūcijas atgriezās pie jautājuma par Kurzemes pilsētu panīkumu un iemesli bija identiski situācijai 1818. gadā, tad var secināt, ka komisijas ierosinājumi lielā mērā palika "uz papīra".[4] Komisijas ierosinājumi, kas skāra sīknaudas aprites, ceļu kvalitātes un tirdzniecības organizācijas jautājumus, neattiecās tikai uz Kurzemi, bet gan uz visu impēriju un nebija vienkārši risināmi.

Oto Hūna fondā apstiprinātu norakstu jeb kopiju veidā pieejami visu Kurzemes pilsētu Speciālo komisiju un Centrālās komisijas atzinumi. Atsevišķos gadījumos, kad Speciālās komisijas bija papildus sniegušas izsmeļošu materiālu par kādu pilsētas dzīves aspektu, piemēram, karaspēka izmitināšanu, šādi apraksti O. Hūna materiālā izlaisti, toties pievienoti papildmateriāli no avīzēm un zīmējumi. Tā kā visas kopijas izgatavotas vienā rokrakstā, var pieņemt, ka O. Hūns vai kāds cits viņa uzdevumā veicis šo dokumentu norakstīšanu pilsētu vai guberņas arhīvos, kur viņš vāca informāciju par Kurzemi. Pagaidām LVVA fondos nav izdevies atrast Centrālās komisijas atzinuma oriģinālu, tādēļ nav iespējas veikt salīdzināšanu. Neskatoties uz to, arī kopijas veidā materiāls ir interesanta sava laikmeta liecība par Kurzemes pilsētu pārvaldi, ekonomiku un iedzīvotājiem, kā arī par tā laika priekšstatiem un to, kas būtu jāmaina, lai pilsētas funkcionētu labāk.

Publicēto lietu veido četri dokumenti:

1) Centrālās komisijas sagatavotais vispārējais pārskats par Kurzemes pilsētu panīkuma iemesliem;

---

[3] Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas instrukcija speciālajām komisijām. Kopija. Jelgava, 11.05.1818. LNA_LVVA, F412_7_149, 30.–36. lp.

[4] Kurzemes guberņas pārvaldes iestāžu sarakste par ziņu sniegšanu Baltijas ģenerālgubernatoram Karlam Magnusam fon der Pālenam par Kurzemes pilsētu stāvokli, 1837. gads. LNA_LVVA, F96_6_251, 1.–24. lp.

2) no vispārējā pārskata izrietoši Kurzemes pilsētu stāvokļa uzlabošanas priekšlikumi, kas kvalificējās iesniegšanai Sanktpēterburgā;

3) tādi paši priekšlikumi, kas kvalificējās iesniegšanai F. Pauluči;

4) Kuldīgas, Ventspils un Piltenes Speciālās komisijas priekšsēdētāja Oto Rozenberga ziņojums Centrālajai komisijai.

Kā jau minēts, Centrālās komisijas galvenais uzdevums bija konstatēt Kurzemes pilsētu stāvokli un sniegt priekšlikumus tā uzlabošanai. Šis mērķis tika sasniegts ar pirmajiem trijiem dokumentiem. Pirmajā bija konstatēta situācija, otrajā un trešajā – sniegti priekšlikumi, viens no kuriem bija domāts sūtīšanai uz Sanktpēterburgu, lai pēc vajadzības to izmantotu guberņas nozīmes likumdošanas aktu un ukazu izstrādāšanā, bet otrs bija adresēts F. Pauluči priekš vietēja rakstura rīkojumiem. Pēdējais dokuments ir apkopojoša rakstura un skar triju pilsētu problēmas, tādēļ tas neiederējās pie lietām, kas attiecās tikai uz vienu konkrētu pilsētu.

Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas materiālu kopijas par Kurzemes pilsētu pagrimuma cēloņiem un tās izstrādātie priekšlikumi stāvokļa uzlabošanai

1818.–1822. gads

[1. lp.]

Vispārējs pārskats par Kurzemes pilsētu pagrimuma cēloņiem

Komisijai, kurai uzdots noskaidrot pilsētu pagrimuma cēloņus un izteikt priekšlikumus to novēršanai, lai atbilstoši apstākļiem veicinātu pilsētu uzplaukumu, vispirms jāvienojas uzskatos par to, kādi ir būtiskie priekšnoteikumi pilsētu attīstības veicināšanai, turklāt tā, lai tas nenotiktu uz lauku teritoriju rēķina, bet gan, tieši otrādi – veicinātu to, kā arī zemes īpašnieku labklājību.

Komisija vēršas pie viedās valdības, kas izprot savu dižo sūtību vadīt atsevišķu personu un kopienu darbību viņu labklājības celšanas virzienā tā, lai viņi cits citam netraucētu, bet gan atbalstītu. Arī šīs komisijas izveidošana sniedz jaunu pierādījumu tam, ka tā par iedarbīgiem līdzekļiem uzskata tikai tādus pasākumus, kas balstīti precīzā objekta pārzināšanā un ar pārliecinošu pamatojuma spēku spēj iemantot, saglabāt, stiprināt un vairot pavalstnieku uzticību.

Komisija tādējādi uzskata par pienākumu izklāstīt savus uzskatus nevis tāpēc, lai sniegtu kādas pamācības,

[1. lp. o. p.]

bet gan daļēji lai parādītu, ka tā pareizi uztvērusi labvēlīgās un apgaismotās valdības nodomu un pietiekami pamatotu tai izvirzītos vispārējos un īpašos uzdevumus.

Ikvienas tautas bagātība un labklājība balstīta tās uzturēšanai un dzīves līmeņa celšanai lietojamo un izlietoto produktu kvalitātē. Lauksaimnieks iegūst pārtikas produktus no dabas, bet to pārpalikums kļūst viņam par nastu, ja viņš nevar to apmainīt pret precēm, kas var kalpot viņa dzīves kvalitātes celšanai un ļauj apmierināt neatliekamās vajadzības pēc iztikas, apģērba un mājvietas. – Šai preču apmaiņai viņam nepieciešams tirgus, proti, lai viņš ar iespējami mazāku daļu savu produktu pārpalikuma varētu iegūt iespējami vairāk sava dzīves līmeņa celšanai un turklāt vēl kaut ko ietaupīt nedrošajai nākotnei. Šādu tirgu viņam piedāvā pilsētas, kuru iedzīvotāji tiešā veidā no dabas neko nesaņem, bet laukos saražoto uzglabā iekšzemes vai ārzemju pieprasījumam (kā tirgotāji) vai arī pārstrādā tos dažādām vajadzībām (kā amatnieki). – Pilsētnieki un laucinieki gūst savstarpēju labumu, turklāt kā ikvienā uzticamā sadarbībā nevis vienpusīgi, bet abpusēji, t. i., abi. – Pilsētās līdztekus pastāv dažādas nodarbes; cita
[2. lp.]
kalpo citai, un darbs tiek dalīts, turklāt tas notiek jo lielākā apjomā, jo plašāks un apmeklētāks ir tirgus. Darba dalīšana ne tikai atvieglo darbu un samazina lauksaimniekam viņa ražojumu izmaksas, bet padara tos arī plašāk izmantojamus, t. i., labākus.

Tāpēc pamatprincips, kas izriet no sacītā, ir šāds:

Viss, kas atvieglo savstarpēju sadarbību vai preču apmaiņu un ilgstoši to veicina, viss, kas sekmē amata prasmes, kalpo pilsētu uzplaukumam, reizē arī nākot par labu lauku teritorijām. – Savukārt viss, kas traucē un mazina savstarpējo komunikāciju, amata prasmju apguves veicināšanas vietā to kavē, liek šķēršļus pilsētu uzplaukumam un gremdē tās, jūtami negatīvi iespaidojot arī laukus.

Priekšlikumi pilsētu uzplaukuma veicināšanai būtu šādi:

1. Vienkārša satiksme iekšzemē un ar ārzemēm, ko nodrošina ceļi, kanāli un ostas.

2. Tirdzniecības atvieglošana – gan vairumā, gan mazumā – ar drošas naudas palīdzību, it īpaši ar ērti lietojamas sīknaudas un tirgus nolikumu palīdzību.

3. Atvieglotas iespējas iegūt naudas kapitālu ar hipotēku sistēmas palīdzību.
[2. lp. o. p.]

4. Atvieglota konfliktu atrisināšanas iespēja īpašuma un tiesību jautājumos ar ātri un viegli sasniedzamas tiesas iestādes starpniecību.

5. Atvieglota nenovēršama ļaunuma un slogu pārvarēšana kopīgiem spēkiem (uguns apdrošināšanas iestādes, nabagmājas, karavīru izmitināšanas, nodevas).

6. Atvieglotas iespējas apgūt un pilnveidot amata prasmes.

7. Lauku iedzīvotāju savstarpējās komunikācijas iespēju uzlabošana – ar iestāžu, kārtu pārstāvju sapulču, skolu u. c. mācību iestāžu starpniecību.

8. Iespējami mazāka satiksmes ierobežošana.

9. Kopības gara atmodināšana.

1.

Kurzemē ir labi, daļēji pat lieliski ceļi. Lielupe ietilpst ūdens ceļu tīklā, kam, savienotam ar kanāliem, pamazām vajadzētu pārklāt visu impēriju. Mūsu ostas atrodas izdevīgās vietās; jūrniekiem tās ir pieejamas agrāk un paliek atvērtas ilgāk nekā citas impērijas ostas Baltijā. Nelaimi, kas tām visām ir kopīga, proti, aizsērēšanu, var novērst ar drošiem profilakses pasākumiem.

Cita starpā tomēr nedrīkst atstāt bez ievērības faktu, ka pilnveidota satiksme valstī viegli var radīt kaitējumu mazajām pilsētām, jo laucinieks, kurš var pārvietoties pa labiem ceļiem, priekšroku dod nevis mazajiem, bet lielajiem tirgiem,

[3. lp.]

pat ja tie atrodas tālāk. Jāteic, ka Bauskas pagrimums sākās ar mūsu ceļu stāvokļa uzlabošanu, taču tas nav uzskatāms par vienīgo iemeslu. – Taču šādos gadījumos atsevišķu kopienu interesēm jāpaliek pakārtotām vispārības labumam; tomēr nevajadzētu aizmirst pēc iespējas atlīdzināt cietējiem viņu labklājībai nodarītos zaudējumus citādā veidā.

2.

a) Nauda tirdznieciskajos darījumos ir tas pats, kas asinis cilvēka ķermenī – barošanas nodrošinātājs. Ja asinis uzskata par dzīvības pamatu, tad naudu – par tautas bagātības būtiskāko sastāvdaļu, maldīgi pat pārspīlējot tās lielo nozīmi labklājībai. – Naudas trūkums un kļūdas naudas sistēmā negatīvi ietekmē kā pilsētnieku, tā laucinieku, lai gan pēdējo netieši, un izpaužas galvenokārt mazo pilsētu pagrimumā, jo preču aprite laukos galvenokārt notiek apmaiņas ceļā. Lieltirdzniecība izmanto vekseļus un galīgos norēķinos – zelta un sudraba stieņus, bet mazumtirdzniecībai, kas būtībā baro lieltirdzniecību, lai cik nicinoši tā noraugās uz iepriekš minēto, nepieciešama laba, kvalitatīva, viegli lietojama

[3. lp. o. p.]

sīknauda pietiekamā daudzumā. – Krievijas impērijas sīknaudai trūkst svarīgākās no šīm īpašībām, un daļēji tas noticis kroņa uzupurēšanās dēļ. – Vara monētas ir izkaltas tālu no tās īstenās vērtības, proti, vara tirgus cenas, un to lietošana, raugoties no jebkāda aspekta, ir apgrūtinoša. Sešdesmit kapeikas līdzinās vienai mārciņai vara, vismaz 30 vienībās,[5] ar ko nevar rīkoties, bet tikai uzkrāt; par to tagad var nopirkt divarpus mārciņas rupjas maizes. Sudraba monēta reti kad nonāk apgrozībā, turklāt tā nav pietiekami sīki iedalīta; mazākā – 5 kapeikas – ir maksa par $^{5}/_{6}$ mārciņām maizes.[6] Ar to nevar rīkoties, turklāt šīs monētas nav

[5] No 1810. gada Krievijas impērijā kala 24 rubļus vara monētu – 5, 2 un 1 kapeikas, ½ kapeikas (*деньга*) un ¼ kapeikas (*полушка*) nominālā – no puda vara, pudā ir 40 mārciņu, no kā izriet, ka 60 kapeikas izkala no 1 mārciņas vara. Masveida vara monētu kalšanu Krievija realizēja, lai mazinātu sīknaudas problēmu naudas apritē, bet lielais daudzums monētu radīja tās vērtības krišanos pret sudraba naudu un rezultātā nesasniedza galveno mērķi.

[6] Sudraba 5 kapeiku monētas svars bija 1,04 grami.

pieejamas pietiekamā daudzumā. Tādēļ abi šo monētu veidi pazūd no aprites, tās ir konvencionālas zīmes, kas tiek atzītas tikai konkrētā vietā, un to vietā nāk aizliegtas monētas. – Ja, neraugoties uz visiem aizliegumiem, piecu kapeiku monēta netiktu izmantota apgrozībā, mazumtirdzniecība pilnībā apstātos. Aiz tīras augstsirdības valsts liek kalt mazo sudraba monētu ar tādu pašu kornu[7] kā impērijas bankas rublim; kaļ to, neatrēķinot kalšanas izdevumus. Taču valstij būtu izdarīts liels pakalpojums, ja 20 kapeiku monētai noteiktu 72, 10 kapeiku monētai – 60 un 5 kapeiku monētai 30 raudzi un atrēķinātu 8, 12, 16 un 20 procentus par kalšanas izdevumiem.

[4. lp.]

Skaitļi šeit nepretendē uz precizitāti; pētījumos tie jānoskaidro tuvāk. Ja šī maiņas monēta būtu ar asām malām un iespējami zemāku spiedoga reljefu, tā varētu atbilst visām labas sīknaudas prasībām, un kronis, pierēķinot monētu kalšanas izdevumus, segtu to izmaksas. Sabiedrība šo monētu ērtās lietošanas dēļ gūtu bagātīgu atlīdzinājumu to zemās vērtības dēļ, kas reizē, kamēr vien to aprite netiek pārslogota, netiek pakļauta jebkādai ažiotāžai. Vara naudu tad (jo tai jau kopš 1811. gada vairs nav īstena bankas asignācijas seguma) varētu kalt, neapliekot ar nodokli tās saturu – tikai kā konvencijas zīmi – pusi un ceturtdaļas kapeikas monētās, tādējādi radot lielu labumu tirdzniecības apritē un ietaupot lielas summas valsts kasei. Nevarējām atļauties izteikt šo priekšlikumu vispārējā ziņojumā, jo tas, šķiet, attiecas ne tikai uz Baltijas provinci, bet gan uz visu impēriju, taču uzskatījām arī par pienākumu to nenoklusēt pavisam, jo Kurzeme kā robežteritorija ērtu maiņas monētu trūkumu izjūt jo smagāk tāpēc, ka tai kopš trim gadiem saskaņā ar impērijas vispārējiem rīkojumiem atņemta sīknauda, ko tā bija pieradusi lietot gadsimtu gaitā,

[4. lp. o. p.]

bet apritē iepludinātās sudraba monētas nepavisam nesedz visas vajadzības, turklāt vara monētas aizvien vairāk pazūd no aprites.

b) Prasība, lai visu pārtikas preču un izejvielu pārdošana notiktu konkrētās vietās un stundās, varētu šķist kā preču apgrozījuma ierobežošana, taču tas ir tikpat nepareizi kā teikt, ka sirds saraušanās ierobežo asinsriti. Tirgus nolikumi, precīzi un stingri ievēroti, ietaupa pārdevēja un pircēja laiku un tādējādi vairo labklājību. – Nolikumu mums netrūkst, tikai būtu rūpīgāk jāseko līdzi to ievērošanai, kā arī tam, lai tirgus laukums būtu un paliktu tikai tirgus laukums.

3.

Jo drošāka ir iespēja saņemt atpakaļ kapitāla aizdevumu, jo vieglāki ir noteikumi, uz kādiem aizdevējs izsniedz savus līdzekļus. Tas ir iespējams galvenokārt ar viegli pārskatāmas hipotēku sistēmas palīdzību. – Mūsu Kurzemes sistēma būtībā ir radusies no īpašuma dokumentu uzglabāšanas iestādēm,

[7] Dārgmetāla tīrsvars monētā.

un pilnībā trūkst institūcijas, kas ļautu vienā acu uzmetienā ieraudzīt visus apgrūtinājumus un parādus, kas gulstas uz kāda gruntsgabala, jo panākumi, ko gūst atsevišķi kancelejas ierēdņi,

[5. lp.]

nedaudz sakārtojot mūsu hipotēku sistēmu, ir lokāli ierobežoti un dod rezultātu tikai uz neilgu laiku.

4.

Sūdzības par to, ka tiesa nedarbojas tik ātri, kā to vēlas tas, kurš uzskata sevi par cietušo, nav pamatotas, jo, nepatērējot laiku, neko nevar izdarīt, un lai Dievs mums žēlīgs, ja kāds kadi[8] patvaļīgi un bez apdoma tūlītēji izšķir kādu tiesību un īpašumu jautājumu. Noskaidrot, kādi pasākumi vajadzīgi, derīgi un iespējami tiesu procesu paātrināšanai, ir likumu komisijas kompetencē. Raugoties no mūsu viedokļa, varam tikai vērst uzmanību uz rīcības veidiem, kas samazinātu nepieciešamību pēc tiesas spriedumiem un ikdienas komunikācijā vai nu novērstu juridiskus strīdus, vai arī ļautu tos atrisināt ātrāk. – Pēdējo variantu iespējams sasniegt ar hipotēku sistēmas palīdzību, tirgus nolikumiem, biržām, mākleriem, svērājiem, brāķeriem, mutisku vienošanos, cunfšu noteikumiem (par to īpaši runāts 6. nodaļā), bet galvenokārt ar to, ka katrs tiesnesis un tiesas izpildītājs atrodas iespējami tuvāk. – Tas ir liels laika, pūļu un drošības zaudējums, ja tiesas sprieduma izpildi prasītājam jāmēģina panākt, turklāt ar papildu izdevumiem, no 20 un vairāk jūdžu attāluma un ja pilsētā, kas atrodas pie jūras un tikai dažu jūdžu attālumā no

[5. lp. o. p.]

valsts robežas, aresta pieprasījums jāsaņem no 24 jūdžu attālas vietas. – Tiesas prāvu skaita samazināšanai un novēršanai kalpo arī stingra un ātra parādu atgūšanas likumu piemērošana likvīdu prasību lietās, jo attiecībā uz nelikvīdām lietām tiesa nekad nevar būt pārāk piesardzīga vai apdomīga. Tas, ka tā nebaidās patērēt laiku, lai tikai nenoziegtos pret taisnīgumu, ir nepieciešams upuris paša taisnīguma labā, bet jebkurš laika zaudējums likvīdu prasību lietās ir upuris, kas jānes godīgam galvotājam attiecībā pret negodīgu parādnieku.

Lai izvairītos no liela skaita tiesas procesu, noderīga visbeidzot būtu saprātīga parādu ierobežošana mazumtirdzniecībā, galvenokārt attiecībā uz patērētājiem, kas izmanto amatnieku pakalpojumus un sīkpreču tirgotavas.

Visvairāk tieši Kurzemē valda nelāgs paradums, proti, ka liels skaits patērētāju visu gadu dzīvo uz parāda, kura atmaksa pārsvarā tiek prasīta tikai Jāņos. Tas pamudina patērētāju apmierināt vajadzības pēc luksusa precēm, kamēr amatnieks un sīktirgotājs novērtē savu īpašumu pēc skaitļiem, kas ir viņa rēķinu grāmatās, un saskaņā ar tām ved mājsaimniecību, neņemot vērā zaudējumus, pūles un izdevumus, kas saistās ar parādu atgūšanu. Kad viņš to ir sapratis, viņš paceļ cenu

[8] Tiesnesis islāma zemēs.

[6. lp.]
un, lai neaizbaidītu klientus, kas dzīvo uz parāda, liek pircējam, kurš maksā skaidrā naudā, samaksāt to, ko viņš prasa no parādnieka. Visi amatnieki un sīktirgotāji sūdzas par lielām neiekasējamu parādu summām un par grūtībām to atgūšanā, it sevišķi tāpēc, ka rēķinu parādi maksātāja sarakstā parasti atrodas pēdējā vietā. Taču atsevišķa persona nevar un nedrīkst pieļaut nekādu izņēmumu, ja viņš negrib pavisam apturēt savu nodarbi. Rīkojums, ka neviena parādu atprasīšana no sīktirgotāja vai amatnieka puses netiek pieņemta tiesā, ja tā notiek vēlāk par sešām nedēļām pēc preču piegādes, iespējams, varētu būt – tā iespējamās ļaunprātīgās izmantošanas dēļ – riskanta. Taču jebkurā gadījumā būtu labi, ja būtu izdots likumīgs rīkojums, kas, no vienas puses, nodrošinātu ātrāku parādu atgūšanu saskaņā ar amatnieku un sīktirgotāju rēķiniem, bet, no otras puses, atturētu viņus no vieglprātīgas, peļņas kāres vadītas kredītu izsniegšanas. Mūsu krievu tirgotājiem klājas tik labi, iespējams, tāpēc – un reti kad dzirdams par viņu bankrotu –, ka viņi tirgojas tikai par skaidru naudu. Lieltirdzniecības balsts ir kredīts, taču, jo vairāk tas ienāk mazumtirdzniecībā, jo neizbēgamāks ir noregulējums ar skaidru naudu.
[6. lp. o. p.]

Šī iemesla dēļ arī pilsētu tirdzniecībai iespējami ātrāku tiesas procesu norises trūkums nodara lielāku kaitējumu nekā lauksaimniekam, kuram kapitāla aprite dabisku apstākļu dēļ notiek tikai gada laikā; bet sīktirgotājam labi var veikties tikai tad, ja viņa kapitāla aprite notiek mēneša, jā, pat nedēļas laikā.

5.

Ikviena nasta kļūst vieglāka, ja to nes kopīgiem spēkiem un pēc iespējas proporcionāli. Cilvēka pienākums ir rūpēties par trūcīgajiem, t. i., par tiem, kuri nevar sevi uzturēt ar darbu. Tā ir pilsoniska gudrība – palīdzēt citiem nelaimē, kas, neraugoties uz jebkādu piesardzību, var skart ikvienu. Pavalstniekiem ir pienākums līdzdarboties to iestāžu uzturēšanā, kas nepieciešamas ārējai un iekšējai drošībai. Gudra valdība rūpējas par nabadzības novēršanu, bet birģeru kopienai ir jāgādā par to, lai trūcīgie nepaliktu bez aprūpes. Ar šādu mērķi 1810. gadā speciāla komiteja Viņa Ekselences civilgubernatora īstenā valsts padomnieka fon Ogera[9] vadībā izstrādāja radikālu plānu, ko iesniedza augstākajai valdībai. Par šī plāna pārbaudi, uzlabošanu un realizēšanu līdz šim oficiāli nekas nav ziņots. Jāņem tomēr vērā, ka
[7. lp.]
labas un pietiekami apgādātas nabagmājas un aizgādības iestādes var pastāvēt tikai augošas labklājības laikos. Veltīgi gaidīt no nabadzīgas kopienas, ka tā

[9] Johans Vilhelms fon Ogers (*Hogguer*), Kurzemes civilgubernators 1808.–1811. gadā.

uzupurēsies nākotnes vārdā. Trūkumā pat mīlestība nosalst. – Šis ir jautājums, kur labai valdībai jānāk palīgā ne tikai ar atsevišķiem labdarības pasākumiem, bet ar fondiem, lai nabagmājas, kurās konstatēta saslimšana ar tuberkulozi, vēl vairāk nemazinātu uzticību vispārderīgiem nodibinājumiem.

Uguns apdrošināšanas iestāde ir tikai Liepājā, taču tā varētu kalpot par paraugu citām. Vispār tādas būtu iespējams dibināt tikai lielās kopienās, kur nelaime, visticamāk, nevarētu skart visus vai lielāko daļu apdrošināto, taču pastāv arī iespēja dibināt tās mazākās pilsētās, kas ir būvētas tā, ka var viegli izvairīties no ugunsnelaimes, piemēram, Ventspilī, kur tikai neliels skaits ēku tieši robežojas cita ar citu.

Karavīru izmitināšanas slogu varētu lielā mērā atvieglot, ja Viņa Majestāte atzītu par pieņemamiem šādus pasākumus:

1) Pastāvīgās armijas daļas pārcelt lielākoties uz tādiem impērijas apgabaliem, kur nepieciešama apgrozījuma palielināšana ar lielāku patēriņu; tādējādi arī armijas uzturēšana
[7. lp. o. p.]
kļūtu lētāka.

2) Atvieglot un veicināt par nepieciešamu atzītu armijas daļu izvietošanu kazarmās.

3) Karavīru izmitināšanas un viņu uzturēšanas izdevumu jautājumus nodot pilsētu maģistrātu pārziņā.

Visbeidzot, attiecībā uz pilsētām īpaši būtu vēlams, lai tās pilnībā atbrīvotu no pienākuma iekasēt galvasnaudu no personām, kas nav pakļautas to jurisdikcijai, jo iztrūkumu segšanas nastu uzkrauj pilsētniekiem un nodokļu ievākšanas patvaļai paveras visas durvis. – Tagadējos apstākļos, kad ar likumu tiek dibinātas muižu pagastu pašpārvaldes, pamatoti ikviens varētu maksāt nodokļus tur, kur ir viņa īstenā dzīvesvieta.

Arī lieli nodokļi kļūst vieglāk panesami, ja ikviens katrā laikā precīzi zina, cik daudz viņam būs jāmaksā; neprecīzi noteikti un neproporcionāli sadalīti nodokļi vienmēr ir apgrūtinoši, vienalga, cik niecīgi tie arī būtu.

Šāds nevienlīdzīgi sadalīts nodoklis viennozīmīgi ir galvasnauda, un tā slogs it sevišķi ir izjūtams pilsētās.[10] Sešu mazgadīgu bērnu tēvs maksā nodokli par septiņām personām, bet sešas no tām viņam ir jāapgādā. Neprecējies cilvēks turpretī maksā un gādā tikai par sevi, tātad proporcionāli viņa slogs attiecībā pret iepriekšējo personu ir kā 1 pret 42. Tādējādi

[10] Ar galvasnaudas nodokli aplika visus vīriešu dzimuma iedzīvotājus neatkarīgi no vecuma. No nodokļa bija atbrīvoti muižnieki, garīdznieki un tā sauktie literāti (vācu val. *Literaten, Exemten*), akadēmiski izglītotas personas – ārsti, juristi, skolotāji utt. 1818. gadā galvasnauda zemniekiem bija 3,3 rbļ. asignācijās, pilsētniekiem 8,3 rubļi.

[8. lp.]
dēla piedzimšana, par kuru valstij būtu jāpriecājas kā par nākamo tēvzemes aizstāvi, tikai vairo gādīgā ģimenes tēva rūpes un raizes vai arī uzliek jaunu slogu kopienai.

Galvojuma trūkums nodoklim piesaista trūcīgo pilsētnieku laukiem laikā, kad humāns monarhs atbrīvo zemniekus no dzimtbūšanas. Amatniekam ir grūti dabūt mācekļus, un apmācību izgājis māceklis nevar "vanderēt", kas nepieciešams, lai pilnveidotu savas amata prasmes.

Kā būtu, ja galvas nodokli palielinātu, bet attiecinātu to tikai uz darba spējīgām personām?

6.

Lai amati pilsētās zeltu un plauktu, gan zemniekam, gan muižniekam un pat iebraucējam jānodrošina iespēja ērti, droši un par lētām cenām iegādāties pilsētās ražotus labas kvalitātes izstrādājumus. Cilvēku vajadzības nepārtraukti aug un kļūst aizvien izsmalcinātākas. Mājturības piederumi, apģērbs un pārtika, kas pirms 100 gadiem apmierināja visbagātāko tirgotāju, turīgu muižnieku un pārtikušu valsts ierēdni, tagad ir pieprasīti amatnieku un sīktirgotāju aprindās. Taču apmierināt šīs vajadzības ir iespējams tikai tad,
[8. lp. o. p.]
ja amatnieku darba izmaksas, izmantojot jaunus palīglīdzekļus, samazinās, izstrādājumi kļūst labāki un tīkamāki, turklāt tie ar mazumtirdzniecības starpniecību ātrāk nonāk apritē. Ja kādā vietā pieprasījums aug straujāk par amatnieku prasmēm un iespēja to apmierināt nav pietiekami ātra, patērētāji mēģina to aizstāt ar ārzemju precēm, un vietējie ražotāji attiecīgajā vietā iznīkst. Tāpat arī noteikti notiks, ja amata prasmes netiks regulāri apgūtas, pilnveidotas un ja nebūs iespējams nodrošināt to, ka pēc pasūtījuma nekavējoties tiek piegādātas labas preces un ka labas kvalitātes izstrādājumi tiek piedāvāti pārdošanā bez iepriekšēja pasūtījuma. Nepieciešams arī panākt, lai tiktu piesaistīti mācekļi, kas stājas prasmīgu un uzticamu meistaru vietā un, pateicoties pilnveidotām amata prasmēm, spēj apmierināt augošās vajadzības. – Ir autodidakti, kas peļņas gūšanas nolūkā piegādā labākas preces nekā mācītie amatnieki, taču autodidakts vairākumā gadījumu ir slikts skolotājs; viņa prasmes aiziet zudībā līdz ar viņu, ja tās nepārņem skolots meistars. Gadījumos, kad nav pieejama profesionāla apmācība, var būt sastopami atsevišķi teicami amatnieki, piemēram, galdnieki, taču
[9. lp.]
nebūs prasmīgas galdniecības, kurā svešinieks, gribēdams saņemt labu izstrādājumu, varētu nepiedzīvot neveiksmi.

Abus minētos mērķus iespējams sasniegt vienīgi ar labu cunfšu nolikumu. Visi izteikumi, kas vērsti pret cunftēm, attiecas tikai uz atsevišķām ļaunprātībām to darbībā. Turpretī, ja cunfte, būdama viena un tā paša amata meistaru apvienība, kas pastāv, nevis lai nodrošinātu sev un savai ģimenei tiesības ražot

preces, bet gan lai darbotos pēc principa: "Visi par vienu, un viens par visiem," sekmētu ātru apkalpošanu un labu preču izgatavošanu, kā arī rūpētos un gādātu par mērķtiecīgu mācekļu piesaistīšanu, tad cunftes varētu būt ļoti noderīgas amatu meistarības celšanā. Lielbritānijas sasniegumi preču ražošanā balstījās uz cunftēm, un, lai gan patiesībā jāteic, ka šīs brīnumvalsts lielās manufaktūras pārsvarā nav radījuši cunfšu meistari, tomēr jāņem vērā, ka manufaktūras savus prasmīgos strādniekus atraduši cunftes meistaru skolās galvenokārt Vācijā, proti, apgabalos, kur cunfšu sistēma tiek uzturēta augstā līmenī, t. i., brīvpilsētās un mazo firstu valstiņās. – Arī Prūsijā, kopš pieņemts likums par tiesībām brīvi nodarboties ar amatniecību, plaši izskan sūdzības par neuzticamu un sliktu amatnieku darbu.

[9. lp. o. p.]

Cunftes ir spieķis, kas balsta amatus, un lai Dievs žēlīgs vājajam, kurš šo spieķi aizmet, jo stiprais var pārvietoties arī bez spieķa.

Izsmeļošs lietderīgas cunfšu iekārtas apraksts lai paliek vēlākam laikam, kad būs nobriedusi doma to radīt un attīstīt, tāpēc šeit nosauksim tikai galvenos principus:

1. Ikviens amats, ieskaitot sīktirgotājus un tirgotājus, veido atvērtu cunfti, kas sastāv no diviem vēlētiem amata meistariem un pilsētas rātes iecelta amata priekšstāvja. Cunfte gādā par mācekļu un zeļļu mērķtiecīgu pieņemšanu un apmācību un izskata visas sūdzības attiecībā uz nekvalitatīvu darbu vai piegādes kavējumiem.

2. Neviens māceklis nevar kļūt par zelli un neviens zellis par meistaru, ja viņa pārbaudes darbs nav atzīts par labu esam. Šī pārbaude ietver arī eksāmenu, lai noskaidrotu, vai māceklis pārzina darbarīku lietošanu un to piemērotību, bet zellis turklāt arī pietiekamā mērā materiālu kvalitāti, to apstrādi un uzglabāšanu. Cita starpā, uzņemšana zeļļa vai meistara kārtā ir atbrīvota no visiem dārgajiem blakus pienākumiem.

3. Cunfte apzīmogo visas tai uzrādītās preces, kas izgatavotas nevis pēc pasūtījuma,

[10. lp.]

bet pārdošanai, ja to kvalitāte ir pietiekami laba.

4. Ikvienā cunftē jāiedibina cunftes kase (ja tā pati nav spējīga tādu izveidot, tas jādara, izmantojot ar procentiem apliktu aizņēmumu), un cunftei jānomaksā visu tās biedru nodokļi valstij.

5. Jebkāda staigāšana pa mājām, pārdodot preces vai izstrādājumus, ir ne tikai aizliegta, bet arī kā nekaunīga ubagošana sodāma ar darba namu un atkārtotā gadījumā ar cietumu pārdevējam, bet namīpašniekam – ar preču vai to vērtības konfiskāciju. Vienlaikus gan mutiski, gan rakstiski jāatgādina sabiedrībai, ka preču pārdošana mājās nodara vislielāko ļaunumu amatniecībai un tirdzniecībai un tādējādi pašiem patērētājiem.

6. Neviens nedrīkst nodarboties ar vairākiem amatiem vienlaikus, jo ikviens meistars drīkst būt tikai vienas cunftes biedrs.

Šeit rodas jautājums: Vai arī žīdi ir jāuzņem cunftēs? – Jā, ja viņi, tāpat kā citi, ievēro visus cunfšu noteikumus.

Taču jājautā, kā var stāties pretī žīdismam, par ko pamatoti visi sūdzas. Atbilde skan: ar cunfšu sistēmu.

Izskan sūdzības par žīdiem un viņu nodarbēm, bet tikai retais saprot, par ko viņš sūdzas. "Žīds nenodarbojas ne ar zemkopību, ne arī ar arodiem, kas prasa smagu

[10. lp. o. p.]

darbu, tāpat arī nepiedalās karadienestā.[11] Viņš tikai mēģina saraust naudu, nodarbojas ar augļošanu un krāpniecisku tirgošanos, ar saviem dievkalpojumiem nošķiras no pārējiem un saskaņā ar reliģisko piederību kopā ar līdzbiedriem veido valsti valstī." Tās ir apsūdzības pārāk daudzās lietās, kas tieši tāpēc neko nepierāda. Ir ģimenes, kas var atļauties nenodot savus dēlus kalēja vai namdara amata apmācībā, ir arī ļaudis, kuri, kā vien varēdami, izvairās no karadienesta, ja vien pastāv iespēja samaksāt nodevas un nepiedalīties karadarbībā. Žīds, iespējams, pelna naudu, nevis lai "turētu to zeķē", kā to dara kāds cits, bet gan gluži otrādi. Politiski raugoties, grēko tieši tas, kurš naudu nelaiž apgrozībā, nevis tas, kurš ar to cenšas pēc iespējas vairāk nopelnīt. Negodīga peļņas gūšana un augļošana patiesībā nav uzskatāma tikai par žīdu grēku, tā sastopama arī mūsu vidē, kur neviena žīda nav. – Visbeidzot, mūsu aprindās aizvien vairāk izskan sūdzību par to, ka baznīcu draudžu saites nav pietiekami stipras, lai baznīcām piešķirtu lielāku ārējo spēku, kas stiprinātu to iekšējo ietekmi. Ja žīdu reliģijas sistēma būtu tāda, ka

[11. lp.]

tā veicinātu vai pat oficiāli atļautu negodīgu un krāpniecisku darbību, tad paciest impērijā tādu iestādījumu un tautu, kas no visa tā negrib atteikties, būtu nevis tolerances izpausme, bet gan valsts noziegums. Arī bažām par to, ka viņi varētu visu naudu paņemt sev līdzi, nevajadzētu atturēties no domas visus viņus izsūtīt uz Palestīnu vai kādu ebreju trimdas nometni. Ja mūsu darbam un zemei neko neatņems, tad nauda pie mums atkal atnāks. – Taču tieši tas arī ir žīdu nodarītais ļaunums, ka tautai tiek atņemts darbs. Tas notiek tādējādi, ka žīds pārdod amatniecības izstrādājumus, staigājot pa mājām, un vienlaikus nodarbojas ar vairākiem amatiem, turklāt ar savām reliģiskajām saitēm veido draudzes, kuru pastāvēšanu stiprina tieši noraidošā attieksme no citu reliģiju piederīgo puses, kā arī pat valdības pasākumi. Kristiešu vidū savukārt draudžu saites tiek mazāk cienītas un kļūst aizvien vājākas.

[11] Ebrejiem rekrutēšana bija aizvietota ar nodokli, bet no 1827. gada arī viņus pakļāva rekrutēšanai.

Parastais apvainojums, ko izsaka žīdam, proti, ka viņš vienmēr izvēlas tikai negodīgu nodarbi, patiesībā būtu jādefinē šādi: "Viņš pelna iztiku, balstoties nevis uz pienācīgi apgūta aroda, ko viņš uzcītīgi piekopj pats,
[11. lp. o. p.]
pilnveidojot amata prasmes, kā arī skolojot un piesaistot amata brāļus, bet gan mēģina nopelnīt naudu, izgatavojot to, ko viņš nepieciešamības dēļ iespēj, sadarbojas ar visiem, uzmeklē pircējus un pārdevējus, un tādējādi pārdod visas preces un starpnieka piedāvājumus lētāk nekā krietns amatnieks, bet attiecīgi arī sliktākā kvalitātē un mazāk droši. – Tāpēc arī lielākā daļa nesaprot, kā žīdi dzīvo un kā viņi tik bieži ātri kļūst bagāti, taču reizē arī tiek aizmirsts, ka tikai daži šo bagātību saglabā. Tas, ka viņiem ir liela loma dažādās laupītāju bandās un kontrabandistu grupējumos, nav izskaidrojams ne ar žīdu reliģiju, ne ar viņu nacionālajām īpatnībām, bet tikai un vienīgi ar viņu slikto attieksmi pret veicamo darbu. Tikai tie, kas pamazām sāk pievērsties nopietniem amatiem, iegūst un saglabā savu labklājību. Taču tas notiek reti, jo žīds nevienam arodam nenododas, pārzinot attiecīgos materiālus un pārvaldot vajadzīgās prasmes. Viņiem pat trūkst zināšanu tirdzniecības jomā; tikai retais no žīdiem, kas tirgodamies staigā pa mājām, spēj sastādīt kaut cik ciešamu rēķinu. Viņi neko nesaprot no precēm un uzglabā tās sliktos apstākļos, bet pārdod tās lētāk un uz kredīta. To viņiem ir vieglāk izdarīt,
[12. lp.]
jo, bieži apmeklējot mājas, viņi var vieglāk brīdināt parādnieku un, kauninot par darījumu ar žīdiem, vieglāk panākt parādu atmaksu. Parādi žīdiem nedaudz līdzinās spēļu parādiem, ikdienas dzīvē tiem ir savā ziņā prioritārs raksturs. Pakalpība, ko tie izrāda visos darījumos, sagrauj godīga uzņēmēja tirgu, – viņš vairs nevar pieņemt tik daudz zeļļu un mācekļu kā agrāk. No žīda neviens nevar apgūt ne kādu amatu, ne profesiju, un vietās, kur žīdu darbošanās ņem virsroku, visām amatu prasmēm pienāk gals un labi amatniecības izstrādājumi jāieved no ārzemēm. Tirgošanās, staigājot pa mājām, atņem darbu sīktirgotājiem, un tā vietā, lai bagātīgi apgādātā veikaliņā jebkurā dienas stundā no plašā preču klāsta pēc izvēles iegādātos vajadzīgās preces, mājastēvam nākas gaidīt, kad apkārt staigājošais pārdevējs viņam kaut ko atnesīs, turklāt viņa izvēles iespējas ir ierobežotas. Šādam pārdevējam nav jāaizstāv peļņas avota gods, un tāpēc viņu neinteresē iemantot labu slavu, proti, ka pie viņa var dabūt labas preces un labu darbu. Šie ļaudis, kas,
[12. lp. o. p.]
pateicoties ciešām reliģiskām saitēm, veido nacionālu apvienību, darbojas, tā sakot, kopumā, turklāt ar valdības atbalstu, jo ir atbildīgi par nodokļu nomaksu kolektīvi.

Ja žīdus atļaus uzņemt cunftēs un tās organizēs pēc iepriekš aprakstītajiem principiem, ja likumi, kas aizliedz tirgošanos, staigājot pa mājām, kļūs stingrāki

un to ievērošana kontrolēta, tad postošās žīdu darbības avots būs likvidēts un viņi būs spiesti pievērsties godīgiem arodiem. – Taču, ko darīt tagad ar lielo skaitu žīdu, kas veic netīrus darījumus? Jārīkojas saskaņā ar pastāvošajiem likumiem, jo vienīgi likumu īstenošana, nevis tikai to publicēšana sniedz patieso labumu. – Kurzemes landtāgs savulaik aizliedza žīdiem uzturēties šajā zemē. 1795. gadā Kurzemē (izņemot Piltenes apgabalu) nevajadzēja būt nevienam žīdam, taču pirmajā dvēseļu revīzijā atklājās, ka viņu skaits ir visai ievērojams. Kopš tā laika, bet it sevišķi pēc valdības rīkojuma, kas žīdus izraidīja no lauku krogiem, viņi nodarījuši lielu ļaunumu pilsētnieku arodiem un iznīcinās tās pilnībā, ja netiks veikti nopietni pasākumi tā novēršanai.

Lielas grūtības, bez šaubām, saistās ar to, ka

[13. lp.]

žīds pārliecības dēļ nevar vienkārši kļūt pa mācekli vai zelli kādā kristiešu cunftē, bet kristietis nedos savu dēlu mācībā pie žīda. Taču var atļaut žīdiem veidot pašiem savas jebkura amata cunftes, tikai amatu tiesai iepriekš jāsniedz atzinums par pietiekamu viņu amata prasmi un jāatļauj katram nodarboties tikai ar vienu amatu. Žīdus dēvē par kupli augošu nezāli, bet ikviena nezāle ir nezāle tikai tāpēc, ka tā aug nepareizajā vietā, tādējādi atņemot vietu derīgiem augiem. Tāpēc arī labs saimnieks netur rokas klēpī, bet izmanto nezāles, cik labi vien attiecīgajā brīdī iespējams. Viņš arī neaprobežojas tikai ar nezāļu nopļaušanu vai izravēšanu, bet gan apstrādā savu zemi čakli un apdomīgi. Tādējādi nezāles pazūd pašas no sevis, lai gan, patiesību sakot, nevis pašas no sevis, bet gan pateicoties zemnieka uzcītībai. – Jā, tas, ko saka dabas zinātnēs neizglītotie, proti, ka labi apstrādātā augsnē lāčauzas var pārvērsties par rudziem un sējas idras par linsēklām, ir patiess attiecībā uz pilsonisko sabiedrību. Mērķtiecīga pilsētu kopienas un amatu tiesas rīcība pat nezāles var pārvērst derīgos augos.

Neviens svešu preču aizliegums nevar mūs

[13. lp. o. p.]

padarīt neatkarīgus no ārzemēm mūsu vajadzību apmierināšanas jomā, ja mūsu amatnieku prasmju pagrimums iet soli solī ar turīgo iedzīvotāju vajadzību un to izsmalcinātības pieaugumu. Tādējādi valsts varai jāapvieno gudrība un humānisms, lai meklētu līdzekļus, kas varētu palīdzēt uzplaukt grimstošajai amatniecībai. Šajā nolūkā kaut kas jādara arī pašiem cunfšu biedriem. Daudzi meistari sūdzas, ka viņi nevar dabūt labi sagatavotus mācekļus, taču tikai daži turīgi amatnieki ir pietiekami saprātīgi, lai audzinātu savus dēlus par amatniekiem, bet meitas pieticības un saimnieciskuma garā par labām mājasmātēm. Meistari sūdzas par daudziem bītniekiem, bet palielina maksu par meistara tiesību iegūšanu un dižošanās nolūkā reti kad ievēro darba nodošanas termiņus. Visi žēlojas par amatniecības pagrimumu, bet tieši pēdējos divdesmit gados patēriņš un prasības akurāt šajā jomā ir acīm redzami augušas. – Tirgotāji sūdzas par pārdevējiem,

kas staigā pa mājām, taču nereti paši tirgotāji, it kā solīdi ļaudis, piegādā šiem pārdevējiem viņiem nepieciešamās preces. Tam, kurš vēlas panākt uzlabojumus, tos jāsāk ieviest vispirms paša mājā, pretējā gadījumā katrs valdības rīkojums radīs tikai jaunas nelikumības un likumu pārkāpumus.
[14. lp.]

Taču, lai katrs individuāli savā mājā veltīgi nemēģinātu kaut ko uzlabot un mazdūšīgi nenolaistu rokas, jebkādā veidā jāveicina un jāatbalsta kopības un apvienošanās gars.

7.

Jebkura pārvalde rāda, ka preču tirdzniecības ziņā centri ir ieguvēji salīdzinājumā ar attālinātām vietām. Mazpilsētas patiesībā negūst no laukiem vairāk, nekā tās tiem dod, atverot tirgus, bet apriņķa pilsētas gūst labumu no apriņķa, guberņas pilsētas no guberņas, bet galvaspilsētas no visas impērijas, jo pārvaldes nozaru apvienošana daudzus spiež vietējos ražojumus piedāvāt apriņķa un guberņas pilsētās vai galvaspilsētās. Tātad, jo vairāk pārvaldes iestāžu un viss, kas atrodas atsevišķās vietās, tiek apvienots vienkopus, jo vairāk nomaļās vietas zaudē labklājību un mazāk spēj veicināt apkārtējo lauku teritoriju uzplaukumu. Tāpēc Rīgas vietniecības pastāvēšanas laikā uzplauka apriņķa pilsētas, kur atradās apriņķa iestādes, apriņķa rentejas, apriņķa skolas un tika noturētas apriņķa muižniecības sapulces. – Laba skola,
[14. lp. o. p.]
raugoties no valsts saimniecības viedokļa, tikpat labi kalpo pilsētas uzplaukumam kā kāda manufaktūra, bet skolai dodama priekšroka tā iemesla dēļ, ka tās eksistence ir obligāta vajadzība. Kurzemes mazpilsētas jau pārstājušas kalpot par tirgu apkārtējām lauku teritorijām, kopš to baznīcas stāv tukšas. – Ģimnāzijas un augstākās mācību iestādes negūst nekāda labuma no tā, ka tās dibina lielajās pilsētās, proti, apriņķa un guberņas pilsētās. Par ģimnāziju un universitāšu mājvietu tādēļ nevajadzētu izvēlēties ne tirdzniecības pilsētas, ne arī citas – jau tā lielās, bet gan tieši mazpilsētas. Pēc iespējas vajadzētu paplašināt zemāko iestāžu pilnvaras, piemēram, likumīgu spriedumu izpildi nepastarpināti nodot apriņķa izpildvaras iestāžu ziņā. – Nevienmērīga atsevišķu daļu apgādāšana veselīgā valsts organismā, tāpat kā dzīvniekos, izraisa slimības, kā rezultātā novārtā atstātie locekļi atmirst. Tie ir jautājumi, par ko bija runāts iepriekš, proti, taisnīga atlīdzība, kas mazajām pilsētām nāktu par labu, lai tās neietu bojā lielāko pilsētu progresa dēļ. Mazpilsētu labklājības līmenis arī parāda valdības kļūdas. Turcijā pamazām pilnībā iznīkst mazās pilsētas, un kā atsevišķi mastu koki mirstošā mežā
[15. lp.]
paliek tikai lielās, jo bez savienojuma punktiem satiksme nevar pastāvēt.

8.

Satiksme bez ierobežojumiem, tirdzniecība bez nodevām un muitām ir prasības, ko var izvirzīt tikai kāds neprātis. Taču jautājums, vai muitas valdībai nebūtu ienesīgākas, ja to iekasēšana būtu vienkāršāka, proti, uzdota nedaudzām uzticamām personām vai, vislabāk, iznomāta pilsētu kopienām, iespējams, pelna rūpīgu apsvēršanu un izvērtēšanu. – Pieredze rāda, cik mazā mērā noteiktu preču ievešanas aizliegums un augstas muitas samazina šo aizliegto preču patēriņu, tāpēc vislielāko uzmanību pelna fakts, ka mūsu jūras tirdzniecības pilsētas pašas sūdzas par kontrabandas tirdzniecību un iesniedz priekšlikumus tās ierobežošanai. – Tādējādi, šķiet, apstiprinās uzskats, ka preču ievešanas aizliegumi un augstas muitas nodara kaitējumu tikai godīgam, solīdam tirgotājam un, ja tie arī nesagrauj viņa paša morāli, tad peļņu nodod to rokās, kuri pelna ar spēlmaņa kaislību un spēlmaņa paņēmieniem un tāpat arī to spēlmaņa vieglprātībā iznieko, nepavisam nedomājot par kapitāla ieguldīšanu nozares

[15. lp. o. p.]

attīstībā. Taču īpaši jūtamas šādu pasākumu negatīvās sekas kļūst tad, kad muitas noteikumu dēļ mazajām jūras tirdzniecības pilsētām tiek atņemtas noteiktas tirdzniecības nozares, nododot tās lielākajām pilsētām. Ventspils gandrīz vai veltīgi atrodas pie vienas no skaistākajām Baltijas jūras ostām, jo tai liegta gandrīz visu preču ievešana.

9.

Visa cilvēku labklājība balstās uz kopīgu darbību. Kopdarbība pastāv tikai tur, kur kopienas locekļi izjūt mīlestību pret kopienu, bet mīlestība pret kopienu savukārt plaukst tikai tur, kur katrs kopienas loceklis var ar padomu vai rīcību piedalīties kopienas darbā, kur kopienas locekļi paši ievēlē pārvaldes personas un redz, ka pārvalde ir nesavtīgās rokās. – Pilsētas uzplaukst, tikai pastāvot labi sakārtotam un patstāvīgam municipalitātes nolikumam. Mūsu pilsētām ir tam nepieciešamie elementi; pilsētu nolikums veicinās to pielietojumu, un radīs tos tur, kur tādu vēl nav.

Taču mūsu pilsētu kopienām, no vienas puses, ir pievērsta pārāk maza uzmanība, no otras puses, tās nav arī pietiekami labi pārvaldītas. Turklāt jāteic, ka to pārvalde ir apgrūtināta ar lietām, kas neattiecas

[16. lp.]

uz pilsētas kopienu. Pirmais apstāklis izskaidrojams ar to, ka tieši tie pilsētu iedzīvotāji, kas nepieder birģeru kopienai, bauda augstāko statusu, bet otrais ar to, ka godājamākie no birģeru vidus izvairās no pārvaldes amatiem, jo pilsētu maģistrātus uzskata par pakalpojumus sniedzošām zemākām iestādēm, nevis par to, kas tās īstenībā ir, proti, cienījamas kārtas pārstāvniecību. – Mūsu pilsētām nekas nekaitē vairāk kā iedzīvotāju šķirošana birģeros un "literātos"[12], kuri

[12] Saukti arī "eksemti", t. i., personas ar augstskolas izglītību – garīdznieki, ārsti, ierēdņi u. tml.

bauda lielākas priekšrocības. Lai likvidētu atšķirības, pienākumu piederēt birģeru kopienai un uzņemties pilsētas pārvaldes amatus vajadzētu attiecināt ne tikai uz tirgotājiem un amatniekiem, bet arī uz gruntsgabalu īpašniekiem. Tādējādi birģeru kopiena gūtu ievērojamu tās locekļu skaita pieaugumu un varētu trešo daļu pilsētas domes aizpildīt ar akadēmiski izglītotām personām. Beigtos pilsētas sekretāra patvaļa, un trīs pilsētas pārvaldes iestādes, t. i., pilsētas domi, policiju
[16. lp. o. p.]
un kvartālu komiteju, varētu apvienot vienā. Šīs trīs iestādes, kuru darbība bieži pārklājas, varētu uzturēt ar mazākiem izdevumiem un saprātīgāk. – Visi sūdzas par karavīru izmitināšanas un uzturēšanas slogu, taču to, ka problēmas iemesls ir ne tikai pati lietas būtība, bet arī pārvaldes jautājums, rāda fakts, ka no viena gruntsgabala, paliekot nemainīgai fiziskai karavīru izmitināšanas kvotai, no 1815. gada Jāņiem līdz 1818. gada Jāņiem pirmajā gadā iekasēti 181, otrajā – 234, trešajā – 204, bet šajā pusgadā jau 129 rbļ. sudrabā. Mūsu pilsētu pārvaldēm uzlikts pienākums iekasēt nodokļus arī no tiem, kas nepieder tās kopienai, jā, pat nedzīvo pilsētā. Viss, kas kļūst bezjēdzīgs, mazina kopības garu, un tas, kas vispirms vērsts pret ārzemniekiem, proti, patvaļīga sodu uzlikšana, nemanāmi tiek piemērots arī attiecībā uz vietējiem.

Jo vairāk jautājumu atstās pašas kopienas pārziņā, jo vairāk godājamu personu tai pievienosies, jo vairāk sabiedrība cienīs tās priekšstāvjus. Jo vairāk no viņiem prasīs darīt un atbalstīt lietas, kas attiecas uz visu kopienu un katru tās locekli, bet nevis to, kas kopienai ir svešs,
[17. lp.]
jo vairāk viņi paļausies uz sevi un jo labprātāk ikviens iesaistīsies kopienas pārvaldes darbā. Pilsētas īpašumu stāvoklis uzlabosies, un mēs piedzīvosim laikus, kad ikviens birģeris jutīsies pagodināts un iepriecināts par iespēju sēdēt pilsētas rātes krēslā un ne tikai bez atlīdzības strādāt kopienas labā, bet arī iemūžināt savu vārdu līdzpilsoņu vidū ar vispārderīgiem nodibinājumiem. Patiess birģeru kopības gars pats par sevi ir liels kapitāls; vājināt to nozīmē iznīcināt labklājību pašos pamatos. Atdzīvināt to, godāt un vairot ir lielākā dāvana, ko saprātīga un gudra valdība var sniegt saviem pavalstniekiem.

Šie ir atzinumi, pie kuriem nonākusi Kurzemes Centrālā komiteja, pamatīgi izpētot pilsētu stāvokli un to pagrimuma cēloņus, un šie ir iemesli, kas komisijai ļauj domāt, ka tās izteiktie vispārējie un konkrētie priekšlikumi ir pietiekami pamatoti. Tā labi saprot, ka skārusi dažus jautājumus, kas pirmajā acu uzmetienā, šķiet,
[17. lp. o. p.]
neietilpst tās kompetencē, taču tā ir arī pārliecināta, ka tās zinošie priekšnieki dala ar viņiem pārliecību, pēc kuras tā vadījās savā darbā, proti, ka slima locekļa dziedināšana, to saglabājot, ir mānīga un ka visam ķermenim draud tikpat lielas briesmas kā atsevišķam loceklim. Tāpēc jāraugās dziļāk un pamatīgai ārstēšanai jāizmanto iedarbīgāki līdzekļi.

Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas sēdē 1818. gada 5. decembrī.

Valsts padomnieks Vetbergs, Centrālās komisijas priekšsēdētājs
Kolēģijas padomnieks G. Harders
J. F. Šarpentjē
Georgs fon Engelharts, galma virstiesas padomnieks
Profesors Krūze

[18. lp.]

A

Priekšlikumi Kurzemes pilsētu stāvokļa uzlabošanai, kas balstīti uz to pašreizējā stāvokļa vispārēju analīzi un ko paredzēts iesniegt Viņa Ķeizariskajai Majestātei.

Vispārēji priekšlikumi

1. Cunfšu sistēmas uzturēšana un uzlabošana, ņemot vērā jauno cunfšu nolikumu, kas atrodas izstrādes procesā; amatniecības nolikuma 60. paragrāfa pēdējā punkta atcelšana, jo, to saglabājot, pilnībā varētu tikt zaudēta cunfšu labvēlīgā ietekme.

2. Karavīru izmitināšanas un viņu apgādāšanas sloga samazināšanu var panākt:

1) Ierobežojot izmitināšanas apjomu Kurzemē līdz vienai divīzijai un vienai brigādei.

2) Karavīru izmitināšanas organizēšanu uzticēt vienam algotam priekšniekam un vienam kancelejas ierēdnim, vienam grāmatvedim un vienam kalpotājam, turklāt nosakot, ka izmitināšanas jautājumu priekšniekam nepieciešamības gadījumā ir tiesības pieaicināt policijas darbiniekus.

3) Priekšnieka rīcības kontrole no pilsētu iedzīvotāju kārtu ievēlētu revidentu puses, kas seko arī, lai viņš savā darbībā vadītos no guberņas valdības apstiprinātām instrukcijām.

3. Pasākumi ebreju ietekmes ierobežošanai:

1) Pamudinājums valkāt vācisku apģērbu un noskūt bārdas.

[18. lp. o. p.]

2) Individuāla nodokļu nomaksa.

3) Vienlīdzīga rekrutēšana ar pārējiem.

4) Stingri noteikumi, kas vērsti pret tirdzniecību, staigājot pa mājām.

5) Precīzas norādes par katra arodu un bieža, atkārtota šo ziņu kontrole.

6) Komisijas izveide, lai konstatētu tos ebrejus, kas dzīvoja Kurzemē 1797. gadā.

7) Rīkošanās saskaņā ar pastāvošajiem noteikumiem; ebrejus, kuri nevar pierādīt savas meistara amata prasmes izvēlētajā amatā, jāizsūta lauksaimniecības darbos uz attālām impērijas provincēm.

4. Mērķtiecīgi rīkojumi attiecībā uz pilsētās pierakstītiem galvas nodokļa maksātājiem, it īpaši attiecībā uz nodokļu iekasēšanu šādā veidā:

1) Visu galvas nodokļa maksātāju, kuri nedzīvo pilsētas lauku teritorijā, nošķiršana no pilsētas.

2) Apriņķa renteju ierīkošana.

3) Neatgūstamo parādu norakstīšana.

4) Nodokļu piemērošana tikai darba spējīgām personām no 18 līdz 55 gadiem.

5) Nodokļu nomaksas kvīšu izsniegšana, ko kamerālvalde piesūta rentejām.

6) Zemnieku brīvlaišanas likumā ietverto prasību veikt dvēseļu revīziju ik pa trīs gadiem attiecināt uz visiem iedzīvotājiem.

[19. lp.]

7) Sodīt personas, kas ļauj pie sevis uzturēties galvas nodokļa maksātājiem ar pasēm, kam beidzies derīguma termiņš, liekot samaksāt divkāršu nodevu no noblēdītās summas un soda naudu – piecus rubļus asignācijās par katru mēnesi, kas, tāpat kā puse nodevu, pienākas pilsētas kopienai.

8) Uzlikt par pienākumu policijas iestādēm iegūt precīzas ziņas par brīvajiem cilvēkiem, kuri dzīvo viņu iecirkņos, un divas reizes gadā iesniegt šo personu sarakstus apriņķa rentejās vai to nodaļās.

9) Priekšrakstu noteikšana attiecībā uz atbrīvošanu no nodokļiem.

5. Aresta piemērošanas tiesību nodošana maģistrātiem.

6. Pasākumi kontrabandas tirdzniecības un muitas noblēdīšanas novēršanai:

1) Pēc iespējas mazākam preču daudzumam noteikt kontrabandas preču statusu.

2) Muitu samazināšana.

3) Jūras muitas un sauszemes preču muitas vienādošana, it sevišķi attiecībā uz Liepāju.

7. Līdzekļi tiesas prāvu skaita samazināšanai:

1) Šķīrējtiesas. Tiesa nepieņem nevienu sūdzību, pirms nav saņemts apliecinājums par to, ka sūdzība pirms tam iesniegta šķīrējtiesā, kur abu pušu izvēlēti uzticami pārstāvji pilsētas iecelta pastāvīga šķīrējtiesneša vadībā mēģina panākt izlīgumu.

[19. lp. o. p.]

2) Jāierobežo patērētāju vēlme dzīvot uz parāda, nodarot kaitējumu sīktirgotājiem un amatniekiem. Ja apmaksai iesniegtais rēķins netiek apmaksāts sešu mēnešu laikā pēc attiecīgās sūdzības saņemšanas, no tā jāiekasē procenti.

8. Degvīna akcīzes nodokļa negatīvās ietekmes ierobežošana attiecībā uz pilsētām, it sevišķi uz Jelgavu.

9. Kopības gara atdzīvināšanai nepieciešamie pasākumi:

1) Pilsētu pārvaldes darbības kontrole no pilsētu kopienas pārstāvju puses.

2) Birģera tiesību un pienākumu piemērošana visiem gruntsgabalu īpašniekiem.

3) Uzraudzību pār skolu darbību; skolotāju iecelšanu nodot pilsētu administrāciju pārziņā, bet skolotāju zināšanu pārbaudi uzticēt tikai izglītības jomas speciālistiem.

4) Pilsētu kopienu atbrīvošana no visiem apgrūtinājumiem, kas uz tām neattiecas.

5) Policijas un karavīru izmitināšanas lietu kārtošanu nodot pilsētu kopienu ievēlētu ierēdņu pārziņā, kas deputātu statusā piedalās domes darbā un veic amata pienākumus.

6) Atklātība pilsētas pārvaldes darbā.

7) Visu apvienību likvidēšana, kas kalpo tikai reprezentācijai (pilsētu gvardes), dodot tiesības atbrīvoties no liekiem slogiem un pakalpojumu sniegšanas.
[20. lp.]

10. Ģilžu nodokļa samazināšana un

11. Ceturtdaļas procenta no pilsētas kapitāla nodokļa piešķiršana pilsētas ienākumu summai, kā tas noteikts 1807. gada 3. janvārī publicētā imperatora manifesta 17. paragrāfā.

Līdzās šiem vispārējiem priekšlikumiem pilsētu stāvokļa uzlabošanai, ko Centrālā komisija attiecinājusi uz visām Kurzemes pilsētām, tā pēc kopīgas apspriešanās šajā jautājumā izstrādājusi arī īpašus, katras pilsētas situācijai un apstākļiem piemērotus priekšlikumus, kuru īstenošana obligāti būtu nepieciešama šo pilsētu uzplaukuma veicināšanai. Šie priekšlikumi ir šādi:

I. Guberņas pilsētā Jelgavā.

1. Padarīt kuģojamu Lielupi.

2. Atcelt policijas patstāvību.

II. Liepājā.

1. Ostas uzlabošana.

2. Pilnīga žīdu izraidīšana, kā tas noteikts pilsētas privilēģijā.

3. Atcelt policijas patstāvību.
[20. lp. o. p.]

III. Ventspilī.

1. Preču importa atjaunošana.

2. Maģistrāta jurisdikcijas paplašināšana attiecībā uz 55 mājām, kas līdz šim bija pakļautas Ventspils pilskunga tiesai.

3. Divu kapeiku piešķiršana pilsētai no katra muitas rubļa.

IV. Kuldīgā.

Iespējami lielāka pilsētas zemju paplašināšana.

V. Aizputē.

Maģistrāta jurisdikcijas paplašināšana attiecībā uz muižnieku krogiem, kas atrodas pilsētā.

VI. Bauskā.

1. Padarīt kuģojamu Mēmeli.

2. Mēmeles un Mūsas pārceltuvju nodošana pilsētas pārziņā.

3. Bauskas kroņa muižas kroga, kas atrodas pilsētā, nodošana pilsētas rīcībā līdz ar visām tiesībām un pienākumiem, kādi ir Bauskas kroņa muižai, tomēr saglabājot visas līdzšinējā nomnieka tiesības.

4. Nabagmājas uzcelšana un trūcīgo apgādes uzlabošana kopumā.

5. Sodanaudu atcelšana parādiem, kas pilsētai jāmaksā kronim.

6. Neapbūvētā zemes gabala, kas atrodas

[21. lp.]

starp pilsētu un pili, piešķiršana pilsētai; padarot Mēmeli kuģojamu, tā varētu kalpot kā laba preču pārkraušanas vieta.

VII. Tukumā.

Eventuāli priekšlikumi gadījumā, ja Tukums paliek pilsētas statusā:

1. Kroņa Ozolmuižai piederīgās Tīļu pusmuižas piešķiršana pilsētai.

2. Virspilskunga muižai piederošās pļavas un dažu pūrvietu zemes, kas pieder Praviņu kroņa muižai, piešķiršana pilsētai.

3. Tukuma meža daļas, ko sauc par Jaunmežu, piešķiršana pilsētai.

4. Visu pilsētas gruntsgabalu pakļaušana pilsētas jurisdikcijai.

VIII. Jaunjelgavā.

1. Pilsētas maģistrāta pagaidu likvidēšana pienācīgi kvalificētu subjektu trūkuma dēļ, vienlaikus izvirzot divas personas no birģeru vidus, kurām jāpiedalās vietējās pilskunga tiesas darbā pilsētas lietu risināšanai.

2. Nabagmājas celtniecība un iekārtošana ar aizdevuma palīdzību no kroņa puses

[21. lp. o. p.]

500 sudraba rubļu apmērā uz 25 gadiem – bez procentu maksas.

IX. Piltenē.

1. Iespējami kompaktas pilsētas robežas nospraušana, apmainot pilsētai nenozīmīgus zemes gabalus pret citiem, ko turpmāk var labāk izmantot.

2. Ventspils tirdzniecības veicināšana kā mērķtiecīgs līdzeklis Piltenes uzplaukumam.

X. Jēkabpilī.

1. Lūgums valdībai piešķirt 10 000 rubļu aizdevumu asignācijās ar četru procentu likmi uz 10 gadiem, pēc šī termiņa beigām atmaksājot 10 procentus no kapitāla.

2. Nabagmājas ierīkošana uz kroņa rēķina.

Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas sēdē 1818. gada 15. decembrī.

Valsts padomnieks Vetbergs, Centrālās komisijas priekšsēdētājs
Kolēģijas padomnieks G. Harders
J. F. Šarpentjē
Georgs fon Engelharts
Profesors Krūze

[22. lp.]

B.

Priekšlikumi Kurzemes pilsētu stāvokļa uzlabošanai, kas balstīti uz vispārēju apstākļu izpēti un paredzēti iesniegšanai Viņa Ekselencei Vidzemes un Kurzemes civilgubernatoram, Rīgas kara gubernatoram, Viņa Ķeizariskās Majestātes ģenerāl-adjutantam, ģenerālleitnantam un bruņiniekam marķīzam Pauluči.

1. Pilsētu hipotēku sistēmas uzlabošana, veicot šādus pasākumus:

1) Visu gruntsgabalu sanumurēšana.

2) Veco, tā saukto kontraktu grāmatu pagaidu likvidēšana un jaunu ingrosācijas grāmatu ieviešana, kurās katram numurētajam gruntsgabalam ir atsevišķa vieta.

3) Aicinājums visiem gruntsgabalu īpašniekiem uzrādīt viņu īpašuma tiesību dokumentu un atvērt šim gruntsgabalam atsevišķu lapu zemesgrāmatā.

4) Aicinājums visiem tiem, kuriem ir kādi kredīti vai citi apgrūtinājumi uz gruntsgabala, uzrādīt attiecīgo dokumentu, kas gadījumā, ja tas jau ir ingrosēts, tiks reģistrēts ar attiecīgo ingrosācijas datumu. Abos gadījumos noteikts prejudiciāla nolēmuma termiņš.

5) Ierakstīšanu zemesgrāmatā veic zemesgrāmatu nodaļas vadītājs, t. i., sekretārs, bet koroborācijas aktu ar savu parakstu apliecina

[22. lp. o. p.]

tiesas loceklis.

6) Personu alfabētiska reģistra iekārtošana hipotēku grāmatā.

2. Pirmpirkuma un uzpirkšanas procesu regulēšana, stingri ievērojot esošos tirgus nolikumus, vienlaikus piešķirot plašākas pilnvaras pilsētu policijai.

3. Iknedēļas tirgu noturēšana vietās, kur to vēl trūkst, piemēram, Jaunjelgavā un Jēkabpilī.

4. Mērķtiecīgāka pilsētu kasu pārvalde, it sevišķi uzlabojot to attiecībā uz Jelgavas pilsētai piederošo Miezītes muižu jeb Rātsmuižu, veicot šādus pasākumus:

1) Noteiktos termiņos no birģeru vidus izvēlētiem pārstāvjiem likt pārbaudīt pilsētas kasu rēķinus un, ja tie atzīti par pareiziem, likt tos iespiest, lai tie tādā veidā vieglāk būtu pieejami vispārējai zināšanai; tomēr maģistrātiem jāsaglabā nepārtraukta kontrole pār ķemerejām.

2) Ja revidenti konstatējuši kādas nepilnības ķemerejas rēķinos, viņi par to sniedz izsmeļošu ziņojumu maģistrātam, nododot tā rīcībā arī visus rēķinus. Maģistrāts savukārt, pievienojot eventuālas piezīmes no savas puses, nosūta tos guberņas valdībai, kas izveido komisiju jautājuma atrisināšanai un ziņo par rezultātiem.

[23. lp.]

Speciāli priekšlikumi katrai pilsētai.

I. Guberņas pilsētai Jelgavai.

1. Uzlabot pilsētas maģistrāta struktūru, izsludinot likumu par municipalitātēm un ierobežojot darbinieku skaitu līdz 10 personām (ieskaitot divus juristus), kā arī samazinot darbinieku skaitu pilsētas kancelejā, būvkomitejā un citās iestādēs.

2. Ierīkot darba un pārmācības namus.

3. Izveidot Izlīdzinājuma komisiju attiecībā uz ienaidnieka rekvizīcijām 1812. gadā.

Piezīme. Lai gan Jelgava nav pilnībā apliecinājusi gatavību dibināt uguns apdrošināšanas sabiedrību, Centrālā komisija vismaz uzskatījusi par vajadzīgu aicināt pilsētas kopienu pašiem izlemt šo jautājumu.

II. Liepājai.

1) Uzlabot pilsētas maģistrāta struktūru, ierobežojot darbinieku skaitu līdz astoņām personām.

2) Pilsētas īpašumu apzināšana un pārbaude – vēl pirms iespējamā jaunā pārvaldes veida ieviešanas.

[23. lp. o. p.]

3) Jau izstrādātā uguns apdrošināšanas sabiedrības izveidošanas plāna apstiprināšana.

III. Kuldīgai, kā arī

IV. Aizputei un

V. Grobiņai.

Likvidēt koka lubiņu vai salmu jumtu segumus, bet, ja tie paliek, tie, tāpat kā jaunie, kas līdzekļu trūkuma dēļ ieklāti kārniņu vietā, trīs gadu laikā jāpārklāj ar ugunsdrošu krāsojumu.

VI. Bauskai.

1) Uguns apdrošināšanas sabiedrības dibināšana.

2) Noteikt, ka pilsētas nabagmājai un baznīcai piekrītošos kapitālus drīkst ieguldīt tikai drošās hipotēkās pilsētā.

VII. Tukumam.

1) Kroņa malkas laukuma izveidošana.

2) Nepieciešamo lietaskoku saņemšana no kroņa meža pēc pilsētas maģistrāta izsniegtas kvīts.

3) Pilskunga tiesas pārcelšana uz Tukumu.

4) Tukuma maģistrāta likvidēšana, ja impērijas valdība neapstiprinās tās pilsētas tiesības.

[24. lp.]

VIII. Jaunjelgavai.

1) Izsoles rīkošana attiecībā uz prāmju satiksmes nodrošināšanu ikgadējam preču transportam starp Jaunjelgavu un Jēkabpili.

2) Nodevu iekasēšana par birģera tiesību iegūšanu saskaņā ar pilsētas privilēģijām.

3) Skolu sistēmas uzlabošana.

4) Baznīcas remonts.

5) Privilēģiju atjaunošana attiecībā uz noteiktajām malkas cenām.

6) Iknedēļas tirgus iedibināšana.

IX. Jēkabpilij.

1) Atbrīvošana no rekrutēšanas un revīzijas komisiju uzturēšanas izdevumiem.

2) Atbrīvošana no pienākuma algot krievu valodas skolotāju.

3) Nodokļu iekasēšanas sistēmas kontrole un mērķtiecīgu līdzekļu izvēle, lai turpmāk labāk pārvaldītu pilsētas līdzekļus, ievērojot īpašos pilsētas apstākļus.

4) Novērst interešu sadursmes, kas rodas tā iemesla dēļ, ka maģistrātā katrai tautībai ir savi pārstāvji, ar rīkojumu, ka tikai tiem ir vēlēšanu tiesības un tiesības tikt ievēlētiem, kuri prot runāt un rakstīt vācu valodā, jo tā ir tiesvedības valoda. [24. lp. o. p.]

5) Pilsētai piederošas mājas nodošana maģistrāta sēžu vajadzībām, lai mazinātu pilsētas izdevumus.

6) Daugavas pārceltuves iznomāšana izsoles kārtībā, ciktāl tas ir pilsētas kompetencē.

7) Iknedēļas tirgus iedibināšana, ko ērtības labad būtu jānotur uz kronim piederošā laukuma netālu no katoļu baznīcas.

8) Tā sauktā gaļas nodokļa iekasēšana no lopiem, ko paredzēts kaut pilsētā.

9) Ugunsdzēšanas iestāžu darbības uzlabošana.

10) Pārāk izplatīto privilēģiju ierobežošana attiecībā uz skolotāju un garīdznieku māju atbrīvošanu no karavīru izmitināšanas pienākumu sloga.

Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas sēdē 1818. gada 15. decembrī.

Centrālās komisijas locekļu paraksti

[25. lp.]

Kurzemes pilsētu lietu Centrālai komisijai

Ventspils, Kuldīgas un Piltenes pilsētu lietu komisijas priekšsēdētāja galma virstiesas advokāta Rozenbergera[13]

ziņojums

Minētās komisijas priekšsēdētājs Centrālajai komisijai dara zināmus rezultātus, kas balstīti uz vietējo apstākļu izpēti, proti, uz noderīgām ziņām, ko izdevies iegūt attiecībā uz minēto trīs pilsētu izvietojumu un apstākļiem, ņemot vērā to vajadzības, kā arī situāciju un īpatnības. Par šo ziņu pareizību galvo pašas pilsētas vai, pareizāk sakot – to maģistrāti un atbildīgās personas; Speciālā komisija varēja uz tām balstīties un tās izmantot. To, ka Speciālā komisija centusies

[13] Oto Karls Rozenbergers (1795–1848), notārs Kuldīgā, vēlāk advokāts Kurzemes galma virspilstiesā.

sasniegt iespējami augstāku rezultātu, varētu pierādīt vietējie protokoli, un it īpaši protokols attiecībā uz Kuldīgu.

Fakts, ka trīs minētās pilsētas atrodas patiesā sabrukuma stāvoklī un pēdējo divdesmit gadu laikā pagrimst aizvien lielākā mērā, balstīts pieredzē un ir vispārzināms. To apliecina arī institūcijas izveidošana šī stāvokļa uzlabošanai. Šo empīrisko faktu pierāda pilsētu birģeru arodu vispārēja stagnācija, māju un gruntsgabalu vērtības samazināšanās vairāk par pusi,

[25. lp. o. p.]

pilsētā pieaugošo izsoļu un nabadzībā slīgstošo iedzīvotāju skaits un, visbeidzot, svešu elementu un spēku rīvēšanās, kas rada negatīvu ietekmi. Pašreizējam priekšsēdētājam nav lemts vairāk iedziļināties detaļās attiecībā uz tuvākiem vai tālākiem iemesliem un šķēršļiem kopumā, nekā to dara Centrālā komisija, kam noslēguma piezīmēs jāpaziņo galīgais atzinums stāvokļa uzlabošanai minētajās pilsētās: Kuldīgā, Ventspilī un Piltenē.

Negatīvie iemesli ir šādi:

1. Kuldīgā.

a) Nesamērīgi lielā ebreju ienākšana tirdzniecībā un amatniecībā (kopš viņi ir ieguvuši likumīgas birģeru tiesības), kam iekšēju iemeslu dēļ pilsētas kristīgā kopiena nekādi nevar stāties pretī. Ebreju pārdotavu skaits attiecība pret kristiešu tirgotavām ir trīsdesmit pret seši, neskaitot pauniniekus, kas tirgojas, staigājot pa mājām. Šī sveštautiešu ienākšana

[26. lp.]

ietekmējusi arī cunftīgo amatnieku produktivitātes krišanos, jo viņi ir nodokļus maksājošā daļa, kamēr ebreju "fušieriem" visi vārti un durvis ir vaļā.

b) Konkrētai vietai noteiktais nesamērīgi lielais karavīru izmitināšanas slogs, ko parāda speciālie dati, kas pievienoti zināšanai.

c) Palielinātā nodokļa likme, kas nogremdēs ne tikai pašus pilsētu birģerus, bet arī tos, ar kuriem viņi, maksājot nodokļus, ir saistīti un apvienoti lauku teritorijās.

2. Ventspilī.

a) Tie paši iemesli, kas norādīti attiecībā uz Kuldīgu, proti, punktos a), b) un c), lai gan mazākā mērā un apjomā, bet it īpaši:

b) Nepamatoti noteiktais preču importa aizliegums, neraugoties uz pilsētas un ostas izdevīgo atrašanās vietu, kura dabiskais rezultāts ir uzņēmējdarbības kritums, jo viena nozare nekādi nevar pastāvēt un attīstīties atsevišķi, bet tikai

[26. lp. o. p.]

sadarbībā ar citām.

3. Piltenē.

Uz Pilteni attiecināmi visi iepriekš minētie pagrimuma cēloņi, tikai vēl lielākā mērā. Taču šķiet, ka vaina šajā pilsētā meklējama daudz dziļāk, un tādējādi jebkāda veida reģenerācija varētu šķist gandrīz apšaubāma.

Galīgās prasības attiecībā uz minētajām pilsētām varētu būt šādas:

1. Rūpīga sekretariāta darbinieku izvēle, jo šajā institūcijā kā pilsētas dvēselē koncentrēta tās tiesu vara.

2. Nepilnīgās hipotēku sistēmas reorganizēšana, atzīstot, ka Ventspils un Piltenes ieteikumi šajā nolūkā šķiet visai pieņemami. Nepieciešamība stingri kontrolēt iestādi, kas nodarbojas ar hipotēku lietām, jo vispārējais labums un indivīda akla uzticība nav proporcionāli lielumi.

3. Statūtiem atbilstoša pilsētas policijas administrēšana iedzīvotāju labumam un drošībai, jo policijas iecirkņu

[27. lp.]

vadītāji pilsētās kaut vai tikai vārda pēc tik tikko pārzina savus amata pienākumus un to objektus, un, visbeidzot:

4. Īpašumiem bīstamo koka jeb lubu jumtu likvidēšana, kuru radītajai nelaimei ekstrēmos gadījumos nespētu pretoties ne ugunsdzēsības iestādes, ja tādas arī būtu, ne uguns apdrošināšanas sabiedrības un kases.

Tāds ir šī padevīgā ziņojuma saturs. Kuldīgā 1818. gada 3. augustā.

Oto Rozenbergers

No vācu valodas tulkojusi Valda Kvaskova
Avots: LNA_LVVA, F6810_ 1_76, 1.–27. lp.

VALDA KVASKOVA, ANITA ČERPINSKA

KURLÄNDISCHE STÄDTE IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JH.: BERICHT DER ZENTRALKOMMISSION FÜR DIE ANGELEGENHEITEN DER STÄDTE IN KURLAND ÜBER DIE URSACHEN DES VERFALLS KURLÄNDISCHER STÄDTE

Im Historischen Staatsarchiv Lettlands des Lettischen Nationalarchivs (im Folgenden: LNA_LVVA) werden die vom Arzt und Heimatforscher Otto Huhn (1764–1832) im ausgehenden 18. und zu Beginn des 19. Jh. gesammelten Dokumente zur Geschichte verschiedener Städte und ländlicher Gebiete, über ihre Einwohner, Alltagsbräuche, Wirtschaft, Medizin und Krankheiten aufbewahrt. Der Großteil dieser Materialien befindet sich im Archivbestand Nr. 6810 “Otto Huhn, Arzt und Heimatforscher”; einzelne Unterlagen sind jedoch auch in anderen Archivbeständen zu suchen.

Otto Wilhelm Huhn wurde in Mitau geboren, wo er auch das Gymnasium besuchte. Später studierte O. Huhn Theologie an der Universität Halle und danach Medizin an der Universität Göttingen, wo er 1788 promovierte. 1789 kehrte er nach Livland zurück und war als Arzt in Riga tätig – von 1804 und dann

von 1813 bis 1832. Er wirkte auch in Sankt Petersburg und Moskau, war Mitglied der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst, Ehrenmitglied des Medizinkollegiums in Sankt Petersburg, Ehrenmitglied der Korrespondierenden Gesellschaft Schweizerischer Ärzte und Wundärzte und korrespondierender Mitglied der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Neben seiner ärztlichen Tätigkeit sammelte O. Huhn verschiedene Informationen über sein Land und Ereignisse, reichte Vorschläge zur Pockenimpfung, zur Verbesserung der Geburtshilfe, zum Transport verwundeten Soldaten und sogar zur Herstellung von Trockensuppen für das Militär ein.

Obwohl das schriftliche Erbe O. Huhns den Forschern verschiedener Bereiche bekannt ist und von Interessenten für die Medizingeschichte, Ethnografie und Heimatkunde benutzt wird, hätte es seiner reichen Informationen wegen eine größere Aufmerksamkeit verdient. Der im vorliegenden Heft der Zeitschrift "Latvijas Arhīvi" veröffentlichte, im Archivbestand O. Huhns aufbewahrte Manuskript "Allgemeine Darstellungen der Ursachen des Verfalls der Städte in Curland" (LNA_LVVA, F6810_1_76) ist eine der Archivalien aus der von O. Huhn angelegten Sammlung von Dokumenten zur Geschichte kurländischer Städte. Die weiteren Hefte dieser Archivaliengruppe enthalten Unterlagen konkreter Städte: Libau, Windau, Mitau, Goldingen, Bauske, Jakobstadt, Friedrichstadt, Pilten, Grobin, Hasenpoth und Tuckum.

Der Grund für die Herstellung dieser Dokumentengruppe war der Umstand, dass zu Beginn des 19. Jh. die örtlichen Amtspersonen und Institutionen – Generalgouverneur, Gouvernements-Verwaltungen und Stadtmagistrate – mehrfach die Frage zur wirtschaftlichen Lage kurländischer Städte und zu den Mitteln, diese zu verbessern, aktualisierten. Verbunden mit diesen Problemen war die schwierige Eintreibung von Steuern und die ständigen Klagen der Städte über die schwere Last der Einquartierung des Militärs.

Laut dem Befehl des Rigaer Kriegsgouverneurs und GeneralgVouverneurs der Ostseeprovinzen Marquis Filippo Paulucci (1779–1849) vom 6. März 1818 wurde die Zentralkommission für die Angelegenheiten der Städte in Kurland gebildet, deren Hauptaufgabe war, Vorschläge für die Verbesserung der Lage kurländischer Städte zu erarbeiten. Die Zentralkommission erstellte eine Liste mit Fragen, die von den Spezialkommissionen einer jeglichen Stadt beantwortet werden sollten. Dabei orientierte sich die Zentralkommission an drei Schwerpunkte, nämlich:

1) der allgemeine gegenwärtige Zustand der Städte und der Gemeinden – Einnahmen und Ausgaben der Städte, Verwaltung der Stadtkassen, Stadtschulden, Verwaltungsstruktur, Einwohnerzahl, Armenanstalten, Anstalten zur Feuerversicherung, Lasten und Leistungen der Stadtgemeinden;

2) Lage verschiedener Einwohnergruppen – Schichten, Zahl der hebräischer Einwohner, Erwerbsmöglichkeiten;

3) Vorschläge zur Verbesserung der gegenwärtigen Lage der Städte: Mittel zur Vergrößerung der städtischen Einnahmen und eine bessere Verwaltung derselben; Maßnahmen zur Verminderung der Ausgaben.

Im Laufe des Jahres 1818 reichten die Spezialkommissionen für die Angelegenheiten der Städte in Kurland ihre Antworten auf die Fragen der Zentralkommission ein; diese fasste die eingelaufenen Angaben zusammen und erarbeitete einen Schlussbericht über die allgemeine Lage der kurländischen Städte und über die Mittel zu ihrer Verbesserung anhand konkreter Beispiele. Die Vorschläge bezogen sich auf die Sicherstellung des Geldstroms, auf die Beförderung des Verkehrs sowie des Handels und des Gewerbes. Es sei darauf hingewiesen, dass die Kommission in keinem Aspekt die industrielle Entwicklung erwähnte, wohl weil sie über keine genügende ökonomische Substanz verfügten.

Die Zentralkommission übergab ihren Schlussbericht zusammen mit den Hauptdatentabellen einzelner Städte an den Generalgouverneur Marquis F. Paulucci, der diese Informationen an das Innenministerium des Russischen Reichs weiterleitete. Da 1837 alle einheimischen Institutionen zur Frage über den Verfall kurländischer Städte zurückkehrten, wobei festgestellt wurde, dass die Ursachen dieses Niedergangs identisch mit denen des Jahres 1818 waren, ist zu schließen, dass die von der Zentralkommission vorgeschlagenen Maßnahmen größtenteils nicht verwirklicht wurden. Die Vorschläge der Kommission zum sicheren Umlauf der Scheidemünzen, zur Verbesserung von Wegequalität und Handelsorganisation betrafen nicht nur Kurland, sondern auch das ganze Russische Reich und waren schwer zu realisieren.

Im Archivbestand O. Huhns sind in bestätigten Abschriften oder Kopien alle Berichte der Spezialkommissionen und der Zentralkommission für die Angelegenheiten der Städte in Kurland erhalten. In einzelnen Fällen, wo die Spezialkommissionen zusätzliche Daten über bestimmte Aspekte des städtischen Lebens, beispielsweise über die Einquartierungen, gesammelt hatten, sind diese in die Materialien von O. Huhn nicht eingegliedert, sondern durch Ausschnitte aus Zeitungen und Zeichnungen ersetzt worden. Da alle Kopien aus einer Hand stammen, sei zu vermuten, dass O. Huhn oder eine von ihm beauftragte Person die Abschriften dieser Dokumente in den Archiven der kurländischen Städte oder des Gouvernements gemacht habe.

Bislang ist es nicht gelungen, in den Beständen des Historischen Staatsarchivs Lettlands die Urfassung des Schlussberichts der Zentralkommission zu finden; deshalb ist es auch nicht möglich, die Abschrift mit dem Original zu vergleichen. Ungeachtet dessen, gilt auch diese Kopie als ein interessantes zeitgenössisches Zeugnis über die Verwaltung kurländischer Städte, ihre Wirtschaft und Einwohner, sowie über die damaligen Vorstellungen zur weiteren Entwicklung derselben.

Schlüsselwörter: Kurländisches Gouvernement, 19. Jahrhundert, Stadtverwaltung, städtische Wirtschaft.

Iesniegts 2022. gada 17. janvārī

VĒSTURE

JĀNIS ŠILIŅŠ

PADOMJU REŽĪMA ATTIECĪBAS AR MAZĀKUMTAUTĪBĀM LATVIJĀ 1919. GADĀ

Rakstā ir aplūkotas varas un etnisko minoritāšu attiecības Padomju Latvijā 1919. gadā. Līdz šim padomju režīma minoritāšu politikas kontekstā pētnieki ir pievērsuši uzmanību galvenokārt represijām pret mazākumtautībām. Tomēr varas un etnisko minoritāšu attiecības aptver daudz plašāku loku nekā sarkanais terors. Rakstā sevišķa uzmanība pievērsta Latvijas Sociāldemokrātijas (vēlāk Latvijas Komunistiskā partija) Rīgas komitejas nacionālo sekciju darbībai, kas līdz šīm zinātniskajā literatūrā nav pētītas.
Atslēgvārdi: Padomju Latvija, padomju režīms, mazākumtautības, Pēteris Stučka, vācieši, ebreji, krievi, poļi, igauņu, lietuvieši.

Latvijas etniskais sastāvs 1919. gadā

Mūsu rīcībā nav precīzu ziņu par Latvijas iedzīvotāju etnisko struktūru 1919. gadā. Aptuvenu priekšstatu par to dod pirmās tautas skaitīšanas rezultāti, kas notika 1920. gada jūnijā. Tobrīd Latvijas Republikā dzīvoja 1 596 131 iedzīvotājs, no tiem 72,8 % latviešu, 7,8 % krievu, 5 % ebreju, 4,7 % baltkrievu, 3,6 % vāciešu un 3,4 % poļu.[1] Tomēr šī skaitīšana notika gadu pēc padomju režīma sabrukuma lielākajā Latvijas daļā un pēc vairākiem prāviem iedzīvotāju migrācijas viļņiem, gan bēgot, gan atgriežoties Latvijā. 1919. gada maija beigās notika padomju iestāžu un komunistu evakuācija uz Latgali un Krieviju, kā rezultātā Latviju varēja pamest vairāki tūkstoši iedzīvotāju (galvenokārt latvieši), bet 1919. gada jūnija beigās–jūlija sākumā un novembra beigās bēgļu gaitās uz Vāciju devās vēl vairāki tūkstoši cilvēku (galvenokārt vācieši). 1920. gada pavasarī un vasarā Latvijā lielākā skaitā sāka atgriezties uz Krieviju aizvestie ķīlnieki un bēgļi.

Pateicoties padomju režīma veiktajai iedzīvotāju skaitīšanai Rīgā, mums ir zināms tās etniskais sastāvs 1919. gadā – no 212 797 iedzīvotājiem 109 660

[1] Veģis, Pēteris (2021). 1920. gada tautas skaitīšana Latvijā. No: *Nacionālā enciklopēdija.* https://enciklopedija.lv/skirklis/64435-1920%C2%A0gada-tautas-skait%C4%AB%C5%A1ana-Latvij%C4%81 [skatīts 17.11.2021.].

(51,5 %) bija latvieši, 36 812 (17,3 %) vācieši, 28 719 (13,5 %) ebreji, 15 152 (7,1 %) krievi, 9544 (4,5 %) poļi, 6371 (3 %) lietuvieši un 2485 (1,2 %) igauņi.[2]

Salīdzinot ar laiku pirms Pirmā pasaules kara sākuma, Latvijas demogrāfiskā struktūra bija lielā mērā mainījusies. Ievērojami bija pieaudzis latviešu īpatsvars, bet evakuāciju, bēgļu gaitu un mobilizāciju rezultātā gan absolūtajos skaitļos, gan relatīvi bija ievērojami sarucis mazākumtautību iedzīvotāju skaits. Tā kā padomju režīma politika attiecībā uz bēgļiem pieļāva tikai padomju varai uzticamu – gandrīz vienīgi latviešu – bēgļu atgriešanos Latvijā, šī tendence turpinājās.

Arī pati Padomju Latvijas valdība – gan 1918. gada 4. decembrī Maskavā izveidotā Latvijas Pagaidu padomju valdība, gan 1919. gada 13. janvārī apstiprinātā Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas valdība – bija izteikti latviska. Neviens no valdības komisāriem (ministriem) nebija nelatvietis. Vienīgi Pētera Stučkas vietnieks Jūlijs Kārlis Daniševskis bija daļēji poļu izcelsmes. Arī vidējā un zemākā varas ešelonā dominēja latvieši.[3] Šāds stāvoklis bija Latvijas Sociāldemokrātijas (turpmāk LSD; no 1919. g. marta Latvijas Komunistiskā partija, turpmāk LKP) vēsturiskais mantojums – partija bija izaugusi no Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas, kas bija būvēta uz etniskā principa pamata. Pēc 1905. gada revolūcijas partijā ieplūda arī krievu un citu tautību biedri, tomēr darbības smagumpunkta pārcelšana uz Krieviju daudzus no viņiem mudināja iestāties krievu organizācijās. Padomju Latvijas valdība tika veidota no LSD līderiem, tādēļ nebūtu korekti pārmest latviešu lieliniekiem mērķtiecīgu diskrimināciju, bet, piemēram, atšķirībā no Latvijas Tautas padomes un Kārļa Ulmaņa vadītās Latvijas Pagaidu valdības, centienus valsts pārvaldē iesaistīt mazākumtautību pārstāvjus mēs neredzam.

1919. gada sākumā LSD uzsāka nacionālo sekciju veidošanu, pavisam noorganizējot piecas sekcijas – vācu, ebreju, krievu, igauņu un lietuviešu. Attiecīgi arī oficiālie partijas laikraksti tika izdoti šajās valodās. Kaut arī latviešu valodai Padomju Latvijā bija noteicošā loma, arī citu valodu (pat vācu) lietošana tika pieļauta. Padomju Latvijā saglabāja pamatskolas, kurās mazākumtautību bērni mācījās dzimtajā valodā. Tāpat arī Padomju Latvijas armijas (turpmāk PLA) rindās iekļāva Latvijas mazākumtautību pārstāvjus, jo 1919. gada marta–maija mobilizācijas skāra visus kara dienestam derīgos vīriešus komunistu kontrolētajā Latvijas teritorijā.

Kā izteikti negatīvs padomju režīma politikas aspekts bija visu nelielinieciskо sabiedrisko organizāciju – biedrību, apvienību, korporāciju utt. – likvidēšana, kas ļoti negatīvi ietekmēja mazākumtautību kopienu dzīvi. Tāpat mazākumtautības cieta no sarkanā terora, turklāt bieži vien vairāk nekā latvieši.

---

[2] *Latviešu konversācijas vārdnīca* (1933–1934). 10. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādība, 20 441. sl.

[3] Šiliņš, Jānis (2011). Totalitārā režīma cilvēciskā seja: latviešu lielinieku līderu sociālais portrets. No: *Vēsture: avoti un cilvēki. Vēsture XIV.* Daugavpils: Saule, 312. lpp.

Sarkanā terora etniskais aspekts

1919. gada 29. aprīlī Rīgas Centrālcietumā ieslodzīto vidū bija 40 % vāciešu, 33 % latviešu, 5,5 % igauņu, 5 % ebreju, 3 % poļu un 1 % lietuviešu.[4] Tādējādi disproporcija ieslodzīto vidū salīdzinājumā ar Rīgas un Latvijas tā laika etnisko sastāvu bija liela. Cietumā atradās arī ķīlnieki, kurus lielinieki bija sagrābuši, lai apspiestu iespējamu pretestību režīmam, kā arī novērstu baltā terora ekscesus. Ķīlnieku vidū absolūtais vairākums – 175 ieslodzītie jeb 91 % – bija vācieši. Pārējie bija septiņi latvieši, četri krievi, trīs igauņi, divi ebreji un viens polis.[5]

Šādi fakti, ko papildina vācbaltiešu atmiņu literatūra ar spilgtiem sarkanā terora šausmu aprakstiem, ir devuši pamatu runāt par latviešu lielinieku genocīda politiku, kas vērsta pret vietējo vācu kopienu. Tomēr šāda pieeja, kaut atsevišķos objektīvos faktos, vācu kara propagandā un subjektīvās izjūtās pamatota, rada vairākas problēmas. Viena no tām – padomju režīms pastāvēja pārāk īsu laiku, lai latviešu lielinieku vadoņu nodomi attiecībā pret vācbaltiešiem kļūtu pilnīgi skaidri. Padomju propaganda netika vērsta pret vācbaltiešiem kā etnisku kopību, bet gan pret naidīgām "šķirām" jeb sociālajām grupām – muižniekiem, garīdzniekiem, turīgiem lauku un pilsētu iedzīvotājiem, kuru vidū bija daudz vācbaltiešu. Pētera Stučkas vadīto padomju valdību no Rīgas padzina pārāk ātri, lai pilnīgi droši pārliecinātos, ka šķiru cīņas retorika bija tikai aizsegs vācbaltiešu iznīcināšanai.

Vēl viena problēma, kas saistīta ar sarkanā terora skaidrošanu kā pret vācbaltiešiem vērstu genocīdu, ir sarkanā terora izpausmes Latgalē, kas diemžēl vēl arvien ir ļoti nepilnīgi pētītas. Ir zināms, ka lielinieki nāvessodu skaitliski vairāk piesprieda nevis Rīgā, bet 1919. gada 28. martā Daugavpilī, kur līdz pat 1919. gada vasarai atradās PLA štābs un revolucionārā kara padome. Pilsēta bija nozīmīgs – varbūt pat nozīmīgāks nekā Rīga – armijas komunikāciju, loģistikas un sakaru centrs. Līdz ar to cīņa pret iespējamiem spiegiem un diversantiem Daugavpilī bija sevišķi nežēlīga, taču šeit dzīvoja ļoti maz vācbaltiešu un lielākā daļa upuru bija krievi, ebreji, poļi un latvieši.

Trešais problemātiskais aspekts šajā jautājumā ir padomju varas rīcība, saglabājot vācu pamatskolas, pieļaujot vācu valodas lietošanu saziņā ar valsts iestādēm, kā arī vācbaltiešu kopienas sadarbība ar padomju režīmu.

---

[4] Šiliņš, Jānis (2009). Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris–maijs. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 127. lpp.; sk. arī: Rīgas Centrālcietuma ieslodzīto saraksts, 29.04.1919. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA_LVVA), FP-12_1_98, 44.–63. lp.

[5] Rīgas Centrālcietuma ieslodzīto saraksts, 29.04.1919. LNA_LVVA, FP-12_1_98, 44.–63. lp.

Padomju režīma attiecības ar vāciešiem

Pēteris Stučka 1919. gadā sarakstītajās atmiņās ir minējis, ka 1919. gada janvāra sākumā, nepilnu nedēļu pēc atgriešanās Rīgā, viņš uzstājās Rīgas vācu komunistu grupas organizētā mītiņā, uz kuru bija pulcējušies aptuveni 2000 cilvēku. Padomju valdības vadītājs bijis šokēts par tik lielu interesentu skaitu. Pati komunistu grupa, pēc P. Stučkas vērtējuma, bijusi skaitliski neliela – tie bijuši septiņi agrākie karagūstekņi, kuri atgriezušies no Krievijas, kā arī vairāki desmiti citu biedru, kas tikko bija iestājušies partijā. Viņš bija skeptisks par šo cilvēku motivāciju – tos dzinušas bailes, mantiskas intereses un vēlme spiegot,[6] un tiem varēja piekārt "vēdera komunista" birku. Lai gan vāciešu sadarbība ar padomju režīmu nebija plaša, vācbaltiešu vidū bija aktīvi komunistisko ideju piekritēji, piemēram, luterāņu mācītājs Edgars Models, kurš sprediķos un preses publikācijās slavēja padomju režīma īstenoto politiku.[7]

LSD Vācu sekcija tika izveidota 1919. gada 9. janvārī, un sākotnēji tās sastāvā bija 10 biedri. Tūlīt pēc tās izveidošanas sekcijā iestājās aptuveni 1000 atbalstītāju.[8] Jāpiezīmē, ka vācu lielinieku organizācija tika izveidota arī Jelgavā 1919. gada februārī. Tās organizēšanai no Rīgas atsūtīja trīs vācu komunistus. Nelielās grupas priekšsēdētājs bijis kāds Dovermans. Galvenais organizācijas uzdevums bija brīvprātīgo vervēšana Sarkanajā armijā.[9] Jelgavas sekcijas darbību Rīgas biedri vērtēja kā sekmīgu,[10] taču 18. martā līdz ar lielinieku padzīšanu no Jelgavas tās vācu organizācija beidza pastāvēt.

Vācbaltiešu kopienas un vācbaltiešu komunistu darbības centrs bija Rīga. Šeit iznāca vienīgais laikraksts Padomju Latvijā vācu valodā "*Die Rote Fahne*" (Sarkanais karogs), kas bija lielinieku oficioza "Cīņa" ekvivalents. Laikrakstam bija ievērojama tirāža – 10–15 tūkstoši eksemplāru. P. Stučka gan atzina, ka laikraksts nav bijis sevišķi populārs, un to citu avīžu neesamības dēļ lasījusi galvenokārt vācu buržuāzija.[11] 1919. gada 1. martā Rīgā darbojās 18 vācu pamatskolas.[12] Neraugoties uz latviešu valodas dominējošo lomu, Padomju Latvijas iestādes

---

[6] Стучка, Петр (1919). *Пять месяцев социалистической советской Латвии*. Ч. 1. Псков: Издание Центрального комитета коммунистической партии Латвии, с. 30.

[7] Popoff, Georgii (1932). *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town*. London: George Allen & Unwin, p. 107.

[8] Šiliņš, Jānis (2013). *Padomju Latvija, 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 95., 96. lpp.

[9] Bušs, D. Pirms 50 gadiem. Jelgavas partijas organizācija 1918. un 1919. gadā. *Darba Uzvara*, 04.01.1969.

[10] Rīgas pilsētas partijas organizācijas rajonu komitejas sēžu protokols, 13.02.1919. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk LNA_LVA), FPA-56_1_1, 60. lp.

[11] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 32.

[12] Jēkabsons, Ēriks (1996). *Poļi Latvijā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centrs, 21. lpp.

pieņēma iesniegumus arī vācu valodā.[13] Vācijas valdības ģenerālpilnvarotais Baltijā Augusts Vinnigs sākotnēji cerēja, ka vācbaltiešu intereses Rīgā un Jelgavā vismaz daļēji varēs aizstāvēt viņa atstātie pilnvarotie pārstāvji. Tomēr P. Stučka neielaidās garās sarunās ar A. Vinniga palīgu doktoru Ludvigu Maksimiliānu Ervīnu fon Šeibneru-Rihteru, vēlāko Ādolfa Hitlera līdzgaitnieku un "nacisma mocekli". Pēc ziņu saņemšanas par Kārļa Lībknehta un Rozas Luksemburgas nogalināšanu Berlīnē A. Vinniga pārstāvi Rīgā arestēja un draudēja nošaut. Pēc pāris dienām L. fon Šeibners-Rihters tika atbrīvots un bija spiests aizbraukt uz Kēnigsbergu. P. Stučkas atstāstījumā notikumi risinājās citādi – viņš ticis trīs reizes arestēts, jo kontrrevolucionāru meklējumi vienmēr veduši uz Vācijas pārstāvniecības telpām. Viņš L. fon Šeibneram-Rihteram pārmeta arī A. Vinniga atstāto 25 000 marku piesavināšanos, kas bija domātas gūstekņu pabalstu izmaksāšanai.[14] Pēc Vācijas pilnvarotā pārstāvja aizbraukšanas no Rīgas vietējie vācieši zaudēja jebkādas cerības uz iespējamu aizsardzību no Vācijas puses.

Ar Vācijas pārstāvniecības Rīgā likvidāciju nodarbojās LSD Vācu sekcija. Tās darbība, neraugoties uz nelielo biedru skaitu, bija diezgan aktīva. Janvārī bija organizētas trīs sapulces, kuras Rīgā dzīvojošie vācieši plaši apmeklēja. Pavisam, kā jau minēts, partijas līdzjutējos pierakstījās vairāk nekā 1000 cilvēku, bet lielākā daļa netika pieņemta. Oficiāli reģistrēja vairāk nekā 150 cilvēku. Paši LSD Vācu sekcijas pārstāvji atzina "dezorganizatorisku elementu" iekļūšanu savā organizācijā, kas novedusi pie biežiem arestiem.[15]

1919. gada janvārī Vācu sekcijai izdevās savervēt 100 vācu brīvprātīgo dienestam PLA. Februārī, cenšoties papildināt PLA rindas, LSD Rīgas pilsētas komiteja un Rīgas kara nodaļa vērsās ar uzsaukumu pie vācu strādniekiem, zaldātiem un jūrniekiem ar aicinājumu: "..kas negrib stāvēt barikādes otrā pusē, lai iestājas Sarkanās armijas internacionālajā nodaļā."[16]

Februārī Vācu sekcijas darbs kļuva plašāks. 6. februārī tajā bija 14 biedri un 460 "līdzjūtošo kandidātu", bet pēc nedēļas – 21 biedrs un 356 kandidāti.[17] Februārī sekcija noturēja piecas labi apmeklētas sapulces un trīsreiz nedēļā organizēja priekšlasījumu ciklus par komunismu. Vācu sekcijas pārstāvji piedalījās arī Rīgas revolucionārā tribunāla un Politiskās apakšnodaļas darbā.[18] Savu pārstāvi sekcija vēlējās redzēt arī Arodbiedrību centrālajā birojā un darba

[13] Stranga, Aivars (2008). *Ebreji Baltijā: no ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam, 14. gadsimts–1945. gads.* Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 396. lpp.

[14] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 18, 19.

[15] Rīgas pilsētas partijas organizācijas rajonu komitejas sēžu protokols, 01.02.1919. LNA_LVA, FPA-56_1_1, 52. lp.

[16] Vestermanis, Marģers (1960). *Ar Lībknehta Vāciju*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 106. lpp.

[17] Šiliņš, J. *Padomju Latvija, 1918–1919*, 95., 96. lpp.; LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 13.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 17. lp.

[18] Rīgas pilsētas partijas organizācijas rajonu komitejas sēžu protokols, 13.02.1919. LNA_LVA, FPA-56_1_1, 60. lp.; LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 06.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 11. lp.

biržā. Februārī tika nolemts dibināt vācu strādnieku klubu "Spartaks". Februāra beigās klubs sāka darboties, un tajā bija arī dramatiskā trupa.[19]

Martā Vācu sekcijas biedrus pārreģistrēja nolūkā izsijāt organizāciju no "nevēlamiem elementiem" (pavisam tādu acīmredzot bija seši). Biedru skaits saruka līdz 20, bet līdzjutēju skaits pieauga līdz 500. Pēc sekcijas iniciatīvas bija nolemts dibināt internacionālo bataljonu, un tā bija sākusi brīvprātīgo reģistrāciju (tika izveidots Internacionālā bataljona aģitācijas birojs).[20] Drīz vien šī vienība ieguva "Kārļa Lībknehta internacionālā leģiona" nosaukumu. Marta sākumā, pasliktinoties stāvoklim frontē, aktuāla kļuva šīs vienības steidzīga saformēšana un nosūtīšana uz fronti. 11. martā Doma baznīcā notika mītiņš, kas bija veltīts "starptautiskā leģiona" izveidošanai, un jau drīz Kārļa Lībknehta leģions 300–400 vācu kareivju sastāvā devās uz fronti. Tajā bija iekļauti arī 15 mobilizētie Vācu sekcijas biedri.[21] Vienība enerģiski iesaistījās kaujās pret landesvēra un Dzelzsdivīzijas vienībām, un 19. martā Rīgā tika apglabāti pirmie leģiona kritušie.[22] PLA vācieši iestājās ne tikai brīvprātīgi, bet arī tika mobilizēti. Diemžēl mūsu rīcībā nav precīzu ziņu par kopējo mobilizēto vāciešu skaitu, bet, pieņemot, ka mobilizācijas vāciešus skāra proporcionāli latviešiem, varam pieņemt, ka 1919. gada martā–maijā PLA papildināja vēl 1500–2000 vācu karavīru.

Kurzemes frontes sabrukums, panika Rīgā un galvaspilsētas evakuācija deva nopietnu triecienu Vācu sekcijas darbībai. Lielākā daļa biedru bija devusies uz fronti, pieci biedri bija komandēti uz Vāciju, un marta beigās sekcijā bija palikuši tikai trīs vācu komunisti. Kā jaunus partijas kandidātus pieņēma tikai astoņus cilvēkus.[23] Tas bija arī saprotams, jo iestāšanās partijā šajā laikā faktiski nozīmēja tūlītēju došanos uz fronti. Vēlāk izveidotā revīzijas komisija konstatēja, ka Rīgu pārņēmušās panikas laikā Vācu sekcija 25. martā iznīcināja savu dokumentāciju un tās vadība centās pamest galvaspilsētu "it kā aģitācijas nolūkā".[24]

Interesanti atzīmēt, ka pēc militārās krīzes pārvarēšanas marta beigās vai aprīļa sākumā LKP vadība sāka apsvērt internacionālā leģiona likvidēšanu, jo šādas vienības pastāvēšanu uzskatīja par principiāli nepieņemamu. Tomēr Vācu sekcija šādai nostājai kategoriski nepiekrita. Kā kompromiss bija pieņemts lēmums par brīvprātīgo vervēšanas biroja pārdēvēšanu un visu brīvprātīgo sūtīšanu uz Rīgas Kara nodaļu.[25]

---

[19] Rīgas komitejas sēdes protokols, 13.02.1919.; 27.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 17. lp., 30. lp. o. p.

[20] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 06.03.1919.; 04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 32. lp., 32. lp. o. p., 43. lp.; Rīgas pilsētas partijas organizācijas rajonu komitejas sēžu protokols, 06.03.1919. LNA_LVA, FPA-56_1_1, 62. lp.

[21] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 42. lp. o. p.

[22] Vestermanis, M. Ar *Lībknehta Vāciju*, 106. lpp.

[23] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 42. lp. o. p.

[24] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 09.05.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 58. lp.

[25] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 42. lp. o. p., 43. lp.

25. aprīlī Padomju Latvijas valdība pieņēma dekrētu "Par Baltijas muižniecības cilšu piederīgiem Latvijā". Dekrēts galvenokārt attiecās uz vācu tautības piederīgajiem, tādēļ tas ir ticis interpretēts kā represijas pret konkrētu etnisko grupu un pat genocīda piemērs.[26] P. Stučka nekautrējās atklāti komentēt šī dekrēta uzdevumu: "Visiem ir skaidrs, ka vienīgi ar vācu baronu un viņu līdzskrējēju, pirmām kārtām luterāņu garīdzniecības iznīdēšanu varēs runāt par drošām novada [domāts Latvijas. – *J. Š.*] atbrīvošanas perspektīvām. Baroniem pie mums no padomju varas puses žēlastības nav bijis un nebūs."[27] Šeit gan jāpiezīmē, ka vācu muižniecība bija tikai ļoti neliela daļa (daži simti cilvēku) no Padomju Latvijas teritorijā dzīvojošajiem vāciešiem.

25. aprīļa dekrētu var uzskatīt par turpinājumu aprīļa sākuma ķīlnieku ņemšanas kampaņai, kas skāra gandrīz tikai vācbaltiešus un kas nenotika uz dekrēta pamata. Domājams, ka bija jāarestē pietiekami liels skaits ķīlnieku (aptuveni tūkstotis), lai būtu paritāte vai pat vairāk nekā Jelgavā arestēto komunistu, kurus vācieši draudēja nošaut. Tomēr, tā kā Rīgā nebija tik daudz vācu muižnieku vai mācītāju, tad represijām tika pakļauti plašāki vācu tautības iedzīvotāju slāņi. Arī no cilvēku piespiedu pārvietošanas no Vecrīgas un centra lielajām ielām uz Zaķusalu un Sarkandaugavu cieta galvenokārt vācieši, jo viņi pārsvarā apdzīvoja šīs pilsētas daļas. Ievērības vērta ir arī nežēlīgā vēršanās pret vācu mācītājiem, kuru loma vietējā vācu kopienā bija visai nozīmīga. 1918.–1919. gadā padomju represijās tika nogalināti vai mira 36 luterāņu mācītāji (salīdzinājumam – Igaunijā šajā laikā gāja bojā četri mācītāji), no tiem tikai septiņi bija latvieši, bet pārējie – vācieši.[28]

Aprīļa beigās LKP Rīgas komitejas Vācu sekcija bija atkopusies no martā piedzīvotās krīzes. Sekcija bija pieaugusi līdz 40 biedriem. Četri biedri pat tika nosūtīti uz propagandas kursiem Maskavā. Sekcija piedalījās arī 1. maija svinību organizēšanā.[29] Tomēr LKP vadības attieksme pret Vācu sekciju kļuva arvien neiecietīgāka. Nav pilnīgi skaidri šādas nostājas iemesli. Arī P. Stučka atmiņās vien lakoniski konstatē, ka Rīgas krišanas priekšvakarā LKP Vācu sekciju nācies likvidēt.[30] Iespējams, tas bija turpinājums 25. aprīļa dekrētam par muižnieku ģimeņu izraidīšanu no Baltijas, kas varēja liecināt par jaunas, pret vācbaltiešiem daudz neiecietīgākas politikas sākumu Padomju Latvijā. Tāpat iespējams, ka Vācu

[26] Profesors Aivars Stranga raksta, ka 25. aprīļa dekrētu "varētu nosaukt gandrīz par genocīdu". Sk.: Stranga, Aivars (2010). Komunistu diktatūra Latvijā, 1918. g. decembris–1920. g. janvāris. No: Bērziņš, Jānis (red.). *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 70. lpp.

[27] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 30.

[28] Beldavs, Kārlis (2010). *Mācītāji, kas nāvē gāja*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 165., 167. lpp.

[29] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 50. lp. o. p., 51. lp.

[30] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 30.

sekcijas un tās organizētā militārā formējumu darbība radīja bažas Padomju Latvijas politiskajā un militārajā vadībā, jo fronte atradās Rīgas pievārtē.

Maija sākumā Vācu sekcijā notika revīzija, kas atklāja daudzus trūkumus. Tiesa gan, vēlme likvidēt vācu brīvprātīgo vienību liecina, ka problēma nebija meklējama vienīgi vācu komunistu juceklīgajā darbībā, jo tā bija raksturīga daudzām iestādēm un partijas organizācijām. 9. maijā Vācu sekcijas lieta bija izskatīta LKP Rīgas komitejas sēdē. Sekcijai tika izteikti daudzi aizrādījumi – par nolaidību kases grāmatu un rēķinu vešanā; par nepareizu biedru uzņemšanu partijā un nolaidību Vācijas sūtniecības pārņemšanas procesā; par benzīna un pārtikas glabāšanu sekcijas telpās. Tā rezultātā Rīgas komiteja pieņēma radikālu lēmumu: "Vainīgos saukt pie atbildības, izsludināt Vācu sekciju par atlaistu."[31] Pēc nedēļas Vācu sekcijas lietā tika pieaicināti Rīgas revolucionārā tribunāla Izmeklēšanas komisijas pārstāvji, un vēl pēc dažām dienām nolēma, ka Politiskajai apakšnodaļai vainīgās personas jāarestē un jānodod tribunālam.[32]

1919. gada 22. maijā komunisti no Rīgas tika padzīti. Viņi bija spiesti atkāpties uz Latgali, kur vācu tautības iedzīvotāju skaits bija niecīgs. Līdz ar to grūti pilnīgi droši spriest par padomju režīma un Latvijas vācu kopienas attiecību tālāko attīstību. Piemēram, nav zināms, vai tiktu atjaunota Vācu sekcijas darbība, lai gan šāds lēmums bija pieņemts. Tomēr 25. aprīļa dekrēts un sarkanā terora pastiprināšanās liecina, ka latviešu komunistu attieksme pret vāciešiem, visticamāk, kļūtu vēl naidīgāka.

Padomju režīma attiecības ar ebrejiem

Ebreji Padomju Latvijā bija otra lielākā mazākumtautība pēc vāciešiem. Atšķirībā no vācbaltiešiem ebreju kopienā bija daudz izteiktākas kreisās – arī radikāli kreisas – politiskās idejas. Ebreju partijai Bundam (*Algemeyner Yidisher Arbeter Bund in Lite*, *Poyln un Rusland*) bija senas saiknes ar latviešu sociālistiem, un arī pēc padomju režīma izveidošanas šī ietekmīgā ebreju organizācija turpināja darbību. 1919. gada 15. februārī Rīgā Bunds oficiāli sveica padomju režīma izveidošanu Latvijā, paturot līdzšinējās prasības par visu valodu vienlīdzību un ebreju kultūras autonomiju.[33]

1919. gada 2.–3. janvāra sadursmēs Rīgas ielās lielinieku pusē piedalījās arī "*Poale Cion*" kaujas organizācija, lai gan tā bijusi ļoti mazskaitlīga.[34] No 1919. gada 13. janvāra Rīgā trīs reizes nedēļā jidišā sāka iznākt laikraksts "*Der Roiter Emes*" (Sarkanā patiesība). Avīze izvērsa agresīvu aģitāciju pret ebreju buržuāziju un

[31] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 09.05.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 58. lp. o. p.
[32] Turpat.
[33] Stranga, A. *Ebreji Baltijā,* 394. lpp.
[34] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 54–57.

garīdzniecību. Laikrakstu drukāja Eliasa Levina nacionalizētajā tipogrāfijā uz ļoti slikta, dzeltena papīra, pavisam iznāca 56 numuri.[35]

1919. gada 17. janvārī LSD Rīgas komiteja apstiprināja Ebreju sekcijas izveidošanu. Līdz tam lielinieciskas ebreju organizācijas bija izveidotas Daugavpilī un Rēzeknē. Pirmo nodibināja Daugavpils organizāciju jau 1918. gada decembrī.[36] Visas ebreju organizācijas bija skaitliski nelielas, piemēram, Daugavpils organizācijā 1919. gada aprīlī bija 17 biedri, 16 kandidāti un 12 līdzjutēji.[37] Daugavpilī lieliniekiem nebija spēcīgu pozīciju arī iepriekš – tā bija vienīgā Latgales pilsēta, kurā Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās 1917. gada beigās lielinieku saraksts neuzvarēja. 1919. gadā Daugavpils ebreju organizācija izveidoja Kārļa Marksa vārdā nosauktu klubu. Ebrejiem bija arī nelielas lielinieciskas jaunatnes kopas.[38]

Kaut Latgalē ebreju skaits bija visai liels, viņu loma padomju režīma struktūrās bija niecīga. Tikai divi ebreji atradās vadošos amatos Daugavpilī – Movša Kabs LKP Daugavpils apriņķa komitejā un Dāvids Vaisfelds LKP Daugavpils pilsētas komitejā.[39] Vēlāk – 1919. gada 23.–25. novembrī Rēzeknē notikušajā Latvijas Komunistiskās jaunatnes savienības konferencē Centrālajā komitejā ievēlēja vienu ebreju Nosonu Alperoviču.[40] Droši vien tas ir izskaidrojams ne tikai ar visai nelielo ebreju komunistu skaitu, bet arī ar apstākli, ka ebreji atbalstīja krievu biedru centienus panākt Latgales atkalapvienošanu ar Vitebskas guberņu, pret ko kategoriski iebilda Padomju Latvijas valdība.

Lielinieciskās Ebreju sekcijas darbība Rīgā arī ritēja visai izolēti no latviešu organizācijām. 1919. gada 13. februāra Rīgas komitejas sēdē tika ziņots, ka Ebreju sekcijas darbība pēc tās izveidošanas kļuvusi pasīvāka. Ebrejiem bija klubs ("III internacionāle") un lasītava, un daudzi biedri bija aizbraukuši uz Daugavpili, Valmieru un citām pilsētām. Sekcijai trūka līdzekļu, tās biedru vairākums bija bezdarbnieki.[41] 22. februāra sēdē latviešu biedri pauda satraukumu par to, ka Ebreju sekcijas aktivitātes, uzņemot sakarus ar citu pilsētu organizācijām un pat Baltkrieviju, liecina, ka tās nodoms esot izvērsties par patstāvīgu partiju.[42] LKP funkcionāriem tāda varbūtība bija nepieņemama. Jāpiezīmē, ka Rīgas organizācija nebija skaitliski liela – 1919. gada aprīļa vidū Ebreju sekcijā bija 36 biedri, 14 kandidāti un 15 līdzjutēji. Patiesībā Rīgā atradās vēl mazāk ebreju komunistu,

[35] Bobe, Mendels (2006). *Ebreji Latvijā*. Rīga: Biedrība "Šamir", 148. lpp.; Stranga, A. *Ebreji Baltijā*, 393. lpp.
[36] Stranga, A. *Ebreji Baltijā,* 394. lpp.
[37] Turpat, 411. lpp.
[38] Turpat, 393. lpp.
[39] Turpat, 410. lpp.
[40] Turpat, 411. lpp.
[41] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 13.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 17. lp.
[42] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 22.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 25. lp. o. p.

jo daļa no tiem bija mobilizēta vai aizbraukusi ilgstošos komandējumos uz citām pilsētām.[43] Tāpat kā Vācu sekcija, arī Ebreju sekcija bija stipri cietusi lielajā panikā, kas Rīgā sākās pēc Jelgavas krišanas 1919. gada 18. martā. Pieci biedri bija patvaļīgi pametuši Rīgu. Maija sākumā Ebreju sekcijā bija 27 biedri.[44]

P. Stučka jau pēc varas zaudēšanas lielākajā daļā Latvijas žēlojās, ka padomju režīmam Latvijā tika pārmestas gan pārlieku lielas simpātijas pret ebrejiem, gan antisemītisms.[45] Protams, antisemītismu padomju valdības vadītājs noliedza. Viņš pamatoti norādīja, ka Rīgas ebreju komunistu vidū bijis grūti atrast kādu, kura partijas stāžs būtu senāks par 1919. gada janvāri. Šķiet, ka, līdzīgi kā vācu biedru gadījumā, arī ebreju lielākajai daļai komunisma idejas bija mazāk svarīgas nekā praktiskie ieguvumi, ko deva piederība partijai, un tās bija priekšrocības pārtikas apgādē (atrašanās augstākā pārtikas sadales kategorijā), pasargāšanās no politiskām represijām, tiesības nēsāt ieroci un veikt arestus.

P. Stučka Latvijas ebrejus, sevišķi Kurzemē dzīvojošos, vērtēja kā provāciski orientētus. Viņš atzina spekulācijā vainotās ebreju buržuāzijas masveida arestu faktu. Ebrejus, kuri strādāja pašvaldībās, atlaida no darba.[46] P. Stučka atzina, ka padomju režīms likvidēja daudzas ebreju nacionālās skolas, vainojot tās reliģijas propagandā, un to, ka nav bijis padomju valdības un LKP atbalsta ebreju laikrakstu (domāti laikraksti, kas nebija partijas kontrolē) izdošanai.[47] Tik tiešām, J. Landaua ebreju ģimnāzija Rīgā tika nacionalizēta, taču tā turpināja darboties kā ebreju skola. Tāpat Rīgā turpināja darbību četras ebreju pamatskolas. Viena ebreju skola ir darbojusies arī Valkā.[48] Pret ebrejiem vērstā padomju režīma politika ir vērtēta kā diskriminējoša, norādot uz ebreju noliktavu un dzīvojamo namu konfiskāciju, kā arī uz ebreju kalpotāju atlaišanu no padomju iestādēm, lai aizstātu tos ar latviešiem.[49] Tomēr vienlaikus Rīgā atvēra četras ebreju pamatskolas.[50] Pēc latviešu lielinieku evakuācijas uz Latgali Latvijas austrumdaļā pastiprinājās sarkanais terors, kas skāra arī daudzus ebrejus, kuri tika apsūdzēti sadarbībā ar baltgvardiem un pretpadomju darbībā. 1919. gada augustā Latgalē aizliedza visu cionistisko organizāciju darbību un dažus cionistus arestēja.[51]

Padomju režīma attiecības ar ebreju kopienu bija neviennozīmīgas. No vienas puses, konfliktus radīja jautājums par Latgales piederību Latvijai un

---

[43] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 42. lp. o. p.
[44] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 08.05.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 57. lp. o. p.
[45] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 54.
[46] Dribins, Leo (2001). *Latvijas ebreju kopiena. Vēsture. Traģēdija. Atdzimšana*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūta apgāds, 27. lpp.
[47] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 4.
[48] Jēkabsons, Ē. *Poļi Latvijā*, 21. lpp.
[49] Bobe, M. *Ebreji Latvijā*, 148. lpp.
[50] Dribins, L. *Latvijas ebreju kopiena,* 27. lpp.
[51] Stranga, A. *Ebreji Baltijā,* 412. lpp.

ebreju organizāciju disciplīnu (pakļaušanās LKP diktātam). No otras puses, tika respektēta no LKP visai neatkarīga ebreju laikraksta darbība, bet LKP Centrālās komitejas 20. maija sēdē bija pat izskatīts tik neordinārs jautājums kā atsevišķa ebreju pulka izveidošana PLA sastāvā. Šī iniciatīva gan tika noraidīta.[52]

Padomju režīma attiecības ar krieviem

Latviešu sociāldemokrātiem vēsturiski ciešākā sadarbība bija izveidojusies ar krievu organizāciju biedriem. Arī latviešu lielinieki, kuri nevēlējās no Krievijas patstāvīgas Padomju Latvijas izveidošanu un uzskatīja sevi par Krievijas partijas autonomu daļu, gribēja veidot un uzturēt spēcīgas krievu organizācijas. Tomēr Latvijas 1919. gada realitāte bija daudz skaudrāka, nekā tika cerēts. Pirmā pasaules kara laikā Latviju bija pametusi lielākā daļa krievu strādniecības un vidējās vai zemākās ierēdniecības, no kuras varēja visvieglāk rekrutēt jaunus partijas biedrus. Ne plašā vecticībnieku, ne pareizticīgo kopiena nebija padomju režīma sabiedrotie.

1919. gada 1. martā uz 15 tūkstošiem krievu iedzīvotāju Rīgā darbojās 14 krievu pamatskolas.[53] Tas bija neproporcionāli liels skaits, kas, iespējams, varēja atspoguļot vēlmi uzturēt labvēlīgas attiecības ar krieviem. 1919. gada 17. janvārī LSD Rīgas komiteja nolēma dibināt Krievu sekciju, lai gan latviešiem nebija zināms neviens vērā ņemams krievu lielinieks, kas tolaik atrastos Rīgā. Tādēļ bija pieņemts lēmums vispirms izveidot partijas šūniņu no latviešu biedriem kā kodolu krievu biedru piesaistīšanai.[54] Neraugoties uz to, ka tika rīkoti dažādi krievu un internacionālie mītiņu, līdz pat februāra beigām sekcijas darbība bija ļoti vāja. Tikai pašās mēneša beigās pēc lielāka skaita biedru iebraukšanas no Krievijas situācija mainījās. 27. februārī sekcija varēja ziņot, ka ir nodibināts sekcijas strādnieku klubs un biedru skaits ir pieaudzis līdz 30.[55]

Tomēr biedru skaita pieaugums nenesa vēlamo rezultātu. Gluži pretēji – no Krievijas atbraukušie lielinieki radīja daudzas konfliktsituācijas un vairākas personas pat bijis jāapcietina. "Ar kādiem cilvēkiem bija darīšana, var no tam redzēt, kad apcietinātos meklēja, atrada vienu "Rīgas" viesnīcā, pus piedzērušu, vairāk sievietes sabiedrībā."[56] Vēl viens skandāls saistījās ar kādu Krievijas partijas biedru Danoviču, kuru bija nolemts iecelt par internacionālā leģiona

[52] Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sēdes protokols, 20.05.1919. LNA_LVA, FPA-31_1_62, 38. lp. o. p.
[53] Jēkabsons, Ē. *Poļi Latvijā*, 21. lpp.
[54] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 01.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 2. lp. o. p.
[55] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 27.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 30. lp.
[56] Rīgas pilsētas partijas organizācijas rajonu komitejas sēžu protokols, 13.02.1919. LNA_LVA, FPA-56_1_1, 61. lp.

komandieri. Tomēr viņš nav piedalījies nevienā Krievu sekcijas sēdē, izplatījis dažādas baumas, un sekcija bija spiesta atcelt viņu no amata.[57]

Jautājums par to padomju darbinieku, kas bija iebraukuši no Krievijas, atrašanās lietderību Latvijā satrauca arī P. Stučku. To skaits ātri sasniedza vairākus simtus, un valdības vadītājs paziņoja, ka turpmāk nepieļaus jaunu delegāciju ierašanos Latvijā no centra. P. Stučka uzskatīja, ka krievu biedru galvenā motivācija doties uz Latviju bijušas baumas par labākiem dzīves apstākļiem šeit.[58]

Daudzie skandāli un partijas biedru mobilizācija PLA rindās 1919. gada martā un aprīlī gandrīz paralizēja Krievu sekcijas darbību, kurā formāli skaitījās 40 biedri. Arī Krievu sekcijas klubs tolaik faktiski pārtrauca darbību.[59] Tikai maijā sekcija atkal aktivizējās, notika darbs pie krievu strādnieku kluba izveidošanas.[60] Jāpiezīmē, ka Rīgā pastāvēja arī lieliniecisks Rīgas krievu pulciņš, kas bija vienīgais mazākumtautību pārstāvētais pulciņš LKP Darba jaunatnes savienībā.[61] Taču kopumā galvenokārt krievu kopienas pasivitātes dēļ sekcijas darbība, šķiet, bija pat vājāka nekā Vācu un Ebreju sekcijā.

Atsevišķi jāpiemin padomju varas attiecības ar pareizticīgo baznīcu un vecticībniekiem, kuri veidoja lielu daļu (sevišķi Latgalē) krievu tautības iedzīvotāju. Padomju režīma uzsāktā antireliģiskā kampaņa, kas sākotnēji izpaudās draudžu īpašumu nacionalizēšanā un politisku mītiņu organizēšanā baznīcās, pieņēma arī asiņainākas formas. Padomju represijas vērsās pret visām reliģiskajām konfesijām – luterāņiem, baptistiem, katoļiem, pareizticīgajiem un vecticībniekiem. Tiek lēsts, ka pusgada laikā tika apcietināta aptuveni trešdaļa luterāņu mācītāju,[62] diemžēl represijas pret citām ticīgo grupām ir mazāk dokumentētas.

Padomju varas īstenotajā lielākajā nošaušanas akcijā 1919. gada 28. martā Daugavpilī tika nogalināti: Gaiķu draudzes vecākais Vasilijs Ņikitins, Daugavpils domnieks un ievērojams vecticībnieku darbinieks Afanasijs Tolstovs, dzelzceļa ierēdnis vecticībnieks Aleksejs Vasjukovs, tirgotājs vecticībnieks Lazars Mihailovs un dārznieks vecticībnieks Timofejs Kurmeļovs. Šajā akcijā nogalināja arī vairākus pareizticīgos, to skaitā Daugavpils Aleksandra Ņevska katedrāles mācītāju Fjodoru Rumjancevu.[63] Nošauto garīdznieku bēres tika plaši apmeklētas. Notikušais satrauca pat vietējo partijas aktīvu, kas nosūtīja sūdzību par

---

[57] Turpat.

[58] Стучка, П. *Пять месяцев социалистической советской Латвии*, с. 62.

[59] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 04.1919.; 17.04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 43. lp. o. p., 47. lp. o. p.

[60] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 08.05.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 56. lp.

[61] Stranga, A. *Ebreji Baltijā,* 393. lpp.

[62] Ķiploks, Edgars (1993). *Taisnības dēļ vajātie: luterāņu mācītāji ciešanu ceļā*. ASV: Latviešu ev. lut. Baznīca Amerikā, 233. lpp.

[63] https://latgalesdati.du.lv/3/28 [skatīts 17.11.2021.].

98 cilvēku noslepkavošanu V. Ļeņinam.[64] Nošauto vidū bija dažādu etnisko, sociālo un reliģisko grupu pārstāvji – no latviešu zemniekiem līdz agrākajam Daugavpils domniekam Izidoram Gļinskim un bijušajam Krievijas Valsts domniekam Mihailam Jermolajevam (viņam gan izdevās izglābties no nošaušanas 28. martā, bet viņš tika atkārtoti arestēts un nošauts vēlāk).

Attiecības ar igauņiem, poļiem un lietuviešiem

Poļu, lietuviešu un igauņu kopienas bija skaitliski mazākas, tomēr arī tām padomju vara pievērsa uzmanību. Lielākā mērā tas attiecās uz igauņiem un lietuviešiem, kuriem ļāva izveidot savas lielinieciskas organizācijas un izdot laikrakstus savā valodā. Acīmredzot tas bija saistīts ar padomju režīma politiskajām interesēm. Pret Igaunijas nacionālo armiju notika smaga bruņota cīņa, un tika izvērsta aģitācija un propaganda, lai panāktu igauņu karavīru pāriešanu lielinieku pusē. Pastāvēja arī Padomju Igaunijas valdība, ar kuru gan kontakti bija vājāki un nenozīmīgāki nekā ar Padomju Lietuvu. Lietuvas teritorijā karoja PLA daļas, un Padomju Latvijas valdība saskaņā ar vienošanos ar Lietuvas–Baltkrievijas PSR valdību uz Lietuvu sūtīja pārtikas iepirkšanas komisijas trūkstošo produktu iepirkšanai.

Poļi galvenokārt dzīvoja Latgalē, kur atbalsts lieliniekiem kopumā bija ļoti neliels, turklāt daudzi poļi pārstāvēja muižniecības, tirgotāju un inteliģences aprindas, kas bija "šķiriski svešas" padomju režīmam un cieta no sarkanā terora.[65] Šķiet, ka šie bija iemesli, kāpēc attieksme pret igauņiem un lietuviešiem bija labvēlīgāka nekā pret poļiem, kas bija skaitliski lielākā minoritāte no minētajām, bet kurai nebija ne sava lielinieciska laikraksta, ne partijas organizācijas.

Lielinieku varas laikā Latvijā darbojās 17 poļu skolas, to skaitā četras poļu pamatskolas ar 908 skolēniem Rīgā.[66] Salīdzinājumam – 1919. gada 1. martā Rīgā darbojās divas lietuviešu pamatskolas.[67] Vēl vienu lietuviešu skolu atvēra Pārdaugavā aprīļa vidū.[68] Lielinieciskas poļu organizācijas trūkums, pat neraugoties uz visai daudzskaitlīgo kopienu, nozīmēja to, ka poļiem atšķirībā no citām mazākumtautībām nebija nekādu iespēju pasargāt sevi no sarkanā terora. Nacionālās sekcijas varēja vērsties augstākās partijas un padomju organizācijās, lai lūgtu atbrīvot apcietinātas personas vai lai izsniegtu apliecības, kas tās pasargātu no represijām. Šajā kontekstā var minēt gadījumu ar Rekes ģimeni, kas cieta aprīļa sākuma ķīlnieku kampaņā Rīgā. 1919. gada 5. aprīlī bez apvainojuma

[64] Beldavs, K. *Mācītāji, kas nāvē gāja*, 168. lpp.
[65] Jēkabsons, Ē. *Poļi Latvijā*, 21. lpp.
[66] Turpat.
[67] Turpat.
[68] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 17.04.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 47. lp. o. p.

uzrādīšanas savā dzīvoklī arestēja kasieri Kristoforu Reki ar sievu Helēnu un 10 gadus veco meitu Irinu. Izrādījās, ka šī ģimene ir poļi un ka viņiem nav nekādas saistības ar slaveno vācbaltiešu muižnieku dzimtu.[69] Vienīgais apcietināšanas iemesls bija vāciskais uzvārds. Tomēr šo cilvēku atbrīvošana ievilkās – vispirms atbrīvoja sievu un meitu, bet vīru vēl ilgi turēja apcietinājumā, neskatoties uz sievas iesniegumiem.

Igauņu sekcija Rīgas komitejas sastāvā tika izveidota 1919. gada 20. februārī. Latviešu lielinieki solīja atbalstīt igauņu biedrus ar literatūru. Igauņi sasauca arī mītiņu, kurā piedalījās aptuveni 100 cilvēku, un iesaistījās brīvprātīgo vervēšanā. Šis uzdevums bija ļoti aktuāls, jo Igaunijas bruņotie spēki šajā laikā bija galvenais PLA militārais oponents. Igauņu sekcijai izdevās savervēt 35 brīvprātīgos, kurus nosūtīja uz Pleskavu Padomju Igaunijas valdības rīcībā.[70] Otrs ne mazāk svarīgs uzdevums bija aģitācija sagūstīto igauņu karavīru vidū, kuru skaits varēja sasniegt pat dažus simtus. Februāra beigās sekcijā bija 10 biedri, bet viņi jau bija paspējuši sarīkot vairākus mītiņus karagūstekņiem.[71] Šajā laikā sākās arī igauņu avīzes izdošana.

Aprīļa vidū Igauņu sekcija bija pieaugusi līdz 20 biedriem un 14 līdzjutējiem. Igauņi salīdzinājumā ar citām nacionālajām sekcijām īstenoja ļoti aktīvu aģitācijas darbu. Sekcija izmantoja Igauņu biedrības zāli, kurā rīkoja mītiņus. Maija sākumā to pārdēvēja par "Spartaka zāli". Rīgā tika arī izplatīti uzsaukumi, kurus sekcijai atsūtīja Padomju Igaunijas valdība. Sekcija aktīvi iestājās par igauņu karagūstekņu dzīves apstākļu uzlabošanu. Tolaik sagūstītie karavīri tika turēti Rīgas cietumos (galvenokārt Rīgas Centrālcietumā), kuros apstākļi bija ārkārtīgi smagi. Tādēļ, pamatojoties uz to, ka gūstekņi galvenokārt esot vienkārši strādnieki un paši pārgājuši padomju pusē, lūdza valdību atbrīvot viņus no cietumiem.[72]

Lietuviešu nacionālā sekcija tika izveidota ātrāk (acīmredzot februāra sākumā), un tā bija daudzskaitlīgāka nekā Igauņu sekcija. Sākotnēji šajā organizācijā bija 30 biedru, un tās darbība bija ļoti aktīva. Tā rīkoja iknedēļas mītiņus, kuros lasīja lekcijas. Lietuvieši pat lūdza Rīgas komiteju pieņemt Propagandistu kolēģijā divus lietuviešu biedrus.[73] Tomēr pakāpeniski tās darbība kļuva arvien pasīvāka. Šķiet, ka liela daļa aktīvāko biedru aizbrauca uz Lietuvu, kur katastrofāli trūka uzticamu kadru padomju iestāžu organizēšanai. Februāra beigās sekcijā bija 21 biedrs un 19 kandidāti. Vēl marta sākumā sekcija īstenoja zināmas aktivitātes – organizēja mītiņus, izlaida uzsaukumus un gatavojās avīzes izdošanai. Taču

[69] Piederīgo lūgumi arestēto atsvabināšanai, 05.1919. LNA_LVVA, FP-12_1 _110, 45. lp.
[70] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 20.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 23. lp.
[71] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 27.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 30. lp. o. p.
[72] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 08.04.1919.; 08.05.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 42. lp. o. p., 50. lp. o. p., 56. lp.
[73] LSD Rīgas komitejas sēdes protokols, 06.02.1919. LNA_LVVA, F3017_6_34, 11. lp.

sekojošās mobilizācijas, kas skāra gandrīz visus biedrus, paralizēja organizācijas darbību.

Jauns spēku pieplūdums bija vērojams aprīļa beigās, kad Lietuvas teritorija bija gandrīz pilnībā atbrīvota no Sarkanās armijas un daļa lietuviešu biedru atgriezās Rīgā. Lietuviešu sekcija izdeva laikrakstu "*Darbininkų kova*" (Strādnieku cīņa). Laikraksta redakcijā strādāja trīs cilvēki redaktores Elenas Jablonskītes vadībā. Avīzi iespieda lietuvieša K. Narkeviča spiestuvē Rīgā, Elizabetes ielā 22. Lietuviešu jaunieši Rīgā organizēja teātra izrādes.

Jāpiezīmē, ka arī igauņi un lietuvieši cieta no sarkanā terora. Rīgas cietumos atradās diezgan daudz igauņu, bet tas galvenokārt ir izskaidrojams ar jau minēto faktu, ka Padomju Latvijā karagūstekņus turēja cietumos, nevis karagūstekņu nometnēs. No Rīgas Centrālcietumā ieslodzītajiem 33 igauņiem 1919. gada 29. aprīlī 15 bija strādnieki, deviņi amatnieki, astoņi zemnieki un viens ierēdnis. Seši no viņiem bija ieslodzīti, jo nevarēja uzrādīt personu apliecinošus dokumentus, vēl trīs – par zādzībām un viens – par miera traucēšanu. Politiskos noziegumus bija veikušas piecas personas: trīs bija apvainoti piederībā "baltajai gvardei", viens – padomju varas dekrēta neizpildīšanā un vēl viens – neatļautu ieroču turēšanā. Lietuviešu gadījumā sociālā piederība (pieci no astoņiem ieslodzītajiem bija strādnieki) un pārkāpumi bija vienveidīgāki – galvenokārt zādzības un spekulācijas. Viens lietuvietis atradās apcietinājumā par neatļautu spirta aparāta turēšanu, viens bija noķerts bez personu apliecinoša dokumenta un vēl viens ieslodzīts par padomju varas dekrēta neizpildīšanu.[74]

Lietuvieši cieta arī vajāšanās, kas bija vērstas pret katoļu baznīcu. Piemēram, sarkanajā terorā gāja bojā lietuviešu tautības Aknīstes katoļu baznīcas mācītājs.[75] Sarkanais terors skāra arī ievērojamo Daugavpils sabiedrisko darbinieku pārvācoto igauni Eiženu Zinkeli. Viņš bija Daugavpils brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības priekšnieks un Latgales vācu krājaizdevu sabiedrības revīzijas komisijas priekšsēdētājs. E. Zinkelis marta beigās tika iekļauts nošaujamo sarakstā, taču viņam izdevās izglābties no 28. marta eksekūcijas. Pēc Daugavpils atbrīvošanas 1920. gada janvārī viņu ievēlēja par pilsētas galvu, pēc tam ilgus gadus viņš bija pilsētas domes loceklis.[76]

Secinājumi

Padomju režīma attiecības ar mazākumtautībām 1919. gadā Latvijā raksturoja centieni ideoloģiski pakļaut etnisko minoritāšu kopienas. Pēc sabiedrisko organizāciju likvidēšanas vienīgās institūcijas, kas varēja pārstāvēt

[74] Rīgas Centrālcietuma ieslodzīto sarakts, 29.04.1919. LNA_LVVA, P-12_1_98, 44.–63. lp.
[75] Jēkabsons, Ēriks (2003). *Lietuvieši Latvijā*. Rīga: Elpa, 58., 59. lpp.
[76] https://latgalesdati.du.lv/persona/2164 [skatīts 17.11.2021.].

kopienu intereses, bija nacionālas sekcijas, kas tika izveidotas LSD (vēlāk LKP) sastāvā. Tajās darbojās neliels biedru skaits, kas nepārsniedza dažus desmitus cilvēku. Lielāka masu iesaiste bija vērojama Vācu sekcijas darbības sākumposmā, bet tas lielā mērā bija saistīts ar bažām (tās izrādījās pamatotas) par padomju režīma politiku attiecībā pret vietējiem vāciešiem un viņu vēlmi nodrošināties pret pārmetumiem nelojalitātē.

Vēl jāuzsver, ka nacionālās sekcijas nebija patstāvīgas vai autonomas struktūras, kuras varētu netraucēti darboties. Tām, vismaz formāli, bija jāievēro stingra partijas disciplīna, pakļaujoties LKP diktātam. Patstāvīgas darbības gadījumā tām draudēja reorganizācija un pat likvidācija, kā tas notika Vācu sekcijas gadījumā. Līdz ar to nacionālo sekciju darbība bija ierobežota – tās varēja gādāt par nacionālajām skolām, izdot ideoloģiski pareizus laikrakstus un veikt komunistisku aģitāciju un propagandu.

No vienas puses, padomju režīms ar šādu politiku spēja panākt savu īstermiņa interešu sasniegšanu – aktivizēt aģitāciju minoritāšu vidū, veicināt brīvprātīgo vervēšanu PLA, nepieļaut organizētu pretestību sarkanajam teroram. No otras puses, ilgtermiņā šāda padomju varas pieeja veicināja mazākumtautību attālināšanos no padomju režīma. Mākslīgi izveidotās nacionālās komunistu organizācijas nespēja pienācīgi uzrunāt un organizēt plašas mazākumtautību masas. Tās nespēja pasargāt arī savus tautas brāļus no sarkanā terora. Nacionālās sekcijas pazuda līdz ar padomju režīma sabrukumu, un Latvijas vāciešu, ebreju, krievu, poļu, igauņu un lietuviešu vidū neatradās gandrīz neviens, kas būtu gatavs ar ieročiem rokās padomju varai kritiskākajā brīdī – 1919. gada 22. maijā iestāties par tās saglabāšanu.

JĀNIS ŠILIŅŠ

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOVIET REGIME AND ETHNIC MINORITIES IN LATVIA IN 1919

The present article examines relationship between the ruling power and ethnic minorities in Soviet Latvia in 1919. Previously, researchers had concentrated on Soviet repressions against minorities, especially the local German population. However, relationship between the Soviet government and ethnic minorities extended much further than just the Red Terror.

27.2% of the Latvian population in 1920 were non-Latvians. In Riga, this number reached almost half of the inhabitants or 48.5% in 1919. The ultimate goal of the Soviet regime was to ideologically subdue the population, including minorities. National sections of the Latvian Social Democracy (LSD, from March

1919 – Latvian Communist Party) became exclusive representatives of local ethnic groups after abolishing all non-government organizations by the Soviet rule. These sections, representing German, Jewish, Russian, Polish, Lithuanian, and Estonian populations, were small, hardly exceeding a few dozens of members.

The most numerous national section of LSD at the beginning of 1919 was the German section of the Latvian Social Democracy. This was mostly due to concerns of local Germans about the Bolshevik policy towards them and their desire to protect themselves against accusations of disloyalty.

Also, national sections were subjected to strict party discipline. Their activities were mostly restricted to supporting minority schools, publishing communist newspapers, and carrying out political agitation in line with LSD. In case of disobedience, national sections were risking a reorganization or even abolishment. This was the case of the German section which was liquidated on 9 May 1919.

On the one hand, the Soviet regime managed to achieve its short-term interests that were directed towards amplifying political agitation among minorities and promoting the recruitment of volunteers in the ranks of the Army of Soviet Latvia. On the other hand, in the long-term Soviet policies contributed to further distancing between ethnic minorities and the communist regime. National sections failed to gain the expected influence among masses and organize minorities to support the regime. One of the reasons was the failure of national sections to protect their people from the Red Terror. In the end, the lack of support from the wider population, including minorities, contributed greatly to the demise of Soviet Latvia.

Keywords: Soviet Latvia, Soviet regime, ethnic minorities, Pēteris Stučka, Germans, Jews, Russians, Poles, Estonians, Lithuanians.

Iesniegts 2021. gada 6. novembrī

VĒSTURE

OSKARS PAVLOVIČS

LATVIJAS ROBEŽSARDZES IZVEIDOŠANA NEATKARĪBAS KARA LAIKĀ, 1919. GADA NOVEMBRIS – 1920. GADA AUGUSTS

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu Latvijas valsts militārajā vēsturē nozīmīgai, bet līdz šim maz pētītai tēmai – Latvijas robežsardzes veidošanās procesam Neatkarības kara laikā. Robežsardze bija viena no vitāli nozīmīgākajām institūcijām, ko vajadzēja radīt, valstij pārejot uz miera laika stāvokli. Robežsardzes formējumi pakāpeniski nomainīja armijas vienības, un frontes līnija tika aizstāta ar pārbraucamu robežu. Darbs, ko veica robežsardze, bija nozīmīgs daudzos militārajos, politiskajos un ekonomiskajos procesos. Robežsardze kā daudzfunkcionāla institūcija ir svarīgs izpētes objekts, kas var veicināt citu tematu izpratni. Darbs balstīts uz Robežsargu divīzijas un Robežsardzes pulku dokumentiem, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā.
Atslēgvārdi: robežsardze, robežapsardzība, robežas, Neatkarības karš.

Pirmos lēmumus par Latvijas Republikas robežu apsardzības sistēmas veidošanu jaunā valdība pieņēma 1919. gada vasaras otrajā pusē, kad pēc Strazdumuižas pamiera noslēgšanas militārā situācija Vidzemē bija normalizējusies un kļuvusi pietiekami stabila. Etnogrāfiskā robeža ar Igauniju bija pirmā, uz kuras varēja sākt organizēt tās apsardzību. Vispirms šo uzdevumu uzticēja Armijas kara satiksmes pārvaldei, kas bija atbildīga par Vidzemē esošiem dzelzceļa mezgliem, ostu apsardzību, lauka pasta nodaļām un citiem ar apsardzību, transportu un informācijas apmaiņu saistītiem procesiem. Armijas kara satiksmes pārvalde 1919. gada 21. augustā Rencēnos izveidoja pirmo robežkontroles punktu, bet septembrī vēl sešus citus robežkontroles punktus Ainažos, Salacā, Gaujienā, Strenčos, Apē un Alūksnē.[1]

Neilgi pēc tam uzmanību sāka pievērst ne vien Igaunijas, bet arī Lietuvas robežai, līdz ar to robežu apsardzības organizēšana pamazām sāka prasīt pārāk

[1] Pētersone, Inta (atb. red.) (1999). *Latvijas brīvības cīņas, 1918–1920: enciklopēdija.* Rīga: Preses nams, 143. lpp.; Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 3, [Rīga] 15.11.1919. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA_LVVA), F4967_1_1, 3. lp.

daudz resursu no Armijas kara satiksmes pārvaldes, kavējot tās darbu primāro uzdevumu pildīšanā.[2] 1919. gada rudens otrajā pusē aktualizējās nepieciešamība pēc vienotas robežapsardzības sistēmas izveidošanas. Latvijas Pagaidu valdības izdotajos rīkojumos par robežapsardzību norādīts, ka Latvijas robežsardze tiek dibināta ar mērķi cīnīties pret kontrabandas ievešanu un nelikumīgu robežu pāriešanu no kaimiņvalstīm uz Latviju un otrādi.[3]

Latvijas robežsardzes reālais veidošanās process sākās 1919. gada 3. novembrī, kad armijas virspavēlnieks Jānis Balodis apstiprināja robežsargu štatus, kas kļuva par pamatu robežsargu sistēmas formēšanai. Tika noteikts robežsargu dienestā nepieciešamo karavīru skaits un robežapsardzības strukturēšana robežsargu rajonos. 7. novembrī J. Balodis izdeva pavēli par Armijas virspavēlnieka štābam pakļauta, tiesību ziņā divīzijas komandierim pielīdzināma robežsardzes priekšnieka posteņa izveidošanu, kura vadībā notiktu robežapsardzības formēšana un regulēta turpmākā robežsardzes darbība.[4] Robežsargu priekšnieka sēdeklis un robežsargu galvenais štābs līdz 1920. gada 25. martam atradās Rīgā, Nikolaja ielā[5] 15, bet pēc tam tas pārcēlās uz Alberta ielu 13.[6]

Kaut arī robežsargu priekšnieka posteni izveidoja 7. novembrī un tajā pašā dienā amatā iecēla rotmistru[7] Kārli Gailīti, pie pienākumu pildīšanas viņš stājās vien 13. novembrī.[8] K. Gailīša kavēšanās, uzsākot robežsargu priekšnieka darbu, skaidrojama ar Bermonta armijas uzbrukumu Rīgai, kura laikā viņš pildīja kaujas rajona komandanta pienākumus.[9]

Historiogrāfijā tiek norādīts, ka robežsargu priekšnieks darbu sāka 1919. gada 15. novembrī, tomēr tā nebija, jo pirmo pavēli K. Gailītis izdeva 1919. gada 13. novembrī, kurā viņš skaidri norāda, ka ir stājies pie robežsargu priekšnieka amata pienākumu pildīšanas. Arī ar Latvijas robežsardzes dibināšanas dienas datumu nav īstas skaidrības. Latvijas robežsardzes oficiālajā mājaslapā norādīts 1919. gada 7. novembris,[10] diena, kad J. Balodis izdeva pavēli par robežsargu

---

[2] Rozenšteins, Hugo (red.) (1940). *Latvijas armija 20. gados.* Rīga, 409. lpp.

[3] Izvilkums no Latvijas Pagaidu valdības likumu un rīkojumu krājuma nr. 4. no 08.08.1919. Noraksts. LNA_LVVA, F4967_1_101, 1. lp.

[4] Armijas virspavēlnieka pavēle nr. 73, Rīga 07.11.1919. LNA_LVVA, F3601_1_3, 120. lp.; Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 15, [Rīga] 16.12.1919. LNA_LVVA, F4967_1_1, 38. lp.

[5] Mūsdienās Krišjāņa Valdemāra iela.

[6] Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba Informācijas biroja priekšniekam, Rīga 25.03.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 96. lp.

[7] Dienesta pakāpe, kas atbilda kapteiņa pakāpei sauszemes karaspēkā.

[8] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 1, [Rīga] 13.11.1919. LNA_LVVA, F4967_1_1, 1. lp.

[9] Jauns policijas priekšnieks. *Latvis*, 11.10.1933., 5. lpp.

[10] Valsts robežsardzes vēsture (10.07.2020.). Pieejams: https://www.rs.gov.lv/lv/valsts-robezsardzes-vēsture [skatīts 15.11.2021.].

priekšnieka amata izveidi, bet laikrakstos un citos informācijas resursos kā robežsardzes dibināšanas diena bieži minēts 15. novembris.[11] Vispareizāk robežsardzes dibināšanas gadadienu būtu atzīmēt 13. novembrī, kad robežsardze sāka darbu. Tādu versiju var pamatot arī ar Latvijas robežsardzes priekšniecības ziņojumu 1920. gada 14. septembrī, ko tā nosūtīja Armijas virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļas priekšniekam, norādot, ka robežsardzes gadadiena atzīmējama 13. novembrī.[12]

Pēc tam kad robežu aizsardzības organizēšanu nodeva robežsargu priekšniekam, tika izveidota Robežapsardzība – pirmā Latvijas Republikas robežsardzes institūcija.[13] Sākotnēji Robežapsardzība bija atbildīga vienīgi par sauszemes robežu apsargāšanu, ko sadalīja trīs apsardzības rajonos, bet jūras robežas apsardzībai izveidoja Krasta apsardzības nodaļu pie Armijas virspavēlnieka štāba, kas tika pārdēvēta par Ceturto krastu apsardzības rajonu un pievienota Robežapsardzībai tikai 1920. gada martā.[14]

Latvijas robežsardzes organizācijas process Neatkarības kara laikā

Pēc stāšanās pie robežsargu priekšnieka pienākumu izpildes K. Gailītis, ņemot vērā Tautas padomes 1918. gada 5. decembrī izdotos iekšējās apsardzības noteikumus, 3. novembrī apstiprinātos robežsargu štatus, armijas virspavēlnieka un Armijas virspavēlnieka štāba priekšnieka pavēles, kā arī savus personīgos ieskatus, sāka izstrādāt Robežapsardzības struktūru, organizēt robežsargu rajonus un definēt robežsardzes darba pienākumus.[15] Robežapsardzības pamatstruktūru veidoja iedalījums robežsargu rajonos. Rajonus paredzēja sadalīt distancēs – apmēram 20 līdz 50 km garās pierobežas teritorijās ar sīkāku iedalījumu posteņos, kuros izveidojamas robežsargu patruļas.[16] Robežsargu sastāvu bija paredzēts veidot no Latvijas armijas dienestā jau esošiem karavīriem un uz brīva līguma pamata piesaistītiem robežsargiem. Sākotnēji robežsargu dienestā

[11] 15. novembrī Valsts robežsardze atzīmē savu 80. dzimšanas dienu. *Latvijas Vēstnesis*, 11.11.1999. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/15481 [skatīts 15.11.2021.]; Valsts robežsardzes Ventspils pārvalde rīko atvērto durvju dienu (25.09.2014.). Pieejams: https://www.ventspils.lv/lat/pilseta/69852-valsts-robezsardzes-ventspils-parvalde-riko-atverto-durvju-dienu[skatīts 15.11.2021.].

[12] Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba Inspekcija daļas priekšniekam, Rīga 28.09.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 295. lp.

[13] Termins "robežapsardzība" apzīmē visu ar valsts robežu apsargāšanu saistīto iestāžu un tam piesaistīto procesu kopumu, bet Robežapsardzība, kas rakstāma ar lielo sākumburtu, apzīmē 1919. gada novembrī robežu apsargāšanai izveidoto karaspēka daļu, kas pastāvēja līdz 1920. gada novembrim, kad to pārdēvēja par Robežsargu divīziju.

[14] Pētersone, I. *Latvijas Brīvības cīņas*, 250. lpp.

[15] Kārlis Gailītis. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļas priekšniekam, [Rīga] 30.11.1919. LNA_LVVA, F4967_1_140, 8. lp.

[16] Īsi nosacījumi robežsargiem pie viņu dienesta pienākumu izpildīšanas. Noraksts. LNA_LVVA, F4967_1_101, 13. lp.

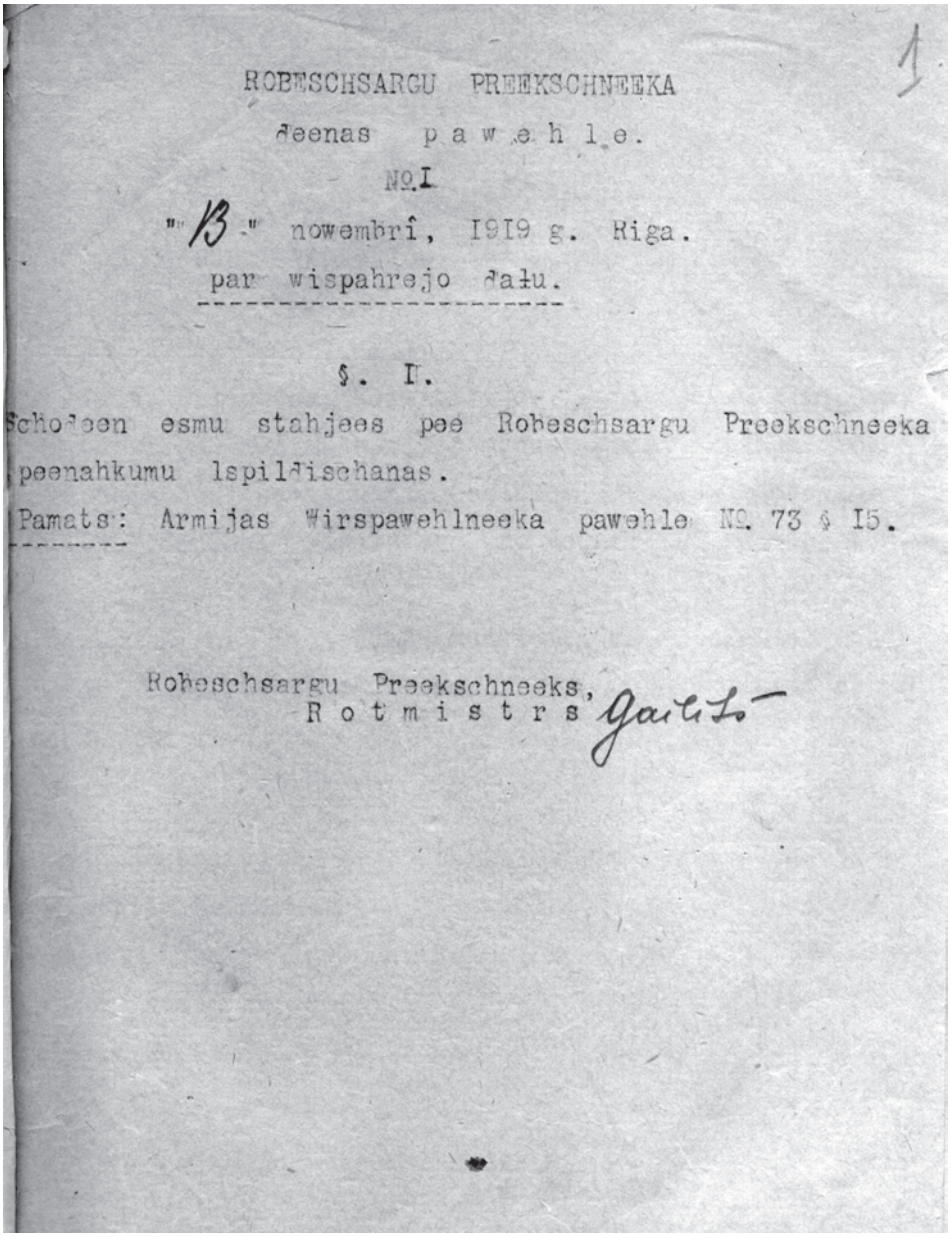

ROBESCHSARGU PREEKSCHNEEKA
deenas p a w ē h l e.
№ I
"13." nowembrî, 1919 g. Riga.
par wispahrejo dału.

§. I.

Schodeen esmu stahjees pee Robeschsargu Preekschneeka peenahkumu lspildischanas.

Pamats: Armijas Wirspawehlneeka pawehle №. 73 § I5.

Robeschsargu Preekschneeks,
R o t m i s t r s Gailīš

Robežsardzes pirmā priekšnieka Kārļa Gailīša pirmā pavēle.
Rīga 1919. gada 13. novembris.
LVA_LVVA, F4967_1_1, 1. lp.

drīkstēja brīvprātīgi iestāties tie vīrieši, kuri bija dzimuši pirms 1884. gada un pēc 1901. gada. Šāds vecums bija noteikts tāpēc, lai nepārvilinātu darbā armijas karavīrus.[17]

Pilnībā robežsargu priekšnieka pienākumus K. Gailītim Armijas kara satiksmes pārvaldes priekšnieks kapteinis Jānis Ozols nodeva 20. novembrī.[18] Jaunā robežsargu priekšnieka pakļautībā tika nodoti arī visi septiņi Armijas kara satiksmes pārvaldes uz Igaunijas robežas jau izveidotie robežposteņi, to sastāvā esošie 134 karavīri un tur strādājošās privātpersonas (tā sauktie brīva līguma darbinieki).[19] Kara satiksmes pārvaldes darbs robežposteņu ierīkošanā ļoti atviegloja Igaunijas robežas apsargāšanai paredzētā Pirmā robežsargu rajona veidošanu. Rajona centru ierīkoja Valmierā, un 21. novembrī par rajona priekšnieku iecēla virsleitnantu Jāni Milleru.[20] 27. decembrī robežposteņus pārdēvēja par distancēm.[21]

Lietuvas robežas apsargāšanai paredzētā Otrā robežsargu rajona veidošanu robežsardzes vadība sāka teju vienlaikus ar Pirmā robežsargu rajona izveidi, tomēr process bija sarežģītāks, jo Otro robežsargu rajonu vajadzēja radīt no nulles. Par Otrā robežsargu rajona priekšnieku 28. novembrī iecēla kapteini Jāni Kauliņu, kuru nekavējoties nosūtīja uz Jelgavu izveidot rajona štābu un organizēt tālāko apsardzību uz Latvijas–Lietuvas robežas.[22] Uz tās Latvijas–Lietuvas robežas daļas, kur novembra beigās bija iespējams sākt veidot robežsargu distances, plānoja četras distances. Tomēr karavīru trūkuma dēļ bija iespējams organizēt tikai vienu distanci, līdz ar to nebija iespējams precīzi noteikt apsargājamo joslu.[23] Pirmā distance uz Lietuvas robežas tika izveidota Eglainē, 11 km uz ziemeļiem no Ilūkstes.[24]

Trešā robežsargu rajona veidošana ievilkās visilgāk, jo Latgalē 1920. gadā vēl notika kaujas ar Padomju Krievijas armiju. 1919. gada nogalē bija paredzēts sākt ar divu distanču izveidošanu, bet, situācijai uzlabojoties, rajonu palielināt

---

[17] Valdības iestāžu paziņojumi. *Valdības Vēstnesis*, 22.11.1918., Nr. 67, 2. lpp.

[18] Kārlis Gailītis. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, Rīga 20.09.1919. LNA_LVVA, F4967_1_140, 5. lp.

[19] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 3, [Rīga] 20.11.1919. LNA_LVVA, F4967_1_1, 3.–5. lp. Armijas kara satiksmes izveidotajos robežkontroles posteņos darbojās arī vairākas sievietes, kuras veica rakstveža vai saimniecības daļas rakstveža pienākumus. Viņas neatradās karadienestā un sarakstos minētas kā privātpersonas.

[20] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 4, [Rīga] 21.11.1919. LNA_LVVA, F4967_1_1, 6. lp.

[21] Turpat, 10. lp.

[22] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 8, [Rīga] 28.11.1919. Turpat, 11. lp.

[23] Kārlis Gailītis. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļas priekšniekam, [Rīga] 30.11.1919. LNA_LVVA, F4967_1_140, 8. lp.

[24] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 6, [Rīga] 26.11.1919. LNA_LVVA, F4967_1_1, 8. lp.

ar vismaz vēl divām citām distancēm.[25] Par Trešā robežsargu rajona priekšnieku 17. decembrī iecēla kapteini Albertu Baumani, bet rajona štābu sāka veidot tikai 1920. gada janvāra vidū.[26]

Robežsardzes organizēšanu visvairāk ietekmēja karavīru trūkums. K. Gailītis, plānojot robežsargu rajonu distanču izveidi un pie tās strādājot, vairākkārt norādīja uz nepietiekamo karavīru skaitu, kas neļāva pilnvērtīgi veikt robežu apsardzību. 1919. gada 30. novembra ziņojumā teikts, ka uz robežām atrodas 105 karavīri, bet optimālai apsardzības organizēšanai uz visām Latvijas robežām tajās vietās, kur tā brīža situācija to atļāva, būtu nepieciešami 740–800 karavīri.[27] Karavīru trūkums bija aktuāla problēma gandrīz visu 1920. gadu.

1920. gada 15. janvārī ar armijas virspavēlnieka pavēli K. Gailītis tika atcelts no robežsargu priekšnieka amata.[28] Līdz tam viņa vadībā bija pabeigta Pirmā robežsargu rajona veidošana, gandrīz pabeigta Otrā robežsargu rajona veidošana, kur līdz janvārim bija izveidotas pārējās, kopskaitā desmit distances, kā arī iesākti priekšdarbi Trešā robežsargu rajona veidošanai. Tāpat bija sākta arī robežsargu dienesta pienākumu un robežapsardzības darba instrukciju izstrādāšana. Pats K. Gailītis izrādīja neizpratni par atstādināšanu no amata, jo iepriekš nebija saņēmis nekādus aizrādījumus vai brīdinājumus, un lūdza nozīmēt komisiju, lai tā noskaidrotu, kādēļ viņš nav piemērots iepriekš uzticēto pienākumu pildīšanai. Konkrēta atbilde netika sniegta, līdz ar to iepriekšējā pavēle atstāta spēkā un K. Gailītis atstādināts.[29] Pēdējā ziņojumā K. Gailītis norāda uz savu un viņam padoto robežsargu paveiktā darba nozīmīgumu, vēlreiz akcentējot robežsargu trūkumu un jaunās valsts robežu nepārtraukto mainīgumu. K. Gailītis robežsargu priekšnieka pienākumus veica līdz 19. janvārim, kad viņa vietā stājās pulkvežleitnants Arnolds Godkalns.[30]

Janvāra beigās armijas virspavēlnieka pavēlēs parādās skaidrojums par to, kāpēc K. Gailītis ticis atstādināts no amata. Saistībā ar viņa darbu ir bijusi sākta iepriekšēja izmeklēšana par nepareizu finanšu līdzekļu izlietošanu. Armijas virspavēlnieks nav varējis pieļaut, ka tik atbildīgu amatu ieņem persona, kas atrodas šādā izmeklēšanā, tādēļ bijis spiests K. Gailīti atcelt. 25., 26. un 30. janvārī

[25] Kārlis Gailītis. Steidzams ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, [Rīga 26.11.1919.]. LNA_LVVA, F4967_1_140, 2. lp.

[26] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 16, [Rīga] 19.12.1920. LNA_LVVA, F4967_1_1, 41. lp.

[27] Kārlis Gailītis. Steidzams ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam. LNA_LVVA, F4967_1_140, 2. lp.

[28] Izvilkums no armijas virspavēlnieka pavēles no 15. janvāra 1920. gada. LNA_LVVA, F4967_1_140, 28. lp.

[29] Arnolds Godkalns. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas priekšniekam, Rīga 20.01.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 38. lp.

[30] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka pavēle nr. 9, Rīga 19.01.1920. LNA_LVVA, F4967_1_2, 14. lp.

tika veikta pārbaude par robežsargu priekšnieka rīcībā esošajiem līdzekļiem un inventāru, kuras laikā atklājās, ka viss darīts pareizi, līdz ar ko K. Gailīti attaisnoja.[31]

Pilnībā no K. Gailīša robežsargu vadītāja pienākumus A. Godkalns pārņēma 1920. gada 20. janvārī.[32] Tobrīd bija izveidoti divi robežsargu rajoni, bet trešais vēl tikai tapa. Uz aptuvenās 273 km garās Igaunijas robežas atradās tikai pieci virsnieki, seši ierēdņi un 293 karavīri, bet uz aptuvenās 609 km garās Lietuvas robežas – vien septiņi virsnieki, astoņi ierēdņi un 192 karavīri.

Viena no pirmajām lietām, kurai pievērsās A. Godkalns, bija jauna robežsardzes organizācijas plāna izstrādāšana, jo K. Gailīša valdībā robežsardze tika veidota pēc plāna, ko bija izstrādājusi Armijas kara satiksmes pārvalde un bija paredzēta kā pagaidu variants. Latvijas robeža bija sadalīta trīs distancēs, bet nebija stingri noteikts distanču un posteņu skaits. Tobrīd Pirmajā robežsargu rajonā bija 12 distances, Otrajā robežsargu rajonā – septiņas distances, Trešais robežsargu rajons atradās veidošanas stadijā, bet jūras robežas apsargāšana vēl nebija uzticēta robežsargu priekšniekam. Pēc jaunā – A. Godkalna izstrādātā plāna bija paredzēts robežu sadalījumu rajonos atstāt tādu pašu, bet katru rajonu sadalīt 10 distancēs un katru distanci – sešos posteņos. Tāpat jaunajā plānā bija paredzēts izveidot Ceturto krastu apsardzības rajonu ar astoņām distancēm.[33]

Pēc plāna izstrādes A. Godkalns pievērsās tā īstenošanai dzīvē ar Trešā rajona veidošanu. 21. janvārī, vienu dienu pēc pilnvērtīgas stāšanās amatā, viņš deva pavēli Trešā robežsargu rajona priekšniekam, kas tobrīd vēl atradās Rīgā, sākt veidot rajona štābu Krustpilī. 24. janvārī rajona sastāvā tika ieskaitītas pirmās divas Otrā rajona distances.[34] Tomēr uz robežas ar Padomju Krieviju, par kuru kalpoja frontes līnija, līdz pat galīgā miera noslēgšanai 1920. gada augustā robežsargu darbība bija diezgan pasīva. Visa satiksme uz tās bija apturēta un apsargāšanas darbus galvenokārt veica Latvijas armijas vienības.

1920. gada 8. martā no Armijas virspavēlnieka štāba Robežapsardzībai pievienoja Krastu apsardzības nodaļu. To pārdēvēja par Ceturto krastu apsardzības rajonu un tam uzticēja Latvijas teritorijai piederošo jūras krasta līniju apsargāšanu no Palangas līdz Ainažiem.[35] Krastu apsardzības rajona štābs atradās Rīgā. Atšķirībā no pārējiem rajoniem sākotnēji tas netika iedalīts distancēs, bet

[31] Arnolds Godkalns. Robežsargu priekšnieka pavēle nr. 25, Rīga 15.02.1920. LNA_LVVA, F4967_1_3, 14. lp.
[32] Arnolds Godkalns. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, Rīga [16.01.1920.]. LNA_LVVA, F4967_1_140, 36. lp.
[33] Ziņojums par robežsargu darbību un organizāciju, Rīga 03.07.1920. LNA_LVVA, F4967_1_246, 238. lp.
[34] Arnolds Godkalns. Robežsargu priekšnieka pavēle nr. 13, Rīga 24.01.1920. LNA_LVVA, F4967_1_2, 16.–18. lp.
[35] Rozenšteins, H. *Latvijas armija 20. gados*, 409. lpp.

to veidoja trīs apakšrajoni – Ventspils, Liepājas un Rīgas apakšrajons.[36] Pirmais Ceturtā rajona priekšnieks bija jūras virsleitnants Mārtiņš Vītoliņš, tomēr jau 29. aprīlī viņa vietā stājās jūras virsleitnants Jānis Brenners.[37] Līdz ar Ceturtā rajona pievienošanu robežsardzei bija pabeigts A. Godkalna izstrādātais Robežapsardzības iedalījums rajonos, tomēr tālākā sadalīšana distancēs ievilkās.

Arī A. Godkalns saskārās ar karavīru trūkumu, kas kavēja apsardzības organizēšanu. Īpaši aktuāli tas bija 1920. gada pavasarī, kad ļoti bieži gan rajonu priekšnieki, gan pats robežsargu priekšnieks un robežsargu Galvenā štāba ierēdņi savos ziņojumos norāda uz nepietiekamo karavīru skaitu vai lūdz Armijas virspavēlnieka štābam ieskaitīt robežsargos jaunus karavīrus. Februārī uz Otro rajonu bija nosūtīti 300 karavīri, kas kopējo robežsargu skaitu šajā rajonā palielināja līdz 568 cilvēkiem, tomēr tas bija diezgan tālu no optimālā Lietuvas robežas apsargāšanai nepieciešamā cilvēku skaita un iepriekš apstiprinātajiem štatiem, kuros bija paredzēts aptuveni divas reizes lielāks karavīru skaits.[38] Robežsargu skaitliskā sastāva problēmas ilustrē Armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas priekšniekam nosūtīts ziņojums no 1920. gada 7. maija: "Robežsargu priekšnieka uzdevumā ziņoju, ka 2. Robežsargu rajonā skaitās 568 karavīri, kas ir ļoti maz priekš pietiekošas robežu apsardzības. Bez tam cilvēki ir neapmācīti robežsargu dienestam. Un paralēli ar apsardzību tiek izdarīta to apmācīšana, kas savukārt traucē apsardzības dienestu. Vispār robežsargos sajūtams liels cilvēku trūkums, bet vairākkārtēji pieprasījumi pēc papildinājumiem no armijas organizācijas daļas atteikti."[39] Piemēram, marta sākumā A. Godkalns lūdza ieskaitīt robežsargos 200 karavīru, lai būtu iespējams nodibināt jaunas Trešā rajona distances, uz ko viņš saņēma noraidošu atbildi, kas pamatota ar vispārējo karavīru trūkumu Latvijas armijā. Trešā rajona priekšniekam ne tikai pietrūka cilvēku jaunu distanču izveidošanai, bet viņš bija spiests samazināt posteņu skaitu jau esošajās distancēs.[40] Tāpat robežsargos trūka virsnieku, ierēdņu un dažādu speciālistu, jo vēl notiekošās karadarbības dēļ nebija iespējams robežsardzei piešķirt pietiekami lielu, augsti kvalificētu karavīru grupu. Lielāko daļu veidoja brīvprātīgi dienestā iestājušies iedzīvotāji. Brīvprātīgo

[36] Rīkojums Latvijas Robežsargu priekšniekam, LNA_LVVA, F4967_1_190, 57. lp.
[37] Arnolds Godkalns. Robežsargu priekšnieka pavēle nr. 63, Rīga, 05.05.1920. LNA_LVVA, F4967_1_6, 7. lp.
[38] Paziņojums Robežsargu priekšniekam, Rīga 07.02.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 55. lp.; Jānis Millers. Ziņojums Latvijas Robežsargu priekšniekam, 02.03.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 86. lp.
[39] Robežsargu štāba priekšnieka vietas izpildītāja ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, Rīga 07.05.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 154. lp.
[40] Arnolds Godkalns. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, Rīga 09.03.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 85. lp.; Ziņojums Armijas Virspavēlnieka štāba Organizācijas daļas priekšniekam, 23.03.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 95. lp.; Alberts Baumanis. Ziņojums Latvijas Robežsargu priekšniekam. Noraksts, 07.05.1920. LNA_LVVA, F3600_1_66, 86. lp.

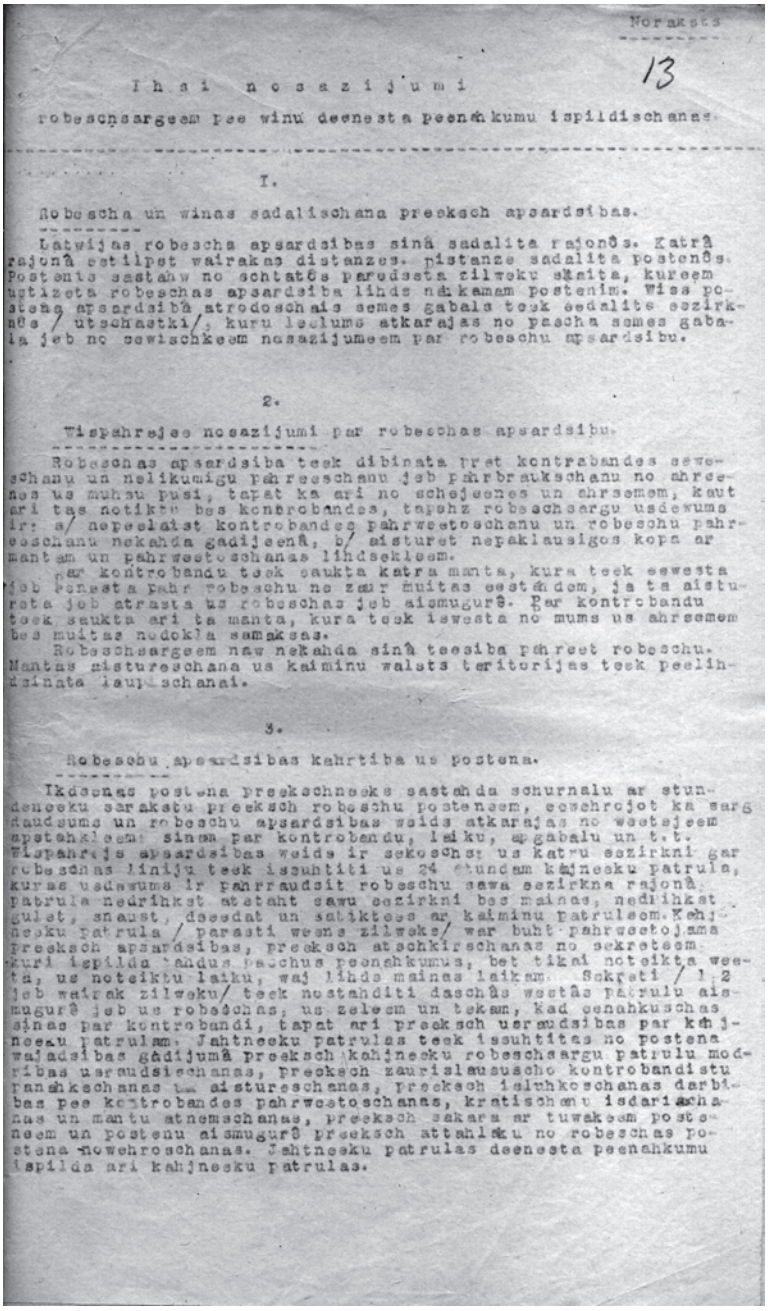

Noraksts

13

Ihsi nosazijumi

robeschsargeem pee winu deenesta peenahkumu ispildischanas.

I.

Robescha un winas sadalischana preeksch apsardsibas.

Latwijas robescha apsardsibas sinâ sadalita rajonôs. Katrâ rajonâ eetilpst wairakas distanzes. Distanze sadalita postenôs. Postenis sastahw no schtatôs paredsetа zilweku skaita, kureem ustizeta robeschas apsardsiba lihds nahkamam postenim. Wiss postena apsardsibâ atrodoschais semes gabals teek eedalits eezirknôs / utschastki/, kuru leelums atkarajas no pascha semes gabala jeb no sewischkeem nosazijumeem par robeschu apsardsibu.

2.

Wispahrejee nosazijumi par robeschas apsardsibu.

Robeschas apsardsiba teek dibinata pret kontrabandes eeweschanu un nelikumigu pahreeschanu jeb pahrbraukschanu no ahreenes us muhsu pusi, tapat ka ari no schejeenes un ahrsemem, kaut ari tas notiktu bes kontrobandes, tapehz robeschsargu usdewums ir: a/ nepeelaist kontrobandes pahrweetoschanu un robeschu pahreeschanu nekahda gadijeenâ, b/ aisturet nepaklausigos kopa ar mantam un pahrweetoschanas lihdsekleem.

Par kontrobandu teek saukta katra manta, kura teek eewesta jeb eenesta pahr robeschu ne zaur muitas eestahdem, ja ta aisturata jeb atrasta us robeschas jeb aismugurê. Par kontrobandu teek saukta ari ta manta, kura teek iewesta no mums us ahrsemem bes muitas nodokla samaksas.

Robeschsargeem naw nekahda sinâ teesiba pahreet robeschu. Mantas aistureschana us kaiminu walsts teritorijas teek peelihdsinata laupischanai.

3.

Robeschu apsardsibas kahrtiba us postena.

Ikdsenas postena preekschneeks sastahda schurnalu ar stundeneeku sarakstu preeksch robeschu posteneem, eewehrojot ka sarg daudsums un robeschu apsardsibas weids atkarajas no weetejeem apstahkleem: sinam par kontrobandu, laiku, apgabalu un t.t. Wispahrejs apsardsibas weids ir sekoschs: us katru eezirkni gar robeschas liniju teek issuhtiti us 24 stundam kahjneeku patrula, kuras usdewums ir pahrraudsit robeschu sawa eezirkna rajonâ, patrula nedrihkst atstaht sawu eezirkni bes mainas, nedrihkst gulet, snaust, dseedat un satiktees ar kaiminu patruleem. Kahjneeku patrula / parasti weens zilweks/ war buht pahrweetojama preeksch apsardsibas, preeksch atschkirschanas no sekreteem, kuri ispilda tahdus paschus peenahkumus, bet tikai noteikta weeta, us noteiktu laiku, waj lihds mainas laikam. Sekreti / 1,2 jeb wairak zilweku/ teek nostahditi daschûs westâs patrulu aismugurê jeb us robeschas, us zeleem un tekam, kad eenahkuschas sinas par kontrobandi, tapat ari preeksch usraudsibas par kahjneeku patrulam. Jahtneeku patrulas teek issuhtitas no postena wajadsibas gadijumâ preeksch kahjneeku robeschsargu patrulu modribas usraudsischanas, preeksch zaurislaususcho kontrobandistu panahkschanas un aistureschanas, preeksch isluhkoschanas darbibas pee kontrobandes pahrweetoschanas, kratischanu isdarischanas un mantu atnemschanas, preeksch sakara ar tuwakeem posteneem un postenu aismugurê preeksch attahlaku no robeschas postena nowehroschanas. Jahtneeku patrulas deenesta peenahkumu ispilda ari kahjneeku patrulas.

Īsi nosacījumi robežsargiem, kā darboties uz robežām.
Noraksts. Nedatēts.
LVA_LVVA, F4967_1_101, 13. lp.

vervēšana dienestam bija sākusies iepriekšējā robežsargu priekšnieka K. Gailīša vadībā jau 1919. gada 23. novembrī, robežsargu pārstāvjiem dodoties uz Bauskas, Ikšķiles, Jaunjelgavas u. c. apriņķiem, kā arī dažādos Latvijas laikrakstos publicējot aicinājumus pievienoties robežsargiem.[41] Neskatoties uz centieniem piesaistīt cilvēkus robežsardzes dienestam, brīvprātīgo plūsma bija vāja un neregulāra. To varētu skaidrot ar notiekošo karadarbību un to, ka līdz Neatkarības kara beigām robežsargu dienestā brīvprātīgi iestāties drīkstēja vīrieši, kas jaunāki par 19 un vecāki par 35 gadiem, kā arī ar neviennozīmīgo iedzīvotāju vērtējumu par jaundibināto Latvijas valsti. Robežsargu skaits no aptuveni 300 karavīriem 1919. gada decembrī bija pieaudzis līdz aptuveni 1500 karavīriem 1920. gada jūlijā. Salīdzinot šo skaitu ar štatos paredzēto, tas ir gandrīz četras reizes mazāks par vēlamo robežsargu skaitu – 5790.[42]

1920. gada 3. jūlijā A. Godkalnu atcēla no robežsardzes priekšnieka amata, pamatojoties uz to, ka viņš nav piemērots dienestam, par galveno iemeslu minot problēmas ar robežsardzes sastāvu. Viņa vietā ar to pašu pavēli kā dienestā augstākstāvošu, ar lielāku kaujas un dzīves pieredzi iecēla pulkvedi Jūliju Jansonu.[43] Pilnībā pienākumus no A. Godkalna viņš pārņēma 9. jūlijā.[44]

A. Godkalns, kaut arī tika atzīts par nepiemērotu robežsargu dienestam, laikā, ko pavadīja, vadot Robežapsardzību, bija paveicis vērā ņemamu darbu. Viņš bija izstrādājis plānu robežsardzes organizēšanai, arī kopējais robežsardzes dienestā stāvošo cilvēku skaits bija palielinājies piecas reizes. Viņa vadībā bija izdarīti priekšdarbi rajonu paplašināšanai, pat neraugoties uz lielajām problēmām un atteikumiem, sākta Trešā rajona 4. un 5. distances veidošana, likvidēti iepriekšējie Ceturtā krastu apsardzības rajona apakšrajoni, izveidots plāns jūras robežas sadalīšanai astoņās distancēs un sākta to veidošana.[45] Tāpat viņš uzsāka izlūku nodaļas organizēšanu un izveidoja apmācības komandu.[46]

Vēl viens nozīmīgs A. Godkalna devums robežsardzei bija vienota formastērpa projekta izstrāde. Viņš paredzēja robežsargu karavīriem uz formastērpa uzšūt atšķirības zīmes ar dzeltenu, bet virsniekiem – ar zelta līniju, cepuri ar zaļu loku un dzeltenām kantēm, uzplečus ar metāla burtiem R. S., virs kuriem ar romiešu cipariem būtu norādīts tā rajona numurs, kam robežsargs ir piederīgs, bet

[41] Kārlis Gailītis. Robežsargu priekšnieka dienas pavēles, Rīga 23.11.1919., LNA_LVVA, F4967_1_1, 7. lp.; Valdības iestāžu paziņojumi. *Valdības Vēstnesis*, 22.11.1919, Nr. 67, 2. lpp.

[42] Ziņojums par robežsargu sastāvu. LNA_LVVA, F4967_1_323, 621. lp.; Ziņojums par karavīru sastāvu. LNA_LVVA, F3601_1_408, 31., 106. lp.

[43] Jūlijs Jansons. Robežsargu priekšnieka pavēle nr. 103, 15.03.1920. LNA_LVVA, F4967_1_8, 17. lp.

[44] Jūlijs Jansons. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, [Rīga] 09.07.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 189. lp.

[45] Arnolds Godkalns. Robežsargu priekšnieka pavēle nr. 48, Rīga 02.04.1920. LNA_LVVA, F4967_1_5, 66. lp.

[46] Robežu apsardzība uz vietas. LNA_LVVA, F4967_1_246, 244. lp.

Galvenā štāba robežsargiem – tikai burti. Tāpat viņš lūdza armijas virspavēlniekam visiem jātniekiem un priekšniecības sastāvam, sākot no kaprāļa pakāpes, dot tiesības nēsāt piešus, bet virsniekiem kā auksto ieroci piešķirt zobenu.[47] Projekta īstenošanu gan ietekmēja Latvijas armijas finansiālie apstākļi, tomēr tas bija pirmais solis uz vienota, dizainiski pievilcīga formastērpa izveidi.

Izvērtējot A. Godkalna veikumu, noteikti jāakcentē darba apstākļi, kādos viņam nācās strādāt. Visus sešus mēnešus robežsardzes veidošana norisinājās aktīvas karadarbības apstākļos, kas ierobežoja pieejamos cilvēkresursus, bet jauno robežsargu vidū bieži izraisīja disciplinārus pārkāpumus, konfliktus un dažāda veida pašdarbību. Arī laikapstākļi vairākus mēnešus ierobežoja viņa pārvietošanos pa robežām, neļaujot pietiekami kvalitatīvi plānot apsardzību. A. Godkalns 1. martā bija lūdzis piešķirt viņam auto, ar ko būtu iespējams apbraukāt Lietuvas robežas, lai izvērtētu to, cik racionāli ir organizēta tās apsardzība. Šo lūgumu Armijas virspavēlnieka štāba Operatīvā daļa noraidīja, jo neviena no pieejamajām automašīnām nebija piemērota, lai konkrētajos apstākļos varētu apbraukāt Latvijas robežas. Laikapstākļi uzlabojās vien 13. aprīlī.[48] Neraugoties uz to, ka A. Godkalns tika atstādināts par neapmierinošu pienākumu izpildi, apskatot izdotās pavēles, sarakstīšanos ar armijas virspavēlniecību un izvērtējot pārējos aspektus, var secināt, ka savu darbu viņš veica atbildīgi, tomēr vairāki ar viņu pašu nesaistīti apstākļi un arī personīgās īpašības neļāva viņam sasniegt armijas virspavēlnieka ekspektācijas.

Robežsardzes dienesta apstākļi un darbs uz robežām

Robežsardze kā multifunkcionāla institūcija, kas veica militāra, ekonomiska, sociāla un politiska rakstura darbus, bija pakļauta ļoti plašam noteikumu, ierobežojumu, rīkojumu un likumu kopumam.

Vispirms to regulēja Latvijas Republikas likumi par robežu šķērsošanas kārtību un pasēm, likumi par precēm, kuras atļauts ievest vai izvest no valsts, muitas likumi u. c. Gandrīz ikviens likums, kas bija saistīts ar mantas vai personas kustību pāri valsts robežām, ietekmēja robežsardzes darbu. Piemēram, sakarā ar slikto ekonomisko situāciju Latvijas Pagaidu valdība 1919. gada 12. jūlijā bija izdevusi rīkojumu, ka jebkuras preces izvešanai ārpus valsts robežām katrā atsevišķā gadījumā ir nepieciešama īpaša Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas

[47] Arnolds Godkalns. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, Rīga 10.02.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 59. lp.; Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļas priekšniekam, Rīga 31.03.1920. Turpat, 99. lp.; Ziņojums Robežsargu priekšniekam, Rīga 25.03.1920. Turpat, 100. lp.

[48] Ziņojums Robežsargu priekšniekam, Rīga. 05.03.1920. LNA_LVVA, F4967_1_140, 89. lp.; Arnolds Godkalns. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, Rīga 03.03.1920. Turpat, 75. lp.; Arnolds Godkalns. Ziņojums Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, Rīga 09.04.1920. Turpat, 118. lp.

atļauja, pretējā gadījumā visa manta ir konfiscējama, ir piemērots naudas sods konfiscētās mantas vērtībā un cietumsods līdz vienam gadam.[49] Vairākas preču grupas, kas bija nepieciešamas armijas vajadzībām, vispār nedrīkstēja izvest no valsts, par aizlieguma neievērošanu vainīgajiem varēja piespriest 10 000 rubļu lielu naudas sodu un/vai sešu mēnešu cietumsodu.[50] Tāpat aizliegta bija alkohola ievešana no ārzemēm un ar laiku uzlikti daudzi citi alkoholisko dzērienu ierobežojumi.[51] Tomēr preču aplikšana ar nodokļiem un atšķirīgās preču cenas kaimiņvalstu starpā, neskatoties uz visiem aizliegumiem un sodiem, veicināja kontrabandas kustību un spekulāciju.

Robežsargu darbu posteņos jeb viņu tiešos pienākumus uz valsts robežām regulēja dažādi noteikumi, rīkojumi un ierobežojumi. Protams, atkarībā no robežsargu skaita konkrētajā vietā, kontrabandas kustības intensitātes, apvidus ģeogrāfiskā stāvokļa utt. situācija uz katras robežas un arī posteņa bija dažāda, līdz ar to robežsargu darba specifika konkrētajā vietā atšķīrās, tomēr visu robežsargu darbu posteņos pamatā regulēja vienota instrukciju sistēma. Apsargāšanai uzticētā distanču posteņu robežas josla[52] bija sadalīta iecirkņos. Uz katru iecirkni 24 stundu maiņai nosūtīja kājnieku patruļu,[53] parasti vienu, bet reizēm arī divu robežsargu sastāvā. Visu diennakts maiņu patruļai vajadzēja atrasties sava iecirkņa rajonā, kategoriski bija aizliegts satikties ar blakus rajonos dežurējošām patruļām, kā arī dziedāt vai svilpot.[54] Posteņos bija jāuzvedas tā, lai patruļas klātbūtne pie robežas būtu pēc iespējas nepamanāmāka. Bieži vien posteņu aizmugurē izvietoja slēpņus, kuros ietilpa viens vai vairāki robežsargi. To mērķis bija pastiprināt robežsardzes spēkus tajās vietās, kur bija aizdomas par kontrabandistu vai robežpārkāpēju tuvošanos, bet reizēm tos izvietoja kājnieku patruļas uzraudzīšanai. Robežapsardzībai nozīmīgi bija zirgi, kas deva būtisku atbalstu, kaut arī sākumā to nebija daudz. Jātniekus galvenokārt izsūtīja, lai pārbaudītu kājnieku patruļas modrību, sakaru uzturēšanai, izlūkošanas operācijām un bēgošo robežpārkāpēju vai kontrabandistu aizturēšanai.[55]

Ieročus robežsargiem bija atļauts lietot trīs gadījumos. Pirmkārt, lai atsistu bruņotu uzbrukumu. Otrkārt, lai novērstu tiešu apdraudējumu robežapsardzības darbiniekam. Treškārt, tādā gadījumā, ja persona ar mantām pārvietojas

[49] Izvilkums no Latvijas Pagaidu valdības likumu un rīkojumu krājuma Nr. 2, 25.07.1919. LNA_LVVA, F4967_1_101, 19. lp.
[50] Armijas apgādības priekšnieka steidzams rīkojums. Noraksts, 10.09.1919. LNA_LVVA, F4967_1_101, 20. lp.
[51] Valdības rīkojumi un pavēles. *Valdības Vēstnesis*, 27.11.1919., Nr. 71, 1. lpp.
[52] Pierobežas josla bija 3 verstis jeb 3,2 kilometri.
[53] Kājnieku patruļa bija robežsardzes pamatvienība tiešajam darbam uz robežām.
[54] Īsi nosacījumi robežsargiem pie viņu dienesta pienākumi izpildīšanas. LNA_LVVA, F4967_1_101, 13. lp.
[55] Turpat.

robežjoslā, ved tās pa upi vai pāriet robežlīniju pa nelikumīgiem ceļiem, bet pēc divreizēja aicinājuma un viena brīdinājuma šāviena mēģina bēgt un robežsargiem nav iespējams viņu panākt. Arī ar šiem nosacījumiem ieroci drīkstēja lietot tikai tad, ja robežsargs bija skaidri redzējis pārkāpuma brīdi, un šaut varēja tikai uz meža pusi, nemērķējot uz apdzīvotu vietu un neapdraudot iedzīvotājus.[56]

Robežsargu darba noteikumos ļoti uzsvērts tas, ka viņiem kategoriski ir aizliegts šķērsot valstu robežas un – jo īpaši svešu valstu teritorijā – veikt konfiskāciju. Mantu konfiscēšana kaimiņvalsts teritorijā bija pielīdzināma laupīšanai.[57] Kontrabandas aizturēšana bija ļoti svarīgs robežsargu darba pienākums, par ko robežsargi tika arī papildus atalgoti. Savukārt par katru nolaidību, kas rezultējusies valstij nodarītos zaudējumos, vainīgajam draudēja cietumsods, spaidu darbi un kara laikā arī nāvessods.[58]

Kopumā valdības likumu un dažādu rīkojumu, ko vajadzēja zināt, ievērot un izmantot, bija ļoti daudz, nereti tika izdoti jauni un mainīti vai atcelti vecie likumi. Robežsargu dienestam bija nepieciešami augsti kvalificēti un zinoši darbinieki, kas, kā minēts, robežsardzei ilgu laiku bija būtiska problēma, īpaši pirmajos darbības mēnešos, kad robežsardzes sastāvā vēl bija pavisam neliels cilvēku skaits – galvenokārt jauni, nepieredzējuši un nepiemēroti darbam robežsardzes dienestā, un ziņojumu par robežsargu pārkāpumiem bija daudz. Piemēram, 1919. gada 19. decembrī Pirmā rajona priekšnieka pavēlēs parādās informācija, ka vairākās rajona distancēs posteņu karavīri nezina savus pienākumus, posteņu vecākajiem bieži netiek paziņotas robežsargu instrukcijas un rīkojumi un ir pat tādi gadījumi, kad vecākie ļauj karavīriem novērot robežu pārejas punktu caur netālu esošo māju telpām, nevis atrodoties uz robežas.[59] Robežsargu priekšnieka A. Godkalna pavēlē 1920. gada 8. aprīlī minēts, ka dežurējošie robežsargi joprojām patvaļīgi atstāj savu posteņi un ka uz to ir jāpievērš īpaša uzmanība.[60] Arī 1920. gada 20. aprīlī inspekcijas laikā 2. rajona distancēs konstatēta patvaļīga posteņu atstāšana, vairāki karavīri nav zinājuši savus pienākumus, šādi gadījumi atkārtojās arī 5. maijā. 1920. gada vasarā no vairākām iestādēm bija ienākušas sūdzības par to, ka robežsargi pret vietējiem pārbraucējiem izturas ļoti rupji, izaicinoši un atgādina krievu žandarmus.[61] Minētie disciplinārie pārkāpumi par dienesta pienākumu nepildīšanu saistībā ar tiešo darbu uz robežām nebija retums

[56] Turpat.
[57] Turpat.
[58] Turpat.
[59] Jānis Millers. Pavēle Pirmajam robežsargu rajonam nr. 25. Noraksts, Valmiera 19.12.1919. LNA_LVVA, F4968_1_5, 38. lp.
[60] Arnolds Godkalns. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 50, Rīga 08.04.1920. LNA_LVVA, F4967_1_5, 11. lp.
[61] Arnolds Godkalns. Robežsargu priekšnieka dienas pavēle nr. 83, Rīga 10.07.1920. LNA_LVVA, F4967_1_7, 10. lp.

robežsargu dienestā arī turpmākajos gados, tomēr to skaits bija samazinājies, robežsardzei iegūstot stingrāku strukturālo formu.

Laikā no 1920. gada 1. janvāra līdz 1. aprīlim uz valstu robežām tika aizturētas 153 personas ar kontrabandu, kuras kopējā vērtība bija 966 506 rubļi, tomēr šī summa uzskatāma par neatbilstoši zemu reālajai situācijai un konfiscēto mantu taksācijas rezultātā to noteiktā vērtība bijusi apmēram četras reizes mazāka nekā tā laika tirgus vērtība. Robežsargu Galvenā štāba priekšnieka vietas izpildītājs kapteinis Dombrovskis, kas sastādīja ziņojumu par robežsargu darbību līdz 1920. gada aprīlim, norādīja, ka reālā mantu vērtība pēc tirgus cenām būtu aptuveni 3 miljoni rubļu.[62] Šajā laikā vislielākais kontrabandas apjoms tika aizturēts uz Krievijas robežas, lai gan aizturēto personu skaits šeit bija vismazākais – tikai septiņas personas salīdzinājumā ar Lietuvas robežā 74 un Igaunijas robežā 57 aizturētajām personām. Septiņi kontrabandisti tika aizturēti arī Rīgas ostā, un astoņus aizturēja robežsargu Galvenā štāba Izlūkošanas nodaļa. Šajā pašā laikā reģistrēti 2054 likumīgi robežpārgājēji uz Igaunijas robežas un 4632 uz Lietuvas robežas, bet nelikumīgi robežu mēģinājuši šķērsot un pieķerti 54 cilvēki uz Igaunijas un trīs cilvēki uz Lietuvas robežas.[63]

Laikā no 1920. gada 1. aprīļa līdz 1. jūlijam robežas likumīgā ceļā šķērsoja jau 18 492, bet nelikumīgā ceļā – 592 personas. Kopumā kontrabanda aizturēta 478 741 rubļa apmērā, no kuriem manta 318 889 rubļu vērtībā aizturēta uz Lietuvas robežas. Pēc ziņojumā par robežsargu darbu veiktajām piezīmēm kontrabandas reālā vērtība šajā laikā varēja būt pat divas līdz trīs reizes lielāka, ja to aprēķinātu pēc īstajām tirgus cenām.[64]

No 1920. gada 1. jūlija līdz 1. septembrim robežas likumīgi šķērsoja 16 494 cilvēki, bet par nelikumīgu robežas pāriešanu bija aizturēti 172 cilvēki. Uz Latvijas robežām šajā periodā aizturēta kontrabanda 1 337 272 rubļu vērtībā. Arī šajā laika periodā vislielākais kontrabandas apjoms – 742 521 rubļa apmērā – aizturēts uz Lietuvas robežas.[65]

Lielākā daļa no legālā ceļā robežu šķērsojušajiem cilvēkiem bija 15 verstis lielajā pierobežas joslā dzīvojošie cilvēki, kuriem bija piešķirtas robežu pāriešanas leģitimizācijas biļetes, bet personas, kas mēģinājušas robežu pāriet nelikumīgā ceļā, galvenokārt bija krievu karagūstekņi, kas atgriezās no ieslodzījuma Vācijā.

Kontrabandas apjoms, kas tika vests pāri Lietuvas robežai šajā laikā, bija vislielākais tā iemesla dēļ, ka šī robeža bija nostiprināta tikai no Latvijas puses, jo Lietuvas pusē robežapsardzība nebija vēl sakārtota. Kontrabandisti izmantoja esošo situāciju uz Latvijas un Lietuvas robežas, jo risks uz tās bija daudz mazāks

[62] Aizturētās kontrabandas grafiks. LNA_LVVA, F3601_1_254, 35. lp.
[63] Turpat, 35. lp.
[64] Turpat, 40. lp.
[65] Turpat, 42. lp.

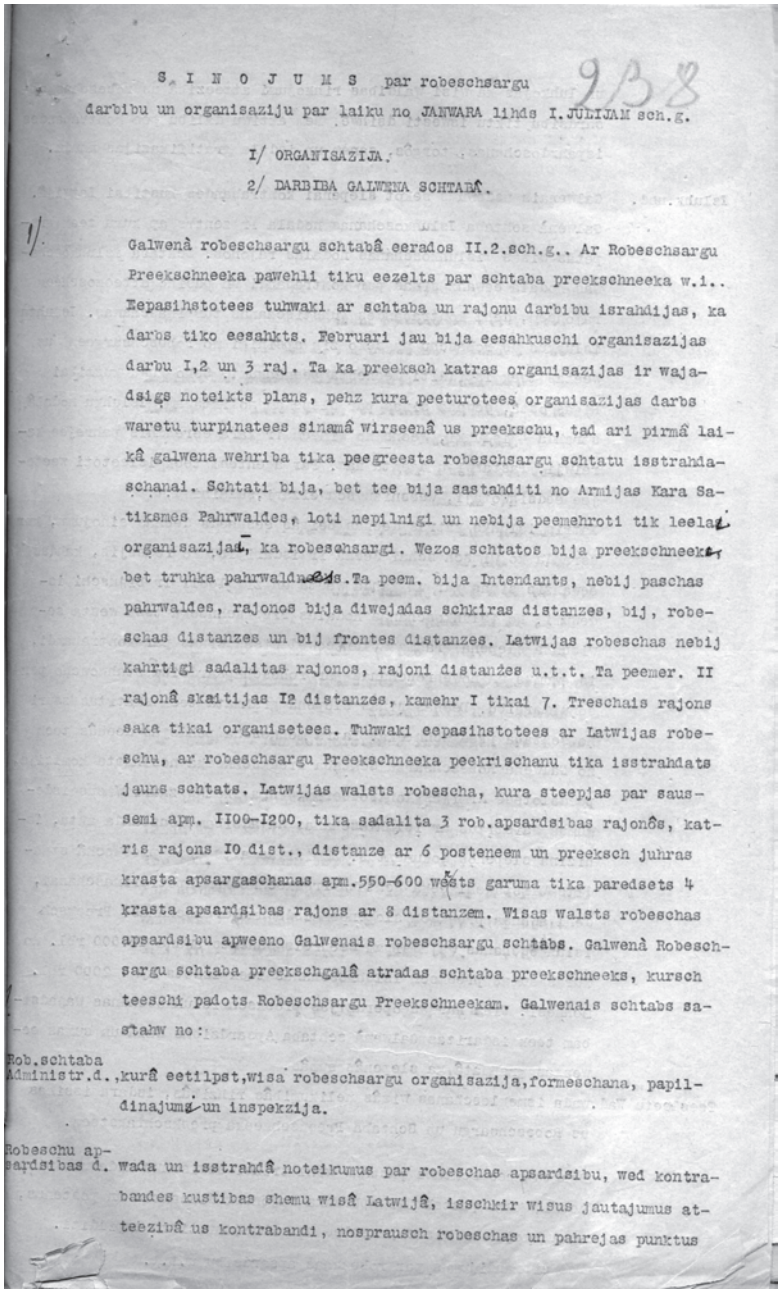

S I N O J U M S par robeschsargu 938
darbibu un organisaziju par laiku no JANWARA lihdz I.JULIJAM sch.g.

I/ ORGANISAZIJA.
2/ DARBIBA GALWENA SCHTABÂ.

1/ Galwenâ robeschsargu schtabâ eerados II.2.sch.g.. Ar Robeschsargu Preekschneeka pawehli tiku eezelts par schtaba preekschneeka w.i.. Nepasihstotees tuhwaki ar schtaba un rajonu darbibu israhdijas, ka darbs tiko eesahkts. Februari jau bija eesahkuschi organisazijas darbu I,2 un 3 raj. Ta ka preeksch katras organisazijas ir wajadsigs noteikts plans, pehz kura peeturotees organisazijas darbs waretu turpinatees sinamâ wirseenâ us preekschu, tad ari pirmâ laikâ galwena wehriba tika peegreesta robeschsargu schtatu isstrahdaschanai. Schtati bija, bet tee bija sastahditi no Armijas Kara Satiksmes Pahrwaldes, loti nepilnigi un nebija peemehroti tik leelai organisazijai, ka robeschsargi. Wezos schtatos bija preekschneeka, bet truhka pahrwaldneeks.Ta peem. bija Intendants, nebij paschas pahrwaldes, rajonos bija diwejadas schkiras distanzes, bij, robeschas distanzes un bij frontes distanzes. Latwijas robeschas nebij kahrtigi sadalitas rajonos, rajoni distanzes u.t.t. Ta peemer. II rajonâ skaitijas I2 distanzes, kamehr I tikai 7. Treschais rajons saka tikai organisetees. Tuhwaki nepasihstotees ar Latwijas robeschu, ar robeschsargu Preekschneeka peekrischanu tika isstrahdats jauns schtats. Latwijas walsts robescha, kura steepjas par sausseemi apm. II00-I200, tika sadalita 3 rob.apsardsibas rajonôs, katris rajons I0 dist., distanze ar 6 posteneem un preeksch juhras krasta apsargaschanas apm.550-600 wîrs garuma tika paredsets 4 krasta apsardsibas rajons ar 8 distanzem. Wisas walsts robeschas apsardsibu apweeno Galwenais robeschsargu schtabs. Galwenâ Robeschsargu schtaba preekschgalâ atradas schtaba preekschneeks, kursch teeschi padots Robeschsargu Preekschneekam. Galwenais schtabs sastahw no:

Rob.schtaba Administr.d., kurâ eetilpst,wisa robeschsargu organisazija,formeschana, papildinajumâ un inspekzija.

Robeschu apsardsibas d. wada un isstrahdâ noteikumus par robeschas apsardsibu, wed kontrabandes kustibas shemu wisâ Latwijâ, isschkir wisus jautajumus atteezibâ us kontrabandi, nosprausch robeschas un pahrejas punktus

Robežsargu galvenā štāba priekšnieka vietas izpildītāja ziņojums par robežsargu darbību un organizāciju par laiku no 1920. gada janvāra līdz 1. jūlijam.
Nedatēts. LVA_LVVA, F4967_1_246, 238. lp.

nekā uz pārējām robežām. Igaunijas–Latvijas robeža bija jau diezgan labi nostiprināta no abu valstu puses, bet Krievijas robeža joprojām atradās frontes līnijā, tādēļ tās pāriešana bija ļoti riskanta.

Kopumā robežsargu darbs 1920. gadā laikā līdz novembrim – brīdim, kad robežsargu rajoni tika pārdēvēti par pulkiem, bija ienesis valsts kasē vairāk nekā 2,7 miljonus rubļu. No konfiscēto mantu kopējās aprēķinātās vērtības robežsargiem pienācās gratifikācijas nauda 38 % apmērā, un par laiku no 1920. gada janvāra līdz novembrim robežsargiem vajadzēja saņemt 970 000 rubļu.[66] Tomēr reālā situācija bija nedaudz citāda, un robežsargiem pienākošies bonusi tika izmaksāti ilgā laika posmā un mazākā apmērā, nekā bija noteikts valdības iepriekš izdotajos rīkojumos, un līdz 1920. gada oktobrim robežsargi bija saņēmuši tikai aptuveni 40 000 rubļu.

Secinājumi

Robežapsardzības organizēšana bija ļoti sarežģīta, galvenokārt tādēļ, ka valstī notiekošās karadarbības rezultātā ļoti trūka kā cilvēku, tā arī materiālo un finanšu resursu. Lielākā daļa karavīru bija piesaistīta frontei, un robežsargu dienestam tika piešķirti mazāk kvalificēti speciālisti vai vispār neapmācīti jauniesauktie un brīvprātīgie. Arī robežsargu priekšnieka amata izpildītāji nav bijuši paši piemērotākie kandidāti tik nozīmīgam amatam, uz ko norāda gan neilgais laiks, ko Kārlis Gailītis un Arnolds Godkalns pavadīja amatā, gan arī atstādināšanas iemesli. Situācija uz valsts robežām visu laiku saglabājās ļoti saspringta, nedaudz uzlabojoties 1920. gada vasaras otrajā pusē, kad bija gaidāma miera līguma ar Padomju Krieviju noslēgšana. Tuvojoties Latvijas Neatkarības kara beigām, palielinājās arī personāla skaits un pieejamie resursi.

Neatkarības karam tuvojoties noslēgumam, būtiski palielinājās kontrabandas kustības apjomi un cilvēku plūsma pāri robežām kā legālā, tā arī nelegālā ceļā, tomēr robežsargu skaits joprojām saglabājas vairākas reizes zemāks par vēlamo. Vislielākā aktivitāte bija vērojama uz Lietuvas un pēc tam uz Igaunijas robežām, bet uz robežas ar Padomju Krieviju aktivitāte bija vismazākā. Pakāpeniski augot noziedzīgajām aktivitātēm un cilvēku plūsmai, nepieciešamība uz robežas izveidot stabilu robežapsardzības sistēmu kļuva akūti vajadzīga.

Neatkarības kara laikā robežsardzes izveides process, kaut arī bija haotisks, līdz galam nesakārtots un ar būtiskiem trūkumiem, tomēr bija labs pamats robežsardzes struktūras tālākai izstrādei.

[66] Turpat, 43. lp.

OSKARS PAVLOVIČS

ESTABLISHMENT OF THE BORDER GUARD OF LATVIA DURING THE WAR OF INDEPENDENCE, NOVEMBER 1919 – AUGUST 1920

The settlement of the state border issue from the first days of the Republic of Latvia's existence was one of the most critical tasks that the new government had to solve. Firstly, the desired borders had to be defined based on ethnographic, economic, and political aspects, followed by work in the diplomatic arena to formally obtain borders as close as possible to the desired borders. Secondly, it was necessary to mark the borders in nature. Thirdly, it was essential to ensure the observance of frontiers following the norms established by national law and to organize their guarding from all external and internal threats. However, since active warfare took place in the country during the arrangement of the borders, the establishment of the institutions necessary for their guarding was a highly complex process.

The article describes the formation of the Border Guard of the Republic of Latvia during the War of Independence from November 1919, when the first orders for establishing a specific border guard institution were issued, until August 1920, when a peace treaty was concluded with Soviet Russia. From the foundations of the Border Guard structure created during this period by its first leaders the subsequent institutions guarding the borders of the Republic of Latvia developed, which existed until the outbreak of the Second World War. Finally, a plan was drawn up for the division of the border to be guarded and the Border Guard regulations issued.

The period described highlights the difficulties faced by the Border Guard leadership in setting up its structure and the impact of the war on both the available human resources and the logistics' support. The lack of qualified management is particularly evident, as three chiefs of the Border Guard were replaced in a short period of time.

The Border Guard also carried out significant political and economic work at this stage. The deployment of the Border Guard at the borders and the enactment of specific laws regulating the borders raised the population's awareness of the new state's existence. They helped establish an understanding of strict borders that had never existed before. The border guards also controlled that precious resources were not taken out of the country during the war, and large-scale smuggling was detained during this time.

Keywords: Border Guard, borders, War of Independence.

Iesniegts 2021. gada 15. novembrī

VĒSTURE

JĀNIS VIĻUMS

KATOĻU PRIESTERA ANTONA JUHŅEVIČA DARBĪBA UN LOMA PRETOŠANĀS KUSTĪBĀ PSRS OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ 1944.–1945. GADĀ

Otrā pasaules kara beigās, kad PSRS atkārtoti okupēja Latviju, tās iedzīvotāji sāka pretošanos okupācijas režīmam. Pretošanās kustībā iesaistījās dažādi sabiedrības pārstāvji, to skaitā garīdznieki. Rakstā analizēta katoļu priestera un nacionālo partizānu organizācijas vadītāja Antona Juhņeviča darbība un nozīme nacionālajā pretošanās kustībā padomju okupācijas režīmam laika posmā no 1944. gada vasaras līdz 1945. gada nogalei. Zinātniskajā literatūrā pirmo reizi detalizēti analizēta A. Juhņeviča pretdarbība padomju okupācijas režīmam, noskaidrots, kā viņš, būdams garīdznieks, kļuva par nacionālo partizānu organizācijas vadītāju un kādi bija viņa paveiktie darbi šajā amatā. Tāpat rakstā atklāti iemesli, kas lika A. Juhņevičam pārtraukt darbību partizānu organizācijā un legalizēties. Līdztekus analizēts, kā izveidojās un ar kādām grūtībām saskārās Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienība. Pētījums tapis, balstoties uz Latvijas Nacionālā arhīva un citu avotu materiāliem.
Atslēgvārdi: pretošanās kustība, Antons Juhņevičs, bruņotā pretošanās, nacionālie partizāni, padomju okupācija.

Ievads

1944. gadā, kad daļa Latvijas teritorijas otrreiz nonāca padomju okupācijas varā, tās iedzīvotāji sāka pretošanos. Cīņā iesaistījās dažādi sabiedrības pārstāvji. 1945. gada vasarā Latgalē izveidojās nacionālo partizānu organizācija Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienība (turpmāk LTS(p)A), par kuras vadītāju kļuva katoļu priesteris Antons Juhņevičs (1905–1947). Lai gan pretošanās kustībā iesaistījās dažādu konfesiju garīdznieki, tomēr viņš vienīgais ieņēma tik augstu stāvokli kādā no nacionālo partizānu organizācijām, un tas bija unikāls gadījums bruņotās pretošanās kustības vēsturē ne tikai Latvijā, bet arī Baltijas reģionā.

Raksta mērķis ir aprakstīt un analizēt A. Juhņeviča darbību un nozīmi pretošanās kustībā PSRS okupētajā Latvijā no 1944. gada vasaras līdz 1945. gada nogalei. Tas ir laiks, kurā priesteris pretdarbojās padomju režīmam. Līdz šim

zinātniskajā literatūrā nav pētījumu, kas būtu veltīti A. Juhņeviča darbības atspoguļojumam un izvērtējumam. Par viņu nedaudz ir rakstīts tikai citu tēmu ietvaros, aplūkojot katoļu Baznīcas vēsturi Latvijā[1] vai pretošanās kustību padomju okupācijas periodā.[2] Nereti A. Juhņeviča darbība vērtēta visai pretrunīgi un vispārīgi, neiedziļinoties detaļās. Lai novērstu šīs nepilnības un gūtu vispusīgāku izpratni par viņa pretdarbošanos padomju okupācijas režīmam, pētījums ir balstīts uz pirmavotiem – pamatā uz Latvijas PSR Valsts drošības komitejā jeb KGB[3] tapušajām pretošanās kustības dalībnieku un viņu atbalstītāju krimināllietām un nacionālo partizānu sastādītiem dokumentiem, kas ir pievienoti šajās lietās kā lietiskie pierādījumi.[4]

Cīņā par reliģisko brīvību

1944. gada vasarā notikušo varas maiņu no vācu uz padomju okupāciju A. Juhņevičs sagaidīja savā – Daugavpils apriņķa Līvānu pagasta Vanagu draudzē. Trimdā nedevās, jo acīmredzot uzskatīja, ka padomju okupācijas režīma represijas viņu neskars, jo gan neatkarīgās Latvijas,[5] gan vācu okupācijas laikā[6] bija cietis no valdošās varas. Taču nepiekāpīgā rakstura un stingrās reliģiskās pārliecības dēļ jau padomju režīma pastāvēšanas pirmajos mēnešos viņš sāka nevardarbīgi tam pretdarboties.

Viena no pretošanās formām, ko īstenoja A. Juhņevičs, bija aicinājumi draudzes locekļiem – vīriešiem izvairīties no dienesta Sarkanajā armijā. Viņš uzskatīja, ka šajā karā upuri ir nesti pietiekami daudz un labāk to pārciest nelegālā stāvoklī, tā samazinot latviešu tautas dzīvā spēka zaudējumus.[7] Tiem, kuri jau bija izvairījušies no mobilizācijas vai dezertējuši no Sarkanās armijas, viņš sniedza patvērumu baznīcā, draudzes mājā un saimniecības ēkās. Jau no 1944. gada vasaras priesteris ap sevi pulcēja uzskatos līdzīgus domubiedrus. Draudzes mājā pie A. Juhņeviča dzīvoja un zinības apguva daži audzēkņi no Aglonā slēgtā katoļu

[1] Sk. Trūps-Trops, Henriks (1992). *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940–1990*. Rīga: Rīgas Romas katoļu metropolijas kūrija, 44.–48. lpp.; Cakuls, Jānis (2001). *Latvijas Romas katoļu baznīcas vēstures materiāli: XX gadsimts*. Viļāni: Renovata, 179., 180. lpp.

[2] Strods, Heinrihs (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš: 1944–1956*. Rīga: Preses nams, 186.–207. lpp.; Dreimane, Inese (2002). Latvijas kristīgo konfesiju garīdznieki nacionālās pretošanās kustībā, 1944–1953. No: Šneidere, Irēna (sast.). *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 221.–284. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 7. sēj.).

[3] Šeit un turpmāk PSRS drošības iestāžu nosaukumu abreviatūras lietotas to oriģinālajā valodā latīņu alfabēta transkripcijā, tādējādi sekojot vispārpieņemtai starptautiskai praksei zinātniskajā literatūrā.

[4] Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk LNA_LVA), F1986.

[5] Sk.: Ābola, Zinta, Bergmanis, Aldis, Feldmanis, Inesis, Niedre, Ojārs, Zālītis, Indulis (2001). *Latvijas izlūkdienesti, 1919–1940: 664 likteņi*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 214. lpp.

[6] Sk.: Vaivods, Jānis (2017). *Vanagu vēstures lappuses*. Rīga: Jumava, 81. lpp.

[7] LNA_LVA, F1986_1_28785 (Antona Juhņeviča krimināllieta) /1, 21. lp.

Antons Juhņevičs Vanagos. 20. gs. 40. gadu sākums. *Vitolda Kupča personīgais arhīvs*

garīgā semināra. Pie garīdznieka mitinājās arī citi apkārtnes vīrieši (vasaras beigās līdz pat piecpadsmit personām), kuri gan pēc pašu iniciatīvas, gan pēc priestera ieteikuma bija izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā un sākuši nelegālistu gaitas. Viens no tiem bija priestera tuvākais līdzgaitnieks, bijušais skolotājs un nākamais partizānu komandieris Jānis Vilcāns.[8] Iedzīvotāji sekoja A. Juhņeviča aicinājumiem arī tādēļ, ka katoļticīgajā Latgalē baznīcas loma iedzīvotāju vidū tradicionāli bija spēcīga. Baznīca bija kā kultūras centrs, bet priesteris – autoritatīva persona, kam lūdza padomus un kura viedokli ņēma vērā.

Nelegālistu skaitam pieaugot, uzturēties pie priestera kļuva nedroši, tādēļ rudenī daļa no viņiem pārcēlās uz 7 km attālo Benjamina Šultes mežu jeb Velna purvu Vārkavas pagasta Mazkursīšos, kur uzbūvēja bunkuru. Tuvākie A. Juhņeviča līdzgaitnieki turpināja slēpties pie priestera, un viens no viņiem bija Pēteris Onckulis, arī seminārists, kurš, paklausot A. Juhņeviča padomam, 1945. gada janvāra sākumā bija izvairījies no iesaukšanas Sarkanajā armijā.[9]

Par A. Juhņeviča galveno cīņas arēnu kļuva Vanagu septiņgadīgā skola. Domājams, pēc viņa iniciatīvas mācību gada sākumā izglītības iestādes telpās tika izvietoti reliģiskie simboli – svētbildes un krusti. Tas bija kaut kas neiedomājams jaunieceltajai skolas direktorei Elzai Puzulei[10], kas lielāko dzīves daļu bija pavadījusi Padomju Savienībā, kur augusi un skolojusies ateisma garā. Mācību gada sākumā viņa bija ieradusies no PSRS un tagad aktīvi propagandēja komunistisko ideoloģiju, kā arī centās visiem līdzekļiem izskaust baznīcas ietekmi iedzīvotāju vidū. E. Puzules uzdevumā klašu audzinātāji skaidroja skolēniem, ka Baznīca ir atdalīta no valsts, un tā iespaidā 5. klases skolnieks Vladislavs Staris no Staru sādžas klasē no sienas noņēma svētbildi. Tas kļuva zināms priesterim, un viņš nākamajā dienā dievkalpojuma laikā publiski sarāja skolnieku un pieprasīja, lai vecāki mājās viņu par šādu rīcību sodītu.[11]

Ar domubiedru starpniecību A. Juhņevičs vērsās arī pret PSRS simboliem, kas plaši tika izmantoti kā vizuālais materiāls komunistiskās ideoloģijas propagandā. 1944. gadā, gatavojoties Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadienai, Vanagu skolas klases telpas un arī ēkas ārpuse bija izrotāta ar Staļina un Ļeņina portretiem, taču naktī no 6. uz 7. novembri ēkas fasādē izkārtais Staļina portrets

[8] LNA_LVA, F1986_2_10878 (Pētera Onckuļa krimināllieta), 17. lp.
[9] Turpat, 16. lp.
[10] Elza Puzule (1914–1945) dzimusi Madonas apriņķa Lubānas pagastā, Pirmā pasaules kara laikā ar vecākiem evakuējās uz Krieviju, 1929.–1932. gadā studēja Latviešu pedagoģiskajā tehnikumā Ļeņingradā, 1932.–1937. gadā strādāja par skolotāju un mācību daļas vadītāju Čitas apgabalā, 1937.–1944. gadā bija pamatskolas direktore Krasnojarskas novada Ujarskas rajonā. 1944. gadā nozīmēta uz skolotāju kursiem Maskavā un pēc Latvijas okupācijas par Vanagu septiņgadīgās skolas direktori (LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 86. lp.). 1945. gada jūnijā nacionālie partizāni E. Puzuli kā okupācijas režīma aktīvisti nogalināja.
[11] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 86. lp.

pazuda. Vainīgie netika noskaidroti, bet arī šo pretpadomju aktivitāti E. Puzule vistiešāk saistīja ar baznīcas ietekmi vietējā sabiedrībā.[12]

A. Juhņevičs turpināja pretoties, izmantojot dažādus nevardarbīgus līdzekļus. Viņam kā garīdzniekam bija iespēja publiski ar spredi̦ķu palīdzību izteikt viedokli plašākai vietējās sabiedrības daļai. Spredi̦ķos viņš iztirzāja ne tikai reliģiska satura tēmas, bet arī kritizēja padomju režīma pārstāvjus un to īstenoto politiku, tādējādi veidojot vietējo iedzīvotāju attieksmi pret padomju okupācijas režīmu, tā pārstāvjiem un viņu īstenotajiem pasākumiem. Vienā no dievkalpojumiem novembrī priesteris negatīvi izteicās par padomju okupācijas režīma īstenotajiem pasākumiem, kas var izraisīt nabadzību un badu, kā arī par okupācijas režīma pārstāvjiem, kuri, viņaprāt, negatīvi ietekmēs katoļticīgos bērnus, acīmredzot ar to domājot pārmaiņas izglītības sistēmā.[13]

Pret A. Juhņeviča aktīvo publisko darbību okupācijas varas pārstāvji sākotnēji vairījās lietot represīvas metodes. 1944. gada rudenī Līvānu izpildkomitejas priekšsēdētājs Donats Staris veica pārrunas ar priesteri, aizrādot viņam par aktīvo spredi̦ķošanu pret padomju varu.[14] Nav zināms, ko atbildēja A. Juhņevičs, taču lojālu vai neitrālu pozīciju pret okupācijas varu priesteris neieņēma, gluži otrādi, viņa pretošanās padomju okupācijas režīmam pieauga un kļuva arvien pārdrošāka. Naktī uz 25. novembri pie Vanagu skolas A. Juhņevičs kopā ar domubiedriem uzstādīja piecus sešus metrus augstu krustu, to iesvētīja un nolasīja spredi̦ķi, kura laikā asi vērsās pret skolotājiem, kuri propagandē komunistu ideoloģiju, nosaucot viņus par salašņām un bezdievjiem. Ziemassvētku dievkalpojuma laikā priesteris spredi̦ķī sniedza vērtējumu par latviešu tautas likteni 1944. gada otrajā pusē, Latvijai esot sašķeltai divās daļās, kad Kurzeme atradās nacistiskās Vācijas varā, bet pārējie Latvijas novadi – PSRS rokās, kuros norisa vīriešu mobilizācija Sarkanajā armijā. Priesteris pamatoti norādīja, ka tagad viens brālis atrodas vācu pusē, bet otrs – padomju pusē. Tauta esot sašķelta, izģērbta, izsalkusi un nezina, par ko karo.[15]

Padomju okupācijas varas atklātā kritizēšana un pretošanās tai, lai arī ar nevardarbīgiem līdzekļiem, nebija pieņemama tās pārstāvjiem, un Vanagu skolas direktore E. Puzule nolēma A. Juhņeviču neitralizēt, izmantojot režīma represīvās iestādes. 1945. gada 17. janvārī viņa par priestera aktivitātēm liecināja Latvijas PSR Valsts drošības tautas komisariāta Daugavpils pilsētas daļas izmeklētājam,[16] kas, balstoties uz viņas apsūdzību, nolēma A. Juhņeviču aizturēt.

[12] Turpat, 86., 87. lp.
[13] Turpat.
[14] Turpat, 17. lp.
[15] Turpat, 86., 87. lp.
[16] Turpat.

Pievienošanās bruņotās pretošanās dalībniekiem

1945. gada 27. janvārī A. Juhņevičs saņēma ziņu no Līvānu izpildkomitejas sekretāra, vēlākā nacionālā partizāna Jāņa Zelčāna, ka viņu gatavojas arestēt. Pēc brīdinājuma saņemšanas A. Juhņevičs kopā ar septiņiem domubiedriem ieslēdzās baznīcā. Acīmredzot nelegālisti baznīcu uzskatīja par drošu vietu, cerot, ka čeka neiedomāsies vai arī neuzdrošināsies to pārmeklēt. Daži no viņiem, kā Antons Rusiņš, Boļeslavs Ušpelis un Jānis Vilcāns, bija bruņojušies ar pistolēm.[17]

Drīz vien Vanagos ieradās Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta (turpmāk NKVD) darbinieki ar iznīcinātājiem, lai aizturētu A. Juhņeviču. Priestera māte Jadviga Juhņeviča paziņoja, ka dēls aizbraucis uz Daugavpili. Čekisti pārmeklēja māju un vajadzīgo personu neatrada, bet, aizbildinoties ar ugunsdrošības stāvokļa pārbaudi, vēlējās iekļūt arī baznīcā, jo radās aizdomas, ka priesteris varētu slēpties tur. Durvju atslēgas nedabūjuši, viņi nolēma uzlauzt durvis un pārmeklēt ēku, taču sakarā ar tumsas iestāšanos operācija tika atlikta uz nākamo dienu. Operatīvā grupa drošības nolūkos uz nakti pie baznīcas izvietoja divus posteņus ar rokas ložmetējiem, kā arī, lai nenotiktu informācijas noplūde, aizturēja visas personas, kas šajā laikā bija ieradušās pie priestera. Kopumā īslaicīgi aizturēja 20 personu.[18]

Naktī baznīcā iesprostotie izvērtēja situāciju un izstrādāja vienkāršu, bet viltīgu izglābšanās plānu. Pusnaktī, sadalījušies divās grupās pa četri, viņi uzsāka tā realizēšanu. Proti, pirmā grupa, kurā bija semināristi Pēteris Onckulis, Jānis Voitiņš, sakristejas pārzinis Pēteris Purviņš un Vladislavs Vilcāns, devās pie centrālajām durvīm un izlikās, ka gatavojas atvērt tās un iziet laukā. Troksni izdzirdot, operatīvās grupas darbinieki pameta posteņus un sapulcējās pie galvenās ieejas. Tikmēr otra grupa A. Juhņeviča vadībā, saprotot, ka viltība ir izdevusies, un ievērojot piesardzību, baznīcas pretējā galā izlavījās no ēkas cauri sakristejas durvīm un tumsas aizsegā, čekistu nepamanīti, iemuka blakus esošajā mežiņā.[19]

Izkļuvuši brīvībā, četrotne devās pēc palīdzības pie bruņotajiem nelegālistiem Velna purvā. Šeit jau mitinājās diezgan liels skaits vīru – ap 35 personām, taču bruņojums viņiem bija vājš un nepietiekams. Grupas rīcībā bija dažādas sistēmas šautenes un viena mašīnpistole. Lai atbrīvotu baznīcā iesprostotos, A. Juhņeviča vadībā uz Vanagiem devās 12 partizāni – tikai tie, kuriem bija ieroči.[20]

Nonākot Vanagos, partizāni izvērsās ķēdē un no meža puses virzījās uz baznīcu. Tuvojamies viņus pamanīja pretinieka postenis, kas atklāja uguni. Izcēlās savstarpēja apšaude, tās laikā A. Juhņevičs esot pieskrējis pie draudzes mājas durvīm un iekšā atrodošajiem mājiniekiem uzsaucis, lai visi gulstas uz

[17] Turpat, 16., 17. lp., 22. lp.
[18] LNA_LVA, F1986_2_2859 (Jadvigas Juhņevičas kriminālliet a), 24. lp.
[19] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 17. lp.
[20] Turpat, 18. lp.

grīdas, tādējādi cenšoties tos pasargāt no lodēm.[21] Partizāni, būdami skaitliskā vairākumā, piespieda sešus NKVD darbiniekus atiet no baznīcas, un tas ļāva atbrīvot tur iesprostotos biedrus. Pretinieks aizstāvēšanās pozīcijas ieņēma draudzes mājā, no kuras turpināja iesaistīties apšaudē ar partizāniem. Ņemot vērā, ka tur atradās sievietes un bērni, partizāni, tuvojoties rīta gaismai, pārtrauca uzbrukumu. Cīņa bija ilgusi vairāk nekā divas stundas. Konfliktā iesaistītajām pusēm kritušo nebija, tikai viegli ievainoti. No partizānu vidus viegli ievainots rokā bija Leons Dzenis. Vēlāk čekisti priekšniecībai ziņoja: "Starp bandītiem bija nogalinātie un ievainotie, bet līķus uz vietas neatradām, jo bandīti līķus aiznesa līdzi ar mērķi slēpt zaudējumus un nedot iespēju atpazīt dalībniekus." Čekisti bija cietuši neveiksmi, dotais uzdevums arestēt A. Juhņeviču nebija izpildīts. Brīvi rīkoties tie uzdrošinājās tikai pēc papildspēku ierašanās no rīta, tad uzlauza baznīcas durvis un pārmeklēja ēku.[22] Čekisti nevienu neatrada un, dodoties prom, arestēja un aizveda līdzi priestera māti un citas tur atrodošās sievietes.[23]

Pēc šīs sadursmes, kas ir vienīgā zināmā militāra operācija, kurā A. Juhņevičs aktīvi piedalījās, viņš ar sekotājiem pievienojās partizāniem Velna purvā, kuru kopskaits nu bija pieaudzis līdz 43 personām.[24] Lai arī partizānu grupai formāla vadītāja nebija, čekas dokumentos tāda loma piedēvēta priesterim, atzīmējot, ka viņš jau 1944. gada decembrī noorganizējis "bandu" 80 cilvēku sastāvā.[25] Jāpiezīmē, ka šī informācija bija neprecīza un stipri pārspīlēta.

Šādā sastāvā grupa pastāvēja īsu brīdi. Pēc nedēļas februāra sākumā Velna purva partizāniem notika apšaude ar NKVD darbiniekiem. Baidoties, ka viņi varētu tikt izsekoti, partizāni sadalījās un izklīda uz citām novietnēm. A. Juhņevičs pēc partizāna Alfona Zarāna uzaicinājuma ar savu grupu devās uz blakus esošo Rudzātu pagasta Rubeņkalnu,[26] kur Steporu purva malā jau 1944. gada pavasarī slēpās vācu armijas dezertieri, bet rudenī – vīri, kuri izvairījās no dienesta Sarkanajā armijā. Tuvojoties ziemai, bruņotie nelegālisti Rubeņkalna apkārtnē izveidoja sešas mītnes, kur slēpās vairāki desmiti vīru no Rudzātu, Vārkavas, Preiļu, Līvānu un Vīpes pagasta. Lai arī skaitā daudz, tomēr vīri, gaidot politiskās

[21] Annas Brices atmiņas, pierakstītas 2009. gadā. Autora arhīvs.
[22] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 18. lp.; F1986_2_2859, 24. lp.
[23] Annas Brices atmiņas.
[24] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 24. lp.
[25] PSRS IeTK iekšējā karaspēka 143. strēlnieku pulka komandiera apakšpulkveža Kuzņecova 1945. gada 19. marta un 36. motorizētā strēlnieku pulka komandiera pienākumu izpildītāja majora Gaidamaka 1945. gada 16. marta ziņojumi PSRS IeTK iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas komandierim ģenerālmajoram Ļeontjevam par operatīvo stāvokli Austrumlatvijā, [1945. g.]. No: Vīksne, Rudīte (sast.) (2006). *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 263. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 17. sēj.).
[26] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 24. lp.

pārmaiņas, dzīvoja klusu un uzbrukumus pret okupācijas varas pārstāvjiem neveica. Jāpiezīmē, ka sakarus ar šeit mītošajiem vīriem priesteris bija izveidojis jau 1944. gada vasaras beigās, jo augustā viņš Jāzepa Bogdana mājās bija noturējis dievkalpojumu, kurā piedalījās arī daļa nelegālistu. Daudzi no viņiem bija apmeklējuši garīdznieka vadītos dievkalpojumus Vanagu baznīcā.[27]

A. Juhņeviča ietekme apkārtējos bija nenoliedzama. Iespējams, tieši priestera pamudināti, partizāni 1945. gada februāra beigās, klātesot garīdzniekam, sapulcējās un par savu vadītāju ievēlēja Izidoru Punculi, kuru sāka dēvēt par "bataljona komandieri".[28] Arī pēc A. Juhņeviča pievienošanās Rubeņkalna partizāni turpināja īstenot nogaidīšanas taktiku, nekādas akcijas nerīkoja, vienkārši glāba dzīvību, gaidot politiskas pārmaiņas.[29]

Partizāni šeit netraucēti uzturējās līdz 1945. gada 26. martam, kad, atbrīvojot sagūstīto biedru Pēteri Skroderi, tika nošauts Rudzātu pagasta partorgs Antons Upenieks un iznīcinātāju bataljona kaujinieks Marks Paukovs.[30] Nav ziņu, ka priesteris būtu aktīvi piedalījies šajā notikumā.

Pēc šīs sadursmes Rubeņkalna apkārtnē mītošie partizāni, lai izvairītos no iespējamās čekas karaspēka operācijas, sadalījās mazākās grupās un mainīja dislokācijas vietas.[31] A. Juhņevičs ar savu grupu devās atpakaļ uz Līvānu pagastu, kur katrs sev sameklēja patvērumu. Priesteris turpināja slēpties kopā ar tuvākajiem līdzgaitniekiem pie savas draudzes locekļiem, kā arī uzturēt sakarus ar partizāniem.

Pievienošanās un darbība LTS(p)A

1945. gada pavasarī Daugavpils apriņķī bija izveidojušās daudzas un dažādas bruņotas nelegālistu un partizānu grupas. Eksistences un cīņas loģika prasīja darbības koordināciju un vadības centra izveidošanu vai līderi, kas uzņemtos visus organizēt vienam mērķim. Neraugoties uz A. Juhņeviča lielo autoritāti iedzīvotāju vidū, viņš šādu iniciatīvu neizrādīja. Acīmredzot, būdams garīdznieks, sākotnēji viņš nevēlējās iesaistīties bruņotā konfrontācijā ar okupācijas varu. Janvāra beigās notikusī sadursme Vanagos drīzāk bija spontāna rīcība, lai izvairītos no aresta un pasargātu līdzgaitniekus.

Pavasarī, kad bruņotās pretošanās cīnītājiem pievienojās jauni dalībnieki, situācija mainījās. Viens no viņiem bija bijušais aizsargs un Līvānu pagasta valdes loceklis nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Juris Rudzāts. Viņš kļuva par iniciatoru un iedvesmotāju partizānu organizācijas izveidei, kas centās apvienot

[27] Eduarda Bogdāna atmiņas datorrakstā. Autora arhīvs.
[28] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 24., 25. lp.
[29] Eduarda Bogdāna atmiņas datorrakstā; Būmanis, Jānis (2003). *Mazā Zemgale laikmetu griežos.* Rīga: Poligrāfists, 663. lpp.
[30] LNA_LVA, F1986_1_18264 (Franča Kokorieša kriminālllieta) /1, 29., 30. lp.
[31] Eduarda Bogdāna atmiņas datorrakstā.

un vadīt partizānus ne tikai vietējā, bet visas Latvijas mērogā. 1945. gada maija beigās Līvānu pagastā Vecromanu sādžas tuvumā viņš noorganizēja nelegālistu un partizānu sapulci, kurā piedalījās aptuveni 25 pārstāvji no Līvānu, Rudzātu, Vārkavas, Aizkalnes, Nīcgales un Kalupes pagasta. Sapulcē J. Rudzāts aicināja klātesošos apvienoties un cīnīties pret padomju okupācijas režīmu. Sapulces dalībniekiem viņš paziņoja, ka esot bijis Rīgā, kur ticies ar Latvijas sūtņa Lielbritānijā Kārļa Zariņa sievu, no kuras saņēmis norādījumus veidot partizānu organizāciju pēc armijas parauga, kas aktīvi cīnītos pret padomju okupācijas varu un rēķinātos ar Anglijas militāru atbalstu neatkarības atgūšanā. J. Rudzāts stādījās priekšā kā partizānu – militāro vienību vadītājs. Sapulces dalībnieki atbalstīja J. Rudzāta paustos priekšlikumus un noslēgumā vienojās visos Daugavpils apriņķa pagastos izveidot partizānu rotas.[32] Apstākļos, kad Latvija bija PSRS okupēta un sūtnis K. Zariņš ar ģimeni atradās tālu prom no Latvijas – Lielbritānijā, J. Rudzāta tikšanās ar K. Zariņa sievu Henrieti, protams, bija neiespējama. Domājams, šādu leģendu J. Rudzāts sacerēja pats, lai leģitimētu organizācijas izveidi un atstātu lielāku iespaidu uz klātesošajiem. Visdrīzāk tas nebija nepieciešams, jo daudzus jau tāpat neapmierināja padomju okupācijas režīms.

1945. gada jūnija sākumā pēc J. Rudzāta iniciatīvas nodibināja nacionālo partizānu vienību, ko nosauca par 5. Latgales Tēvzemes sargu (partizānu) pulku.[33] Par tā komandieri kļuva pats J. Rudzāts (Rūsiņš), par pulka štāba priekšnieku – bijušais Latvijas armijas un Latviešu leģiona rakstvedis Jānis Zelčāns (Imants) un par adjutantu – Jānis Klimkāns (Kāls).[34] Šī trijotne aktīvi sāka partizānu militāro vienību organizēšanu pēc teritoriālā principa. Uz Daugavpils apriņķa Rudzātu, Vārkavas, Nīcgales, Kalupes, Aizkalnes un Preiļu pagastu un Rēzeknes apriņķa Silajāņu pagastu tika izsūtīts cirkulārs ar aicinājumu mežos slēpjošamies vīriem apvienoties un katrā pagastā izveidot partizānu rotas. Rezultātā no vairākuma pagastu, izņemot vienu, pienāca atbildes, ka viņiem jau ir partizānu grupas un ka viņi apņemas izveidot cirkulārā prasīto. Atšķirīgu atbildi partizānu vienību organizatori saņēma no Vārkavas pagasta, proti, ka viņiem pašiem ir sava organizācija, ko vada priesteris A. Juhņevičs. Tās pārstāvis Antons Gavars (Zvaigzne) priestera uzdevumā vēlējās iepazīties ar jaundibināto organizāciju,[35] taču, ievērojot konspirāciju, organizatori neatklāja savu personību. Jāpiezīmē, ka līdz šim nav izdevies atrast dokumentārus pierādījumus, kas apliecinātu, ka A. Juhņevičs būtu izveidojis pretošanās organizāciju. Aplams ir arī vēstures literatūrā paustais viedoklis, ka priesteris apvienojis izkaisītās partizānu grupas

[32] LNA_LVA, F1986_1_40395 (Broņislava Vaivoda kriminālllieta), 71. lp.; F1986_1_28785/1, 168. lp. o. p.
[33] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 190. lp.
[34] LNA_LVA, F1986_1_40395, 72. lp.
[35] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 164. lp. o. p.

vienotā organizācijā.[36] Viņš bija tikai viens no daudziem pretošanās dalībniekiem, kuri slēpās no padomju okupācijas režīma un gaidīja politiskās pārmaiņas.

Toties, kā vēlāk, atrodoties apcietinājumā, liecināja Jānis Zelčāns, tad garīdznieka izrādītā interese par partizānu vienību pamudināja J. Rudzātu ierosināt statūtu izstrādāšanu pretošanās organizācijai. Jūnijā partizānu organizatori J. Rudzāts, J. Zelčāns un J. Klimkāns izstrādāja statūtu projektu pretestības organizācijai ar nosaukumu "Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienība", kura eksemplārus jūlija sākumā izsūtīja partizānu militāro vienību komandieriem un arī A. Juhņevičam.[37]

Līdztekus aktīvi turpinājās organizatoriskais darbs pie partizānu militāro vienību izveides ne tikai Daugavpils, bet arī apkārtējos apriņķos. Pāri Daugavai blakus esošajā Ilūkstes apriņķī 1945. gada 21. jūnijā oficiāli tika nodibināts Ilūkstes Tēvzemes sargu (partizānu) pulks bijušā Latvijas armijas 1. jātnieku pulka virsnieka vietnieka Staņislava Urbāna (Melnā bārda, Kalpaks) vadībā.[38] Jūlija vidū sāka organizēt Rēzeknes Tēvzemes sargu (partizānu) pulku ar bijušo Latviešu leģiona kaprāli Staņislavu Strodu (Tālivaldis) priekšgalā.[39]

Partizānu pulku skaitam pieaugot, tos bija nepieciešams pakļaut vienotai militārai vadībai, tāpēc 1945. gada 15. jūlijā izveidoja 2. Tēvzemes sargu (partizānu) divīziju. Par tās komandieri kļuva bijušais Latvijas armijas virsleitnants Kārlis Blīmhens-Blūms (Burtnieks, Misters),[40] jo viņš bija vienīgais no šā reģiona partizāniem ar virsnieka pakāpi un militāro izglītību.

Partizānu organizatorisko struktūru izveidošanas sākotnējā darbā A. Juhņevičs neiesaistījās, lai gan tuvākie līdzgaitnieki viņu informēja par notiekošajiem procesiem. Domājams, ka viņš, būdams garīdznieks, sev neredzēja piemērotu vietu partizānu organizēšanas darbā, jo šajā periodā akcents tika likts uz personām ar militāru pieredzi. To apstiprina arī vēlākās A. Juhņeviča liecības čekā, kur viņš uzsvēra, ka par militāriem jautājumiem viņš neesot interesējies.[41] Taču viņš bija viens no redzamākajiem pārstāvjiem, kurš bija pārgājis nelegālā stāvoklī un uzturēja kontaktus ar bruņotās pretošanās kustības pārstāvjiem. Acīmredzot šis faktors tomēr ietekmēja partizānu vadītāju lēmumu nodibināt ciešākus kontaktus ar priesteri un iesaistīt viņu partizānu organizatoriskajā darbā, piemeklējot viņa statusam atbilstošu augsti stāvošu amatu, kas šķietami nebūtu saistīts ar militārajām lietām.

Augusta sākumā J. Zelčāns uzdeva A. Gavaram, kurš bija kļuvis par Daugavpils Tēvzemes sargu (partizānu) pulka komandieri, noorganizēt tikšanos

---

[36] Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*, 186. lpp.
[37] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 169. lp.
[38] LNA_LVA, F1986_1_42998 (Staņislava Tamaņa kriminālllieta) /2, 283. lp.
[39] LNA_LVA, F1986_1_28612 (Staņislava Stroda kriminālllieta) /3, 104. lp.
[40] LNA_LVA, F1986_1_28785/3, 96. lp.; F1986_1_28785/1, 172. lp. o. p.
[41] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 31. lp. o. p.

ar A. Juhņeviču. Priesteris aicinājumam piekrita un 24. augustā Vārkavas pagasta Beņa meža siena šķūnī satikās ar partizānu vadību – J. Zelčānu, K. Blīmhenu-Blūmu, A. Gavaru un J. Klimkānu. Apspriedes laikā J. Zelčāns iepazīstināja A. Juhņeviču ar paveikto partizānu organizēšanā. Jāpiezīmē, ka A. Juhņevičs zināja, ka J. Zelčāns bija pametis darbu Līvānu izpildkomitejā un pievienojies partizāniem, taču viņam nebija informācijas (tas izriet no viņa vēlākajām liecībām čekā), kādas personas organizē un vada bruņotās pretošanās kustības dalībniekus. Apspriedes laikā A. Juhņevičs piekrita partizānu vadības izteiktajam priekšlikumam pievienoties viņiem.[42]

Sapulcē klātesošie partizānu līderi, ieskaitot A. Juhņeviču, nolēma oficiāli nodibināt pretestības organizāciju "Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienība", kuras militārās vienības jau darbojās un statūtu projekts bija izstrādāts. Šo sapulci var uzskatīt par pirmo LTS(p)A Prezidija sanākšanu, lai gan tas partizānu dokumentos figurēja jau jūlijā. Prezidijs bija vadošā organizācijas institūcija. Sapulcē tika ievēlēts un apstiprināts arī tā sastāvs: priekšsēdētājs A. Juhņevičs, vicepriekšsēdētājs K. Blīmhens-Blūms, ģenerālsekretārs J. Zelčāns, kasieris A. Gavars un biedruzinis J. Rudzāts. Pēdējais sapulcē nepiedalījās, bet bija iekļauts pēc J. Zelčāna un K. Blīmhena-Blūma iniciatīvas, kuri A. Juhņevičam viņu stādīja priekšā kā aktīvu partizānu organizatoru.[43] Organizācijas statūtos Prezidija sastāvs tika noteikts plašāks, turklāt laika gaitā tas mainījās.

No šī brīža A. Juhņevičs kļuva par vadītāju pretošanās organizācijai, ko tolaik pamatā veidoja militāras – partizānu vienības. Saskaņā ar statūtiem un to izveidotāju ieceri LTS(p)A plānoja darboties ne tikai okupācijas apstākļos, bet arī pēc Latvijas valsts neatkarības atgūšanas. Konspirācijas nolūkos priesteris pieņēma segvārdu Vientulis, bet vēlāk to nomainīja uz A. Monakus.[44]

LTS(p)A Prezidijā A. Juhņevičs darbojās nepilnus divus mēnešus. Šajā laikā viņš piedalījās četrās[45] oficiālajās sēdēs un vairākkārt tikās ar pārējiem Prezidija locekļiem, lai pieņemtu apvienībai būtiskus lēmumus. Turpmākajā izklāstā aplūkosim nozīmīgāko, ko A. Juhņevičs paveica, atrazdamies LTS(p)A Prezidija priekšsēdētāja amatā.

Viens no pirmajiem uzdevumiem, ko Prezidijs A. Juhņeviča vadībā paveica, bija uzsaukuma "Latvieši" izdošana, kas aicināja iedzīvotājus pievienoties LTS(p)A, kā arī rīkojuma dokumentu sastādīšana un izplatīšana. Tās bija Prezidija pavēles nr. 1 un nr. 2, kas bija saistošas visiem LTS(p)A vienību komandieriem un kurās bija uzdots sākt aktīvu darbību pret nodevējiem, čekistiem un miličiem; iesniegt

[42] Turpat, 27., 28. lp.
[43] Turpat, 28. lp. o. p
[44] Turpat, 84. lp. o. p.
[45] 1945. gada 24., 29. augustā un 20., 27. septembrī. Sk. LNA_LVA, F1986_1_28785/3, 18. lp.–33. lp. o. p.

personālsastāva sarakstus; apgādāt sevi ar ieročiem un taupīt munīciju.[46] Faktiski A. Juhņevičs kā Prezidija priekšsēdētājs bija sācis vadīt un dot rīkojumus partizāniem nu jau plašākā mērogā.

Nozīmīgākais darbs, ko nekavējoties uzsāka un paveica A. Juhņevičs pēc pievienošanās apvienībai, bija LTS(p)A dibināšanas dokumentu – statūtu projekta pārstrāde, kurus jau jūlijā bija uzrakstījis J. Zelčāns.[47] Ar veiktajām statūtu teksta izmaiņām Prezidija dalībniekus priesteris iepazīstināja sēdē 20. septembrī, kas norisinājās Līvānu pagasta Krievu purvā. Par priestera veiktajiem labojumiem izvērtās debates. Iebildumi radās K. Blīmhenam-Blūmam un J. Rudzātam, jo viņi piedāvātajos grozījumos saskatīja, ka apvienība sāk līdzināties garīdznieku politiskai partijai, kas darbojās Latvijā starpkaru periodā (visticamāk, ar to bija domāta Kristīgo zemnieku un katoļu partija). Tekstā figurēja tādi vārdi kā "Visuvarenais Dievs", "kristicīgā sirdsapziņa" utt., bet cīņā pret padomju okupācijas režīmu apvienība cerēja uz "Dieva un ārvalstu palīdzību". Katra LTS(p)A dalībnieka darbībai turpmāk vajadzēja balstīties kristieša morālē un par savu rīcību atbildēt Dieva priekšā. LTS(p)A mērķis bija "ar ieročiem rokās un visiem citiem Dieva, likuma un kristicīgā morālē atļautiem veidiem un līdzekļiem cīnīties pret komunismu – boļševismu". Pēc valsts neatkarības atgūšanas bija paredzēts "rūpēties, ka Latvijas valsts valdība vienmēr būtu atbildīga Dieva, tautas un kristicīgās sirdsapziņas priekšā," bet valsts, pašvaldības un citas amatpersonas būtu "kristicīgi nacionālas un antikomunistiskas".[48] Tomēr visvairāk iebildumu radās pret paragrāfu, kurā bija norādīts, ka Prezidija sapulces un lēmumi ir juridiski spēkā tikai tādā gadījumā, kad tajās piedalās priekšsēdētājs. Tādējādi ar šo punktu A. Juhņevičs bija panācis pilnīgu kontroli pār Prezidija darbību.[49] Tas bija visnotaļ tuvredzīgi, jo tā varēja darboties miera apstākļos, kad bija iespējams regulāri nodrošināt priekšsēdētāja klātbūtni visās sapulcēs, taču pagrīdē darboties bija pavisam citādi. Acīmredzot garīdznieks neaizdomājās par to, kas notiks gadījumā, ja priekšsēdētājs ilgstoši nevarēs ierasties uz sēdēm vai arī okupācijas varas iestādes viņu neitralizēs, tādējādi būtu paralizēts Prezidija darbs. Tomēr, neraugoties uz iebildumiem, debašu rezultātā A. Juhņevičam, atsaucoties uz savu juridisko kompetenci un to, ka statūti ir juridiski atbilstoši noformēti, izdevās panākt, lai statūtus viņa izstrādātajā redakcijā apstiprinātu.[50]

Tomēr, kā izrādījās, priesterim pilnībā nebija izdevies pārliecināt J. Rudzātu un K. Blīmhenu-Blūmu par statūtu labojumu pareizību, jo tikai divas nedēļas vēlāk pēc to apstiprināšanas – 5. oktobrī tika sasaukta LTS(p)A izveidotāju un militāro vienību komandieru sanāksme, kuras ietvaros bez citu organizatorisku

---

[46] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 30. lp. o. p._32. lp.
[47] Turpat, 29. lp., 35. lp.
[48] Turpat, 170. lp.; F1986_1_28785/3, 8.–10. lp.
[49] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 142., 170. lp.
[50] Turpat.

jautājumu apspriešanas veica arī statūtu atkārtotu caurskatīšanu un rediģēšanu. Tā kā organizācijai bija plānots darboties visā Latvijas teritorijā un lai statūti būtu pieņemami visos novados, tad nolēma svītrot vārdu "kristicīgs" tā dažādos locījumos. Tāpat vienojās, ka līdz Latvijas neatkarības atgūšanai Prezidija sēdes ir pilntiesīgas, ja tajās piedalās vismaz trīs locekļi, ieskaitot priekšsēdētāju vai vicepriekšsēdētāju un ģenerālsekretāru. Tas ļāva turpmāk sēdes noturēt arī bez A. Juhņeviča līdzdalības. Šīs statūtu izmaiņas un sanāksmes protokolu, kas saglabājies līdz mūsdienām, ar pieņemtajiem segvārdiem parakstīja 14 partizāni, katram pārstāvot savu novadu.[51] A. Juhņeviča vārds vai pieņemtie segvārdi sarakstā nefigurē. Viņš sanāksmē nepiedalījās, lai gan iepriekš zināja par tās sasaukšanu. Priesteris uzskatīja, ka pulcēsies tikai partizānu militāro vienību komandieri un apspriedīs militārus jautājumus. Sapulces protokolu viņš varēja parakstīt pāris dienu vēlāk, kad iepazinās ar sēdē nolemto,[52] taču tas nav darīts, lai gan parakstu vietā pie 1. kārtas numura atstāta brīva vieta (visticamāk, tā bija paredzēta viņam). Acīmredzot veiktie statūtu grozījumi bez viņa klātbūtnes priesterim bija nepieņemami un tas viņu aizskāra tik ļoti, ka iespaidoja priestera turpmāko darbību LTS(p)A. Turklāt A. Juhņeviču neapmierināja ne tikai statūtu rediģēšana bez viņa klātbūtnes, bet arī viņam nozīmētie jaunie uzdevumi. Līdztekus Prezidija priekšsēdētāja pienākumiem viņam turpmāk vajadzēja nodarboties ar Rēzeknes Tēvzemes sargu (partizānu) pulka organizēšanu un caur garīdzniecību nodibināt sakarus ar ārzemēm. Ne vienu no tiem viņš negrasījās izpildīt, jo uzskatīja, ka nav spējīgs to izdarīt. Viņaprāt, sapulces dalībnieki viņam kā garīdzniekam nevarēja uzdot organizēt militāru vienību, un, kā vēlāk izrādījās, tas kļuva par konflikta iemeslu starp A. Juhņeviču un K. Blīmhenu-Blūmu.[53]

1945. gada 27. septembrī Vārkavas pagastā norisinājās kārtējā Prezidija sēde. Vēlāk izrādījās, ka tā bija pēdējā oficiālā sēde, kurā piedalījās priesteris. J. Rudzāts sēdes dalībniekus informēja, ka no Rīgas prom dodas Sarkanās armijas daļas, jo Latvijā ir ieradies angļu karaspēks. Pēc divām trim nedēļām tas būšot jau Daugavpilī. Acīmredzot baumas, kas izplatījās starp iedzīvotājiem, J. Rudzāts uzdeva par patiesību. Klātesošie Prezidija locekļi nolēma, ka nepieciešams izraudzīt personas pagaidu valdībā, apriņķu un policijas iecirkņu priekšnieku amatos, policijas kārtībniekus un pagastu vecākos.[54] Priesteris ierosināja, ka attiecīgos kandidātus vislabāk būtu atlasīt ar garīdznieku (katoļu, luterāņu) palīdzību, jo viņi vislabāk pazīst cilvēkus. J. Zelčāns sagatavoja un A. Juhņevičs parakstīja lapiņas ar šādu aicinājumu garīdzniekiem.[55] Vai kāds no uzaicinājumiem sasniedza mērķauditoriju, nav zināms.

[51] Turpat, 142. lp.; F1986_1_28785/3, 26.–29. lp.
[52] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 31., 37., 42. lp.
[53] Turpat, 42. lp. o. p.
[54] Turpat, 36. lp.; F1986_1_28785/3, 33. lp. o. p.
[55] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 36. lp.; F1986_1_28785/3, 174. lp.

Viens no pēdējiem A. Juhņeviča paveiktajiem darbiem Prezidija priekšsēdētāja amatā bija deklarācijas sastādīšana un LTS(P)A sūtņu nozīmēšana uz Kurzemi. Jau septembra sākumā vienā no neoficiālajām LTS(p)A vadības apspriedēm J. Zelčāns ierosināja sastādīt deklarāciju, to pārtulkot un nosūtīt uz Lielbritāniju. A. Juhņevičs apņēmās to izstrādāt, un oktobra vidū viņš ar tās saturu iepazīstināja J. Zelčānu un K. Blīmhenu-Blūmu.[56] Diemžēl izplatīt to tā arī neizdevās. Par LTS(p)A sūtni uz Kurzemi partizānu divīzijas organizēšanai izvēlējās un nosūtīja A. Juhņeviča tuvāko līdzgaitnieku Jāni Vilcānu.[57]

Drīz vien pēc tam, LTS(p)A vadību neinformējot, A. Juhņevičs nolēma izbeigt darbību organizācijā. 1945. gada 11. novembrī kārtējā Prezidija sēdē tika konstatēts, ka aicinājumu piedalīties sapulcē priesterim izsūtītais ziņnesis nav varējis nodot, jo garīdznieks nav nekur atrodams un atrašanās vietu Prezidijam nav paziņojis. LTS(p)A vadība pieņēma, ka priesteris ir noslēpies un no turpmākās darbības izvairās, kas atbilda patiesībai.[58]

Norobežošanās no LTS(p)A un legalizācija

Līdz šim vēstures literatūrā minētas divas versijas, kādēļ A. Juhņevičs pārtrauca darbību LTS(p)A un nolēma legalizēties. Pirmā, ka viņam zuda cerība par jauna kara sākumu.[59] Neticot vairs Sabiedroto karaspēka atnākšanai Latvijā, viņam vienlaikus zuda cerības, ka pašu spēkiem vien izdosies atgūt Latvijas neatkarību. Vēlāk, jau atrodoties apcietinājumā, A. Juhņevičs liecināja, ka, darbojoties LTS(p)A, pārliecinājies, ka neko reālu šī organizācija nespēj sasniegt.[60] Otrā versija ir tāda, ka to noteica vēlme palīdzēt mātei, kura 1945. gada februārī bija arestēta un atbrīvota tikai pēc tam, kad priesteris pieteicās drošības iestādēs.[61] Minēto versiju apstiprina Jadvigas Juhņevičas lietā saglabājies atbrīvošanas lēmums, kurā norādīts, ka viņu nav vajadzības saukt pie kriminālatbildības, jo dēls ir legalizējies.[62]

Detalizēti izpētot A. Juhņeviča darbību, jāsecina, ka bez minētajiem apstākļiem bija vēl arī citi. Proti, pieņemt lēmumu legalizēties veicināja domstarpības starp Prezidija locekļiem. 1945. gada oktobra sākumā K. Blīmhens-Blūms pārmeta A. Juhņevičam, ka viņš par maz darbojas organizācijas labā, visu galvenokārt dara J. Zelčāns. Viņš no garīdznieka esot gaidījis vairāk. A. Juhņevičs atbildēja, ka viņš kā garīdznieks militārās vienības nevadīs (iespējams, ar to bija domāts Rēzeknes

[56] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 54. lp.
[57] Turpat, 75. lp. o. p.
[58] LNA_LVA, F1986_1_28785/3, 34. lp.
[59] Trūps-Trops, H. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados*, 46. lpp.
[60] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 74. lp.
[61] Dreimane, I. Latvijas kristīgo konfesiju garīdznieki nacionālās pretošanās kustībā, 226. lpp.
[62] LNA_LVA, F1986_2_2859, 52. lp.

pulks), un, ja partizānu 2. divīzijā, kuru vada K. Blīmhens-Blūms, slikti norit darbs, tad vainīgs ir tās komandieris.[63] Vēlāk par šo strīdu, atrodoties apcietinājumā, A. Juhņevičs liecināja: "Ar savu uzvedību un attieksmi pret mani [viņi] aizskāra manu pašcieņu, un es uzskatīju, ka salabt ar viņiem man neizdosies."[64] Turklāt priesterim nepieņemamas bija atsevišķu partizānu īstenotās cīņas metodes, kā okupācijas režīma piekritēju aplaupīšana.[65] Visiem šiem apstākļiem summējoties, A. Juhņevičs 1945. gada oktobra vidū, precīzi minot pat datumu – 12. oktobris, nolēma izstāties no apvienības un pārtraukt darbību partizānu kustībā.[66]

Izbeidzot darbību LTS(p)A, 1945. gada novembrī A. Juhņevičs ar tuvākā līdzgaitnieka P. Purviņa palīdzību sāka saraksti ar valsts drošības iestādēm. P. Purviņš bija legalizējies jau 18. oktobrī un NKVD savervēts ar segvārdu Šoperis, taču, neskatoties uz to, palika uzticīgs A. Juhņevičam un nenodeva viņu, lai gan viens no viņa uzdevumiem bija noskaidrot priestera atrašanās vietu. Ar P. Purviņa starpniecību A. Juhņevičs čekai nosūtīja četras vēstules.[67] Nav zināms vēstuļu saturs, bet domājams, ka tajās priesteris apsprieda legalizācijas nosacījumus. Baznīcas vēsturnieks Henriks Trūps-Trops, atsaucoties uz P. Onckuļa stāstījumu, min, ka 1945. gada rudenī uz šosejas starp Līvāniem un Līksnu esot norisinājusies LPSR iekšlietu tautas komisāra ģenerālmajora Augusta Eglīša un Antona Juhņeviča tikšanās, kuras laikā ir parakstīta vienošanās. A. Eglītis apņēmies garantēt brīvību A. Juhņevičam un viņa padotajiem, bet A. Juhņevičs apsolījies legalizēties, kā arī izvest no meža savus partizānus.[68] Diemžēl šī fakta apstiprinājumu citos avotos nav izdevies gūt. Taču sarakstes rezultātā 1946. gada 8. janvārī A. Juhņevičs legalizējās,[69] bet okupācijas režīms solījumus nepildīja un priesteri trīs mēnešus vēlāk – 24. aprīlī arestēja.[70] 14. novembrī A. Juhņevičam piesprieda nāves sodu, ko izpildīja 1947. gada 4. februārī.[71]

Secinājumi

Priestera Antona Juhņeviča pretdarbībā padomju okupācijas režīmam ir izšķirami vairāki posmi. Katrā no tiem dominē atšķirīgas pretošanās formas un ieņemamā loma. Sākotnēji A. Juhņevičs ar nevardarbīgām metodēm cīnījās par reliģisko brīvību, par savu – garīdznieka statusu un ietekmes nezaudēšanu

[63] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 48. lp.
[64] Turpat, 74. lp.
[65] Turpat.
[66] Turpat.
[67] LNA_LVA, F1986_1_10768 (Pētera Purviņa kriminālllieta), 15.–17. lp.
[68] Trūps-Trops, H. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados*, 46. lpp.
[69] LNA_LVA, F1825_2_1.
[70] LNA_LVA, F1986_1_28785/1, 4. lp.
[71] LNA_LVA, F1986_1_28785/3, 230. lp.

vietējā sabiedrībā, kā arī centās pasargāt vīriešus no iesaukšanas okupācijas varas karaspēkā, lai tie neatdotu dzīvību frontē par svešas varas mērķiem. Šajā laikā garīdznieks kļuva par redzamāko vietēja mēroga pretošanās kustības idejisko līderi, ap kuru sāka pulcēties cilvēki, kas bija neapmierināti ar padomju okupācijas varu.

Otrs posms sākās ar bruņotu sadursmi pie Vanagu baznīcas starp A. Juhņeviča vadītajiem partizāniem un okupācijas varas drošības spēkiem, kā rezultātā priesteris pārgāja nelegālā stāvoklī un pievienojās bruņotās pretošanās dalībniekiem. Bija radīti priekšnoteikumi, lai viņš varētu kļūt par pretošanās organizācijas izveidotāju un vadītāju, taču viņam nebija šādu nolūku un viņš ieņēma nogaidošu pozīciju. Šāda situācija saglabājās vairākus mēnešus, līdz viņam piedāvāja kļūt par LTS(p)A Prezidija priekšsēdētāju, kur viņš pamatā nodarbojās ar partizānu dokumentu izstrādi. Diemžēl tik prominentas vietēja mēroga personas iesaistīšanās LTS(p)A nedeva cerētos rezultātus. Atsevišķi tās vadītāji piedzīvoja pat vilšanos, kas kopumā radīja nevajadzīgu spriedzi starp organizācijas līderiem un iespaidoja tās dzīvotspēju. Lielā mērā to noteica ne tikai A. Juhņeviča, bet arī pārējo LTS(p)A vadītāju vājās zināšanas un prasmes, kā darboties nelegālos apstākļos.

Kopumā ir jāvērtē, ka Antona Juhņeviča uznāciens uz pretošanās kustības skatuves bija spilgts un daudzsološs. Taču viņš ne morāli, ne fiziski – gluži tāpat kā daudzi citi partizāni – nebija gatavs ilgstoši darboties bruņotajā pretošanās kustībā, tāpēc likumsakarīgs bija viņa lēmums pārtraukt darbību partizānu organizācijā un izmantot padom ju okupācijas režīma sniegto iespēju legalizēties. Taču, neskatoties uz minēto, A. Juhņevičs pretošanās kustības vēsturē ir kļuvis par vienu no redzamākajiem tās pārstāvjiem, lielā mērā pateicoties tam, ka, būdams garīdznieks, bija kļuvis par nacionālo partizānu organizācijas vadītāju.

JĀNIS VIĻUMS

ACTIVITIES OF CATHOLIC PRIEST ANTONS JUHŅEVIČS AND HIS ROLE IN THE RESISTANCE MOVEMENT IN LATVIA OCCUPIED BY THE USSR, 1944–1945

In 1944, as part of the territory of Latvia came under repeated Soviet occupation, the resistance movement of local residents began. Representatives of different social groups got involved. In the eastern part of Latvia – Latgale region, an armed resistance organisation the Latvian Defenders of the Homeland (Partisan) Union (LTS(p)A) was established in summer of 1945, with the catholic priest

Antons Juhņevičs becoming its leader. Clergymen of various denominations got involved in the resistance movement against the Soviet occupation regime, however, he was the only one to hold such a high position in any of the national partisan organisations. It was a unique case in the history of armed resistance movements not only in Latvia, but in the Baltic region as well.

The paper analyses the activities and importance of Juhņevičs in the resistance movement against the Soviet occupation regime.

Chronologically, the anti-Soviet regime activities of priest Juhņevičs can be divided into several phases. Varying forms of resistance and roles assumed dominated in each of the phases. Initially, Juhņevičs used non-violent methods to fight for religious freedom, for his status of a clergyman and for the retaining his role among the local population. Vanagi School became the theatre of action, as religious symbols: icons and crosses were placed in the premises of the school at the beginning of the school year. Meanwhile, the portrait of Stalin placed on the facade of the school prior to the anniversary of the Great October Socialist Revolution (which served to promote communist ideology), disappeared on the night from 6 to 7 November. Instead of that, at the end of the month, a five to six metre-high wooden cross was installed and consecrated near the school.

Being a priest, Juhņevičs had an opportunity to voice his views publicly through sermons to a wider section of the local community. In his sermons, he not only addressed religious issues, but also criticised the Soviet regime and its policies, thus developing the attitude of the local population towards this regime and its representatives. He urged male members of the congregation to avoid service in the Red Army and to go underground, whereby they would not sacrifice their lives on the front lines for the purposes of a foreign – Soviet occupying power. He believed that the people of Latvia had already suffered enough during the war. At the same time, he provided asylum to those who had already evaded mobilisation, or who had deserted the Red Army. At this time, the priest became the most outstanding ideological leader of the resistance movement on a local scale. People, who were disappointed with the occupying Soviet power, started to gather around him.

The second phase started with an armed clash between partisans led by Juhņevičs and security forces of the occupying power near Vanagi Church on 27 January 1945. This was the only known military operation where Juhņevičs actively participated. After this incident, the priest went underground and joined the participants of the armed resistance. The pre-conditions for him to become the founder and leader of the resistance organisation were created, but he did not have such objectives. He assumed the “wait-and-see” position. This situation lingered for several months until he was offered to become the President of LTS(p)A. Juhņevičs was involved in this national partisans’ organisation for almost two months. He presided at four official sessions of the council, met other

partisan leaders for several times to make decisions that were important for the organisation, and was involved in the development of partisan documentation. The most important work implemented by Juhņevičs was the revision of the LTS(p)A draft statutes.

Unfortunately, the involvement of such a prominent local figure in the activities of LTS(p)A failed to provide the expected results. This even caused feelings of frustration and disappointment in individual commanders, which sparked unnecessary tension among organisation leaders and affected the viability of the organisation itself. To a large extent, this was caused by the poor experience and skills in undercover work possessed by Juhņevičs, as well as other leaders of the LTS(p)A council.

In October 1945, Juhņevičs terminated his activities within LTS(p)A and decided to legalise his activities. He had several reasons to do this. First, he lost hope in the beginning of a new war, which could lead to the regaining of independence for Latvia.

Secondly, he wanted to help his mother, who was arrested by the People's Commissariat for Internal Affairs (NKVD). The mother of the priest was only released after her son turned himself in to security institutions.

Thirdly, Juhņevičs had disagreements with some members of the LTS(p)A council, who believed that he was not an active member of the partisan organisation.

Fourthly, methods of fighting used by some of the partisans, in the form of robberies of supporters of the occupation regime, were not acceptable for the priest. Due to the aforementioned reasons, Juhņevičs terminated his participation in the armed resistance movement and started negotiations with the NKVD on the possibility of legalisation, which was implemented on 8 January 1946. However, the NKVD failed to keep their promises; they arrested the priest as early as in April, he was tried and sentenced to death at the end of the year, and the sentence was served on 4 February 1947.

Keywords: resistance movement, Antons Juhņevičs, armed resistance, national partisans, Soviet occupation.

Iesniegts 2021. gada 21. jūlijā

VĒSTURE

DZINTARS ĒRGLIS, INA STĀMERE, GINTS ZELMENIS, ARTURS ŽVINKLIS

LATVIJAS PSR VALSTS DROŠĪBAS MINISTRIJAS KADRU POLITIKAS AKCENTU MAIŅA UN TĀS KONSEKVENCES 1953. GADA JANVĀRĪ–MARTĀ

Publikācijā aplūkots stāvoklis Latvijas PSR valsts drošības iestādēs 1953. gada janvārī–martā un analizēta Valsts drošības ministrijas kadru politika, ministru nomaiņa un valsts drošības iestāžu praktiskā darbība. Pētījumā izvērtēta arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas biroja loma Valsts drošības ministrijas kontrolē un uzraudzībā. Publikācija tapusi, balstoties uz Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva dokumentiem.
Atslēgvārdi: Latvijas PSR Valsts drošības ministrija un tās kadru politika, Latvijas PSR valsts drošības ministri Alfons Noviks un Nikolajs Kovaļčuks, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas birojs.

Viens no staļiniskās sistēmas pamatbalstiem līdzās Komunistiskās partijas (kompartijas) aparātam bija PSRS valsts drošības iestādes un tām padotā Latvijas PSR Valsts drošības ministrija (VDM).

1953. gads kļuva par robežšķirtni gan visas Padomju Savienības tālākā pastāvēšanā kopumā, gan arī tās sastāvā iekļautās Latvijas dzīvē. Šo pavērsienu ievadīja Josifa Staļina valdīšanas beigas, un tā pirmās iezīmes, pēc autoru domām, konstatējamas jau īsi pirms J. Staļina nāves.[1]

[1] Sovetologs un vēsturnieks Abdurahmans Avtorhanovs savulaik ir izvirzījis versiju, ka J. Staļina nāve bija L. Berija un citu PSRS augstāko amatpersonu organizētas sazvērestības rezultāts (Авторханов, Абдурахман (1981). *Загадка смерти Сталина: заговор Берия*. Франкфурт-на-Майне: Посев). Pat ja nepieņem visus šajā grāmatā piedāvātos secinājumus, nenoliedzami ir fakti, ka 50. gadu sākumā J. Staļins jau bija pietiekami lielā vecumā, kas nevarēja neietekmēt viņa fiziskās un mentālās spējas; ka 1952. gada rudenī tika likvidēts VK(b)P/PSKP CK ģenerālsekretāra amats, kuru J. Staļins bija ieņēmis no 1922. gada; ka šajā laikā no J. Staļina personiskās kancelejas vadītāja amata tika atstādināts ilggadējais J. Staļina palīgs A. Poskrjobiševs, bet no J. Staļina personiskās apsardzes priekšnieka amata – viņa ilggadējais miesassargs N. Vlasiks, kuri ilgus gadus J. Staļinam spēja nodrošināt sava veida neatkarību no pārējās PSRS valdošās elites; ka šajā laikā no PSRS augstākās varas amatiem pakāpeniski tika atstumti ilggadējie J. Staļina līdzgaitnieki V. Molotovs, L. Kaganovičs u. c.; ka politisko represiju intensitātes pieaugumā, kas 50. gadu

Jāatzīmē, ka Latvijas PSR valsts drošības iestāžu darbība pagaidām ir visai maz pētīta tēma. Izņēmums ir Ritvara Jansona monogrāfija[2] un Alda Bergmaņa un Induļa Zālītes raksti.[3] Padomju perioda vēstures izpēte Latvijas historiogrāfijā ir centrējusies galvenokārt uz represiju apzināšanu, bet PSRS valsts drošības iestāžu personālsastāvam un darbībai līdz šim ir pievērsta daudz mazāka uzmanība, lai gan šīs tēmas kritiska un pamatota pētniecība varētu sniegt būtisku papildinājumu Latvijas PSR valsts drošības iestāžu funkcionēšanas specifikas izpratnei.

"Lavrentija Berijas cilvēks" Latvijas PSR Valsts drošības iestāžu vadībā

1953. gada 14. februārī Latvijas PSR valsts drošības ministra amatu zaudēja Alfons Noviks (1908–1996). Analizēto avotu materiālā nav norāžu uz to, ka par šādu augstākā kadru sastāva maiņu Latvijas Komunistiskās partijas (turpmāk LKP) Centrālās komitejas (turpmāk CK) birojs būtu saņēmis iepriekšēju informāciju. Jau pēc atstādināšanas no LPSR valsts drošības ministra amata A. Novikam tika pārmestas nopietnas kļūdas darbā ar kadriem, jo īpaši latviešu tautības čekistu kadru nevirzīšanu vadošos amatos.[4] Tā kā "nacionālo kadru izvirzīšanas" kampaņa visā Padomju Savienībā sevišķi izvērsās pēc J. Staļina nāves un tieši pēc L. Berija iniciatīvas, ir pamats domāt, ka A. Novika atstādināšanu no amata varēja būt organizējis L. Berija vai viņam pietuvināti cilvēki, kas uzskatīja A. Noviku par pārāk lojālu J. Staļinam.[5] Turklāt jāņem vērā, ka LPSR valsts drošības ministra

---

sākumā bija vērojams visā PSRS, vairākās tās izpausmēs (it īpaši tā sauktā ārstu lieta) ir daudz līdzību ar notikumiem pirms 30. gadu otrās puses Lielā terora kampaņas, kuras ietvaros tika fiziski iznīcināts vairākums agrāko PSRS vadītāju, bet viņu vietu ieņēma citi, J. Staļinam lojāli darbinieki. Visu minēto, kā arī citu faktu kopums acīmredzami liecina, ka šajā laikā Kremlī saasinājās cīņa par varu un ietekmi.

[2] Jansons, Ritvars (2016). *LPSR drošības iestāžu darbība, 1944–1956.* Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija; Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 300 lpp. (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj.).

[3] Bergmanis, Aldis (2001). LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā, 1944–1953. Grām.: Šneidere, Irēna (sast.). *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 477.–538. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sēj.); Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis (2004). Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība, 1953–1959. No: Ērglis, Dzintars (sast.). *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 373.–432. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 10. sēj.), u. c.

[4] Постановление Бюро ЦК КП Латвии. Протокол № 30 от 24 февраля 1953 г., kā arī saistītie dokumenti. Sk.: Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk LNA_LVA), FPA-101_16_41a, 10.–17., 91.–127. lp.

[5] Lai arī autoru rīcībā nav dokumentu, kas šādu hipotēzi apstiprina, taču citādi ir grūti izskaidrot faktu, kādēļ A. Noviku tik pēkšņi atstādināja no LPSR valsts drošības ministra amata pāris nedēļu pirms J. Staļina pēkšņās saslimšanas un kādēļ A. Novikam adresētie pārmetumi LKP CK biroja sēdē ir tik ļoti līdzīgi L. Berija uzsāktajai "nacionālo kadru izvirzīšanas" kampaņai.

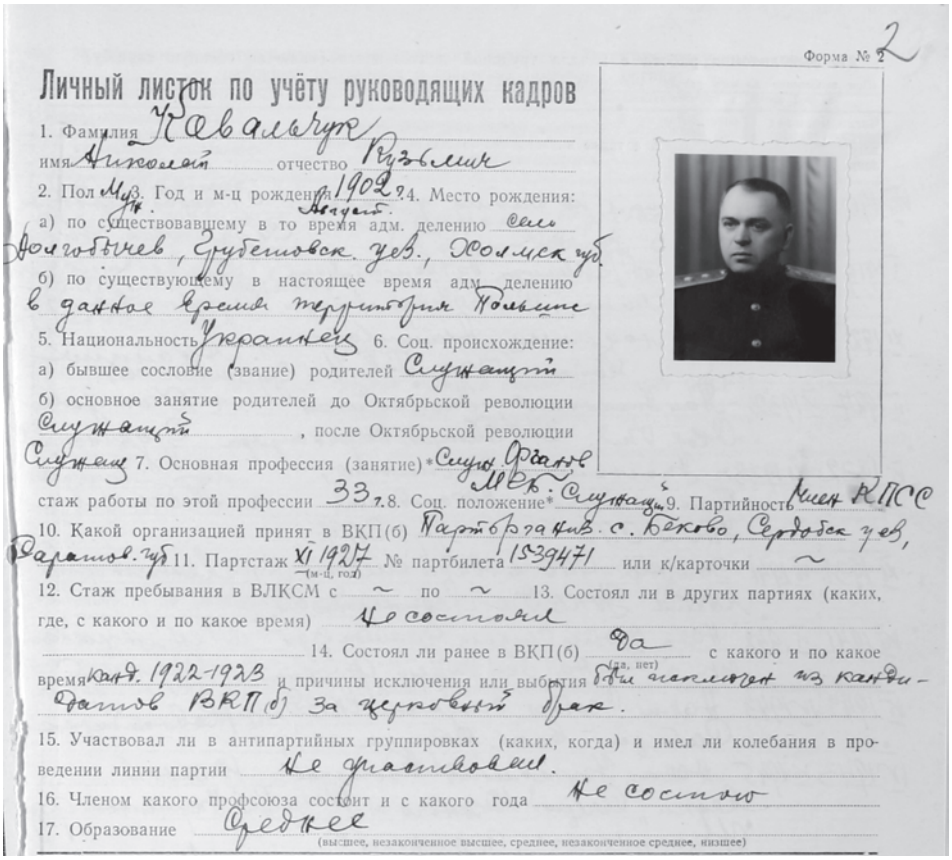

Форма № 2

Личный листок по учёту руководящих кадров

1. Фамилия Ковальчук имя Николай отчество Кузьмич
2. Пол Муж. Год и м-ц рождения 1902 г. 4. Место рождения:
а) по существовавшему в то время адм. делению Волынская губ. Ковельский уезд, Рудненская волость, Грубешовск. уез., Холмск губ.
б) по существующему в настоящее время адм. делению в данное время территория Польши
5. Национальность украинец 6. Соц. происхождение:
а) бывшее сословие (звание) родителей служащий
б) основное занятие родителей до Октябрьской революции служащий, после Октябрьской революции служащ 7. Основная профессия (занятие)* служ. органы МВД. служащий
стаж работы по этой профессии 33 г. 8. Соц. положение* служащий 9. Партийность член КПСС
10. Какой организацией принят в ВКП(б) Партбюро завкив. с. Бяково, Сердобск уез, Саратов. губ 11. Партстаж XI 1927 (м-ц, год) № партбилета 1539471 или к/карточки ~
12. Стаж пребывания в ВЛКСМ с ~ по ~ 13. Состоял ли в других партиях (каких, где, с какого и по какое время) не состоял
14. Состоял ли ранее в ВКП(б) да (да, нет) с какого и по какое время канд. 1922-1928 и причины исключения или выбытия был исключен из канди-
датов ВКП(б) за церковный брак.
15. Участвовал ли в антипартийных группировках (каких, когда) и имел ли колебания в проведении линии партии не участвовал.
16. Членом какого профсоюза состоит и с какого года не состою
17. Образование среднее (высшее, незаконченное высшее, среднее, незаконченное среднее, низшее)

Latvijas PSR valsts drošības ministra un vēlākā iekšlietu ministra N. Kovaļčuka kadru uzskaites lapa. Fragments. 1953. gada 7. marts. LNA_LVA, FPA-15500_2_1278, 2. lp.

amats bija Padomju Savienības Komunistiskās partijas[6] (turpmāk PSKP) Centrālās komitejas nomenklatūras līmenis,[7] līdz ar to LKP CK pārstāvji šajā jautājumā varēja labākajā gadījumā kaut ko ieteikt, bet parasti tikai formāli apstiprināt Maskavas izraudzītos un faktiski ieceltos kadrus.

Par jauno Latvijas PSR valsts drošības ministru tika iecelts Nikolajs Kovaļčuks (1902–1972). Kā norādīts N. Kovaļčuka 1953. gada 7. martā rakstītajā

[6] Līdz 1952. gada oktobrim – Vissavienības komunistiskā (boļševiku) partija.

[7] Список должностей, входящих в номенклатуру ЦК КП(б) Латвии. LNA_LVA, FPA-101_15_25, 127. lp. Šajā un arī citu gadu LKP CK nomenklatūrās cita starpā ir norādīti tie amati, kuros darbiniekus iecēla vai apstiprināja ar PSKP CK lēmumu. Fakts, ka savienoto republiku valsts drošības iestāžu vadītājus amatos iecēla ar PSKP CK lēmumu ir minēts arī līdzšinējos pētījumos un izziņas materiālos. Piemēram, sk.: *Лубянка: органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917–1991: справочник* (2003). Сост. А. И. Кокурин, Н. В. Петров. Москва: Материк, с. 9.

autobiogrāfijā un vadošo kadru personas uzskaites lapā, viņš dzimis Ļubļinas guberņas (anketā tā neprecīzi nodēvēta par Holmas guberņu) Grubešovas apriņķa Dolgobičevas ciemā, toreiz Krievijas impērijas sastāvā ietilpušās Polijas caristes teritorijā, muitas uzrauga ģimenē. Pirmā pasaules kara laikā 1915. gadā kopā ar ģimeni devies bēgļu gaitās uz Saratovas guberņas Serdobskas apriņķa Bekovas ciematu. Ģimene, kurā bija septiņi bērni, dzīvoja ļoti sliktos apstākļos. 1919. gada janvārī, būdams nepilnus 17 gadus vecs, N. Kovaļčuks tika pieņemts darbā milicijā. 1926. gada novembrī viņu iesauca obligātajā karadienestā un ieskaitīja Apvienotās Valsts politiskās pārvaldes robežapsardzības karaspēkā Aizkaukāzā. Neraugoties uz to, ka pēc īslaicīga kompartijas biedra kandidāta stāža 1922.–1923. gadā N. Kovaļčuku no kandidātiem izslēdza par laulāšanos baznīcā, 1927. gada novembrī viņu tomēr uzņēma Vissavienības komunistiskajā (boļševiku) partijā. Jau 1927. gada martā N. Kovaļčuks no ierindas sarkanarmieša kļuva par Batumi (Gruzijā) dislocētās robežsardzes vienības Sevišķās daļas pilnvarotā palīgu, vēlāk pilnvaroto. Tieši dienesta laikā Gruzijā viņam neapšaubāmi iznāca sastapties ar toreizējo Gruzijas PSR Valsts politiskās pārvaldes priekšsēdētāju Lavrentiju Beriju. Šeit arī aizsākās N. Kovaļčuka kāpšana pa karjeras kāpnēm valsts drošības dienestā. 1938. gada janvārī viņš ieņēma Gruzijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta (turpmāk IeTK) Valsts drošības pārvaldes 4. (slepenās politiskās) daļas 5. nodaļas priekšnieka amatu. Tā paša gada beigās N. Kovaļčuku pārcēla darbā uz PSRS IeTK Ļeņingradas apgabala pārvaldi Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieka, no 1940. gada septembra – daļas priekšnieka amatā. Kara gados N. Kovaļčuks bija IeTK armijas grupas Sevišķās daļas priekšnieks un Ļeņingradas frontes Sevišķās daļas priekšnieka vietnieks, 1942.–1943. gadā – IeTK Sibīrijas kara apgabala Sevišķās daļas priekšnieks. Pēc pretizlūkošanas pārvaldes SMERŠ (saīsinājums no krievu valodas *смерть шпионам* – nāvi spiegiem) izveidošanas N. Kovaļčuks 1943. gada aprīlī kļuva par šīs pārvaldes priekšnieku Dienvidu, vēlāk 4. Ukrainas frontē. 1946. gada maijā N. Kovaļčuku iecēla augstajā PSRS valsts drošības ministra vietnieka amatā, vienlaikus viņam pildot PSRS Valsts drošības ministrijas pilnvarotā Vācijā pienākumus. No 1949. gada maija līdz 1952. gadam viņš bija Ukrainas PSR valsts drošības ministrs.[8]

Tik augsta ranga čekista nosūtīšana Latvijas PSR VDM vadīšanai varētu liecināt par gatavošanos veikt ļoti nopietnas pārmaiņas. Protams, nav izslēgts,

[8] Личный листок по учёту руководящих кадров: автобиография. LNA_LVA, FPA-15500_2_1278, 2., 4., 5. lp.; *Лубянка: органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917–1991,* с. 267; Петров, Н. В. (2010). *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: справочник*. Москва: Мемориал, Звенья, с. 467, 468; Петров, Н. В. (2017). *Кто служил в советских органах госбезопасности в Германии, 1945–1954: справочник*. Москва: Мемориал, Звенья, с. 382, 383; Тумшис, М. А. (2016). *Щит и меч Советского Союза: краткие биографии руководителей органов государственной безопасности СССР и союзных республик, декабрь 1922 – декабрь 1991 гг.* Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, с. 222–224.

ka šī "kadru tīrīšana" LPSR valsts drošības struktūrās bija paša J. Staļina iecere, ko veikli izmantoja L. Berija, iespējams, nojaušot vai pat zinot, ka J. Staļina varas dienas ir skaitītas.[9]

Latvijas PSR VDM darbības un kadru raksturojums 1953. gada sākumā

1953. gada sākumā LPSR VDM centrālā aparāta galvenās struktūrvienības bija 1. daļa, kuras uzdevums bija izlūkošanas darbības veikšana, un 2. (pretizlūkošanas) daļa, kas bija paredzēta spiegošanas apkarošanai. Cīņa ar nacionālo pagrīdi un bruņotās pretestības kustību atradās 2-N daļas pārziņā, bet apcietināto un pretpadomju noziegumos vainoto personu kriminālllietu sagatavošanu veica Izmeklēšanas daļa. Līdz ar apgabalu izveidošanu 1952. gada aprīlī Latvijas PSR attiecīgi tika izveidotas arī VDM Rīgas, Daugavpils un Liepājas apgabala pārvaldes, kas faktiski dublēja ministrijas centrālā aparāta funkcijas reģionos un jūtami palielināja vadošā birokrātiskā aparāta apmērus. Visur tika meklēti angļu un amerikāņu izlūkdienesta spiegi un aģenti. Sekojot J. Staļina pēc Otra pasaules kara aizsāktajai plašajai antisemītiskajai kampaņai, arī Latvijas PSR čekistiem bija jāpievērš īpaša uzmanība nacistu totālo genocīdu pārdzīvojušo atsevišķu ebreju vajāšanai, jo ebreju nacionālisti bija pasludināti par "aģentūras piegādātājiem ārvalstu izlūkdienestiem".[10]

Vislielākā problēma, ar ko saskārās LPSR VDM, bija latviešu tautības kadru vai latviešu valodu zinošu cilvēku katastrofāls trūkums tās struktūrās. Jāņem vērā, ka līdz 50. gadu sākumam lielākā daļa no tā jau nedaudzajiem vadošā darbā valsts drošības iestādēs nosūtītajiem bijušajiem Latvijas komunistiskās pagrīdes dalībniekiem (viņu vidū bija ne tikai latvieši) un atsevišķiem 1936.–1938. gada Lielo teroru PSRS pārdzīvojušiem latviešu tautības čekistiem amatu jau bija zaudējuši. Latviešu tautības čekisti absolūtā vairākumā gadījumu ieņēma zemākus amatus, pildot tulku, operatīvo vai vecāko operatīvo pilnvaroto pienākumus.

Bija vērojama liela neuzticēšanās latviešu tautības kadriem un pat Latvijā dzimušiem un dzīvojošiem cittautībniekiem. Visspilgtāk tas izpaudās, izraugoties darbiniekus LPSR VDM rajonu daļu priekšnieku amatiem. Līdz ar administratīvi teritoriālās reformas veikšanu 1950. gada sākumā, kad 25 apriņķu vietā sākotnēji izveidoja 58 nelielus lauku rajonus, attiecīgi bija jāpalielina arī VDM darbinieku skaits, jo katrā rajonā tika izveidota rajona daļa. Topošo LPSR VDM rajonu daļu priekšnieku apmācība notika PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operatīvā sastāva sagatavošanas kursos Maskavā no 1948. gada februāra

[9] Viens no J. Staļina biogrāfiem Edvards Radzinskis, apkopojot un salīdzinot dažādu J. Staļinam pietuvinātu cilvēku liecības, secina, ka L. Berijas saistība ar J. Staļina nāvi ir visai ticama (Радзинский, Эдвард (2006). *Сталин: жизнь и смерть*. Москва: Вагриус, с. 612–624).

[10] Справка о работе с кадрами МГБ Латвийской ССР. LNA_LVA, FPA-101_16_41a, 93. lp.

līdz 1950. gada jūnijam. Šos kursus beigušo Latvijas PSR VDM vadošā sastāva darbinieku vidū nebija neviena latvieša vai latviešu valodas pratēja.[11]

Tā rezultātā 1953. gada sākumā no 56 Latvijas PSR VDM pilsētu un rajonu daļu priekšniekiem (Alsungas, Jēkabpils, Kārsavas un Krustpils rajona daļu priekšnieku amati bija vakanti) tikai četros rajonos priekšnieka amatu ieņēma latvieši. Piecpadsmit rajonu VDM daļās, pat tādos latviskos apvidos kā Auces, Elejas, Limbažu, Madonas un Tukuma rajons, nebija neviena latviešu tautības operatīvā darbinieka. Vēl vairāk, astoņos rajonos, to starpā Abrenes, Baldones un Krāslavas rajonā, vispār nebija neviena latviešu valodu protoša darbinieka. Turklāt visa 1952. gada laikā darbā VDM iestādēs kopumā bija pieņemti tikai deviņi latvieši.[12] Latvijas PSR tā laika čekistu kadrus raksturoja arī ārkārtīgi zemais izglītības līmenis. Jau minēto 56 Latvijas PSR VDM vadošo darbinieku vidū 30 jeb 54 % nebija vidējās izglītības. Kopumā bez vidējās izglītības bija 53 % čekistu.[13] 1953. gada sākumā LPSR VDM nebija nokomplektētas 103 štata vietas, to skaitā vakanti bija 12 vadošā sastāva darbinieku amati, 25 operatīvo darbinieku un arī 19 tulku vietas.[14] Pat LPSR VDM 2-N daļa, kuras pienākumos ietilpa cīņa ar nacionālo pretestības kustību, bija nokomplektēta tikai par 93 procentiem.[15]

Čekistu darbam bija nepieciešami gados jauni un režīmam uzticami cilvēki – kompartijas vai komjaunatnes biedri, turklāt šo cilvēku tuvāko radinieku lokā nedrīkstēja būt politiski neuzticami vai sociāli nevēlami elementi. Bez tam jau tā nedaudzie latviešu tautības komunisti un komjaunieši bija ārkārtīgi nepieciešami partijas, komjaunatnes un saimnieciskajā darbā. Gandrīz vai vienīgais avots, no kurienes atlasīja latviešu tautības kadrus darbam čekā, bija Sarkanās armijas latviešu formējumos dienējušie, bet arī šī rezerve 50. gadu sākumā bija pilnībā izsmelta. Jāatzīmē, ka dienests valsts drošības iestādēs veco padomju republiku iedzīvotāju vidū nebija populārs ne jau vienīgi šī darba specifikas dēļ, dzīvā atmiņā vēl bija regulārās staļiniskās čekistu kadru tīrīšanas akcijas. Lai tiktu pie jauniem

---

[11] Žvinklis, Arturs (2016). LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā. No: *Lielais Brālis Tevi vēro: VDK un tās piesegstruktūras. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā.* Autoru kolektīvs Kristīnes Jarinovskas zin. red. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 549. lpp. (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj.).

[12] Справка о работе с кадрами МГБ Латвийской ССР. LNA_LVA, FPA-101_16_41a, 97. lp.; Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 105. lp.

[13] Справка о работе с кадрами МГБ Латвийской ССР. Turpat, 96. lp.; Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 106. lp.

[14] Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 105. lp.

[15] Справка о работе с кадрами МГБ Латвийской ССР. Turpat, 94. lp.

Latvijas PSR valsts drošības ministrs A. Noviks. 20. gs. 40. gadu otrā puse – 50. gadu sākums.
LNA_LVA, FPA-200_20_31, 167. lp.

čekistu kadriem nošauto vai uz nometnēm aizsūtīto vietā, izsludināja kārtējos partijas un komjaunatnes iesaukumus.[16] Tieši uz šādu iesaukumu pamata tika atlasīti kadri darbam LPSR Valsts drošības ministrijā.

Staļiniskā terora, masveida represiju un iebiedēšanas akciju veikšanai nebija īpašas vajadzības, lai čekisti prastu latviešu valodu vai īpaši iedziļinātos vietējos apstākļos. Prakse liecināja, ka valodas barjera droši sargāja no draudzīgu vai radniecisku attiecību izveidošanas ar vietējiem iedzīvotājiem un ļāva tikai krievu valodā runājošiem čekistiem bez sevišķām pārdomām un sirdsapziņas pārmetumiem izdarīt arestus un deportācijas. Tomēr balstīšanās vienīgi uz totālām represijām bija bezperspektīva un pašam režīmam bīstama, tāpēc, pārejot uz mērķtiecīgāku operatīvo darbu, nepieciešamība pēc latviešu tautības čekistu kadriem kļuva aizvien aktuālāka. Ne mazāk svarīgi bija arī cīnīties ar visatļautības iezīmēm un alkoholismu pašu čekistu vidū, jo tas ne tikai diskreditēja pašas valsts drošības iestādes, bet dažkārt pat radīja problēmas operatīvajā darbā.

[16] Piemēram, LK(b)P CK biroja lēmumi par komunistu nosūtīšanu darbā VDM orgānos. LNA_LVA, FPA-101_14_ 771, 14., 15., 17., 18. lp.; LĻKJS CK Biroja lēmumi par komjaunatnes biedru nosūtīšanu apmācībā uz PSRS VDM skolām. LNA_LVA, FPA-201_1_771, 253.–256. lp.; LNA_LVA, FPA-201_1_ 840, 173.–175. lp.; u. c.

Lai panāktu apcietināto atzīšanos viņiem izvirzītajās apsūdzībās un iegūtu izmeklēšanai vēlamas liecinieku liecības, LPSR VDM darbinieki lietoja "fiziskas ietekmēšanas metodes" jeb spīdzināšanu. PSRS VDM karaspēka kara prokurors 1952. gadā vien LPSR VDM bija iesniedzis 23 ziņojumus par izmeklētājiem un operatīvajiem darbiniekiem, kuri pret arestētajiem un aizturētajiem piemērojuši "fiziskas ietekmēšanas metodes", kā arī pieļāvuši izmeklēšanas materiālu falsificēšanu. Šādi fakti oficiāli konstatēti VDM Auces, Aknīstes, Dobeles, Kandavas, Zilupes u. c. rajonu daļās, Jelgavas un Ventspils pilsētas daļās. Pie atbildības par šāda veida darbībām bija saukts 51 LPSR VDM darbinieks.[17]

Tomēr saņemtie sodi bija niecīgi un aprobežojās ar administratīvo vai disciplināro atbildību. Tā, piemēram, VDM Pļaviņu rajona daļas priekšnieks Ivans Borouhins par "rupjības elementu pieļaušanu" pratināšanā saņēma 20 dienas arestā, bet VDM 2-N daļas 6. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Nikolajs Matisons par liecinieku un "bandītu atbalstītāju" fizisku iespaidošanu no 1952. gada februāra līdz 1953. gada jūnijam tika pazemināts amatā no vecākā operatīvā pilnvarotā par operatīvo pilnvaroto, reizē saņemot partijas organizācijas izteikto rājienu.[18]

Jāatgādina, ka Padomju valsts varas sistēmā nekad nav valdījuši tiesiskuma principi, kad par izdarītajiem pārkāpumiem vai noziegumiem sekotu nenovēršama atbildība un sods. Viss bija atkarīgs no labām vai sliktām attiecībām ar tiešo vai augstākstāvošo vadību. Spilgts piemērs tam atrodams VDM Saldus rajona daļas priekšnieka Alekseja Pastuhova LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā. Pietika uzturēt labas attiecības ar kompartijas rajona komiteju, lai A. Pastuhovs no tās saņemtu visnotaļ pozitīvu raksturojumu, neraugoties uz to, ka viņam tieši padotās milicijas darbinieks naktī no 1952. gada 21. uz 22. decembri bija izvarojis arestētu sievieti. Tikai dažas dienas vēlāk LKP Saldus rajona komitejas 1952. gada 26. decembrī sagatavotajā raksturojumā notikušais nosaukts par "biedra Pastuhova vēl vāji īstenotu kontroli pār audzināšanas darbu rajona milicijas daļas darbinieku vidū, kā rezultātā vērojamas rupjas amorālas parādības".[19] Nekādu sodu par tiešo pienākumu nepildīšanu A. Pastuhovs nesaņēma.

LKP CK birojs un LPSR valsts drošības ministrs A. Noviks, kurš reizē bija arī LKP CK biroja loceklis, bija gatavi piesegt vēl smagākus VDM darbinieku pastrādātos noziegumus. Tā 1952. gada 30. augustā uz aizdomu pamata par "sakaru uzturēšanu ar bandītiem" VDM Ventspils pilsētas daļas darbinieki aizturēja Ernestu Valtmani un viņa sievu Veroniku Valtmani. Mēģinot panākt viņu atzīšanos, tika izmantota

---

[17] Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. LNA_LVA, FPA-101_16_41a, 111., 112. lp.

[18] Žvinklis, A. LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas, 575. lpp.

[19] Характеристика на начальника Салдусского райотдела МГБ т. Пастухова А. Б. LNA_LVA, FPA-15500_2_3574, 13. lp.

spīdzināšana, kuru neizturējusī V. Valtmane naktī uz 3. septembri izdarīja pašnāvību. Šīs lietas apstākļi konspektīvi izklāstīti Ritvara Jansona pētījumā par LPSR drošības iestāžu darbību no 1944. līdz 1956. gadam. Jāatzīmē, ka R. Jansons savā pētījumā ir balstījies uz Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas nodaļas gatavoto krimināllietu, un tāpēc ir iezīmējušās nelielas atšķirības no šajā rakstā sniegtajām ziņām. Tā R. Jansona darbā norādīts, ka lietu pret šajā noziegumā apsūdzētajiem Ventspils čekistiem izskatījis Baltijas robežsardzes apgabala kara tribunāls,[20] bet attiecīgie Latvijas Valsts arhīva dokumenti liecina, ka iztiesāšanu veica tajā laikā pastāvējušais Iekšlietu ministrijas Lietuvas robežsardzes apgabala karaspēka kara tribunāls.[21]

Tikai pēc N. Kovaļčuka stāšanās LPSR valsts drošības ministra amatā par pastrādātajiem noziegumiem pret Valtmaņu laulāto pāri 1953. gada 25. februārī tika arestēti bijušie LPSR VDM Ventspils pilsētas daļas priekšnieks majors Aleksejs Fjodorovs un šīs pašas daļas operatīvais pilnvarotais vecākais leitnants Konstantīns Bugrovs un pret viņiem uzsākta krimināllieta. Lietas izmeklēšanas gaitā noskaidrojās, ka Valtmaņi arestēti un turēti apcietinājumā nelikumīgi bez attiecīgo aizturēšanas dokumentu noformēšanas un pratināti bez nopratināšanas protokolu sastādīšanas. Tika pierādīti E. Valtmaņa fiziskas iespaidošanas fakti. Viņam nācās pārciest 13 stundu nepārtrauktu nopratināšanu, kuras laikā ilgstoši likts stāvēt kājās, sists ar pletni un dūrēm, kā arī liegta pārtika un naktsmiers.[22] Spīdzināšanas pēdas bija konstatētas arī uz V. Valtmanes ķermeņa.[23] Tāpat tika pierādīta vēl daudzu citu VDM Ventspils pilsētas daļas darbinieku līdzdalība šajos noziegumos. Veicot E. Valtmaņa nopratināšanu, operatīvais pilnvarotais Viktors Toropigins viņam lika stāvēt kājās pratināšanas laikā. Uz izmeklētāja jautājumu, kur viņš iemācījies, ka apcietinātos var nopratināt, liekot viņiem stāvēt kājās, V. Toropigins vaļsirdīgi pastāstīja: "Esot institūtā un izejot praksi Baškīrijas APSR Karaideļskas rajona un Kazaņas Sverdlova un Molotova rajonu prokuratūrās, es redzēju, kā atsevišķi izmeklētāji, nopratinot lieciniekus un arestētos, piespieda pēdējos pratināšanās stāvēt kājās. Bez tam sarunās ar prokuratūras darbiniekiem dzirdēju, ka nopratināšanu laikā viņi pratināmajiem liek stāvēt. Tāpēc es uzskatīju, ka, nopratinot aizturētos, var viņiem likt stāvēt, un tā darīju arī Valtmaņa nopratināšanā."[24] Šī liecība skaidri pierāda, ka apcietinātā turēšana, kājās stāvot, bija vispārpieņemts VDM un prokuratūras darbinieku plaši lietots spīdzināšanas paņēmiens. Līdzdalībā E. Valtmaņa piekaušanā atzinās arī VDM Ventspils pilsētas daļas tulks Arvīds Romanovskis. Viņš sita E. Valtmanim ar

[20] Jansons, R. *LPSR drošības iestāžu darbība,* 166.–168. lpp.
[21] LNA_LVA, F1986_1_21630, 278., 343. lp.
[22] Обвинительное заключение. Turpat, 249., 250. lp.
[23] Акт № 820 судебно-медицинского исследования эксгумированного трупа. Turpat, 202. lp.
[24] Протокол допроса свидетеля Торопыгина Виктора Павловича 26 ноября 1952 г. Turpat, 100. lp.

dūri pa seju, kā rezultātā tam pa degunu sāka plūst asinis.[25] Tāpat E. Valtmaņa spīdzināšanā aktīvi iesaistījās VDM Ventspils pilsētas daļas vecākais operatīvais pilnvarotais Jānis Dzintars, kurš, pēc E. Valtmaņa liecībām, veicot nopratināšanu, licis viņam stāvēt, sitis ar roku pa kaklu, ar lineālu pa ausīm un ar savu zābaku papēžiem sāpīgi minis pa kāju pirkstiem.[26] E. Valtmani J. Dzintars bija pratinājis ļoti ilgstoši 1952. gada 31. augustā no pusnakts līdz trijiem naktī un 3. septembrī no pusnakts līdz pieciem no rīta. Līdzdalību V. Valtmanes pratināšanās J. Dzintars noliedza.[27] Pildot A. Fjodorova un K. Bugrova pavēles, Valtmaņu mocīšanā bija iesaistīti arī iznīcinātāju bataljona kaujinieki Seifetdins Munazipovs, kuram bija dots rīkojums neatļaut E. Valtmanim naktī gulēt, un Kārlis Golcs (Holcs), kuram K. Bugrovs uzdeva likt E. Valtmanim ilgstoši stāvēt kājās un viņam atņemt pārtikas produktus.[28] Neraugoties uz vainas pierādījumiem, V. Toropigins, J. Dzintars, A. Romanovskis, S. Munazipovs un K. Golcs (Holcs) šajā krimināllietā palika tikai liecinieku statusā. J. Dzintars gan 1952. gada novembrī tika pazemināts amatā no vecākā operatīvā pilnvarotā par operatīvo pilnvaroto, pēc tam no 1953. gada jūnija līdz 1954. gada aprīlim viņš dienēja robežapsardzības karaspēka daļā nr. 2335 Alsungas rajona Jūrkalnes ciemā un Ventspilī. 1954.–1955. gadā viņš bija Ventspils un Mērsraga motorizēto zvejas staciju direktora vietnieks politiskajā, no 1955. gada septembra līdz 1958. gada jūlijam LKP CK republikāniskās partijas skolas klausītājs, pēc tam īsu laiku no 1958. gada augusta līdz 1959. gada maijam Latvijas Jūras kuģniecības partijas komitejas instruktors, bet no 1959. gada maija līdz 1961. gada novembrim LKP Rīgas pilsētas komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas instruktors.[29] Pēc tam J. Dzintars kļuva par LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta darbinieku.[30]

A. Fjodorova un K. Bugrova lietu 1953. gada 13. maijā slēgtā tiesas sēdē iztiesāja Iekšlietu ministrijas Lietuvas robežapsardzes apgabala karaspēka Kara tribunāls. A. Fjodorovam piemēroja PSRS Augstākās padomes Prezidija 1953. gada 27. marta dekrētu par amnestiju un viņam sodu nenoteica. K. Bugrovam piesprieda 10 gadus labošanas darbu nometnēs, bet saskaņā ar jau minēto dekrētu, kā arī "ņemot vērā Bugrova piedalīšanos cīņās Tēvijas kara frontēs, viņa kaujās ar ienaidnieku gūtos piecus ievainojumus un apzinīgo darbu

[25] Протокол судебного заседания от 13 мая 1953 года. Turpat, 324., 333. lp.
[26] Протокол судебного заседания от 13 мая 1953 года. Turpat, 324. lp.
[27] Протокол допроса свидетеля Дзинтарс Яниса Карловича от 2 октября 1952 года. Turpat, 134., 135. lp.
[28] Обвинительное заключение. Turpat, 249., 250. lp.
[29] Личный листок по учету кадров; Дополнение к личному листку по учету кадров. LNA_LVA, FPA-102_51_1, 1., 2. lp.
[30] No 1961. gada novembra līdz 1990. gada aprīlim J. Dzintars bija LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta zinātniskais līdzstrādnieks. No 1991. gada maija līdz septembrim viņš uz pusslodzi strādāja par LKP CK Sociālpolitisko pētījumu institūta partijas mūsdienu politikas sektora vecāko zinātnisko līdzstrādnieku (LNA_LVA, FPA-200_18_ 14, 4., 7., 12., 13. lp.).

Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas Ventspils pilsētas daļas priekšnieks A. Fjodorovs. 20. gs. 50. gadu sākums. LNA_LVA, F1986_1_21630, 142. lp.

Iekšlietu ministrijas orgānos," sods viņam tika samazināts uz pusi, piespriežot brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem.[31]

A. Fjodorovam ļāva turpināt strādāt vadošā darbā LPSR Iekšlietu ministrijas sistēmā, un no 1955. gada oktobra līdz 1962. gada februārim viņš attiecīgi ieņēma Saulkrastu (1955. g. oktobris–1956. g. decembris), Limbažu (1956. g. decembris–1959. g. septembris) un Abrenes rajona (1959. g. septembris–1959. g. novembris), kā arī Rēzeknes pilsētas (1959. g. decembris–1962. g. februāris) Milicijas daļas priekšnieka amatu. 1955. gada decembrī viņu no jauna uzņēma PSKP biedru rindās. 1962. gada februārī par atkal pieļautiem "sociālistiskās likumības pārkāpumiem" – nelikumīgu trīs kolhoznieku arestu – A. Fjodorovu atcēla no amata, uzdodot LPSR prokuroram veikt šajā lietā izmeklēšanu viņa saukšanai pie kriminālatbildības.[32]

Par noziedzīgajām patvarībām tiesātie VDM darbinieki saņēma visai maigus sodus, tomēr to konsekvences atsevišķos gadījumos varēja būt tālejošas, piemēram, izslēgšana no PSKP biedru rindām (ja izslēgšana nebija tikai uz laiku). Lai arī parasti vainīgie VDM darbinieki tika cauri ar nepatīkamiem brīžiem izmeklētāja kabinetā un niecīgiem disciplinārsodiem, tomēr tas bija pirmais mēģinājums ierobežot čekistu patvaļības. Noteikti jāatzīmē, ka bija vēl citi

[31] Приговор. LNA_LVA, F1986_1_21630, 22. lp.

[32] Personālā kadru uzskaites lapa; Дополнение к личному листку по учёту кадров; Постановление бюро ЦК КП Латвии от 17 февраля 1962 г. LNA_LVA, FPA-15500_2_5966, 2., 3., 33. lp.

drausmīgi noziegumi, piemēram, 1951.–1952. gadā, neizturot spīdzināšanas, dzīvību sev laupīja vēl vismaz seši "kontrrevolucionāros noziegumos" apsūdzēti cilvēki.[33]

Latvijas PSR VDM darbinieku vidū plaši izplatīta parādība bija alkohola lietošana. Lai kā Marksisma-Ļeņinisma vakara universitātē vai neskaitāmos politisko mācību kursos viņus pūlējās pārliecināt par čekista darba "godpilno misiju cīņā ar šķiras ienaidniekiem, bandītiem un kontrrevolucionāriem elementiem," pienākumu pildīšana neizbēgami radīja milzīgu stresu, kas reizē bieži apvienojās ar pārākuma un izredzētības apziņu. 1951.–1952. gadā par alkohola lietošanu bija sodīti 65 vai 66 VDM darbinieki.[34] Par alkohola lietošanu, padoto darbinieku iesaistīšanu dzeršanā un sakariem ar "politiski šaubīgām" sievietēm no LPSR valsts drošības ministra vietnieka amata tika atbrīvots Viktors Kozins. Līdzīgā rīcībā bija pieķerts VDM Liepājas pilsētas daļas priekšnieks Kārlis Jaunpetrovičs. Īpaši izcēlās LPSR VDM 5. daļas nodaļas priekšnieks Nainiņš, kurš 1952. gadā, atrodoties dienesta komandējumā, bija noorganizējis kolektīvu dzeršanu ar padotajiem darbiniekiem, "atšifrējis VDM orgānu darbu metodes," sarīkojis traci ar šaušanu no pistoles, ņirgājies par sapulcinātajiem ciema padomju darbiniekiem un kolhozu priekšsēdētājiem, liekot tiem savā priekšā stāvēt miera stājā.[35]

1952. gada septembrī no LPSR VDM Inspekcijas priekšnieka amata atbrīvoja Borisu Knipstu. Lai iegūtu papildu līdzekļus uzdzīvei, viņš inspekcijas braucienu laikā mēdza ievākt naudu no pārbaudāmajiem VDM rajonu darbiniekiem, gan solot šos parādus atdot, bet nekad to neizdarot.[36]

Latvijas PSR VDM darba apspriešana LKP CK birojā

Atbilstoši tā laika kompartijas un Padomju valsts pārvaldes praksei Maskavā pieņemtie lēmumi par LPSR VDM darbu un jau veiktā valsts drošības ministra nomaiņa bija jāapspriež un bez ierunām jāapstiprina LKP CK birojā. 1953. gada 24. februārī šis jautājums tika iekļauts LKP CK biroja sēdes darba kārtībā. Kā liecina LKP CK arhīva dokumenti, tas notika īpašas slepenības atmosfērā. Slepeni bija visi biroja sēžu protokoli, bet konkrētā jautājuma izskatīšana tika izņemta arī no šīs lietvedības un iekļauta tā sauktajā sevišķajā mapē. Tā kā bija

[33] Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. LNA_LVA, FPA-101_16_41a, 111. lp.

[34] Справка о работе с кадрами МГБ Латвийской ССР. Turpat, 97. lp.; Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 112. lp. Katrā no šiem dokumentiem norādīts atšķirīgs skaits, t. i., 65 un 66 darbinieki.

[35] Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 106., 108., 110. lp.

[36] Справка о серьёзных недостатках в работе Министерства Госбезопасности Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 109. lp.

saņemts norādījums kritizēt, tad LKP CK biroja locekļi aizrunājās tik tālu, ka bija gatavi jebkuru lopu nobeigšanās gadījumu kolhozos barības trūkuma dēļ vai ugunsgrēku graudu kaltē pasludināt par "naidīgo elementu" darbības rezultātu, pret kuru necīnās čekisti. VDM darbiniekiem pat pārmeta, ka viņi nereaģējot uz izteikumiem sapulcēs un neuzsākot kriminālliet as par pretpadomju darbību, jo "bijis gadījums, kad partijas apgabala komitejas darbinieks tikšanās reizē ar vēlētājiem stāstījis, kā esot vēlēta saeima, bet viņam kliegts pretī – nē, tā nebija, viņš stāstījis, kā notiek vēlēšanas Amerikā, bet viņam kliegts – melo".[37] Būtībā tika prasīts ar represiju veikšanu pārslogotajiem čekistiem apcietināt jebkuru, kas atļāvies sapulcēs iebilst partijas darbiniekiem, lai ko viņi arī runātu.

Vienlaikus CK biroja sēdē izskanēja visai pamatoti pārmetumi par čekistu uzvedību sadzīvē. Piemēram, tika nosodīts gadījums kādā Smiltenes rajona ēdnīcā, kur galējā trūkumā iedzīto kolhoznieku acu priekšā vairāki VDM darbinieki darba dienas vidū likuši uzklāt sev lielu galdu ar vīnu, degvīnu un bagātīgu daudzumu ēdamlietu. Atbildot uz tajā brīdī klātesošā CK biroja locekļa aizrādījumu par šādas rīcības nepieļaujamību, čekisti taisnojušies, ka viņi atnākuši papusdienot pēc nakts darba.[38]

Visbargāko kritiku izpelnījās jau bijušais LPSR valsts drošības ministrs A. Noviks. Viņam pārmeta ne tikai sliktu darbu ar kadriem, to kontroles un audzināšanas trūkumu, bet arī braucienus kopā ar padotajiem uz medībām un kopīgu alkohola lietošanu. Īpaši aktīvs nežēlastībā kritušā bijušā LPSR galvenā čekista tirdīšanā bija LKP CK sekretārs Arvīds Pelše (1899–1983), kurš biroja sēdē pat centās izdibināt dzēriena marku, jo, pēc viņa un citu biroja locekļu ziņām, tas esot bijis viskijs. A. Noviks braukšanu medībās bija spiests atzīt, tomēr jelkādu alkohola lietošanu noliedza.[39] Uzstāšanās noslēgumā A. Pelše ieteica izraudzīties kadrus darbam čekā no universitātes un pedagoģiskā institūta studentu – padomju garā noskaņotu komjauniešu un komunistu – vidus.

Vienlaikus tieši šajā sēdē un tieši A. Pelše izteica domu, ka čekistiem, kuri neprot latviešu valodu, to kaut kādā noteiktā termiņā būtu jāuzdod apgūt.[40] Tādējādi iespējams, ka 1953. gada 24. februāra LKP CK biroja sēdē pirmo reizi tika norādīts uz latviešu valodas apguves nepieciešamību kā LPSR VDM kadru izglītošanas darba sastāvdaļu. Šeit rodama pirmā norāde uz vēlāko sociālpolitisko fenomenu, kas pazīstams kā nacionālkomunisms.

A. Noviku šaustošajai A. Pelšes kritikai sekoja LPSR Ministru padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča (1904–1966) daudz maigāka runa, kurā bija arī daži labi A. Novikam veltīti vārdi: "Viņš ir ļoti labs pret saviem darbiniekiem, pret kadriem.

---

[37] Бюро ЦК КП Латвии 24 февраля 1953 г. Turpat, 118. lp.
[38] Бюро ЦК КП Латвии 24 февраля 1953 г. Turpat, 120. lp.
[39] Бюро ЦК КП Латвии 24 февраля 1953 г. Turpat, 123. lp.
[40] Бюро ЦК КП Латвии 24 февраля 1953 г. Turpat, 123., 124. lp.

Tas ir labi, darbiniekus ir jāmīl, taču, ja mīlestība padara priekšnieku aklu [..] un viņš sāk skatīties caur pirkstiem, tas pārvēršas par negatīvu parādību."[41]

Biroja sēdē ar samērā īsu uzrunu uzstājās arī jaunieceltais LPSR valsts drošības ministrs N. Kovaļčuks. Viņš konstatēja, ka stāvoklis visās LPSR VDM darba līnijās ir atzīstams par neveselīgu un sliktu.[42]

Sēdes noslēgumā biroja locekļi vienbalsīgi nolēma par A. Novikam piemērojamo partijas sodu. Viņam tika izteikts stingrais rājiens bez ieraksta uzskaites kartītē, izslēdzot no LKP CK biroja locekļu sastāva.[43] Reizē ar to LKP CK birojs pieņēma apjomīgu lēmumu "Par nopietniem trūkumiem Latvijas PSR VDM darbā ar kadriem", kurā kā ļoti būtiska problēma atzīmēta latviešu tautības čekistu kadru trūkums un uzsvērta nepieciešamība daudz enerģiskāk virzīt tieši latviešu tautības VDM darbiniekus vadošos amatos.[44]

Bijušais valsts drošības ministrs A. Noviks tika atzīts par vainīgu pārlieku draudzīgu attiecību uzturēšanā ar atsevišķiem viņam padotajiem ministrijas darbiniekiem, braukšanu kopā ar viņiem medībās, piedalīšanos organizētās iedzeršanās un uz tā pamata veiktā padoto pieļauto trūkumu un amorālo izpausmju piesegšanā.[45]

Starp citu, neraugoties uz saņemto kritiku un amata zaudēšanu, A. Noviks turpināja piedalīties medībās arī vēlāk, kas vienā reizē viņam beidzās traģikomiski. Drīz pēc atcelšanas no LPSR valsts drošības ministra amata A. Noviks vienās medībās tika nejauši sašauts un ievainots visai intīmā vietā. Šis nelaimes gadījums ar A. Noviku bija noticis tāpēc, ka viens no medniekiem, kā tas minēts dokumentā, "medību laikā noturējis Noviku par meža cūku un izšāvis".[46]

Līdztekus LKP CK biroja 1953. gada 24. februāra sēdes lēmumam tika pieņemts speciāls pielikums "Pasākumu plāns darba uzlabošanai ar kadriem Latvijas PSR Valsts drošības ministrijā", kas arī bija pilnīgi slepens. Šis izvērstais plāns paredzēja daudzus pasākumus, kuriem, pēc tā sastādītāju domām, vajadzētu tikt galā ar problēmām VDM darbā. Plānā bija iecerēts nostiprināt LPSR VDM struktūrvienības ar "politiski nobriedušiem" un kvalificētiem kadriem. Vispirms šādi bija paredzēts nokomplektēt centrālā aparāta izlūkošanas, pretizlūkošanas, izmeklēšanas daļas, VDM robežapsardzības aparātu, kā arī VDM Liepājas apgabala pārvaldes Dundagas, Talsu un Kuldīgas rajona daļas, Rīgas apgabala pārvaldes Jelgavas, Rīgas, Gulbenes, Cesvaines un Cēsu rajona daļas un

---

[41] Бюро ЦК КП Латвии 24 февраля 1953 г. Turpat, 124. lp.
[42] Бюро ЦК КП Латвии 24 февраля 1953 г. Turpat, 126. lp.
[43] Бюро ЦК КП Латвии 24 февраля 1953 г. Turpat, 127. lp.
[44] Постановление бюро ЦК КП Латвии. Протокол № 30 § 6 от 24 февраля 1953 г. О серьёзных недостатках в работе МГБ Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 10., 13. lp.
[45] Постановление бюро ЦК КП Латвии. Протокол № 30 § 6 от 24 февраля 1953 г. О серьёзных недостатках в работе МГБ Латвийской ССР с кадрами. Turpat, 12. lp.
[46] Izziņa par A. Novika piedalīšanos malu medībās 1953. gadā. LNA_LVA, F2640_1_466, 160. lp.

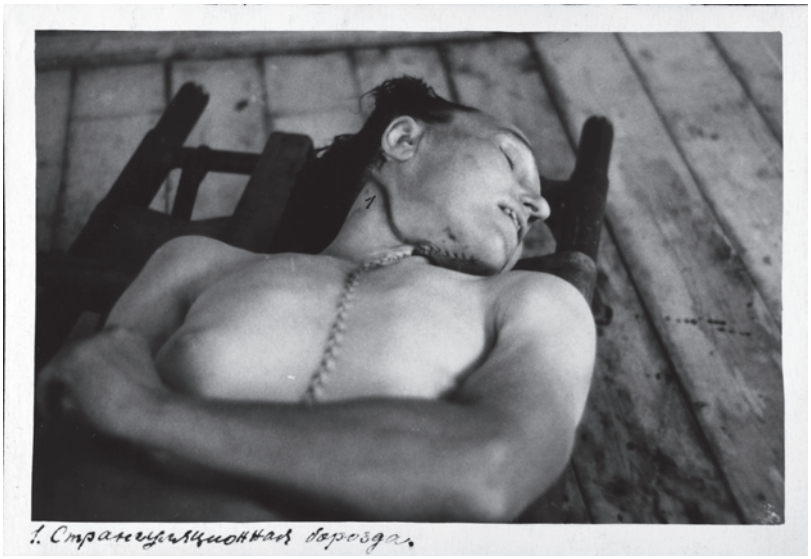

V. Valtmanes līķis pēc viņas pašnāvības Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas Ventspils pilsētas daļā. 1952. gada septembris. LNA_LVA, F1986_1_21630, 253.f lp.

Daugavpils apgabala pārvaldes Rēzeknes, Līvānu un Ludzas rajona daļas.[47] Nebija gan īsti skaidrs, kur šādus darbinieku kadrus ņemt. Visticamāk, pastāvēja iespēja tos atsūtīt no PSRS VDM kadru rezervēm, bet tas automātiski nozīmētu, ka šie darbinieki neprastu latviešu valodu un faktiski turpinātos iepriekšējā prakse LPSR VDM kadru komplektēšanā.

1953. gada februārī–aprīlī pēc plāna bija paredzēts celt VDM vadošā un operatīvā sastāva "idejiski politisko līmeni," liekot čekistiem "padziļināti apgūt PSKP XIX kongresa materiālus un biedra J. V. Staļina ģeniālo darbu "Sociālisma ekonomiskās problēmas PSRS"". Tāpat čekistiem bija paredzēts organizēt lekciju ciklu "Ļeņina–Staļina partija – valsts drošības orgānu organizatore un vadītāja; par ļeņiniski-staļinisko stilu darbā; par modrību; par partijas un valsts disciplīnas ievērošanu; par darbu izpildes kontroles organizēšanu; par darba plānošanu, mērķtiecību un lietišķumu darbā".[48]

[47] План мероприятий по улучшению работы с кадрами в МГБ Латвийской ССР. LNA_LVA, FPA-101_16_41a, 15. lp.
[48] План мероприятий по улучшению работы с кадрами в МГБ Латвийской ССР. Turpat, 15., 16. lp.

Lai panāktu latviešu tautības čekistu skaita pieaugumu svarīgākajos amatos, 1953. gada maijā bija plānots vadošam darbam LPSR VDM izraudzīties 25 vietējās tautības atbildīgus partijas, padomju un saimnieciskos darbiniekus. Pirms tam – 1953. gada martā un aprīlī tika plānots veikt LPSR VDM personālsastāva atestāciju, nokomplektējot perspektīvu darbinieku grupu izvirzīšanas rezervei vadošiem amatiem un īpašu uzmanību pievēršot latviešu tautības kadru audzināšanai.[49]

Plānā bija padomāts arī par čekistu ģimenes locekļiem, līdz 1953. gada 25. martam uzlabojot LPSR VDM klubu darbu. VDM darbinieku sievām un bērniem tāpat bija paredzētas lekcijas un pārrunas "par partijas XIX kongresa lēmumiem, par biedra Staļina darbu "Sociālisma ekonomiskās problēmas PSRS", par modrību, par starptautisko stāvokli, par komunistisko morāli, par bērnu audzināšanu, par veselības saglabāšanu".[50]

Secinājumi

Lai gan tēmas izpētē ir sperti tikai pirmie soļi un nākotnē jāveic būtisks pētnieciskais darbs, gūtie rezultāti jau tagad ļauj secināt, ka iniciatīva kadru politikas maiņai LPSR VDM 1953. gada janvārī–martā, iespējams, varēja nākt no L. Berijas, tomēr pagaidām šis pieņēmums nav dokumentāri pierādāms. Tomēr jāņem vērā, ka ne LKP CK birojs, ne LPSR Valsts drošības ministrija šādu iniciatīvu izrādīt nevarēja. Arī kriminālllietas ierosināšana par čekistu noziedzīgo rīcību notika tikai pēc ministru nomaiņas un, iespējams, pēc tieša Maskavas rīkojuma, jo līdz šim izpētītie arhīva dokumenti ļauj secināt, ka LPSR VDM vadība gatavojās aprobežoties vienīgi ar vainīgo VDM darbinieku administratīvu un disciplināru sodīšanu.

LKP CK biroja 1953. gada 24. februāra sēde tika sasaukta, lai apstiprinātu Maskavā pieņemtos lēmumus kadru politikas jautājumos LPSR VDM iestādēs. Vienlaikus šajā CK biroja sēdē pirmo reizi izskanēja viedoklis par nepieciešamību noteiktos termiņos LPSR VDM darbiniekiem apgūt latviešu valodu. Protams, būtu aplami uzskatīt, ka latviešu kadru skaita pieaugums padomju valsts drošības iestādēs automātiski varēja padarīt tās humānākas vai tiesiskākas. Kā liecina šajā rakstā minētie fakti, konkrētu čekistu noziedzīgā rīcība nebija atkarīga no viņu tautības.

---

[49] План мероприятий по улучшению работы с кадрами в МГБ Латвийской ССР. Turpat, 16., 17. lp.

[50] План мероприятий по улучшению работы с кадрами в МГБ Латвийской ССР. Turpat, 17. lp.

DZINTARS ĒRGLIS, INA STĀMERE, GINTS ZELMENIS, ARTURS ŽVINKLIS

THE STATE SECURITY INSTITUTIONS OF THE LATVIAN SSR IN 1953: ON THE EVE OF TRANSITION, JANUARY–MARCH 1953

One of the main foundations of the Stalinist system together with the apparatus of the Communist Party were the state security institutions of the USSR and their subordinated local branches, including the Latvian SSR State Security Ministry, which were supposed to suppress any signs of discontent and keep the Soviet society in a constant atmosphere of fear.

The year 1953 became a turning point in the further existence of the Soviet Union, marked by the end of rule of the dictator Stalin. One of the Stalin's closest confidants and co-workers, Lavrenty Beria (1899–1953), started a fast and radical process of destalinization soon after the dictator's death. Contrary to the currently held opinion that Beria took control over the personnel policies of the state security institutions only after Stalin's death when he became the Minister of the Interior of the USSR, archive documents and the course of events show that at least in matters concerning the security institutions of the USSR Beria's leadership began to be noticeable at least a month before Stalin's death.

On 14 February 1953, without prior information to the Central Committee Bureau of the Communist Party of the Latvian SSR, Alfons Noviks (1908–1996) was removed from the office of the Minister of State Security of the Latvian SSR and replaced by Nikolai Kovalchuk (1902–1972). The arrival of such a high-ranking official of the Moscow Secret Service obviously meant that Beria was preparing some very serious changes. Of course, it is possible that the leadership change in the security institutions of the Latvian SSR was contemplated by Stalin himself and just used by Beria to his own needs.

At the beginning of 1953, the main structural units of the central apparatus of the Latvian State Security Ministry were the First Department which dealt with the intelligence activities, and the Second, or counterintelligence, Department which fought against supposed foreign espionage activities. Containment of the national underground resistance movements and groups of armed combatants was the duty of the Department 2-N, while the preparation of criminal cases against those accused of anti-Soviet crimes was carried out by the Investigation Department. With the division of the territory of the Latvian SSR into three districts in 1952, there were accordingly organized the regional staffs of the State Security Ministry in Rīga, Daugavpils and Liepāja. All these measures, in fact, just copied the duties of the ministry's central apparatus and considerably enlarged the number of bureaucrats.

The most serious problem faced by the State Security Ministry of the Latvian SSR was a near disastrous lack of Latvian speakers among its staff. Secret service members of Latvian nationality almost all held lower positions of the ministry's hierarchy. Stalinist terror, mass repressions and intimidation did not require servicemen with the knowledge of Latvian. Still, the policy that was based only on mass repressions was a lost and even dangerous cause for the regime itself, therefore, with the transition to the more traditional and organised police operations, the need for ethnic Latvian secret service cadres became more and more pressing. To find the necessary recruits, a special party conscription for Communists and proved loyalists to take the vacancies in the secret service was called for, and the best candidates were sent to work at the State Security Ministry.

A common practice used by the secret service officials was torture to force those accused in crimes against the state to confess. A more active campaign of the State Security Ministry against such wrongdoings was introduced right after the appointment of Kovalchuk to the minister's office, and charges were now pressed against those members of the service guilty of such crimes.

To make an official confirmation and accept the decisions taken in Moscow concerning the leadership change in the Latvian SSR State Security Ministry, a special session of the Central Committee Bureau of the Communist Party of the Latvian SSR was called on 24 February 1953. During this session, an opinion about the necessity to set up terms and goals for the ministry officials to learn the Latvian language was expressed for the first time. This was the approach that a few years later became to be known as National Communism.

Keywords: KGB of the Latvian SSR, personnel policy of the KGB, minister of the State Security, Alfons Noviks, Nikolai Kovalchuk, Central Committee Bureau of the Communist Party of the Latvian SSR.

Iesniegts 2021. gada 2. septembrī

ARHĪVU DZĪVE

LATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVA IZSTĀDE "PILSĒTNIEKU SAIMNIECISKĀS, SOCIĀLĀS UN MORĀLĀS DZĪVES LIECĪBAS 16.–18. GADSIMTĀ"

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA) 2021. gada 2. augustā tā telpās Rīgā, Slokas ielā 16, atklāja izstādi "Pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības 16.–18. gadsimtā", kas veidota saistībā ar žurnāla "Latvijas Arhīvi" sērijas "Vēstures avoti" 12. sējuma "Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā = Policeyordnungen der Städte im Herzogtum Kurland und Semigallen im 16.–18. Jahrhundert" iznākšanu.

Izstādes centrālā avotu grupa ir Kuldīgas, Ventspils, Jelgavas, Liepājas, Bauskas, Jaunjelgavas un Jēkabpils pilsētu policijas nolikumi, to dažādu gadsimtu versijas un noraksti. Pilsētu policijas nolikumi ir nozīmīgs vēstures avots, kas dod iespēju gūt priekšstatu par sadzīves kultūras attīstību hercogistes pilsētās un atspoguļo tajās valdošos likumus un tradīcijas.

Ar terminu "policija" agrajos jaunajos laikos apzīmēja valsts pārvaldes kārtības nolikumu kompleksu, kas attiecās uz saimnieciskās un sociālās dzīves jomām un aptvēra plašu tiesību jautājumu spektru. Pilsētu policijas nolikumi bija valdnieku izdoti likumi ar mērķi sakārtot dažādas sabiedrības dzīves jomas. Neraugoties uz to, ka liela daļa pantu bija adresēta visu kārtu un sociālo slāņu iedzīvotājiem, pilsētu policijas nolikumu galvenais mērķis ir sabiedrības iedalījums kārtās un slāņos un centieni saglabāt kārtu atšķirības.[1]

Līdzās pilsētu policijas nolikumiem izstādē ir apskatāmi zīmējumi un pilsētu plāni. Tāds, piemēram, ir Jelgavas pilsētas skats no ārsta Oto Hūna (*Huhn*) apkopotajiem materiāliem par Kurzemi 19. gs. 20. gados,[2] kā arī Johana Georga Veiganda (*Weigandt*) 18. gs. 30. gados zīmēta Kuldīgas pilsētas panorāma.[3] Izstādē apskatāma Jaunpilsētiņas (tagad Jaunjelgava) karte, kas ir senākais zināmais Kurzemes hercogistes pilsētu plāns. To zīmējis hercoga galma mērnieks Tobiass Krauze 1644. gadā.[4]

Bez minētajiem dokumentiem vitrīnās ir apskatāmi arī cita rakstura vēstures avoti no attiecīgā laika perioda, kas saistīti ar dažādiem pilsētu tiesību aktiem. Minēsim vairākus piemērus, kas raksturo dokumentu veidus un saturu.

---

[1] Kvaskova, Valda (zin. red.) (2021). *Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā = Policeyordnungen der Städte im Herzogtum Kurland und Semgallen im 16.–18. Jahrhundert*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 9., 10. lpp.

[2] LNA_LVVA, F6810_1_64, 9. lp.

[3] Turpat, F7363_3_951, 233., 234. lpp.

[4] Turpat, F183_93_425, 61. lp.

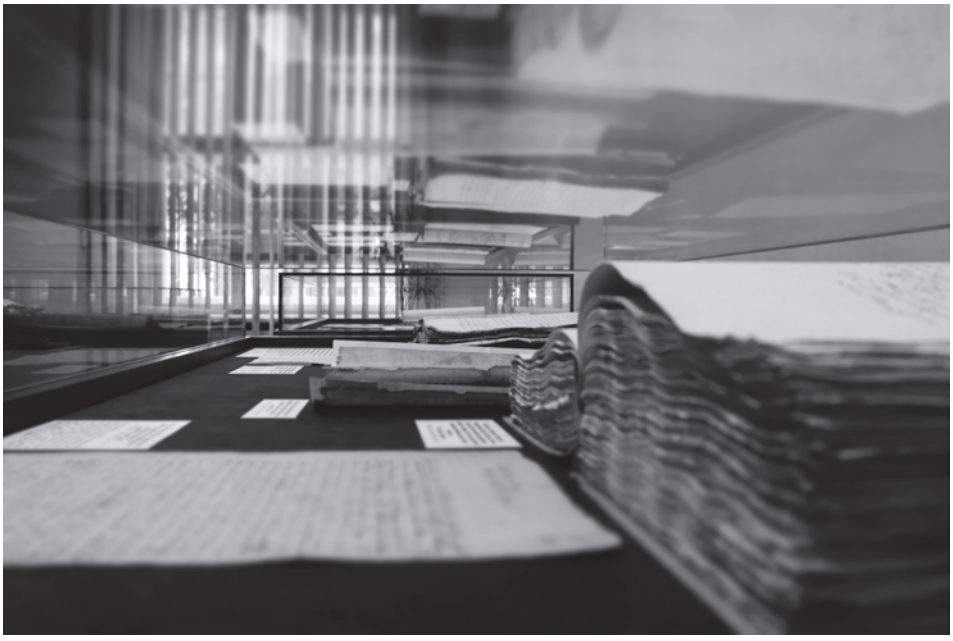

Izstāde “Pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības 16.–18. gadsimtā” Latvijas Valsts vēstures arhīva telpās. 2021. gada 2. augusts. *Anetes Mežmačas foto*

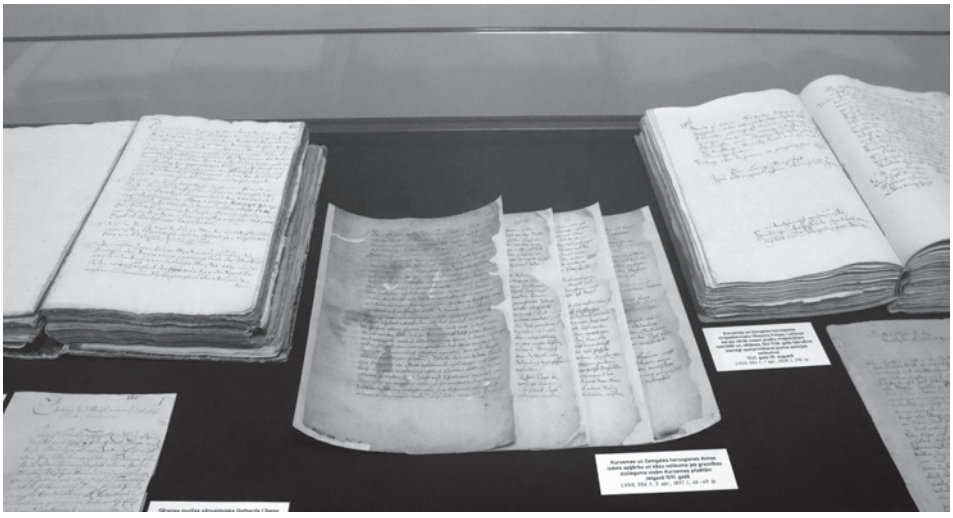

Izstādes “Pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības 16.–18. gadsimtā” vitrīna. *Anetes Mežmačas foto*

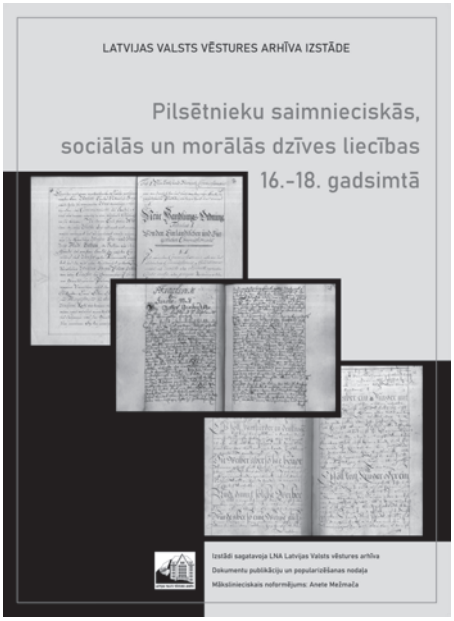

Izstādes "Pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības 16.–18. gadsimtā" plakāts

Nozīmīga vēsturiska liecība ir hercogienes Elizabetes Magdalēnas paziņojums 1646. gadā par nodomu atjaunot kara laikā nopostīto Jaunpilsētiņu (*Neues Städtlein*) – "aiz pateicības pret mirušo hercogu, bet galvenokārt Dievam par godu un vispārībai par labu" – un nosaukt to par Frīdrihštati.[5] Vitrīnās ir eksponēti rīkojumi, kas attiecas uz jaunu policijas nolikumu sastādīšanu un apstiprināšanu. Piemēram, sakarā ar kārtējām nesaskaņām rātskungu, kā arī rātes un birģeru starpā bija uzdots izstrādāt jaunu kārtības nolikumu, lai "reizi par visām reizēm iedibinātu Ventspilī labu kārtību un tikumīgu uzvedību".[6] Apskatāma arī sūdzības vēstule no kāda Liepājas pilsētas eltermaņa, kas adresēta hercogam Ernstam Johanam 1740. gada 11. janvārī. Tajā lasāms, ka Liepājā tirgotāji esot iedomīgi un ka tas kaitējot pilsētas labklājībai.[7] Nozīmīgs dokuments ir kāds izraksts no 1783. gada 4. aprīļa Ventspils pilsētas tiesas protokola, kurā birģeri sūdzas rātei par nevācu kalpu pārmērībām sadzīvē un krāšņajiem apģērbiem, jo neesot vairs gandrīz nekādu atšķirību starp kalponēm un birģeru sievām.[8]

Lai gan visi eksponētie dokumenti ir vācu valodā un 16.–18. gs. rokraksti ir saprotami tikai šīs nozares speciālistiem, tomēr izstādē var iepazīties arī ar dokumentu saturu. Vitrīnās ir ievietoti citāti no visu pilsētu policijas nolikumiem, tādējādi izstādes veidotāji ir parūpējušies par to, lai daļa dokumentu satura būtu pieejama ikvienam apmeklētājam, rosinot pastiprinātu interesi par minēto dokumentu uzbūvi un vērtību. Pārējiem dokumentiem pieejamas paplašinātas anotācijas, kurās skaidrots dokumentos rakstītais.

---

[5] Turpat, F554_1_1761, 27. lp
[6] Turpat, F554_3_476, 99. lp.
[7] Turpat, F5635_1_8, 17. lp.
[8] Turpat, F646_2_44, 120. lp.

Diemžēl epidemioloģisko apsvērumu dēļ izstādes atklāšanas ceremonija nevarēja notikt kā ierasts. Tomēr jāuzsver, ka izstāde interesentiem bija pieejama un sniedza unikālu iespēju apskatīt tik daudzveidīgos 16.–18. gs. Kurzemes un Zemgales hercogistes dokumentu oriģinālus vienkopus.

Anete Mežmača

LATVIJAS PĀRSTĀVJU VIZĪTE UKRAINAS ARHĪVOS

2021. gadā no 25. līdz 27. augustam Latvijas Republikas Kultūras ministrijas parlamentārais sekretārs Ritvars Jansons, Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža, direktores vietniece Ingūna Slaidiņa un Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks Gints Zelmenis bija vizītē Kijivā Ukrainā. Vizītes programmā bija ieplānoti vairāki pasākumi, kas ietvēra sadarbības līguma noslēgšanu, apaļā galda diskusiju par PSRS laika represīvo iestāžu dokumentu saglabāšanu, digitalizāciju un pētniecību, iepazīšanos ar vairākiem Ukrainas arhīviem, kā arī apspriedi par Latvijas un Ukrainas arhīvu sadarbības iespējām nākotnē.

Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža un Ukrainas Nacionālās atmiņas institūta nozaru valsts arhīva direktors Igors Kuļiks paraksta sadarbības līgumu. Kijiva 2021. gada 26. augusts. *Ginta Zelmeņa foto*

Vizītes primārais mērķis bija sadarbības līguma noslēgšana starp Latvijas Nacionālo arhīvu un Ukrainas Nacionālās atmiņas institūta nozaru valsts arhīvu (*Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті*). Tā kā šis arhīvs vēl ir veidošanās stadijā, par konkrētām sadarbības izpausmēm runāt pāragri, tomēr tālākajā perspektīvā šāds sadarbības līgums varētu atvieglot un paātrināt kontaktus abu arhīvu starpā, kā arī veicināt kopēju projektu un pētījumu tapšanu. Ukrainas Nacionālās atmiņas institūta nozaru valsts arhīva veidošanas pamatideja ir apkopot un šajā arhīvā uzkrāt bijušo PSRS laika represīvo institūciju – ne tikai valsts drošības orgānu, bet arī iekšlietu struktūru un citu PSRS laika institūciju – dokumentus, kas pašlaik glabājas dažādu iestāžu arhīvos – pārsvarā to iestāžu iekšējos arhīvos, kas pēc Padomju Savienības sabrukuma pārņēma attiecīgo PSRS laika iestāžu funkcijas. Ņemot vērā faktu, ka Ukrainā ir saglabājies ievērojami plašāks PSRS represīvo institūciju dokumentu klāsts nekā Baltijas valstīs (vispirms jau PSRS valsts drošības orgānu dokumenti), tad šāda sadarbība perspektīvā var pavērt plašākas iespējas arī Latvijas pētniekiem.

26. augustā pēc sadarbības līguma parakstīšanas notika apaļā galda diskusija par tēmu "Represīvo orgānu dokumentu pieejamība Ukrainā un Latvijā" (*Доступ до документів репресивних органів в Україні та Латвії*), kurā piedalījās Latvijas pārstāvji, kā arī Ukrainas Nacionālās atmiņas institūta (*Український інститут національної пам'яті*) vadītājs Antons Drobovičs (*Дробович*), Ukrainas Nacionālās atmiņas institūta nozaru valsts arhīva direktors Igors Kuļiks (*Кулик*), Ukrainas Valsts arhīvu dienesta (*Державна архівна служба України*) vadītājs Anatolijs Hromovs (*Хромов*) un citi Ukrainas arhīvu vadītāji un pētnieki. Diskusijas laikā tika apspriests un salīdzināts gan stāvoklis PSRS laika politisko represiju izpētē, gan abu valstu politika arhīvu atvērtības un pieejamības jautājumos, kā arī iezīmētas sadarbības iespējas Latvijas un Ukrainas arhīvu starpā.

Tās pašas dienas pēcpusdienā Latvijas pārstāvjiem bija iespēja apmeklēt Maidana muzeju (*Музей Майдану*) Kijivā. Šis muzejs ir izvietots atjaunotajā arodbiedrību ēkā, kas tika nodedzināta 2014. gadā revolūcijas laikā. Muzejā un nelielā ekskursijā pa Kijivas centru Latvijas pārstāvji tika iepazīstināti ar ievērojamākajām vietām un apstākļiem, kas saistīti ar 2013.–2014. gada revolūcijas (*Революція гідності*) notikumiem Kijivā, citur Ukrainā un tai sekojušo Krievijas agresiju.

27. augustā norisinājās tikšanās starp Latvijas pārstāvjiem un Ukrainas Valsts arhīvu dienesta pārstāvjiem, kuras laikā bija apspriestas sadarbības un pieredzes apmaiņas iespējas. Cita starpā tika panākta vienošanās par nepieciešamību apzināt Ukrainas valsts arhīvos uzkrātās PSRS laikā represēto latviešu lietas, Latvijas arhīvos apzināt PSRS laikā represēto ukraiņu lietas, šo lietu digitalizēšanu un apmaiņu ar dokumentu digitālajām kopijām. Līdzīgi iespējams apmainīties ar dokumentu digitālajām kopijām par Komunistiskās partijas, valsts drošības iestāžu, kā arī citu institūciju darbiniekiem, kas PSRS pastāvēšanas laikā strādāja gan Ukrainā, gan Latvijā. Šāda digitālo kopiju apmaiņa ievērojami atvieglotu iespēju pētniekiem Ukrainā un Latvijā iepazīties ar attiecīgajos dokumentos atrodamo informāciju.

Pēc tikšanās Latvijas pārstāvjiem tika piedāvātas ekskursijas pa Ukrainas Centrālo valsts vēstures arhīvu (*Центральний державний історичний архів України*), kā arī pa Ukrainas vadības un augstāko valsts iestāžu centrālo valsts arhīvu (*Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*). Ekskursiju laikā cita starpā bija iespēja iepazīties ar vairākiem minētajos Ukrainas arhīvos uzkrātajiem

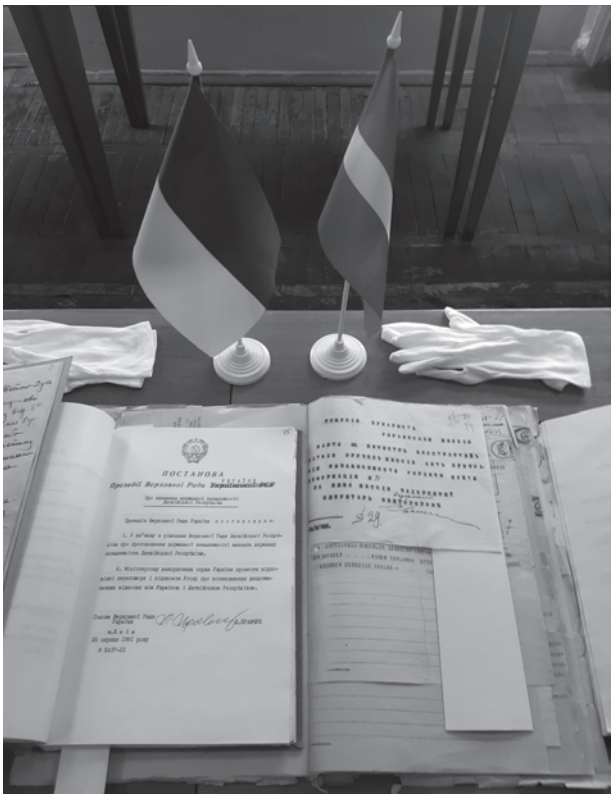

Dokumentu izstāde Ukrainas vadības un augstāko valsts iestāžu centrālajā valsts arhīvā. Kreisajā pusē: Ukrainas Augstākās padomes 1991. gada 26. augusta lēmums, ar kuru Ukraina atzina Latvijas Republikas neatkarību; labajā pusē: Ukrainas ārlietu misijas Bukarestē 1920. gada 26. marta ziņojums par to, ka Latvijas Republikas ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics izsniedzis aktu, ar kuru Latvijas Republika atzīst Ukrainas neatkarību. *Ginta Zelmeņa foto*

dokumentiem, kas attiecas arī uz Latvijas vēsturi. To starpā, piemēram, bija Ukrainas misijas Bukarestē 1920. gada 26. marta ziņojums par to, ka Latvijas Republikas ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics izsniedzis aktu, ar kuru Latvijas Republika ir atzinusi Ukrainas neatkarību, kā arī Ukrainas Augstākās padomes 1991. gada 26. augusta lēmums, ar kuru Ukraina atzina Latvijas Republikas neatkarību.

Kopumā šīs vizītes laikā tika iegūta informācija par Ukrainas Nacionālā atmiņas institūta nozaru valsts arhīva iecerēm un nākotnes plāniem attiecībā uz bijušo PSRS laika specdienestu dokumentu turpmāko saglabāšanu un pieejamību, kā arī panākta provizoriska vienošanās par apmaiņu ar dokumentu digitalizētām kopijām. Pēdējās vienošanās izpilde vēl ir tikai sākumstadijā, tomēr šīs ieceres īstenošana būtiski nostiprinās gan Ukrainas un Latvijas arhīvu sadarbību, gan arī uzlabos pētnieku iespējas dokumentu pieejamībā abās valstīs.

Gints Zelmenis

KONFERENCE "BRUŅOTA ANTIKOMUNISTISKĀ PRETOŠANĀS AUSTRUMEIROPĀ UN CENTRĀLEIROPĀ 1944.–1953. GADĀ" VIĻŅĀ

Lietuvas galvaspilsētā Viļņā 2021. gada 10. septembrī notika Lietuvas Seima un Lietuvas iedzīvotāju genocīda un pretošanās kustības izpētes centra (LGGRTC) rīkota starptautiska zinātniska konference "Bruņota antikomunistiskā pretošanās Austrumeiropā un Centrāleiropā 1944.–1953. gadā", kas pulcēja zinātniekus un arhīvu speciālistus no Lietuvas, Zviedrijas, Polijas, Igaunijas, Latvijas, Vācijas un Ungārijas. Konference notika LGGRTC filiālē – Tuskulēnu Miera parka memoriālajā kompleksā. Starptautiskā konference bija veltīta Lietuvas brīvības cīnītāja Joza Lukša (*Juozas Lukša*; 1921–1951) 100. dzimšanas dienai. Lietuvas Republikas Seims jau iepriekš 2021. gadu bija izsludinājis par Joza Lukša gadu.

LGGRTC vēsturniece Ramona Staveckaite (*Staveckaitė-Notari*) atklāšanā uzsvēra, ka Joza Lukšas personība uzlūkojama kā Lietuvas partizānu kara fenomens tā plašākā kontekstā un ka Lietuvas partizānu pretestība okupācijas režīmam ir salīdzināma ar to valstu pieredzi, kas līdzīgi cīnījās pret padomju okupantiem pēc Otrā pasaules kara.

Konferences ziņojumu tēmas bija sadalītas divās daļās: pirmā paneļdiskusija bija veltīta J. Lukša personībai, viņa lomai brīvības cīņās un darbībai emigrācijā, bet otrā

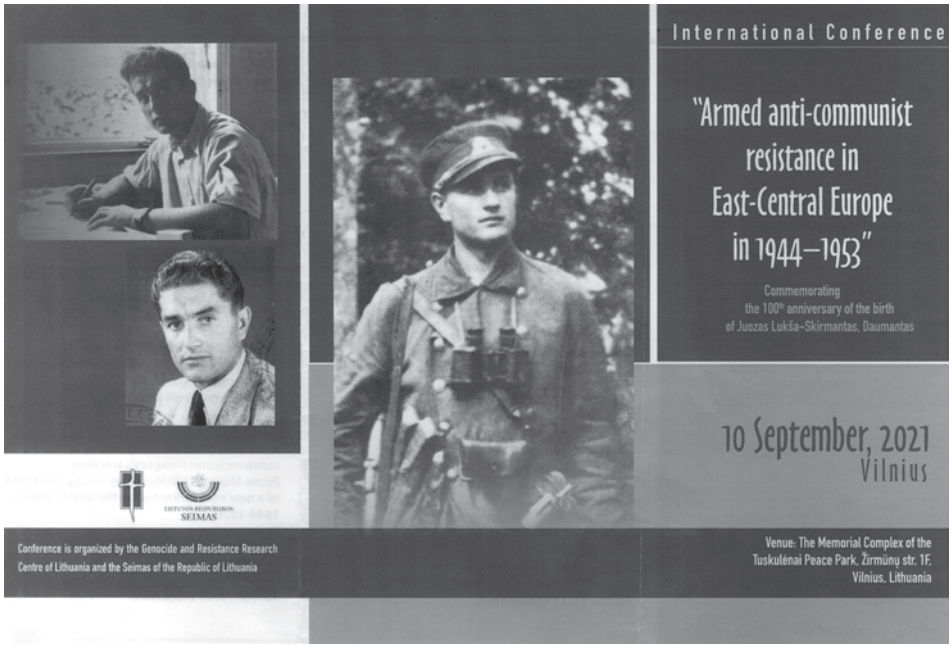

Viļņas konferences plakāts

paneļdiskusija bija veltīta citu valstu partizānu kara vēsturei. Tika nodrošināta sinhronā tulkošana lietuviešu, angļu, poļu un krievu valodā.

Konferences dalībniekus sveica Lietuvas Seima priekšsēdētāja vietniece Radvile Morkūnaite (*Morkūnaitė-Mikulėnienė*), kura uzsvēra, ka LGGRTC daudzu gadu garumā ir pētījis Lietuvas partizānu karu un tā varoņu – nacionālo partizānu jeb brīvības cīnītāju likteņus, veicis pētījumus par noziegumiem pret cilvēci un cilvēktiesību pārkāpumiem okupētajā Lietuvā.

Lietuvas Republikas Atjaunotā Seima priekšsēdētājs Brīvības balvas laureāts profesors Dr. Vītauts Landsberģis (*Landsbergis*) uzrunā konferences dalībniekiem uzsvēra, ka bez Lietuvas partizānu kara pret padomju okupācijas režīmu Lietuvas neatkarības atjaunošana 20. gs. 90. gadu sākumā nebūtu iespējama. Konferences atklāšanā LGGRTC ģenerāldirektors Arūns Bubnis (*Bubnys*) akcentēja, ka Centrālās Eiropas un Austrumeiropas tautu antikomunistiskajai pretestībai bija daudz kopīga ar to, kas notika Lietuvā pēc kara.

Pirmās paneļdiskusijas moderatore bija Dr. Kritīna Burinskaite (*Burinskaitė*; LGGRTC), un pirmais uzstājās Vidmants Vitkausks (*Vitkauskas*), Garļavas J. Lukša ģimnāzijas direktors, ar referātu "Jozs Lukša un viņa biedri otrās misijas laikā Rietumos, 1948–1950". J. Lukšam bija neskaitāmi segvārdi, kā *Vytis, Skirmantas, Kazimieras, Araminas, Kęstutis, Skrajūnas, Miškinis, Daumantas, Mykolaitis*, tādēļ čekistiem ilgu laiku neizdevās tikt viņam uz pēdām. 1940.–1941. gadā J. Lukša pieslējās pagrīdes Lietuvas aktīvistu frontei, 1941. gadā tika ieslodzīts Kauņas īpašā režīma cietumā, no kura izkļuva tikai kara sākumā. Vācu okupācijas laikā Lietuvā viņš piedalījās pagrīdes cīņā pret vāciešiem, bet pēc otrās padomju okupācijas pieslējās pagrīdes Lietuvas atbrīvošanas padomei, bija Lietuvas partizānu kustības organizatoriskās daļas vadītājs. 1946. gada vasarā devās mežā pie partizāniem, tika iecelts par Taura apgabala Dzelzs vilku vienības preses nodaļas vadītāju, bija partizānu laikrakstu organizators un redaktors. Pirmajā ārzemju misijā 1947. gada maijā–jūnijā J. Lukša (*Kęstutis*) pēc Lietuvas partizānu vadības pavēles devās uz Gdaņsku, kur tikās ar ārvalstu specdienestu sakaru virsnieku, kuru viņš informēja par situāciju Lietuvā, partizānu cīņām un par padomju režīma represijām. Ziņas bija adresētas lietuviešu emigrācijas vadībai ārzemēs. Otrajā ārzemju misijā 1947. gada 14. decembrī J. Lukša (*Skrajūnas*) kopā ar Kazimiru Pupli (*Audronis*) caur Austrumprūsiju devās vēl bīstamākā uzdevumā ar mērķi nokļūt Rietumos, lai tiktos ar Lietuvas emigrācijas vadību. 1948. gada 9. jūlijā Rietumvācijā, Bādenbādenē, viņš piedalījās Lietuvas atbrīvošanas augstākās komitejas sapulcē. J. Lukša apmeklēja Zviedriju, Vāciju un Franciju, no 1948. līdz 1950. gadam izglītojās franču un amerikāņu izlūku skolās. Iestājās Lietuvas brīvības cīnītāju savienībā, no 1949. gada februāra līdz rudenim bija tās Politiskā departamenta vadītājs. Dzīvojot Rietumos, sarakstīja grāmatu "Partizāni aiz dzelzs priekškara". 1949. gadā viņš saņēma īpašas pilnvaras pārstāvēt Lietuvas brīvības cīnītāju savienību ārvalstīs. 1950. gada rudenī J. Lukšis atgriezās Lietuvā un tika iecelts par Partizānu bruņoto spēku štāba Izlūkošanas nodaļas priekšnieku. 1951. gada 4. septembrī viņu nodeva dubultaģents J. Kukausks, J. Lukša gāja bojā mežā uz dienvidiem no Kauņas, netālu no Pabartupes ciema.

Zviedru filmu veidotājs, tulks un publicists Jonass Ēmans (*Öhman*) ar videokonferences palīdzību no Zviedrijas ziņojumā "Jozs Lukša un Zviedrijas loma" runāja par J. Lukša Zviedrijas posmu. Viņš akcentēja to, ka J. Lukša, ierodoties Zviedrijā, spēja

Pasākuma dalībnieki LGGRTC Tuskulēnu Miera parka memoriāla konferenču zālē 2021. gada 10. septembrī

saliedēt šeit emigrācijā esošos lietuviešus vienotā organizācijā. No 1949. gada marta J. Lukša Stokholmā darbojās kā Lietuvas lietuviešu komitejas vadītājs. J. Ēmans stāstīja par to, kā veidojis dokumentālo filmu par J. Lukši "*The invisible front*" (Neredzamā fronte, 2014. g.). Filmas centrā ir lietuviešu pretošanās kustība un mīlestība starp J. Lukši un viņa iecerēto Nijoli. 1948. gada vasarā Parīzē J. Lukša bija saticis ārsti Nijoli Bražėnaiti. Draudzība pārauga mīlestībā, un 1950. gada 23. jūlijā abi Tībingenē apprecējās. J. Ēmans filmas veidošanas procesā bija ieguvis daudzus lietuviešu trimdas oriģināldokumentus, pamatā no Zviedrijas un Vācijas lietuviešiem. A. Bubnis videokonferencē J. Ēmanam uzdeva jautājumu, vai šie dokumenti ir pieejami, uz ko runātājs atbildēja apstiprinoši.

Dr. Darus Jodis (*Juodis*; LGGRTC) referātā "Valsts drošības ministrijas aģenta lieta "*Nieman*" – spiegu spēles ar ASV slepeno dienestu" stāstīja par spiegu spēlēm starp Lietuvas PSR Valsts drošības ministriju (VDM) un zviedru, angļu un amerikāņu specdienestiem. Lietuvas PSR VDK jau no 1946. gada, veicot no ārzemēm Lietuvā iesūtīto aģentu pārvervēšanu, varēja sākt spiegu spēles ar Rietumiem, sūtot apzināti sagrozītu informāciju. Tā, piemēram, 1950. gadā Lietuvas PSR VDM ar Zviedriju veica piecas spēles, ar ASV – sešas, ar britu izlūkdienestu – vienu spēli. VDM šīm darbībām piešķīra kodētu nosaukumu "Volna". Šajos pasākumos bija iesaistīts aģents Nīmans jeb Jons Deksnis, pretošanās dalībnieka Daunora sekretārs (partizāna segvārdi Alfonss, Hektors u. c., VDK aģenta segvārds Petrausks). Pavisam šajā spiegu spēļu lietā ir 27 sējumi. Radio spēlēm vien veltīti pieci sējumi, bet J. Lukšam – viens sējums. Nozīmīga loma šajās spiegu spēlēs bija čekas aģentam Jonasam Kukauskam, kas vēlāk arī nodeva čekai J. Lukši. Lietuvas

PSR VDM šajās radio spēlēs centās diskreditēt Lietuvas partizānu kustību un darbību, piespēlēja ASV un britu izlūkdienestiem dezinformāciju, piemēram, ka partizānu vienību vadītāji Žemaitis un Vanags ir VDK aģenti un nodevēji. Spiegu spēles turpinājās līdz 1952. gada beigām, kad kontroli pār tām pārņēma PSRS Valsts drošības ministrija.

Polijas Nacionālā piemiņas institūta pētnieka Dr. Tomaša Balbusa (*Balbus*) referāta tēma bija "Polijas pagrīdes pretizlūkošanas darbība pret padomju okupāciju, 1944–1948". Pēc padomju okupācijas poļu nacionālā pretošanās kustība aizgāja pagrīdē. Pamatā to veidoja *Armia Krajowa* jeb Tēvijas armijas dalībnieki, bet tajā iestājās arī daudzi gados jauni un līdz tam nekarojuši cilvēki. Pirmā nopietnā pretizlūkošanas nodaļa izveidojās Krakovā, kur pretestības kustības dalībniekiem izdevās iefiltrēt savus cilvēkus padomju drošības orgānu kontrolētajās institūcijās – milicijā, apsardzes dienestos, kara komisariātos. Vērtīgi aģenti bija Vladislavs Dubovskis un Olīvija Lipninska. Pretestības kustības pretizlūkošanas nodaļas darbinieki vāca ziņas par PSRS VDM aktivitātēm, viņu aģentūras darbu, metodēm u. c., par Polijā esošā padomju karaspēka dislokāciju, karavīru skaitu. Šīs ziņas tika sūtītas poļu emigrācijas organizācijām, kuras tās nodeva Rietumvalstu specdienestiem. Aktīvi šī pretizlūkošana darbojās Silēzijā. Polijā dislocētās PSRS VDM vienības reģionos izvērsa aktīvu darbību pret poļu pretestības kustības dalībniekiem, centās savervēt un infiltrēt pretošanās kustībā savus aģentus, kas arī izdevās. 50. gadu sākumā gan Polijas, gan padomju VDM jau bija zināmas gandrīz visas pretošanās kustības dalībnieku aktivitātes. Referents norādīja, ka sīkāk par pretestības kustību Polijā, Centrālajā un Austrumu Eiropā, arī Baltijā un Ukrainā var izlasīt grāmatā "*Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europe Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953*" (Karš pēc kara. Pretpadomju pagrīde Centrālajā un Austrumu Eiropā 1944.–1953. g.).[1]

Konferences otro daļu vadīja Dr. Ramona Staveckaite. Igaunijas Vēsturiskās atmiņas institūta pētnieks Dr. Mēlis Saueauks (*Saueauk*) referātā "Slepenās misijas no Zviedrijas uz Igauniju un Pēsaspea katastrofa 1951. gadā" aplūkoja cilvēku pārsūtīšanas operācijas no Rietumiem uz Igauniju. Pēsaspea (*Põõsaspea*) ir zemesrags Igaunijas ziemeļrietumos, kur 1951. gadā naktī no 2. uz 3. septembri krastā no laivas tika izsēdināti pieci pretestības kustības dalībnieki. Bija daudzas misijas, kurās tika sūtīti igauņi no Zviedrijas pie nacionālajiem partizāniem pāri Baltijas jūrai, bet igauņu pētnieks akcentēja tikai četras nozīmīgākās. Pirmā misija bija 1948. gada 14. oktobrī uz Lohusalu, kurā piedalījās Harijs Vimms (Villijs), Endels Unts (*Susi*) un Juhans Malts (*Joonas*) un kas notika VDK radio spēļu "Javka" un "Sever" ietvaros. Otrā misija bija 1949. gada 1. maijā uz Palangu ar laivu S208, kurā piedalījās Igors Epliks (Maksis), Endels Susters (*Nixi*), latvietis Vidvuds Šveics (Jansons), Jons Deksnis (Hektors), Valdemārs Briedis (Osis), un tā iekļāvās globālajā spēlē "Lursen-S". Trešā misija norisinājās 1950. gada 18. aprīlī caur Bornholmu uz Palangu ar laivu S208, un tajā iesaistījās Ēvalds Haliks (*Josse*), Olevs Leda (*Ermo*) un Justs Dockus (*Tomas*). Ceturtā misija notika 1951. gada 2.–3. septembrī ar laivu "*Kilroy*" uz Spithami. To vadīja E. Andersons, piedalījās Lembits Ustels, Aksels Pors, Fridrihs Polds un Jānis Krūms. Izkāpjot krastā Pēsaspea zemesragā, visus nogalināja padomju robežsargi, kas bija izskaitļojuši aģentu ierašanos. Tā bija ceturtās misijas izgāšanās un katastrofa.

[1] Baran, Adam, Motyka, Grzegorz, Stryjek, Tomasz, Wnuk, Rafal (2012). *Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europe Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953*. Gdansk; Warszawa, 666 s.

Visas šī misijas notika VDK kontrolē, uzraudzībā un būtībā bija visai bezjēdzīgas. Pēckara posmā līdz 1956. gadam pavisam notika 56 laivu braucieni jeb misijas. Čekistu operācijas "Sever" un "Javka" noslēdzās 1956. gadā, "Majak" – 1957. gadā. 1957. gada martā PSRS iesniedza Zviedrijai oficiālu notu, lai vairs nesūta pāri jūrai cilvēkus. Šīs operācijas bija starptautiskas, tajās piedalījās visu triju Baltijas valstu cilvēki.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva eksperts Ainārs Bambals referātā "Pētera Čevera grupa. Ziemeļkurzemes partizāni" stāstīja par P. Čevera partizānu grupu, kas darbojās Talsu apriņķa Vandzenes pagastā un Ziemeļkurzemē. Referātā izmantotas ziņas no viņa krimināllietas, kas glabājas Latvijas Valsts arhīvā (LNA_LVA, 1986_1_28398). P. Čevers bija Latvijas armijas virsnieks, 1937. gada augustā kā leitnants beidza Latvijas karaskolu, dienēja Jātnieku pulkā Daugavpilī. Kara laikā Latviešu leģiona kapteinis. No 1942. gada marta veselu gadu specvienībā "Brandenburga 800" (1. baltiešu rota) izgāja īpašu apmācību. No 1943. gada marta kā 19. divīzijas 43. pulka 13. prettanku rotas komandieris cīnījās Austrumu frontē. Apbalvots ar 1. un 2. šķiras Dzelzs krustu, Kara Nopelnu krustu un Trieciena nozīmi sudrabā. Pēc vācu karaspēka kapitulācijas P. Čevers ar vairākiem sava pulka virsniekiem un kareivjiem ar ieročiem iegāja Kurzemes mežos, lai turpinātu cīņu pret okupantiem (tādu leģionāru, kas slēpās mežos, bija ap 4000). Viņa grupa kā Latvijas Nacionālo partizānu organizācijas vienība darbojās Talsu apriņķa Vandzenes pagasta mežos. P. Čevera (segvārds Pēteris) grupa sākotnēji iekļāvās kapteiņa N. Straumes grupā, kas darbojās Engures–Zentenes apkārtnē līdz 1948. gada pavasarim. 1948. gada maijā P. Čevers kļuva par grupas komandieri. 1950. gada 3. februārī viņa grupa izcīnīja smagu kauju ar Latvijas PSR VDM 300 vīru lielu karaspēku, kurā krita seši grupas dalībnieki, pārējie izlauzās no divkārša aplenkuma. Nodevības rezultātā 1950. gada naktī no 1. uz 2. novembri P. Čevers un vēl seši grupas dalībnieki tika sagūstīti un ieslodzīti VDM cietumā. 1951. gada 3. aprīlī Baltijas kara apgabala Kara tribunāls piesprieda Pēterim Čeveram, Jānim Guram, Augustam Dunduram un Arkādijam Jurcenam augstāko soda mēru. Nāvessods izpildīts 1951. gada 24. jūlijā. Artūru Kalniņu VDM arestēja 1952. gada 2. aprīlī un nošāva 29. septembrī. Pēc kara Latvijas teritorijā noslepkavoti vai cietumos miruši vismaz 3500 nacionālie partizāni. Autors demonstrēja galvenos krimināllietu dokumentu veidus un informācijas avotus, no kuriem gūtas ziņas par nacionālajiem partizāniem.

Berlīnes Brīvās Universitātes pētnieks Dr. Aleksandrs Goguns (*Gogun*) uzstājās ar referātu ""Stikla griesti": Ukrainas radikālā nacionālisma spēks un sakāve". Ukraiņu apspiešana sākās jau Austroungārijas impērijā 19. gs., ko noteica gan sociālie, gan reliģiskie un etniski politiskie cēloņi. 19. gs. beigās Rietumukrainā parādījās jaunas nacionālās vēsmas un cerības, atdzima valoda, kultūra, tomēr pieauga arī rusofīlija. Ukraiņu nacionālisms dzima Galīcijā, tomēr no 38 Galīcijas deputātiem Austrijas parlamentā tikai trīs bija ukraiņi. Līdz Pirmajam pasaules karam Austroungārijas impērijas armijā dienēja tikai 1 % ukraiņu virsnieku un kareivju. 1920. gadā Galīcijā tika nodibināta ukraiņu nacionālistu partija. Pirmā ukraiņu nacionālā valsts – Ukrainas Tautas Republika radās Krievijas impērijas un Austroungārijas sabrukuma rezultātā 1918. gadā. 1919. gada 14. janvārī tika pasludināta Ukrainas PSR, bet 1920. gada februārī tikpat kā visu Ukrainu ieņēma Sarkanā armija (izņemot Viņņicas un Žitomiras apgabalu). Pēc padomju–poļu kara Ukrainas Tautas Republikas teritorija 1921. gadā tika sadalīta starp Polijas Republiku un Ukrainas PSR ar Rīgas miera līgumu. Saspīlētas attiecības ukraiņiem ilgu laiku bija

ar poļiem, jo poļiem bija aizdomas, ka daļa ukraiņu simpatizē Vācijai, daļa – PSRS. No 1918. līdz 1939. gadam Galīcijā valdīja izteikts nacionālisms un mēģinājumi veidot savu valstiskumu, taču tas neizdevās. Sākoties Otrajam pasaules karam, ukraiņu nacionālistu rosināta, nodibinājās Ukrainas nemiernieku armija (*Українська повстанська армія*; UPA). Diemžēl kara noslēgums un sekojošā Padomju armijas uzvara ukraiņiem nedeva iespēju izveidot savu neatkarīgu valsti, lai gan masveida nacionālā pretošanās padomju režīmam Ukrainā, it sevišķi tās rietumu apgabalos, turpinājās līdz 50. gadu vidum.

Ungārijas Vēstures pētniecības institūta pētnieks Dr. Andrāšs Joo (*Joó*) uzstājās ar ziņojumu "Izdzīvošanas, leģitimitātes un neatkarības jautājumi: Ungārijas kara laika premjerministrs Miklošs Kāllai uz jaunā laikmeta sliekšņa, kurā dominēja Padomju Savienība, 1944–1956". Otrā pasaules kara laikā no 1942. gada 9. marta līdz 1944. gada 22. martam M. Kāllai bija Ungārijas premjerministrs. 1944. gada rudenī Padomju armija okupēja Ungāriju, PSRS atbalstīja tikai Ungārijas komunistisko partiju, un demokrātiskas Ungārijas veidošana kļuva neiespējama. M. Kāllai 1946. gadā devās trimdā uz ASV, kur turpināja aktīvi cīnīties par Ungārijas neatkarības idejām. Arī 1956. gada oktobrī, kad sākās Ungārijas revolūcija, ungāri cerēja, ka atgūs savu nacionālo valsti. M. Kāllai iespēju robežās aktīvi iesaistījās revolūcijas procesos no emigrācijas ASV ar informatīvu atbalstu.

Pēc dalībnieku ziņojumiem sekoja diskusija (brīvais mikrofons), kas bija visinteresantākā šīs konferences daļa. Vērtīgi bija uzzināt, ka, piemēram, Lietuvā antikomunistiskās kustības dalībniekus sauc par brīvības cīnītājiem un ka apzīmējumam "meža brāļi" ir negatīva nokrāsa, jo daudzi no viņiem nodarbojās ar laupīšanām un līdz ar to diskreditēja Lietuvas brīvības cīnītājus. A. Bubnis Ungārijas pārstāvim uzdeva jautājumu – kāda ir bijusi ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes (CIP) loma 1956. gada Ungārijas revolūcijā? A. Joo atbildēja, ka tā ir padomju laika komunistu propaganda Aukstā kara apstākļos, ka revolūciju Ungārijā organizējusi ASV CIP. Protams, daudzi Ungārijas virsnieki bija emigrējuši uz ASV, sadarbojās ar CIP un sniedza informāciju par notiekošo Ungārijā, taču reāli CIP Ungārijai tajā laikā nevarēja palīdzēt. Izraisījās diskusija par 2016. gadā iznākušo poļu filmu "*Volyn*" (Volīnija), kurā atainota ukraiņu izrēķināšanās ar poļiem kara laikā Volīnijā, nogalinot ap 100 000 poļu. A. Goguns atbildēja, ka Polijā šo filmu uzņēma ar izpratni, lai gan zināms šoks esot bijis, jo filma ir spēcīga kara drāma, nogalināto poļu skaitu tiešām lēš ap 100 000.[2] Pats personīgi viņš filmu "Volīnija" uztver normāli, tas bija tāds laiks, daudz poļu un ukraiņu gāja bojā. Ukrainas prezidenta Viktora Juščenko laikā ukraiņu inteliģence atvainojās poļiem par slaktiņiem, ko savulaik sarīkojuši ukraiņi. A. Bubnis jautāja A. Gogunam – cik ukraiņu darbojās UPA? A. Goguns atbildēja, ka oficiālas statistikas nav, tiek lēsts ap 152 000 (120 000 nogalināti, 32 000 deportēti). Sabiedrībā un vēsturnieku aprindās ir viedoklis, ka bojāgājušo UPA dalībnieku skaits esot ap 100 000. R. Staveckaite uzdeva jautājumu A. Bambalam – vai pretestības kustības dalībnieki no Zviedrijas un Vācijas Latvijā tika desantēti ar lidmašīnām? A. Bambals norādīja, ka ir bijuši gadījumi, bet tas bija 50. gados un tie bija CIP spiegi. Pēc kara pretestības kustības dalībnieki Latvijā ieradās pamatā ar lielaivām un kuteriem no Zviedrijas. Jāpiebilst, ka Latvijas PSR Valsts drošības komitejas spiegu spēle "Lursen-S" aizņem 56 sējumus un ka VDM ilgākā laika posmā kontrolēja šos atbraucējus. Palīdzība

[2] Patiesībā filmas "*Volyn*" veidotāju norādītais kara laikā Volīnijā nogalināto skaits atšķiras no A. Goguna minētā, abpusējos masu slaktiņos bija nogalināti 80 000–100 000 poļu un 12 000–15 000 ukraiņu.

A. Bambals stāsta par P. Čevera partizānu grupas darbību un LPSR VDM kriminālllietas dokumentiem

no ārzemēm nacionālajiem partizāniem Latvijā bija maznozīmīga, visus procesus faktiski kontrolēja padomju drošības orgāni ar savām metodēm – aģentu iefiltrēšanu partizānu grupās, viltus grupām, dezinformāciju, diskreditēšanu utt. A. Goguns jautāja A. Bambalam – vai Latvijā nacionālajos partizānos, pretestības kustībā bija iesaistīti visu politisko partiju pārstāvji? Kreisie vai labējie? A. Bambals atbildēja, ka pretestības kustībā pēc kara Latvijā bija iesaistīti gandrīz visu pirmskara Latvijas politisko partiju pārstāvji, tāpat visi sociālie slāņi, arī reliģisko konfesiju pārstāvji, kuru mērķis bija cīnīties pret komunistisko režīmu. Partejiskai piederībai nebija nozīmes. M. Saueauks piebilda, ka arī Igaunijā visi partizāni cīnījās pret komunistisko režīmu. D. Jodis norādīja, ka arī Lietuvā visi partizāni cīnījās pret komunistiem un okupācijas karaspēku, partejiskumam te nebija nekādas nozīmes, vai tie bija Lietuvas armijas bijušie virsnieki vai vienkāršie zemnieki. No zāles A. Bambalam jautāja – cik iznīcinātāju bija Latvijā? A. Bambals atbildēja, ka pēc Latvijas Valsts arhīvā esošās iznīcinātāju bataljonu kartotēkas ziņām – 44 000, komandējošais sastāvs – 2800. Pirmais iznīcinātāju bataljons bija saformēts Ludzā 1944. gada jūlijā, pārējie radās vēlāk, Kurzemē tos izveidot padomju režīmam bija iespējams tikai pēc 1945. gada 9. maija. Iznīcinātāji darbojās no 1944. līdz 1954. gadam, un tos var nosaukt par visīstākajiem kolaborantiem. Diskusija turpinājās vēl ilgu laiku par partizānu kara īpatnībām katrā valstī. Kopumā šī konference parādīja, ka Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā antikomunistiskajai pretestības kustībai bija līdzīgas iezīmes un arī savas īpatnības.

Ainārs Bambals

KONFERENCE "PERSONAS DATI ARHĪVĀ: PRIVĀTUMS UN PIEEJAMĪBA INFORMĀCIJAS LAIKMETĀ"

2021. gada 9. novembrī Čehijas Valsts reģionālais arhīvs Prāgā (*State Regional Archives in Prague*) un Čehijas Republikas Nacionālais arhīvs (*National Archives of the Czech Republic*) rīkoja konferenci "Personas dati arhīvā: privātums un pieejamība informācijas laikmetā" (*Personal data in the archives: privacy and openness in the information age*). Ņemot vērā pastāvošos epidemioloģiskos drošības pasākumus Covid-19 vīrusa izplatības ierobežošanai, konference noritēja attālināti un, iepriekš reģistrējoties, tajā tiešsaistē varēja piedalīties visi interesenti. Konferences ierakstu ir iespējams noskatīties *YouTube* vietnē.[1]

Konferenci vadīja Čehijas Valsts reģionālā arhīva Administrācijas departamenta (*Department of Public Administration Archives in the State Regional Archives in Prague*) vadītājs Mikulašs Čtvrtnīks (*Čtvrtník*) un Čehijas Republikas Nacionālā arhīva digitālo dokumentu vadošais arhīvists Zbišeks Stodūlka (*Stodůlka*). Konferencē piedalījās arhīvzinātnes un informātikas nozaru speciālisti un pētnieki no Čehijas, Nīderlandes, Itālijas, Vācijas un Ungārijas.

Strauji augošās informācijas un komunikāciju tehnoloģijas laikmetā arhīvi saskaras ar jauniem izaicinājumiem. Jauniegūtā un pakāpeniski augošā sabiedrības apziņa par tiesībām uz pieeju informācijai un runas brīvību arhīviem ir radījusi daudzus jautājumus. Atbildes uz tiem svārstās starp arhīvu pieejamību, no vienas puses, un personas datu aizsardzību, no otras. Konferences mērķis bija ieskicēt galvenās problēmas arhīvu darbā saistībā ar personas datiem un sensitīvu informāciju un rosināt uz kopīgu diskusiju.

Konferences norise bija organizēta piecās sadaļās:

1) personas dati un personas tiesību aizsardzība arhīvos starptautiskā un Čehijas skatījumā;

2) cilvēktiesību skatījums uz datu privātumu arhīvos – principi, situācijas, problēmas;

3) personas dati arhīvos – jauni izaicinājumi un risinājumi valstu un Eiropas līmenī;

4) personas dati arhīvā – kopējā aina;

5) piekļuves metodoloģija arhīviem, kas satur personas datus.

Konferenci atklāja Čehijas Republikas Nacionālā arhīva direktore Eva Drašarova (*Drašarová*) un Čehijas Valsts reģionālā arhīva Prāgā direktors Daniels Doležals (*Doležal*).

Konferences pirmajā sadaļā M. Čtvrtnīks uzsvēra, ka arhīvu galvenais mērķis ir ne tikai krāt un uzglabāt dokumentus, bet arī nodrošināt to pieejamību. Arhīvos glabātie dokumenti ir neatņemama kultūras sastāvdaļa, turklāt to pieejamība ir viens no demokrātiskas valsts pamatprincipiem. Pašlaik dokumentu pieejamībai arhīvos pastāv dažādi ierobežojumi, kas nodrošina personas datu aizsardzību. Lielākais izaicinājums arhīvu darbā ir līdzsvarot personas datu aizsardzību un informācijas pieejamību.

M. Čtvrtnīks iezīmēja vispārīgas problēmas, ar kādām saskaras arhīvi, vienlaikus aktualizējot konferences galvenos jautājumus. Piemēram, kādi risinājumi pašlaik tiek piemēroti arhīvos, lai nodrošinātu vispārīgu datu aizsardzību? Vai nepieciešama elastīga metodoloģija īpašiem gadījumiem, kad sabiedrības intereses pārklājas ar personas datu aizsardzību? Sarežģīta tēma ir arī mirušas personas datu aizsardzības principi. Vai mirušām personām ir tiesības uz datu aizsardzību? Vai katram indivīdam dzīves laikā ir

[1] https://www.youtube.com/watch?v=1FaV4rKz5P4 [skatīts 26.11.2021.].

tiesības izlemt, kas notiks ar viņa personas datiem pēc nāves? Pie šiem un citiem jautājumiem konferences dalībnieki atgriezās vairākkārt.

Konferences otrajā sadaļā par konfidencialitāti arhīvos cilvēktiesību skatījumā referēja Groningenas Universitātes (Nīderlande; *University of Groeningen, Netherlands*) profesors Antons de Bātss (*de Baets*), kura pētnieciskā darbība saistās ar tādiem aspektiem kā cenzūra vēsturē, vēsturnieku ētika un cilvēktiesības. A. de Bātss pievērsa uzmanību katra indivīda tiesībām uz konfidencialitāti, ko nosaka 1948. gada ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 12. pants: "Nedrīkst patvaļīgi pārkāpt neviena cilvēka privātās dzīves, ģimenes, mājokļa un korespondences neaizskaramību, ne arī apdraudēt viņa godu un reputāciju. Katram cilvēkam ir tiesības uz likuma aizsardzību pret šādiem pārkāpumiem vai apdraudējumiem."[2] Katra cilvēka tiesības uz likuma aizsardzību pret šādu iejaukšanos vai šādiem pārkāpumiem nosaka arī 1966. gada ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17. panta 2. punkts. A. de Bātss pieminēja arī katra cilvēka tiesības uz runas brīvību, citējot 1966. gada ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. pantu:

1. Katram cilvēkam ir tiesības netraucēti pieturēties pie saviem uzskatiem.

2. Katram cilvēkam ir tiesības brīvi izpaust savus uzskatus, šīs tiesības ietver brīvību meklēt, saņemt un izplatīt dažāda veida informāciju un idejas neatkarīgi no valstu robežām mutvārdos, rakstveidā, izmantojot presi vai mākslinieciskās izpausmes formas, vai citādā veidā pēc savas izvēles.

3. Šā panta 2. punktā paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un īpašu atbildību. Tāpēc tā var būt saistīta ar zināmiem ierobežojumiem, taču tie jānoteic likumā un tiem jābūt nepieciešamiem:

a) citu personu tiesību un reputācijas respektēšanai;

b) valsts drošības, sabiedriskās kārtības (*ordre public*), iedzīvotāju veselības vai tikumības aizsardzībai.[2]

A. de Bātss uzskata, ka ir nepieciešama katra indivīda likumīga piekrišana vai atteikšanās personas datu apstrādei pēc viņa nāves. Šajā kontekstā viņš atsaucās uz 2016. gada Eiropas Savienības Vispārīgās datu aizsardzības regulas 17. pantu par tiesībām uz dzēšanu (tiesības "tikt aizmirstam").[4] A. de Bātss minēja reālus piemērus, kas ir nonākuši līdz Eiropas Savienības Tiesai un ir saistīti gan ar personas datu izmantošanu, gan ar aizliegumu tiem piekļūt.

Konferences trešā sekcija bija veltīta tēmai "Personas dati arhīvos – jauni izaicinājumi un risinājumi valstu un Eiropas līmenī", un tajā referēja Džulija Barrera (*Barrera*), Klemenss Rēme (*Rehme*) un Ivans Sēkejs (*Székely*).

---

[2] ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejams: www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija [skatīts 26.11.2021.].

[3] ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Pieejams: www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-starptautiskais-pakts-par-pilsoniskajam-un-politiskajam-tiesibam-ar-fakultativo-protokolu-pienem [skatīts 26.11.2021.].

[4] Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis,* 04.05.2016. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=LV [skatīts 26.11.2021.].

Itālijas Valsts Centrālā arhīva Personu un ģimeņu arhīva (Itālija; *Personal and family archives in the Archivio Centrale dello Stato, Italy*) vadītāja Dž. Barrera dalījās pieredzē saistībā ar personu datu aizsardzību un arhīvu pieejamību Itālijas Valsts centrālajā arhīvā un atklāja, ka pēc 1966. gada, kad Itālijā pieņēma pirmo Datu aizsardzības likumu, arhīvisti saskārās ar lielām grūtībām. Mēģinājumi savienot Datu aizsardzības likumu ar zinātniski pētniecisko darbu izstrādi radīja daudz neatrisinātu jautājumu. Šo iemeslu dēļ 1966. gada likums tika modificēts, piesaistot arhīvistus un vēsturniekus, lai varētu atrisināt šo jautājumu kopīgiem spēkiem.

Dž. Barrera pievērsa uzmanību atslēgas vārdiem Itālijas Datu aizsardzības likumā, kas palīdz nodrošināt personas datu aizsardzību. Tā ir norāde uz atšķirībām starp "komunikāciju" un "izplatīšanu". Komunicēt personas datus nozīmē atļaut piekļūt arhīvos glabātajiem dokumentiem konkrētām personām vai iestādēm, kas uzņemas atbildību par to pareizu izmantošanu. Personu datu izplatīšana nozīmē nodošanu nezināmiem, neatļauta personas datu publicēšana, kas atbilst nekontrolētai datu izplatīšanai. Viņa uzskata, ka visiem arhīvos glabātajiem datiem ir jābūt pieejamiem pētnieciskos nolūkos, taču ir jānodrošina to atbildīga izmantošana, respektējot personas datu konfidencialitāti.

Bādenes-Virtembergas Valsts arhīva (Vācija; *State Archives of Baden-Württemberg, Germany*) prezidenta vietnieks K. Rēme aktualizēja tēmu par dokumentiem, kas dažādu iemeslu dēļ arhīvos nenonāk un tādējādi tiek dzēsti. Procesā, kas saistīts ar dokumentu pieņemšanu arhīvos, būtu jāpiedalās dažādu nozaru speciālistiem, ieviešot vispārējas normas, lai daļa dokumentārā mantojuma neizzustu. Arhīvos glabātie dokumenti ir neaizvietojamas vēstures liecības, un arhīvu galvenā funkcija ir nodrošināt to pieejamību. K. Rēme atgādināja, ka 1997. gadā tika pieņemts pirmais Datu aizsardzības likums Vācijā, taču tehnoloģiju attīstības laikmetā ir nepieciešamas izmaiņas esošajā likumprojektā.

Sociālās informātikas speciālists un starptautiski pazīstams eksperts daudznozaru datu aizsardzības un informācijas brīvības jomās, kā arī Centrāleiropas Universitātes Veras un Donalda Blinkenu Atvērtās sabiedrības arhīva (Ungārija; *Vera and Donald Blinken Open Society Archives at Central European University, Hungary*) vadošais pētnieks un padomnieks I. Sēkejs piekrita, ka arhīviem ir jānodrošina datu pieejamība, taču personas datu aizsardzība ir ļoti svarīgs arguments, ko nedrīkst atstāt otrajā plānā. Turklāt, viņaprāt, "līdzsvarošana" nav pareizais termins, kas attiecināms uz personas datu aizsardzības un arhīvu pieejamības jautājumu. Būtu nepieciešami grozījumi likumprojektos, kas saistīti ar personas datu pieejamību un pareizu to izmantošanu, kā arī skaidrāki noteikumi par to, kurš ir atbildīgs par datu nelikumīgu izmantošanu. Jāņem vērā, ka neviens arhīvists nevar būt neitrāls savā vērtējumā, tādēļ ir nepieciešama skaidra definīcija, kas ir personas dati, un šie kritēriji jāpiemēro visam arhīvos glabātajam, lai rezultāts būtu objektīvs.

Konferences ceturtā sadaļa bija organizēta diskusijas veidā, kuras laikā Tomāšs Lehners (*Lechner*), Jozefs Prokešs (*Prokeš*) un Jans Voboržils (*Vobořil*) atbildēja uz konferences vadītāju, kā arī dalībnieku jautājumiem un komentāriem par kopējo ainu personas datu aizsardzības jomā.

Biežāk uzdotie jautājumi šīs sadaļas ietvaros bija saistīti ar arhīvu darbu digitālajā vidē. Šai tēmai pastiprināti pievērsās Prāgas Ekonomikas universitātes (*University of Economics in Prague*) docents T. Lehners, kura pētnieciskā karjera ir saistīta ar personas datu aizsardzības, ierakstu pārvaldības un elektroniskās uzticamības pakalpojumu jomu.

T. Lehners norādīja, ka nākotnes skatījumā būtu jāievieš jauni arhīvu pieejamības veidi. Pēdējo desmit gadu laikā, un jo īpaši Covid-19 pandēmijas laikā, esam novērtējuši digitālo resursu nepieciešamību, tādēļ nākotnes vīzijā pastiprināta uzmanība būtu jāvelta datu pieejamībai digitālā formātā, kā arī jānodrošina šī formāta droša pieeja un izmantošana.

Personas datu aizsardzības biroja (*Office for Personal Data Protection*) priekšsēdētājs J. Prokešs runāja par personas datu aizsardzības likuma nepilnībām, jo personas datu aizsardzības principiem ir ļoti daudz aspektu, un tas paver ceļu subjektīvam vērtējumam.

Arī šajā sadaļā konferences viesi atgriezās pie vairākkārt minētās tēmas par "tiesībām tikt aizmirstam". Likumprojekta grozījumi, kas nodrošinātu tiesības uz brīvu izvēli par datu piekļuvi pēc nāves, radītu daudz nepilnību pētniecisko darbu ietvaros. J. Prokešs kā piemēru minēja dažādu statistiku veidošanu, bet tas attiecas arī uz citām jomām. Šajā kontekstā būtu jāizvērtē, vai tas ir sabiedrības interesēs.

J. Voboržils norāda uz savu duālo redzējumu. Kā pētnieks, kurš pārsvarā strādā ar 19. gs. arhīvu dokumentiem un savā pētnieciskajā darbā personiski nav saskāries ar personas datu aizsardzības likuma aizliegumiem vai nepilnībām, viņš spējot izvērtēt šo jautājumu arī no pētnieku skata punkta. Tajā pašā laikā kā advokāts personas datu aizsardzības jomā, sabiedriskās bezpeļņas organizācijas *Iuridicum Remedium* direktors, Cilvēktiesību un moderno tehnoloģiju komitejas (*Committee on Human Rights and Modern Technologies*) un Valdības Cilvēktiesību padomes Vecāka gadagājuma cilvēku tiesību komitejas (*Committee on the Rights of the Elderly of the Government Council for Human Rights*) loceklis labi pārzina un ikdienā saskaras ar personas datu aizsardzības jautājumiem. Viņaprāt, katrs gadījums ir jāizvērtē atsevišķi un katrai situācijai ir jāpiemēro savs risinājums. Runājot par digitālo un komunikāciju tehnoloģiju attīstību, J. Voboržils uzskata, ka pielāgot mākslīgo intelektu ar mērķi nodrošināt personas datu aizsardzību arhīvos ir ļoti riskanti. Tas var radīt daudz nepilnību, kā rezultātā būs nepieciešamas pastiprinātas pārbaudes un resursi iespējamo kļūdu novēršanai.

Pēdējā konferences sadaļa bija veltīta metodoloģijai attiecībā uz piekļuvi personas datiem arhīvos. Šai tēmai pievērsās Valsts reģionālā arhīva Prāgā juriste un direktora sekretariāta (*Secretariat of the Director*) vadītāja Markēta Munkova (*Munková*) un Čehijas Republikas Nacionālā arhīva Administratīvo lietu, Valsts pārvaldes lietu pēc 1992. gada un digitālo resursu inspekcijas departamenta (*Department of Records Management Inspection, Public Administration Records after 1992 and Electronic Records*) juriste un vadošā pētniece metodiķe Karolīna Šimūnkova (*Šimůnková*). Abas juristes padziļinātu uzmanību pievērsa Čehijas Datu aizsardzības likumam un izvērtēja iespējas mainīt arhīvu praksi un likumdošanu personas datu, personas tiesību un privātuma aizsardzības jomā. Šīs diskusijas rezultātiem būtu jāatspoguļojas jaunajā arhīva likumā, kas ir sagatavošanā Čehijas Republikā.

Šī konference deva iespēju izprast un iedziļināties problēmās, ar kurām jāsaskaras arhīviem ikdienas darbā. Tā ļāva iepazīties ar citu valstu arhīvu pārstāvju pieredzi, kā arī ar dažādu nozaru speciālistu viedokļiem personas datu aizsardzības jomā. Konferences dalībnieki piedāvāja dažādas pieejas un risinājumus šī brīža situācijai, taču visi ir vienisprātis, ka nākotnes skatījumā būs nepieciešamas nozīmīgas izmaiņas likumdošanā, kā arī būs nepieciešami jauni resursi un uzticamu rīku ieviešana, kas uzlabotu arhīvu pieejamību un nodrošinātu datu drošu izmantošanu.

Anete Mežmača

ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОХРАННОСТИ И ОЦИФРОВКА ДОКУМЕНТОВ В НАЦИОНАЛЬНОМ ИСТОРИЧЕСКОМ АРХИВЕ БЕЛАРУССИИ

Национальный исторический архив Беларуси (НИАБ) является одним из крупнейших архивов не только в Республике Беларусь, но и среди стран Центральной и Восточной Европы. Архив является некомплектующимся и хранит документы по истории Беларуси за период с конца XIV – по начало XX века в количестве 3152 фондов, в которые включены 1 022 403 единиц хранения. Также в составе фондов имеется 23 коллекции микрофотокопий и 20 коллекций цифровых копий на правах подлинников, которые получены в дар либо в рамках обмена из других архивов. Самый ранний оригинальный документ из выявленных в фондах архива датируется 1391 годом.

НИАБ располагается в отдельном специализированном здании для хранения архивных документов 1991 года постройки. Фонды архива размещены в 5 архивохранилищах общей площадью 2510 кв.м. Общая протяженность стеллажных полок – около 12 км. Здание находится на балансе архива и в связи с этим вопросы создания и поддержания оптимальных условий хранения и обеспечения сохранности документов, неизбежно возникающие в процессе эксплуатации здания, конечно же, занимают не последнее место в нашей работе. Здание архива оборудовано охранной и пожарной сигнализацией, имеется система видеонаблюдения.

Зданию архива уже 28 лет и существующие инженерные сети требуют постоянного контроля состояния и, при необходимости, своевременного ремонта и модернизации. Хочу отметить, что в последние годы нами сделано очень много в плане текущего ремонта здания архива и технического обслуживание и ремонта оборудования и инженерных сетей, но я не буду останавливаться на этом подробно, поскольку не это главное в контексте сегодняшней тематики.

В НИАБ документы, как правило, хранятся в картонных коробках либо папках. На сегодняшний день закартонировано 97,5 процентов дел. Для хранения уникальных документов (нестандартных пергаментных грамот) используются металлические шкафы. Сами уникальные документы хранятся в отдельном помещении в архивохранилище. Доступ к ним имеет строго ограниченный круг лиц.

Загруженность архива, согласно нормативов, составляет 102 процента, превышение стало возможно, в первую очередь, за счет увеличения количества стеллажей при уменьшении расстояния между ними со стандартных 75 см до 55–65 см, что является вынужденной мерой.

Немаловажную роль в обеспечении сохранности документов играет и их реставрация. Реставрацию документов НИАБ проводит в плановом порядке Центральная лаборатория микрофильмирования и реставрации документов НАФ Республики Беларусь.

С 2011 года в целях увеличения объемов реставрационных работ и концентрации усилий лаборатории на документах высокой категории сложности в архиве введена должность реставратора и начато проведение реставрации документов четвертой и частично третьей категории сложности.

К сожалению, объемы реставрации не соответствуют потребностям нашего архива. Это связано, в том числе, с недостатком квалифицированных специалистов (реставраторов и переплетчиков) для проведения реставрационных работ документов 15-18 веков в лаборатории и высокой трудоемкостью этого процесса. В год лабораторией согласно плановыми показателями реставрируется около 70 000 листов наших документов. В 2018 году лабораторией отреставрировано 69290 листов, переплетено 347 дел. За первое полугодие 2019 года лабораторией отреставрировано 32790 листов, переплетено 107 дел.

Одним из основных направлений деятельности по обеспечению сохранности документов, является создание страхового фонда и фонда пользования на особо ценные и наиболее используемые документы путем их микрофильмирования. Как известно, этот процесс получил широкое распространение во многих странах и зарекомендовал себя как надежный способ хранения данных (в НИАБ – рулонная фотоплёнка шириной 35 мм).

Широко используемая в современном архивном деле технология оцифровывания документов в нашем случае полностью не заменило, а дополнило микрофильмирование. Поэтому в НИАБ развитие получили два направления: микрофильмирование с одновременным оцифровыванием и оцифровывание наиболее ценных и востребованных дел, как с оригиналов, так и с уже имеющихся ранее созданных микрофильмов.

Работа по созданию страхового фонда и фонда пользования на микрофильмах в НИАБ начиналась еще в 1956 году. Страховой фонд (СФ) создается в первую очередь на фонды 15–18 вв., отнесенные к особо ценным. Эта работа ведется архивом совместно с Центральной лабораторией микрофильмирования и реставрации НАФ Республики Беларусь. На сегодняшний день в НИАБ создан страховой фонд на 58 825 дел, имеется фонд пользования на микрофильмах на 53 394 дел. Созданный страховой фонд на документальные материалы архива передается лабораторией в Белорусский Государственный архив фото фоно документов (ГАКФФД, спецхранилище), а фонд пользования и оригиналы документов возвращаются в архив.

Несмотря определенный приоритет документов нашего архива в работе по микрофильмированию Центральной лаборатории микрофотокопирования и реставрации документов, план по созданию Страхового фонда не высок. Если раньше для НИАБ создавался страховой фонд на 200 000 кадров (100 000 листов) в год, то в последнее годы мы получаем около половины от этого. К сожалению, архив не имеет собственной лаборатории по микрофильмированию документов и вопрос об увеличении количества кадров страхового фонда напрямую связан с ограниченными техническими возможностями Центральной лаборатории микрофотокопирования и реставрации документов НАФ. В связи с этим в последние годы нами ведется работа по созданию фонда пользования документами архива в цифровом виде.

Как известно, внедрение информационных технологий в деятельность архива и оцифровка документов призвано обеспечить выполнение двух основных задач: обеспечить сохранность документов и организовать их использование. Выполнение указанных задач решается путем создания автоматизированного

научно-справочного аппарата к документам архива, автоматизации в области учета и использования архивных документов и оцифровывания архивных документов.

Создание цифровых копий в НИАБ осуществляется с 2003 года. В настоящее время оцифровка проводится на 3 сканерах: планетарный (формата А2), планшетный (формата А3) и с 2015 года – на сканере микроформ (оцифровка микрофильмов). Цифровые копии записываются на сервер в разрешении не менее 300 dpi в формате JPEG. Каждый полученный файл проходит обработку с присвоением ему соответствующего архивного шифра, в дальнейшем это позволит оперативно поводить индексирование и поиск.

На сегодняшний день в фонде пользования НИАБ имеется свыше 1 млн. файлов, доступ к которым пользователей, в том числе пользователей читального зала, осуществляется посредством локальной вычислительной сети архива. Для работы с цифровыми копиями читальный зал оборудован 10 стационарными компьютерами. Доступ работников к цифровым копиям осуществляется с рабочих мест.

Оцифровывание документов производится как с оригиналов, так и с микрофотокопий. До последнего времени фонд пользования архива в цифровом виде ежегодно пополнялся примерно на 100 тысяч файлов.

Конечно, темпы оцифровывания документов недостаточны и для перевода в цифру хотя бы наиболее востребованных фондов на имеющемся оборудовании и исключительно силами НИАБ потребуется не один десяток лет – и это является одной из серьезных проблем, для решения которой требуется привлечение значительных как финансовых, так и трудовых ресурсов – работа на оборудовании требует создания дополнительных рабочих мест на долгий период времени. К сожалению, мы не обладаем необходимыми ресурсами для проведения этой работы сторонними организациями – аутсорсинг смог бы значительно ускорить эту работу. Но понимание важности этой работы есть и, к примеру, для ускорения этого процесса и в 2018 году нам выделено бюджетное финансирование на поставку современного комплекса по оцифровке документов, который введен в эксплуатацию в начале 2019 года. К слову, стоимость данного оборудования составила около 36 000 Евро и его внедрение позволило ускорить темпы оцифровки с оригиналов документов более чем в 2 раза.

Для примера – за 2018 год с оригиналов документов создано 59 529 цифровых образов, с микрофильмов – 45 431, а за только первое полугодие 2019 года с оригиналов создано свыше 110 000 образцов, с микрофильмов 12 516.

В НИА Беларуси обработанные цифровые копии записываются на сервер для оперативного хранения и использования, а второй экземпляр цифровой копии (резервная копия), записывается на DVD либо SDD-диски, которые впоследствии передаются в единый центр хранения. Обеспечение длительного хранения рабочих и резервных копий в Беларуси возлагается на архив электронных документов Белорусского Научно исследовательского центра Электронных документов (БелНИЦЭД) – Фонд цифровых копий архивных документов, в котором изолированно хранятся цифровые копии вместе с файлами описаний.

В настоящее время в Беларуси в рамках государственной программы «Архивы Беларуси» БелНИЦЭД проводится разработка соответствующего программного обеспечения по созданию и внедрению Системы открытого доступа к документам НАФ и в ближайшее время, я надеюсь, вопрос доступа к имеющимся копиям посредством сети Интернет в Беларуси будет решен. На сегодняшний день в

сети Интернет по адресу http://sodd.by/ в рамках запуска этой системы открыт доступ к перечню фондов и части описей НИАБ и других архивов Беларуси. эта система временно не работает. Но с 2020 г. удаленный доступ к цифровым копиям описей ко всем фондам Национального исторического архива Беларуси открыт на сайте архива (https://niab.by/newsite/by/navukova-davedachny-aparat). Описание и аннотации всех фондов архива представлены на сайте «Фондовый каталог государственных архивов Республики Беларусь» (https://fk.archives.gov.by/catalogue/9/). В дальнейшем эта система будет наполняться данными в облачном хранилище на уровне дел и листов, что позволит минимизировать использование оригиналов дел в работе и обеспечить доступ пользователей к документам НАФ посредством Интернета.

Подводя итог можно констатировать, что, несмотря на имеющиеся сложности в области обеспечения сохранности документов и фондов, НИАБ достигнуты определенные успехи в этом направлении и, я надеюсь, эта работа и далее будет проводиться на должном уровне.

Дмитрий Яцевич

THE STATE ARCHIVAL SYSTEM IN LITHUANIA AFTER 1990

In 2018, Lithuania commemorated the 30th anniversary of the restoration of independence. Over the past three decades, the state archival system of Lithuania has faced various challenges and has gone through different operational changes. The activities of the state archival system of Lithuania were influenced by several factors, including the transformation of the entire system of state government, the need to establish a new network of the public administration institutions starting with 1990, and the application of methods and practices employed in the EU member states and other countries. The aim of this article is to identify the basic structural and operational changes in the activities of archives as well as their goals over the past three decades.

Basic structural changes. After the restoration of independence in 1990, the Republic of Lithuania inherited the state archival system with a quite well-defined hierarchic structure – the network of archives subordinate to the Board of Archives under the Cabinet of Ministers. Consequently, the institutional framework was also changed after the restoration of independence. In this aspect, two main stages can be defined:

1. 1990–2010. During this period, the state archival system consisted of the General Directorate of the Lithuanian State Archives (later on, Archives Department under the Government of the Republic of Lithuania) and the state archives, the number of which totalled 15. The Archives Department was in direct subordination to the Government. The above-mentioned department had more freedom in taking strategic and operational decisions. The Law on Archives, adopted in 1990,[1] was in force until 1995. Since 2005, we have been following the Law on Documents and Archives.[2]

[1] Law on Archives. Register of Legal Acts: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F079527298F9 [Reviewed 06.03.2020.].

[2] Law on Documents and Archives. Register of Legal Atcs: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1FEF229DA7C6/asr [Reviewed 06.03.2020.].

In order to assess the strategic plans and legal acts adopted by the Archives Department of that period, greater attention was paid to the regulation of document management. The decisions, taken in 2006 regarding the regulation of the electronic document management, subsequently developed into a set of documents and the state-wide infrastructure – the specification of electronic documents in ADOC format was confirmed, and the institutions were respectively obligated to reform their information systems. However, the legal acts regulating the specific functions of the state, like document management, accounting, or digitalization, were still lacking. Besides the initiatives to create the infrastructure (the document management system and other tools) required for electronic document management, great attention was paid to the activities related to the digitalization of documents stored in the state archives. Some of the archives purchased the equipment for digitalization and started implementing the digitalization projects, thus developing their competencies and know-how. Digitalization has been applied as one of the tools for document use, i.e., as a possibility for consumers to get acquainted with documents: the reading rooms of the archives were the first places to access digitalized images.

It was only after the restoration of the independence of Lithuania when efforts were made in order to return the movable cultural property, unlawfully removed from the territory of the Republic of Lithuania. The process of signing the agreements on cooperation with the national archives of the present EU member states and other countries (Russia, etc.) started. The state archives were not only involved in the accumulation of the documentary heritage but also were bringing it up to date in the form of exhibitions, publications, etc. During this period, permanent exhibitions prevailed, and the forms of dissemination of documents were rather ordinary: publications in the printed press as well as radio or TV programs presenting archival documents.

2. 2011 – until recently. The domain of documents, including the system of the state archives, was made subordinate to the Minister of Culture. This decision was taken with the view of making it a common practice when the respective ministries are shaping the general policy in the specific areas of their management. The institutions, assigned to the area of management of the minister, are active policymakers or participants in the implementation of the policy.

The state archival system is comprised of the Office of the Chief Archivist of Lithuania and the state archives. After the reorganization of some county archives in 2017, at present, there are 9 state archives. In conformity with the Law on Documents and Archives (amended and effectual since 2011), the Chief Archivist of Lithuania – a person employed by the State – and not the Office of the Chief Archivist of Lithuania, is the entity with the powers conferred by the law. While the Office of the Chief Archivist of Lithuania is still a government institution, the situation with the state archives has been slightly amended: the Government of the Republic of Lithuania is the founder, the Ministry of Culture exercises the rights and obligations of the owner, and the Chief Archivist of Lithuania is the appropriations' operator. The directors of the state archives are directly appointed/ discharged by the Chief Archivist of Lithuania and are accountable to him. It is necessary to mention that the Office of the Chief Archivist of Lithuania is a governmental agency, which takes part in state policymaking in the area of documents and archives management and uses, and also implements the policy. The requirements for document

management, electronic document formats, and the order of their management during their entire life cycle are defined in the legal acts issued by the Chief Archivist of Lithuania. They also regulate the activities of state archives including the services offered by the archives.

The assignment of the Office of the Chief Archivist of Lithuania to the management area of the Ministry of Culture had an impact on the division of competences between the Government of the Republic of Lithuania and the Ministry of Culture as well as on the decision making, appropriation management, etc. Firstly, the assignment to the area of management of the Ministry of Culture spotlighted the duality of the functions of the state archives (public administration and culture: provision of the access to documents, dissemination of documents, arrangement of exhibitions and educational events, provision of services of the cultural nature to the public). The state archives once again had to find their place in the strategic documents and resolutions of this area of management. It was necessary to give the evaluation of the educational activities and/or dissemination of the protected heritage by such memory institutions as museums and libraries, also to make an assessment of the field of their competencies, which is closely related to digitalization, etc. The assignment to the area of management of the Ministry of Culture made it necessary to equal archives to libraries and museums, which were in direct subordination to the Ministry of Culture. However, we still face the situation when archives lack strategic consideration, as the continuity of the accumulation function, including the accumulation of the digital content of the public sector and access to this content, are of vital importance for the state archives. A few legal acts were drafted regarding the special functions of the state archives (auditing of archives, document management, and accounting as well as arrangement of storage of documents, receiving of the documents from natural persons, digitalization, etc.). In conclusion, the system of the state archival system remains a hierarchic structure. However, the ongoing processes are aimed at making this hierarchy flatter. The existence of the separated archival system allows better planning and coordination of the activities, also to identify common needs and problems faster. Nevertheless, such a hierarchical system has its weaknesses: the infrastructure of information and communication technologies is among them.

Essential experiences: the creation of the digital content and the access to it, some limitations of electronic documents, and certain aspects of the dissemination of the documentary heritage. Since 1990, activities of the state archives have been related to the changes in the public sector. With the extensive use of information systems, new IT search tools appeared and new databases (for management of video and audio documents and accounting of the documents preserved) have been created. Since 2011, more emphasis in strategic activity planning was put on the dissemination of the documentary heritage, the access to it, creation of the digital content, and its dissemination by the means of information technologies.

Three state information systems are being managed. In 2011, an electronic archives system (EAIS) was created for satisfying various needs, including the needs of electronic documents of digital-born. The ADOC electronic document format has been integrated into the information systems of many state agencies (The Register of Legal Acts can store documents in this format only). Public institutions exchange documents in this format; this is also the format, in which private entities must present their documents when

applying to public institutions. The documents in the above-mentioned format have added significantly to the creation of e-government. Electronic documents in ADOC format are being taken over from state agencies, assigned to the state archives. The use of the system tools ensures access to the inventories of documents, preserved in the state archives as well as provides the possibility to coordinate the institutional documents (documentation plans, etc.). In the same year, the information system e-cinema[3] was created. This is the digitalized archive of the Lithuanian documentary cinema archives, which provides for the preservation and dissemination on the Internet the documentary cinema heritage, accumulated in the Lithuanian Central State Archives. In 2015, the integral system for providing administrative services[4] was created, the tools of which enabled people to order files to the reading rooms, submit applications and make use of other services. Besides the above-mentioned state information systems, archives have several search tools, which are used in their reading rooms and which are intended for specific documents (video, audio, etc.). At present, there are also three portals for publicizing digital content. On the website "Electronic Archives of Documents of Lithuanian Partisans"[5] (E-partisans archive) one can find digitalized documents of Lithuanian partisans from the period of armed resistance against the Soviet occupation in 1944–1953. Another website "Portal of Maps of the Lithuanian Central State Archives"[6] contains photographs of the territory of Lithuania, which were taken by the military intelligence of the air forces of Germany (Luftwaffe) during World War II and which are actually preserved in the US National Archives. On the portal of archives of Lithuanian literature and art "Cultural Archives",[7] people can get acquainted with digitalized documents related to culture. Thus, the above-mentioned new dissemination tools, that have been created in the recent five years, are employed during the educational activities in the archives and to satisfy the consumer needs (update of educational content and the like).

Presently, there are two digitalization competence centres in the archival system. The Centre of Written Documents is in the Office of the Chief Archivist of Lithuania, and the other one – the Centre of Audio-Visual Heritage – is in the Lithuanian Central State Archives. The activities of the two centres are integrated into strategic documents, concerned with digitalization, which is applied nationwide. Recently, both centres of digitalization competencies have been developing information systems within the framework of two projects financed by the EU. During the implementation of these projects, nine brand-new services are to be created. After the EAIS is updated, consumers will be able to get access to the digitalized written documents stored in the state archives by making use of the EAIS tools. The documents of the two EU projects provide for the digital content to be stored in the centralized state "clouds". It is important to mention that four state archives out of nine administer digitalization and have already implemented or are implementing more than one digitalization project. As long as there is demand for further development of the above-mentioned state information systems, the archives will

[3] http://www.e-kinas.lt/en/titulinis [Reviewed 06.03.2020.].
[4] https://iaps-pub.archyvai.lt/en/web/guest/elektronines-paslaugos [Reviewed 06.03.2020.].
[5] http://epartizanai.archyvai.lt/ [Reviewed 06.03.2020.].
[6] https://lcva.maps.arcgis.com/home/index.html [Reviewed 06.03.2020.].
[7] https://archivesofculture.com/ [Reviewed 06.03.2020.].

have to possess the equipment for digitalization and data storage for the management and preservation of digital content.

Focusing on electronic documents prevented the timely evaluation of the change of the role of the state archives in the management of state information resources. Such management with a strong focus on the management of the registers and state information systems excluded the participation of the state archives. This means that the state archives lack the authorization to take over the IS data with the purpose of historical or similar research. It is very hard to change the legal regulation in this aspect, as the managers of the state information (managers of the systems) qualify the preservation of such data as well as their availability for the public from different positions. However, the Office of the Chief Archivist of Lithuania is purposely seeking to create a legal basis when the state archives can take over for permanent preservation the data not only from liquidated systems (when the data from liquidated systems are not transferred to any other systems) but also the data from the functioning information systems with the purpose to use it for historical or another kind of scientific research. The Office and the state archives have already started the data selection procedures of the information systems that are entered into the Register of the state information systems – there are 365 systems of this kind. It is also expected that in the nearest future we will manage not only to adjust the Law on Documents and Archives but to update the EAIS in the appropriate way as well. It is also believed that such data would supplement the documentary heritage with significant information, which is going to ensure the preservation and accessibility of such information.

The archives employ new forms of dissemination of the documentary heritage, such as the website of virtual exhibitions as well as social media. They also cooperate with other memory institutions, educational institutions, and other organizations interested in the heritage. The state archives are becoming more visible, and they are equal partners. Various educational activities implemented by the archives were a clear indication of the fact that the archives are very successful in fostering the documentary heritage and able to apply new forms of communication. The archives have already proved that they are trustworthy partners of Lithuanian and foreign memory institutions. It was the Lithuanian archives that were entrusted by their German Colleagues to preserve the document, evidencing the declaration of independence, which was discovered in the Political Archives of Germany in 2017, for the time when this document was not exhibited to the public.

In Lithuania, the documents, related to Lithuania and preserved by the efforts of the Lithuanian diaspora, are regarded with the growing interest and managed in cooperation with the Lithuanian World Community and other document preservers. We go to particular countries and visit Lithuanian communities there with the purpose to provide methodological assistance to the representatives of the communities. There, the documents are organized and described, also wherever possible, the documents are digitalized and their digital content is transferred to Lithuanian memory institutions for preservation. In 2014, the Office of the Chief Archivist of Lithuania started working consistently with the documentary heritage of the Lithuanian emigration. A new search tool has been created that provides access to the information on the Lithuanian emigration fonds preserved both in Lithuania and abroad. This new tool is aimed at

making the website of the Office of the Chief Archivist of Lithuania www.archyvai.lt[8] the link connecting memory institutions and providing information on the documentary heritage significant to Lithuania, which is preserved in various countries of the world including Lithuanian communities there, or by individuals and other memory institutions.

In general, we must point out that the main functions of the state archives in Lithuania (similar to other countries) did not undergo many changes. However, the content of the archives or the methods applied there varied more while making the efforts to absorb the audio-visual or electronic documents of digital origin and to preserve them. The state archival system seeks to keep pace with the latest developments of modern technologies in order to accumulate the documentary heritage and to increase its relevance. We can only rejoice over an excellent opportunity to draw people's attention to the archives – on 19 October 2021 to commemorated 100th anniversary of archives in the Republic of Lithuania. The Office of the Chief Archivist of Lithuania initiated the year 2021 to be declared the Year of Archives by the resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania.[9]

The aims of the state archival system. We maintain a firm attitude that a state must preserve its documentary heritage with the purpose to meet the needs of the society in the future and substantiating facts and evidence. Therefore, the policymaking, as well as data managing agencies and institutions, have to show concern about the long-term preservation of IS documents in order to meet society needs.

In Lithuania, the problem of preservation of IS documents, Internet websites, and e-mails has not been solved so far. The issues of the preservation of the social media content or preservation of the information, registered by any other modern media tools, are still relevant. Without the existing legal basis for taking over the IS data for preservation and for historical or any other kind of research, a significant part of the state documentary heritage is lost. Lithuanian state archives are authorized to supplement the National Document Fond with documents of enduring value that have been produced by legal bodies. However, there is a lack of legal regulations regarding IS data or other digital content management. As a result, the state archives accumulate only a small part of written documents produced by the private sector and only an insignificant part of the digital content produced by the public sector (electronic documents and audio-visual documents as physical media).

In 2016, the Government of the Republic of Lithuania started the implementation of significant reforms. The functions of the institutions and agencies subordinate to the government of the Republic of Lithuania are being consolidated. At the same time, the document management function is undergoing a reform including the changes in the management of the state information resources and their strategic management. The Government of the Republic of Lithuania initiated the creation of the common document management system, which will be used by more than 500 public institutions. The emphasis is not only on document management but also on record management as well

[8] http://www.archyvai.lt/lt/iseivijos-fondai.html [Reviewed 06.03.2020.].

[9] Nutarimas dėl 2021 metų paskelbimo Archyvų metais, Lietuvos Respublikos Seimas, 2019 m. spalio 10 d. Nr. XIII-2472. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/0ecde790ef5311e99681cd81dcdca52c [Reviewed 06.03.2020.].

as on the need to optimize various processes and procedures. Such decisions pursue several aims: to decrease the use of different tools in the document management area, to reduce the budget allocations for monitoring the document management systems, and to unify the level of maturity of various institutions in document management. The Office of the Chief Archivist of Lithuania makes every effort to ensure that the state archives and their development would find a proper place in the Lithuanian Culture Strategy 2030 prepared by the Ministry of Culture.

The state archives of Lithuania are undergoing multiple changes which aim at:

Repeated use of historical information (documents) and generation of economic profit, i.e., providing access to digital information (data and documents) collections as primary sources for users (both people and companies). This is related to the open access to various digital content (collections of information) stored in the archives.

Storing, preservation, and dissemination of documentary heritage that consists of miscellaneous digital content produced by the public and the private sector.

The state archives seek to become guardians of the documents of miscellaneous digital content, who can ensure free access to this content. Therefore the Office of the Chief Archivist of Lithuania takes an active part in the legislation – they submit their proposals of amendments to the Law on Archives. The Office participates in cross-sectoral activities with the aim to make policymaking institutions understand the problems the archives are facing. It also participates in taking important decisions. Now, the state archives are facing various challenges related to their competencies and facilities. However, their answer to the key question "To be or not to be" is, of course, "To be"...

Daiva Lukšaitė

STARPTAUTISKĀ KONFERENCE "NOSARGĀT VALSTI. TOREIZ UN TAGAD: BALTIJAS VALSTU PRETOŠANĀS PIEREDZE UN UKRAINA"

2022. gada 17. martā Rīgas pilī Latvijas Valsts prezidents rīkoja starptautisku konferenci, kas veltīta Nacionālās pretošanās kustības piemiņas dienai, ko šogad Latvijā atzīmējam pirmo reizi. Konferences mērķi bija izvērtēt Baltijas valstu pretošanās pieredzi un tās starptautisko nozīmi, šo pieredzi skatot kontekstā ar Krievijas karu pret Ukrainu. Konferencē piedalījās liels skaits uzaicināto dalībnieku: ārvalstu diplomātiskā korpusa pārstāvji, Latvijas Satversmes tiesas un tiesību sargājošo institūciju pārstāvji, Saeimas deputāti, vēstures, arhīvu un muzeju speciālisti, ārpolitikas un drošības politikas eksperti.

Konferences pirmajā daļā ar referātiem par Baltijas nacionālās pretošanās jautājumiem uzstājās Latvijas Valsts prezidents Egils Levits, Tartu Universitātes (Igaunija) profesors Lauri Melkso (*Mälksoo*) un Vītauta Dižā Universitātes (Lietuva) profesors

Daiņus Žaļims (*Žalimas*). Prezidents E. Levits referātā "Valsts *de iure* no Latvijas Centrālās padomes memoranda, okupācijas neatzīšanas politikas līdz neatkarības atjaunošanai"[1] pievērsās Latvijas valstiskās pēctecības jautājumiem, uzsverot, ka bez Latvijas nacionālās pretošanās kustības pret totalitārajām varām, valsts idejas nešanas Latvijā un trimdā Rietumos nebūtu iespējama valstiskās neatkarības atgūšana. E. Levits atgādināja, ka 20. gs. vēsture nav beigusies. Krievijas impērija turpina savu asiņaino ceļu, un V. Putina režīms vēlas pasaules kartē un ukraiņu zemē "iecirst Krievijas ietekmes sfēras robežas," atņemot ukraiņiem tiesības pašiem lemt savas valsts nākotni. Prezidents uzsvēra: "Kamēr ukraiņi par savu brīvību maksā ar asinīm, mēs par savējo – tikai ar eiro un dolāriem."

E. Levits atgādināja, ka UNESCO programmas "Pasaules atmiņa" reģistrā no Latvijas ir iekļauts Latvijas Centrālās padomes (LCP) 1944. gada 17. marta memorands, ko bija parakstījuši gandrīz divsimt Latvijas patriotu – Saeimas deputāti, profesori, tiesneši, ģenerāļi un kultūras darbinieki, norādot, ka pēc starptautisko tiesību normām Latvijas Republika tiesiski turpina pastāvēt, pamatojoties uz 1922. gada Satversmi. E. Levita ieskatā, arī bijušā Saeimas priekšsēdētāja Paula Kalniņa 1944. gada 8. septembrī parakstītā Deklarācija par Latvijas valsts atjaunošanu ir atzīstama par konstitucionālu aktu, jo LCP toreiz mēģināja izveidot īstu valdību, bet okupētajā Latvijā tas neizdevās. E. Levits, minot sūtņus Londonā un Vašingtonā Kārli Zariņu (1879–1963), Alfrēdu Bīlmani (1887–1948) un Anatolu Dinbergu (1911–1993), uzsvēra, ka Latvijas valsts nepārtrauktību uzturēja tās diplomātiskais un konsulārais dienests Rietumvalstīs, kas turpināja darbību un visus okupācijas gadus pārstāvēja Latvijas intereses.

Latvijas Valsts prezidents atgādināja, ka 2021. gada augustā Ukrainas prezidents Volodomirs Zelenskis ir izveidojis starptautisko tā saukto Krimas platformu, kuras uzdevums ir pastāvīgi uzturēt Krimas okupācijas un aneksijas jautājumu starptautiskajā dienaskārtībā. Pašlaik platformai ir jau pievienojušās vairāk nekā 40 valstis. E. Levits pauda cerību, ka Krimas platforma nākotnē kļūs par pamatu plašākai Ukrainas platformai, apvienojot valstis, pilsonisko sabiedrību, ukraiņu diasporu, tas palīdzētu atgūt Ukrainas teritoriālo vienotību.

Uzstāšanās noslēgumā Valsts prezidents uzsvēra, ka LCP aizsāktā nacionālā pretošanās kustība nebija veltīga, jo bija saglabāta nācijas valstsgriba un uzturēta prasība pēc valstiskuma atjaunošanas uz nepārtrauktības pamata.

Igaunijas Tartu Universitātes profesors Lauri Melkso savā runā video tiešsaistē norādīja, ka Latvijas un Igaunijas likteņi ir bijuši līdzīgi, sākot vismaz no 13. gadsimta. 20. gs. vēsturē līdzīga bija arī nacionālās pretošanās kustība. Profesors uzsvēra, ka bez neatkarības cīņām un Krievijas tā brīža vājuma Baltijas valstīm nebūtu bijis iespējams iegūt neatkarību un integrēties Rietumu sistēmā. Jāatzīmē, ka L. Melkso ir sarakstījis grāmatu par valsts nepārtrauktību un starptautiskajām tiesībām. Viņš norādīja, ka Krievijas aneksija sākusies nevis 1939. gadā, bet jau Livonijas kara laikā, kad runa bija par nodevu nomaksu. Krievija vairākkārt ir publicējusi atsauces uz senajiem aktiem un hronikām, tā sauktajiem letopisiem, kurā formulētas Krievijas pretenzijas uz teritorijām Baltijā. Zviedru

[1] Ar Valsts prezidenta E. Levita referāta pilnu tekstu, kas publicēts 2022. gada 17. martā, var iepazīties šeit: https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidenta-egila-levita-runa-starptautiskaja-konference-nosargat-valsti-toreiz-un-tagad-baltijas-valstu-nacionala-pretosanas-pieredze-un-ukraina [skatīts 20.03.2022.].

Konferences dalībnieki Rīgas pilī. Referē Latvijas Valsts prezidents Egils Levits.
Gata Rozenfelda foto

profesors Olafs Hermelīns (*Hermelin*; 1658–1709) savulaik norādījis, ka Krievija pati šos senos līgumus ir vairākkārt pārkāpusi. Tas ir jautājums par starptautiskajām tiesībām un uzticēšanos līgumiem. L. Melkso atsaucās uz Semjuela Hantingtona (*Huntington*; 1927–2008) norādi, ka Rietumvalstu civilizācija ir balstīta uz likumiem un ticību likumiem, bet Krievijas (Austrumu) civilizācija – uz meliem. Viņš atgādināja, ka Krievija savu teritoriju ir paplašinājusi karu rezultātā un ka Krievijas retorika, sākot no 1939. gada sarunām par savu kara bāzu izvietošanu Baltijā, ir bijuši vieni vienīgi meli. Analizējot Vladimira Putina runu jeb kara deklarāciju par iebrukumu Ukrainā, L. Melkso identificēja kategorijas, ko V. Putins izmantojis, lai attaisnotu nelikumīgo rīcību un mēģinātu apgalvot, ka no Krievijas puses šie soļi ir "pašaizsardzība", piemēram, "vēsturiskās krievu zemes", "teritorijas atbrīvošanas no fašistiem", "denacifikācija", ka "Krievijas pusē ir patiesība". No starptautisko tiesību viedokļa šie apgalvojumi neiztur nekādu kritiku.

L. Melkso norādīja, ka 2022. gada februārī viņš ir strādājis Stenfordas universitātes Hūvera institūtā, pētot starpkaru gadu Igaunijas ārlietu ministra un vēlākā Igaunijas priekšstāvja Madridē un Parīzē Karla Roberta Pustas (*Pusta*; 1883–1964) arhīva dokumentus – viņa dienesta saraksti ar dažādām institūcijām par Igaunijas valsts kontinuitāti un par padomju okupācijas neatzīšanu, kas liecina par nemitīgu cīņu par Igaunijas neatkarību. Runas noslēgumā L. Melkso uzsvēra, ka pašlaik V. Putina Krievija ignorē iepriekšējās starptautiskās vienošanās par Ukrainas neatkarības atzīšanu, 1994. gada Budapeštas memorandu un 2003. gadā noslēgto robežlīgumu ar Ukrainu un ka baltiešu uzkrāto pieredzi varētu izmantot arī Ukraina cīņā par savas neatkarības aizstāvēšanu.

Lietuvas Vītauta Dižā Universitātes profesors Daiņus Žaļims savā runā video tiešsaistē, atsaucoties uz Eiropas Savienības Tiesas tiesneses Inetas Ziemeles tēzēm par valsts kontinuitātes pīlāriem, norādīja, ka pirmais no tiem ir valsts griba izdzīvot okupācijā un pretoties tai, bet otrais ir valsts nepārtrauktības starptautiskā atzīšana. Viņš pastāstīja, ka 1980. gadā trimdā esošie Latvijas un Lietuvas pārstāvji noslēguši "džentlmeņu vienošanos" par 2 miljonu dolāru aizdošanu Lietuvas pārstāvniecībai, kam tajā brīdī sācis trūkt līdzekļu pārstāvniecību uzturēšanai, un 1996. gadā Lietuva šo parādu Latvijai ir atdevusi. Profesors atzīmēja, ka Lietuvas Konstitucionālā tiesa 2014.–2015. gadā, izvērtējot savu partizānu kustību no starptautisko tiesību viedokļa, atzinusi to par valsts bruņotu pretestību padomju iebrukumam un Lietuvas partizānus pasludinājusi par Lietuvas bruņoto spēku sastāvdaļu. D. Žaļims uzsvēra, ka līdzās 1918. gada 16. februāra Aktam par Lietuvas neatkarību un 1990. gada 11. marta Aktam par Lietuvas neatkarības atjaunošanu Lietuvas valstiskums balstās arī uz 1949. gada 16. februārī pieņemto Deklarācija par Lietuvas cīņu par brīvību, tiem kopumā veidojot Lietuvas konstitucionālo pamatu. Profesors akcentēja, ka 1949. gada 16. februāra Deklarācijā Lietuva bija atzinusi Starptautisko cilvēktiesību deklarāciju un paudusi apņēmību pēc neatkarības atgūšanas atjaunot parlamentāro republiku. D. Žaļims vērsa uzmanību uz nacionālās pretestības kustības precīzas definīcijas nepieciešamību īpaši Ukrainas kara kontekstā, jo Krievija lieto instrumentus, kas glorificē PSRS vēstures faktus, noliedz Baltijas valstu okupāciju un aneksiju, izmanto vecās PSRS ideoloģiskās klišejas – cīņa pret bandītiem, teroristiem, fašistiem. Referāta noslēgumā profesors D. Žaļims izteica cerību, ka pienāks diena, kad no starptautisko tiesību viedokļa tiks nosodīta šāda Krievijas ideoloģija un par pastrādātajiem noziegumiem vainīgajiem nāksies atbildēt starptautiskajā tribunālā.

Konferences otrajā daļā notika diskusija "Kā nosargāt tiesībās balstītu starptautisko kārtību", ko atklāja Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece, daloties pārdomās par notiekošo Ukrainā un mums pašiem šajā situācijā, domājot par tiem pamatiem, kas spētu vienot Latvijas sabiedrību. Par savdabīgiem pretošanās kustības dalībniekiem I. Mūrniece nodēvēja VEF inženierus, kuri padomju okupācijas laikā bija radījuši radioaparātu "Spīdola" ar īsviļņu diapazonu, dodot iespēju cilvēkiem Latvijā klausīties "Amerikas balsi" un "Brīvo Eiropu", lai gūtu objektīvāku izpratni par notiekošo pasaulē.

Konferences turpinājumā sekoja Ukrainas ārkārtējā un pilnvarotā vēstnieka Latvijā Oleksandra Miščenko (*Міщенко*) izvērsts referāts par situāciju Ukrainā. Vēstnieks atzina, ka Ukrainai sniegtais morālais atbalsts un palīdzība ir katastrofāli nepietiekami, pelnīti pārmetot NATO aliansei visas nepieciešamās palīdzības nesniegšanu un dažu Rietumvalstu vēl aizvien saglabātās cerības kaut kādā veidā sadarboties ar Krieviju. Vēstnieks konstatēja, ka ASV un NATO cenšas izvairīties no tieša kara ar Krieviju, bet trešais pasaules karš jau ir sācies. O. Miščenko demonstrēja Ukrainas armijas 72. melno zaporožcu bataljona kareives kara invalīdes Olgas Brendas fotogrāfiju un pastāstīja par ieceri šo bataljonu nosaukt latvieša Kārļa Brožes[2] vārdā. O. Brenda dienēja tajā pašā karaspēka

[2] Kārlis Brože bija latviešu virsnieks. Dzimis 1887. gada 12. novembrī Valmieras apriņķa Burtnieku pagastā. Pirmā pasaules kara laikā dienēja Krievijas armijā, 1916. gadā beidza Orenburgas praporščiku skolu. No 1917. gada cīnījās gan pret Deņikina, gan pret Vācijas karaspēku, no 1918. gada maija līdz decembrim dienēja Ukrainas Tautas Republikas armijā, komandēja Melno zaporožcu kazaku 1. kavalērijas pulku, tā sastāvā piedalījās kaujās par Vozņesensku, Hmeļņicku u. c. Apbalvots ar Ukrainas Tautas Republikas Dzelzs krusta ordeni. Atgriezās Latvijā,

Ukrainas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Latvijā Oleksandrs Miščenko.
Gata Rozenfelda foto

vienībā, kuras vienu no apakšvienībām Ukrainas Tautas Republikas karaspēkā 1918. gadā bija komandējis latvietis K. Brože.

Pēc referātiem notika diskusija, ko vadīja Valsts prezidenta ārpolitikas padomniece Solveiga Silkalna. Tajā piedalījās Saeimas priekšsēdētājas biedre Inese Lībiņa-Egnere, bijušais Nacionālo bruņoto spēku komandieris, atvaļināts ģenerālleitnants, aizsardzības ministra padomnieks militārajos jautājumos Raimonds Graube, Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece Ieva Bērziņa un Rīgas Stradiņa universitātes profesors un Latvijas Ārpolitikas institūta direktors Andris Sprūds.

Diskusijā tika apspriesti gan Latvijas nacionālās pretošanās vēstures jautājumi, gan pašreizējie ģeopolitiskie izaicinājumi un darāmais darbs Eiropas un globālās drošības labā. Pirmais runātājs diskusijā bija atvaļinātais ģenerālleitnants R. Graube, stāstot par bruņotās pretošanās pieredzi Latvijā. R. Graube hronoloģiskā secībā uzsvēra nozīmīgākos

---

no 1921. gada marta dienēja policijā Valmierā, Valkā un Smiltenē. No 1935. gada jūlija līdz 1940. gada jūlijam Rīgas prefektūras 2. iecirkņa priekšnieks. 1940. gada vasarā arestēts. Miris 1942. gada 4. maijā Kazahijas PSR, Ziemeļkazahijas apgabala Petropavlovskas IeTK cietumā nr. 22. Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos atrodas dokumenti par K. Broži, par rezervē atvaļinātā pulkveža-leitnanta dienesta gaitu, ziņas par dienestu policijā un 8. Valmieras aizsargu pulkā, bet Latvijas Valsts arhīva Represēto personu kartotēkā rodamas ziņas par represēšanas un nāves faktu.

faktus Latvijas pretošanās kustības vēsturē, runāja par pašapziņas un gribasspēka stiprināšanu, tā kā to pašlaik dara ukraiņu tauta. Viņš teica, ka karš Ukrainā liek pārskatīt visas demokrātiskās pasaules uzskatus un izpratni par drošību. R. Graube atzīmēja divus zīmīgus notikumus Latvijas vēsturē: Neatkarības karu, kad gada laikā no 200 vīru nelielas vienības Latvijas armija 1920. gada februārī bija palielinājusies līdz 76 000 karavīriem. Kā otru nozīmīgu momentu tautas pašapziņas celšanā viņš minēja 20. gs. 30. gados veikto patriotiskās audzināšanas darbu. Runātāja vērtējumā PSRS organizētais uzbrukums Latvijas robežsargiem Masļenkos 1940. gada 15. jūnijā bija īsta kauja, nevis, kā avotos minēts iepriekš, "Masļenku traģēdija" (traģēdija ir tad, ja nekaro pretī). R. Graube atzīmēja, ka nacionālā pretošanās Latvijā turpinājās arī pēc PSRS un Vācijas kara sākuma 1941. gada jūnijā un tajā bija iesaistīti bijušie karavīri, aizsargi un citi patrioti, minot kureliešus, kas pretojās nacistiskajai okupācijai 1944. gada rudenī, īpaši leitnanta Roberta Rubeņa bataljonu. Kā nacionālo partizānu kustības cīņas piemērus viņš minēja Īles kauju 1948. gada 17. martā, kauju Stompaku purvā 1945. gada 2. martā.

Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece Ieva Bērziņa stāstīja par vairākus gadus atpakaļ – tātad šī informācija jau ir novecojusi – veiktu pētījumu par iedzīvotāju gribu aizstāvēt savu valsti, norādot, ka toreiz 73 % respondentu bijuši gatavi aizstāvēt savu ģimeni, bet par valsts aizstāvēšanu bijis 21 % aptaujāto. Pētniece norādīja, ka citā pētījumā par patriotismu, kas tika veikts jauniešu vidū, bijis redzams, ka jaunieši nodala valsts eksistēšanu no valdības darba un Latvijas skolās uzsāktā patriotiskā audzināšana devusi pirmos rezultātus.

Par to, kā demokrātiskās valstis sadzīvo ar autokrātijām, kas neievēro likumus, diskusijā iesaistījās Saeimas priekšsēdētājas biedre ilggadējā Latvijas delegācijas vadītāja Eiropas Padomes Parlamentārajā asamblejā Inese Lībiņa-Egnere. Viņa norādīja, ka 2022. gada 16. martā pie Eiropas Padomes ēkas, kur plīvo dalībvalstu karogi, tika nolaists Krievijas karogs, kas tur atradies 26 gadus. Viņa uzsvēra, ka Krievija daudzu gadu garumā ar savu rīcību ir pilnībā ignorējusi Eiropas Padomes trīs svarīgākos pīlārus – cilvēktiesības, demokrātiju un likumu varu.

Rīgas Stradiņa universitātes profesors un Latvijas Ārpolitikas institūta direktors Andris Sprūds diskusijā runāja par diplomātiskā dienesta vēsturi Latvijas valstiskuma uzturēšanā, neatkarības izcīnīšanā un atjaunošanā. Viņš atzīmēja, ka Latvijas diplomātija ir balstīta uz fundamentālām vērtībām – valstiskumu, brīvību un tiesiskumu. Kā vienu no Latvijas mērķiem profesors izvirzīja tās kļūšanu par ANO Drošības padomes locekli.

Ainārs Bambals

IN MEMORIAM

AUSMA KALNIŅA (1942–2021)

2021. gada septembra pirmā puse bija vasarīgi silta un saulaina. Šajā patīkamajā, darboties rosinošajā, tomēr epidemioloģiski nedrošajā laikā 10. septembrī mūžībā devās ilggadēja arhīva darbiniece, bijusī Jēkabpils zonālā valsts arhīva direktore Ausma Kalniņa.

Viņas dzīves un darba mūžs saistīts ar Jēkabpili un Jēkabpils zonālo valsts arhīvu. Tas ir darba mūžs, kas veltīts tikai un vienīgi savam arhīvam, savam sirdsdarbam.

Ausma Kalniņa (dzimusi Beite) dzimusi 1942. gada 6. janvārī. Sākotnēji ģimene dzīvojusi Jēkabpils rajona Salas ciema Raudupēs, vēlāk Jēkabpils pilsētā. Skolas gaitas un studijas pavadītas Jēkabpils 1. vidusskolā un vēlāk Latvijas Universitātes Svešvalodu fakultātē (vācu valodas nodaļā).

1964. gadā Latvijas reģionos tika veidotas LPSR Centrālā Valsts Oktobra revolūcijas arhīva filiāles. Tāda 1964. gada 1. aprīlī izveidojās arī Jēkabpilī. Sākotnēji tajā strādāja viena darbiniece (Dzintra Kalēja), bet jau 11. maijā darbu arhīvā uzsāka Ausma Kalniņa, tā aizsākot ilgās darba gaitas. Turpmākajās desmitgadēs piedzīvota gan valsts iekārtas

maiņa, gan reformas visās jomās, arī arhīvu sistēmā, taču arhīva darbs un rūpe par arhīva sistēmas attīstību ir nepārtraukta.

Ausma Kalniņa darbu arhīvu sistēmā uzsāka kā zinātniskā līdzstrādniece, vēlāk strādāja fondu glabātāja amatā, bet no 1988. gada 10. maija bija CVORA Jēkabpils filiāles direktore. Ejot līdzi laikam, kad 1991. gada 1. maijā izveidoja Valsts arhīvu ģenerāldirekciju un CVORA Jēkabpils filiāli pārdēvēja par Jēkabpils zonālo valsts arhīvu, A. Kalniņa sekmīgi vadīja savu kolektīvu cauri visiem pārmaiņu procesiem, sekojot līdzi jauninājumiem. Jēkabpils ZVA ir viens no pirmajiem arhīviem, kas sāka dokumentu popularizēšanas darbu, veidoja pirmās dokumentu izstādes. Darbu šajā jomā Valsts arhīvu ģenerāldirekcija novērtēja 1997. gada janvārī ar pateicību "Par regulāru arhīva dokumentu popularizēšanu un personālsastāva dokumentu sakārtošanu". Esot direktores amatā, A. Kalniņa saņēma arī citus arhīvu sistēmas apbalvojumus par augstvērtīgu darbu – pateicību 2000. gadā, Goda diplomu 2002. gadā, pateicību par ieguldījumu dokumentārā mantojuma saglabāšanā – 2010. gadā.

Ausma Kalniņa Jēkabpils zonālo valsts arhīvu vadīja līdz 2011. gada 31. maijam. Jēkabpils kolektīvs viņai ir pateicīgs par paveikto kopējā darbā, saskarsmē un visiem pilnveidojoties. Ausmas profesionalitāti, ieinteresētību kolektīva darba kvalitātē un attieksmi pret arhīva apmeklētājiem raksturo ne vien sasniegtie rezultatīvie rādītāji, bet arī klientu atsauksmes. Piemēram, citāts no arhīva klientes izteiktās pateicības, kuru viņa nosūtījusi arhīvu sistēmas vadībai: "Ne jau visur un vienmēr iestāžu darbinieki ir tik atsaucīgi. Tāpēc patīkami, ka Jūsu vadītajā iestādē strādā laipna, kompetenta speciāliste – Ausma Kalniņas kundze, kura darbu veic godprātīgi, daudz labestības ziedojot saviem klientiem. Paldies viņai par cilvēcību!"

Darbu arhīvu sistēmā A. Kalniņa beidza 2011. gada 29. jūlijā, dodoties pensijā. Turpmākos atpūtas gadus viņa veltīja saviem hobijiem – dārzkopībai un augļkopībai, daudz laika pavadot ar ģimeni pie dabas.

Gunta Pašuna

JAUNĀKĀ LITERATŪRA

ZINĀTNISKI KOMENTĒTAS AVOTU PUBLIKĀCIJAS

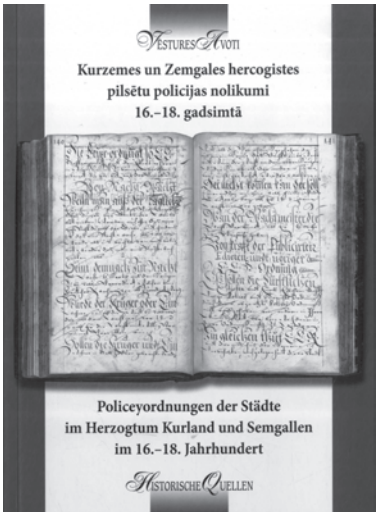

***Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā* / Valdas Kvaskovas zinātniskajā redakcijā = *Policeyordnungen der Städte im Herzogtum Kurland und Semgallen im 16.–18. Jahrhundert* / wissenschaftliche Redaktion von Valda Kvaskova (2021). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs. 366 lpp.: il. (Vēstures avoti, XII)**

ISBN 978-9934-836-09-6

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA) glabājas apjomīgas kolekcijas, kas dokumentē Latvijas pilsētu vēsturi no 13. gs. līdz 1945. gadam. Nesen klajā nācis žurnāla "Latvijas Arhīvi" pielikuma – sērijas "Vēstures avoti" – 12. sējums. Krājums veltīts nozīmīgai pilsētu vēstures dokumentu kopai – Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas jeb kārtības nolikumiem, kas pieejami pētniekiem Latvijas Valsts vēstures arhīvā.

Ar terminu "policija" agrajos jaunajos laikos neapzīmēja institūciju, kam jārūpējas par valsts iekšējo drošību, bet gan valsts pārvaldes, saimnieciskās dzīves un sociālās kārtības noteikumu kompleksu. Policijas nolikumi, kas aptver plašas un heterogēnas tiesību jomas, bija valdnieku vai pilsētu pārvaldes institūciju izdoti likumi, kuru rašanos noteica nepieciešamība pēc dažādu sabiedrības dzīves jomu sakārtošanas absolūtisma valstu tapšanas procesā.

Izdevuma ievadraksts iepazīstina lasītājus ar policijas nolikumu tapšanu vācu zemēs, tālāk pievēršoties šāda veida tiesiskiem dokumentiem Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētās. Līdz mūsu dienām LVVA saglabājies salīdzinoši neliels policijas nolikumu skaits. Lielākoties tie atrodami konkrēto pilsētu dokumentu grāmatās, kā arī dažādos 17. un 18. gadsimta pilsētu tiesību aktu norakstos. Nolikumos, ko reizēm sauca arī par pilsētas statūtiem, apkopotā informācija sniedz plašu ieskatu pilsētu vēsturē.

Ievadrakstā analizēti šo nolikumu rašanās avoti, motīvi, būtība un mērķi hercogistes pilsētu saimnieciskās un sabiedriskās dzīves organizācijā un modernizācijā agro jauno laiku vēstures diskursā. Izsludinot pilsētu policijas nolikumus vai apstiprinot rātes izstrādātos likumus, hercogs, t. i., valsts, pretendēja uz pilsoņu sadzīves, morālās un tikumiskās uzvedības visaptverošu reglamentēšanu un pakļaušanu vienotai disciplīnai visas

sabiedrības interesēs. Šo nolikumu būtība, lietojot vācu vēsturnieka Gerharda Estreiha (*Oestreich*) radīto terminu, bija sabiedrības sociālā disciplinēšana. Šo procesu G. Estreihs saista ar valstiskuma nostiprināšanos un racionālisma idejām un atklāj, ka politiski administratīvās pārmaiņas iespaidoja arī cilvēku garīgi morālo sfēru.

Pie jomas, ko regulēja pilsētu policijas nolikumi, piederēja viss, kas kalpoja "vispārējam labumam", tādēļ liela daļa rātes likumu un policijas nolikumu pantu bija adresēta visu kārtu un sociālo slāņu iedzīvotājiem.

Īpaši svarīgs pilsētas iedzīvotāju vidū bija birģera jeb namnieka statuss. Noteikumi par birģera tiesību iegūšanu ir gandrīz neiztrūkstoša pilsētu policijas nolikumu sastāvdaļa, tāpat arī pilsētu privileģēto kārtu – tirgotāju un amatnieku – tiesības un pienākumi.

Policijas nolikumu pirmie paragrāfi parasti veltīti pilsētu pārvaldei, kas bija rātes un tās amatpersonu rokās. Sīki raksturotas rātskungu, kā arī vadošo pilsētas administrācijas pārstāvju – birģermeistara (vai birģermeistaru), tiesas fogta un pilsētas sekretāra jeb rakstveža – darbības jomas. Vairākos pilsētu policijas nolikumos detalizēti reglamentēts tiesvedības process. Lielākajā daļā nolikumu ir akcentēti priekšraksti attiecībā uz pilsētas saimniecisko dzīvi: tirdzniecību, pareizu svaru un mēru lietošanu, alus brūvēšanu, krogēšanu u. c. Svarīga nozīme pilsētas kopienas dzīvē bija tās nodrošināšana ar kvalitatīvu pārtiku par taisnīgām cenām, tāpēc rātes likumos atrodami īpaši paragrāfi, kas attiecas uz maizes cepšanu un pārdošanu, kā arī uz lopu kaušanu un gaļas tirgošanu.

Lai gan noteikumi par pilsētu amatnieku darbu un sadzīvi formulēti cunftu statūtos jeb šrāgās, tie atrodami arī policijas nolikumos, dažkārt pat nosakot konkrētu samaksu par amatnieku darbu. Vairāku pilsētu statūtos, it īpaši 17. gs., liela uzmanība pievērsta arī civiltiesiskām normām, proti, attiecībā uz dažādu līgumu slēgšanu, darījumiem ar nekustamo īpašumu, mantošanas tiesībām, audžubērnu uzturēšanu u. tml. Hercogistes pilsētās, kuru apbūve bija galvenokārt no koka, gan rātes, gan visu iedzīvotāju uzdevums bija rūpēties par ugunsdrošību; par to atgādina arī lielākā daļa policijas nolikumu.

Īpaši nolikumu panti centās nostiprināt kristīgu dzīvesveidu un sabiedriskās kārtības normas. Bargs sods draudēja ne tikai par kaušanos un uzbrukumiem ar ieročiem, bet arī par lamāšanos, apsaukāšanos un personas goda aizskaršanu. Par ikvienu policijas nolikumu panta pārkāpumu bija noteikts konkrēts sods: naudas sods, cietums, ieslodzījums pie maizes un ūdens, piesiešana pie kauna staba jeb kāķa, bet nevāciem – pēriens vai pat izraidīšana no pilsētas.

Pilsētu policijas nolikumos līdzās saimnieciska, civiltiesiska un ētiska raksturа pantiem atrodami arī īpaši noteikumi, kas reglamentēja dažādu iedzīvotāju kārtu un slāņu apģērbu un ģimenes svētku norisi. Šīs specifiskās normas pazīstamas arī ar nosaukumu "greznības aizliegumi". Parasti tie aprobežojās ar vispārējām frāzēm, uzdodot rātei cīnīties pret pārmērīgu lepnību, izšķērdību un greznību, kā arī ievērot kārtu atšķirības un ētikas normas. Piemēram, Bauskas pilsētas 1635. gada policijas nolikumā rātei uzdots raudzīties, lai ikviens – gan augstas, gan zemas kārtas – tērptos atbilstoši amatam un statusam, lai tiktu izskausta pārmērība ēšanā un dzeršanā, kā arī citi netikumi, tādējādi "kalpojot vispārējam labumam, izskaužot un likvidējot nejēdzības, kas zemi un ļaudis ved postā". Bija arī tādi policijas nolikumi, kuros sīki reglamentēta visu pilsonisko slāņu sadzīve, atļautie un aizliegtie apģērbi, kāzu, kristību un bēru norise (Jelgava, 1606. g.; Ventspils, 1748. g.). Jāsecina, ka galvenā ideja, kas caurauž visu laiku

pilsētu policijas nolikumus, proti, sabiedrības iedalījums kārtās un slāņos, kā arī centieni saglabāt kārtu atšķirības, visspilgtāk atklājas tieši "greznības aizliegumos".

Saskaņā ar avotu publicēšanas principiem hercogistes pilsētu policijas nolikumi publicēti oriģinālā – vācu valodā ar tulkojumu latviešu valodā. Tie kārtoti hronoloģiskā secībā atkarībā no pilsētu tiesību piešķiršanas gada. Ja kādai pilsētai ir vairāki policijas nolikumi, tie secīgi seko cits citam. Izdevumā ir publicēti šādi nolikumi: Kuldīga (1577., 1695. g.), Ventspils (ap 1500., 1694., 1748. g.), Jelgava (1593., 1606. g.), Liepāja (1772. g.), Bauska (1635. g.), Jaunjelgava jeb Frīdrihštate (1647., 1762. g.), Jēkabpils (1730. g.).

Pilsētu policijas nolikumi ir pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības, kas atspoguļo Kurzemes un Zemgales hercogistē valdošās tradīcijas un garu. Salīdzinot šos dažāda laika dokumentus, iespējams gūt priekšstatu par sadzīves kultūras attīstību hercogistes pilsētās.

Astra, Gunārs (2021). *Pēdējais vārds = Final Statement = Das letzte Wort = Dernières paroles = Последнее слово.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 172 lpp.

ISBN 9789984840703

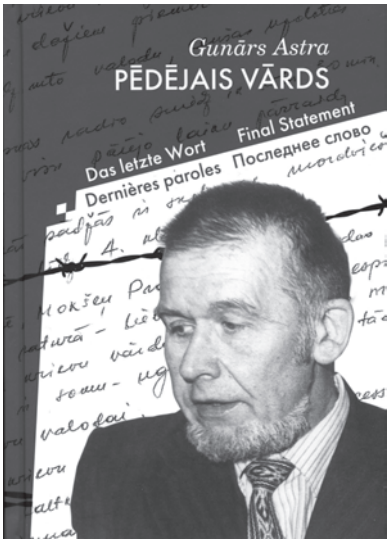

Ginta Apala zinātniskajā redakcijā sadarbībā ar Latvijas Okupācijas muzeju ir laista klajā Gunāra Astras piemiņai veltīta grāmata. To ievada īsa Gunāra Astras biogrāfija un nozīmīga vēstures avota publikācija – Gunāra Astras teiktais pēdējais vārds pēc viņu notiesājošā sprieduma Latvijas PSR Augstākajā tiesā 1983. gada 15. decembrī. Spriedumu pasludināja 19. decembrī, ar kuru G. Astra tika atzīts par sevišķi bīstamu recidīvistu un viņam piespriesti septiņi gadi ieslodzījumā, kā arī pieci gadi izsūtījumā. Grāmata izdota piecās valodās – latviešu, angļu, vācu, franču un krievu. To ilustrē fotogrāfijas no Latvijas Okupācijas muzeja krātuves un no Gunāra Astras brāļa Leona Astras arhīva. Grāmatas idejas autors ir Arnis Šablovskis.

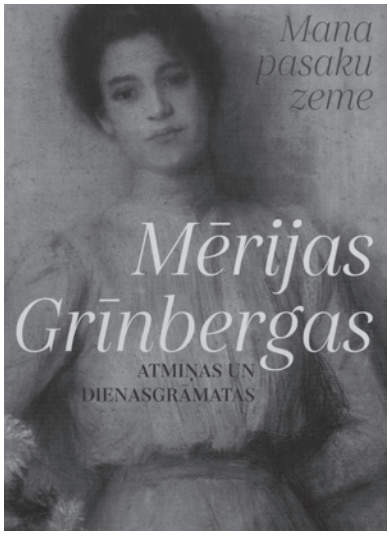

Grīnberga, Mērija (2021). ***Mērijas Grīnbergas atmiņas un dienasgrāmatas: mana pasaku zeme.*** **Rīga: Latvijas Mediji, 621 lpp.**

ISBN 9789934159787

Vēsturnieces Agitas Ančupānes zinātniskajā redakcijā ir izdotas Mērijas Grīnbergas (1881–1973) atmiņas un dienasgrāmatas. Grāmatu ievada A. Ančupānes veidotais Mērijas Grīnbergas īss dzīves apraksts. Mērija Grīnberga dienasgrāmatu sāka rakstīt 1926. gadā. Pēdējais ieraksts datēts ar 1968. gadu. Pierakstītās atmiņas aptver laika posmu no 19. gs. beigām līdz 1965. gadam. Ierakstos savijas sajūtas, ikdienas gaitas, sabiedriskās dzīves notikumi, politisko procesu sekas un Grosvaldu–Grīnbergu dzimtas likteņi. Lasot Mērijas Grīnbergas atmiņas, var iepazīties ar pašas autores interesanto personību, kā arī ar tā laika inteliģences dzīvi. Grāmatā saglabāta autores rakstīšanas maniere papildināt tekstu ar kādu vārdu vai teikumu krievu vai vācu valodā. Grāmatai ir bagātīgs vizuālais materiāls – vairāk nekā 50 fotogrāfiju no Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājuma.

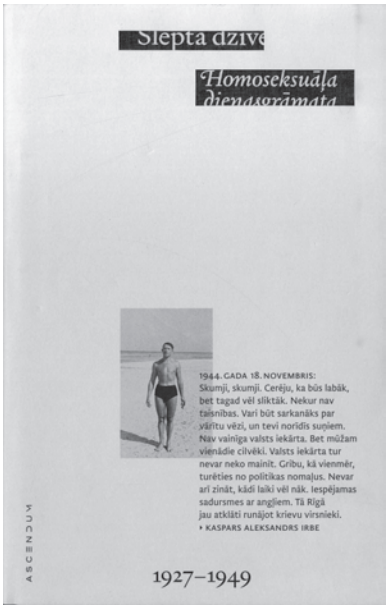

Irbe, Kaspars Aleksandrs (2021). ***Slēptā dzīve*****:** ***homoseksuāļa dienasgrāmata, 1927–1949.*** **Rīga: Ascendum, 532 lpp.**

ISBN 9789934879586

Vēsturnieces Inetas Lipšas zinātniskajā redakcijā klajā nākušas Dubultu iedzīvotāja Kaspara Aleksandra Irbes (1906–1996) dienasgrāmatas, ko viņš sāka rakstīt 1927. gadā un turpināja līdz mūža beigām. Šajā izdevumā ir lasāma dienasgrāmata no 1927. līdz 1949. gadam. Tajā starp priekiem, rūpēm un bailēm var ieraudzīt paša autora "cīņu ar sevi", taču Aleksandrs Irbe neraksta tikai par sevi, bet arī par ikdienišķo un par aizgājušo. Tas lasītājiem dod iespēju ielūkoties padomju režīma ikdienas dzīvē, tādējādi šī dienasgrāmata, kuru autors slēpis visu mūžu, palīdz uzburt vēsturisko kopainu. Izdevumu papildina attēli – fotogrāfijas un pastkartes no Kaspara Aleksandra Irbes arhīva.

Kokneviča, Taiga (sast.) (2021). ***Mēs tiksimies mūžībā: 1941. gada 14. jūnija deportācijas piemiņai.*** **Rīga: Latvijas Mediji, 207 lpp.**

ISBN 9789934159077

Grāmata laista klajā sadarbībā ar Latvijas Okupācijas muzeju, pieminot 1941. gada 14. jūnija deportācijas. Izdevumā apkopoti aculiecinieku – Oļega Viļuma, Haralda Aronieša, Stakļu ģimenes, Villu ģimenes un Rosas Braunas – stāsti par 14. jūnija deportācijām, piedāvājot pēc tautības, izcelsmes, vecuma un profesijas dažādu cilvēku skatījumu uz tā laika traģiskajiem notikumiem.

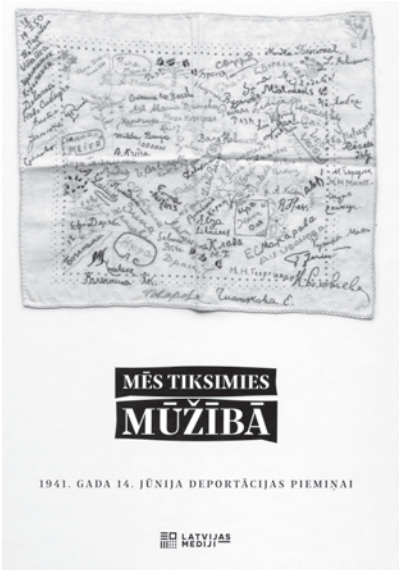

Mēs visi esam gūstekņi: Stalag 347 padomju karagūstekņa dienasgrāmata vēsturnieka Kaspara Stroda redakcijā **(2021). Rīga: Latvijas Mediji, 186 lpp.**

ISBN 9789934159053

Vēsturnieka Kaspara Stroda zinātniskajā redakcijā ir izdota Sarkanās armijas 41. strēlnieku korpusa 177. strēlnieku divīzijas 502. strēlnieku pulka karavīra farmaceita Aleksandra Orehova dienasgrāmata, ko viņš sāka rakstīt 1941. gada 21. jūnijā, atrodoties Ludzas pilsētas nometnē. Jau pēc dažām dienām viņa kara daļa tika iesaistīta karadarbībā. Dienasgrāmatā lasāmas skumjas pēc mājām un tuviniekiem, aprakstīti karavīru dzīves apstākļi un pārtikas trūkums. 1941. gada septembrī vācieši sagūstīja Aleksandru Orehovu, un 7. oktobrī viņš nokļuva karagūstekņu nometnē Stalag 347. Dienasgrāmatas ieraksti turpinās līdz 1943. gada 8. maijam. Izdevumu no krievu valodas tulkojis vēsturnieks Juris Ciganovs.

Neiburgs, Uldis (zin. red.) (2020). ***Viktora Arāja tiesas prāva: žurnālista Kārļa Štamera pierakstos*****. Rīga: Latvijas Mediji, 647 lpp.**

ISBN 9789934158759

Vēsturnieka Ulda Neiburga zinātniskajā redakcijā ir izdoti žurnālista Kārļa Štamera (1921–1994) pieraksti par Viktora Arāja tiesas prāvu. Vācijas Federatīvās Republikas policija Viktoru Arāju arestēja 1975. gada jūlijā Hamburgā. Latviešu trimdas žurnālists Kārlis Štamers piedalījās Viktora Arāja tiesas procesā, kas ilga divarpus gadu, un pierakstīja visu, kas notika tiesas zālē, to skaitā sarunas, ko dzirdēja tiesas sēžu pārtraukumos. 1979. gada 21. decembrī Viktoru Arāju notiesāja ar mūža ieslodzījumu. Grāmatas pirmajā daļā vēsturnieki Uldis Neiburgs, Kārlis Kangeris un Andrievs Ezergailis analizē Viktora Arāja un viņa komandas gaitas Otrā pasaules kara laikā, ieskicējot kopējo vēsturisko ainu latviešu kolaboracionistu darbībā holokaustā.

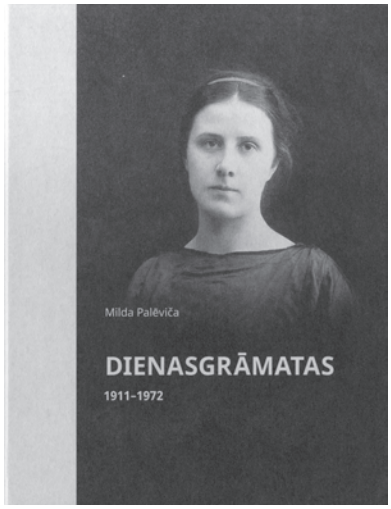

Šuvajevs, Igors, Garkeviča, Maija (sast.) (2021). *Milda Palēviča. Dienasgrāmatas, 1911–1972.* **Rīga: Neputns, 703 lpp.**

ISBN 9789934601224

Filozofa Igora Šuvajeva zinātniskajā redakcijā izdota viņa un Mildas Palēvičas mazmeitas Maijas Garkevičas sastādītā Mildas Palēvičas (1889–1972) dienasgrāmata kopā ar viņas darbu "Estētiskās domas attīstība Latvijā XIX gs. un XX gs. 1. pusē" atsevišķā pielikumā. Apjomīgo izdevumu ievada I. Šuvajeva eseja par M. Palēviču, kam seko viņas autobiogrāfisks apcerējums "Par manu dzimtu" un "Dienasgrāmatas". Izdevumu papildina bibliogrāfija un personu rādītājs. Grāmata ir bagātīgi ilustrēta ar fotogrāfijām. Šo izdevumu no citiem atšķir dienasgrāmatu kā fizisku priekšmetu apraksts, kas lasītāju iebur citā laikā. Tās ir numurētas ar kārtas skaitļiem no II līdz X. Piemēram, par II dienasgrāmatu uzzinām, ka tā ir: "Līniju klade melnos vākos (17 x 20 cm), rakstīts ar melnu un zilu tinti, dažviet [..] ar zīmuli. Pēdējā

ieraksta noslēgums veikts ar zaļu zīmuli. Ieraksti pārsvarā franciski. Sākumlapa daļēji izgriezta. Ar melnu tinti norādīts gads – 1911. Vēlāk ieraksts papildināts (ar zilu tinti): – 1917. X (Manas dziļākās attīstības gadi), kā arī pievienots apzīmējums – II." (83. lpp.).

ZINĀTNISKIE PĒTĪJUMI

Ciganovs, Juris (2020). *Latvijas armijas intendantūras dienesti, 1919–1940.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 202 lpp.

ISBN 9789934887147

Grāmatas pamatā ir autora 2014. gada promocijas darbs "Latvijas armijas intendantūras dienesti (1919–1940)" doktora grāda iegūšanai vēstures nozarē. Juris Ciganovs pēta Latvijas armijas (LA) intendantūras dienestu izveidošanos 1919. gadā, tās pastāvēšanu un attīstību līdz padomju okupācijai 1940. gadā. Raksturojis Latvijas aizsardzības sistēmu un LA periodā no 1919. līdz 1940. gadam, autors detalizētāk analizē LA intendantūras dienestu izveidi un darbību Latvijas Neatkarības kara laikā un pēc tā līdz 1933. gadam. Viņš apskata LA intendantūras dienestu reorganizācijas 1933. gadā un tās darbību pēc reorganizāciju līdz 1939. gadam. Grāmatas pēdējā nodaļā autors vēstī par LA intendantūras dienestu darbību pēc Otrā pasaules kara sākuma līdz tās likvidācijai 1940. gadā.

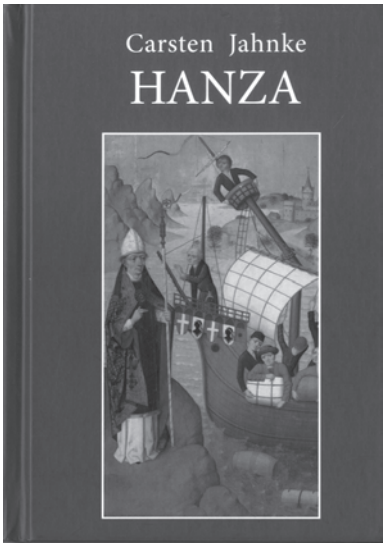

Jānke, Karstens (2021). *Hanza.* Rīga: Mansards, 254 lpp.

ISBN 9789934122552

Viduslaiku vēstures profesors Kopenhāgenas Universitātē (Dānija) Karstens Jānke (*Carsten Jahnke*) ir apkopojis jaunākos pētījumus, kuri informē par mūsdienu vēsturnieku skatījumu uz Hanzas savienības vēsturi un tās nozīmi no pirmsākumiem līdz norietam. Autors ir aplūkojis politiskos un ekonomiskos aspektus visas tās pastāvēšanas laikā, veltot atsevišķas nodaļas tirdzniecības un tirgotāju analīzei un aprakstam. Pēdējā daļā ir ieskicēts Hanzas tradīciju turpinājums pēc tās izjukšanas līdz mūsdienām. Autoram ir izdevies savu Hanzas vēsturi uzrakstīt kompakti un lasītāja uzmanību aizraujoši. Grāmatu no vācu valodas ir tulkojis vēsturnieks Kārlis Zvirgzdiņš, LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva direktors.

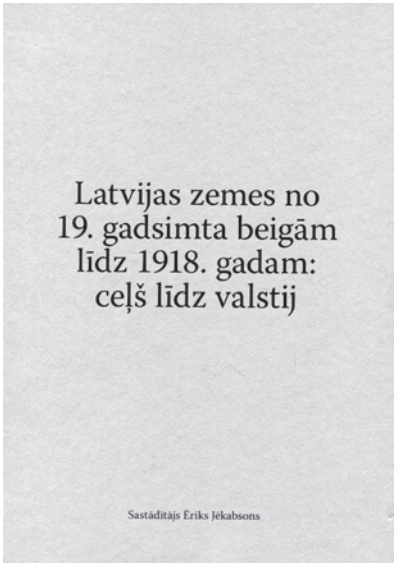

Jēkabsons, Ēriks (sast.) (2020). *Latvijas zemes no 19. gadsimta beigām līdz 1918. gadam: ceļš līdz valstij.* Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 303 lpp.

ISBN 9789984850924; ISSN 9789984850934

Konferenču cikla "Valsts pirms valsts" 5. konferences "Latvijas zemes no 19. gs. beigām līdz 1918. gadam: ceļš līdz valstij" rakstu krājuma mērķis ir aplūkot Latvijas situāciju un tās lomu 20. gs. sākumā. Izdevuma pirmajā daļā vēsturnieki analizē politiskos un sabiedriskos notikumus un procesus, kas risinājušies mūsdienu Latvijas teritorijā 19. un 20. gs. mijā un 20. gs. sākumā. Otrajā daļā apkopots ārzemju vēsturnieku skatījums uz to, kā vēsturiskie procesi attīstījušies 20. gs. sākumā citās Eiropas valstīs, piemēram, Lietuvā, Somijā, Polijā u. c. Tādējādi izdevums piedāvā daudzpusīgu redzējumu plašā ģeopolitiskā kontekstā. Rakstu krājums pieejams arī elektroniskā formātā.

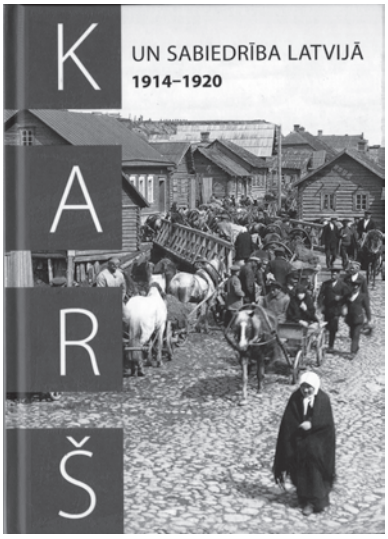

Jēkabsons, Ēriks (zin. red.) (2021). *Karš un sabiedrība Latvijā, 1914–1920.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 447 lpp.

ISBN 9789934186332

Autoru kolektīvā monogrāfija "Karš un sabiedrība Latvijā, 1914–1920" ir pirmais pētījumu apkopojums Latvijas historiogrāfijā, kas analizē Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara ietekmi uz sabiedrību. Grāmatas pirmā daļa aplūko tādas tēmas kā demogrāfija un Latvijas iedzīvotāju sastāva izmaiņas, vairākas nodaļas veltītas kara izraisītajai krīzei – pārtikas deficītam, civilās noziedzības pieaugumam un infekciju slimību izplatībai. Otrajā daļā aplūkota kara ietekme uz atsevišķām sabiedrības grupām, kā, piemēram, dzimšu attiecības, sieviešu politiskā darbība, studentu dzīves apstākļi, ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu attieksme pret notiekošo, tradīciju maiņa.

Jermacāne, Ilze (2021). *Strēlnieku dzīvība sarkanā: latviešu strēlnieki Otrajā pasaules karā.* Rīga: Latvijas Mediji, 397 lpp.

ISBN 9789934158438

Grāmatas pamatā ir 2014. gadā Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē aizstāvētais promocijas darbs "Sarkanās armijas 201. (43. gvardes) latviešu strēlnieku divīzija: sociālpolitiskie procesi, 1941. gada augusts – 1943. gada aprīlis". Vēsturniece Ilze Jermacāne ir detalizēti aprakstījusi Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijas izveidošanu, tās sastāvu, kaujām un politisko audzināšanu. Izpēti viņa ir balstījusi uz tādiem vēstures avotiem kā karavīru dienasgrāmatas, vēstules tuviniekiem un kriminālliet as par karavīru apsūdzēšanu par dažādiem pret padomju valsti vērstiem noziegumiem. Autore atklāj gan strēlnieku ikdienas notikumus, gan kara traģiku. Pētījumu ilustrē karavīru fotogrāfijas un zīmējumi, kas glabājas Latvijas Kara muzeja un Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā.

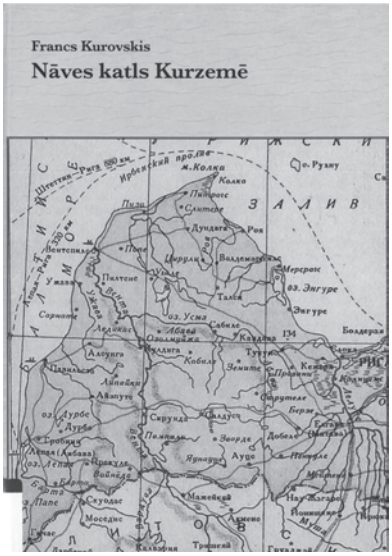

Kurovskis, Francs (2021). *Nāves katls Kurzemē.* Rīga: APP ART, 224 lpp.

ISBN 9789934899614

Vācu vēsturnieks Francs Kurovskis (*Franz Kurowski*) grāmatā (izdota 2007. g. Vācijā) par Kurzemes cietoksni jeb nāves katlu Otrā pasaules kara laikā aplūko ar to saistītās traģiskās lappuses Latvijas un pasaules vēsturē. Apjomīgajā 26 nodaļu pētījumā vēsturnieks detalizēti analizē kaujas Kurzemes cietoksnī no "pirmās līdz pēdējai dienai". Izdevumu no vācu valodas tulkojis Toms Gulbis.

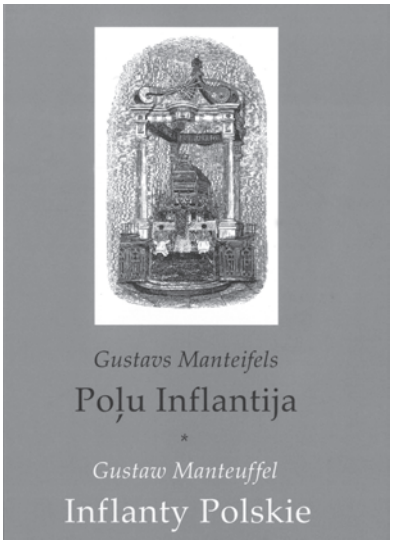

Manteifels, Gustavs (2020). *Poļu Inflantija* = Manteuffel, Gustaw. *Inflanty Polskie*. Rīga: Jumava, 415 lpp.

ISBN 9788366172210

19. gs. pētnieka barona Gustava Manteifela (1832–1916) darbi ir nozīmīgi vēstures avoti mūsdienu vēsturniekiem. Grāmatas ievaddaļā vēsturnieki Kšištofs Zajass, Henrihs Soms un Radoslavs Budziņskis aplūko Gustava Manteifela darba "Poļu Inflantija" (pirmizdevums 1879. g. Poznaņā) nozīmi mūsdienās un ieskicē vēsturisko kontekstu, kurā tas tapis, kā arī piedāvā lasītājiem īsu Gustava Mainteifela biogrāfiju. Avots publicēts paralēli poļu un latviešu valodā. No poļu valodas to tulkojis Rišards Labanovskis.

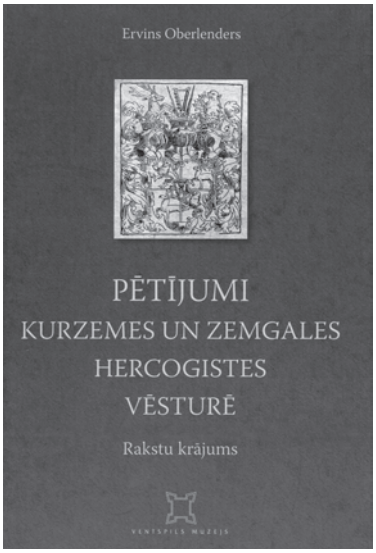

Oberlenders, Ervins (2021). ***Pētījumi Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturē: rakstu krājums.*** **Ventspils: Ventspils muzejs, 179 lpp.**

ISBN 9789934860089

Krājumā apkopoti desmit Maincas Universitātes (Vācija) emeritētā profesora vēsturnieka Ervina Oberlendera raksti, kas veltīti Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturei, hercogistes izveidošanās pirmsākumiem un tās pastāvēšanas politiskajiem un sociālajiem aspektiem. Autors ir analizējis arī hercogistes lomu plašākā politiskā kontekstā Eiropas vēsturē 16.–18. gadsimtā. Viņš vēstī par Krievijas centieniem 18. gs. pakļaut Kurzemes un Zemgales hercogisti, apraksta latviešu attieksmi pret vāciešiem hercogistes laikā, iekļaujot savā vēstījumā interesantus faktus par nākamā Francijas karaļa Luija XVIII uzturēšanos Kurzemē. Šajā izdevumā apkopotie raksti jau ir publicēti atsevišķi dažādos akadēmiskos izdevumos. Krājumu tulkojuši Maija Levāne, Ilgvars Misāns, Indra Petrova un Valda Kvaskova.

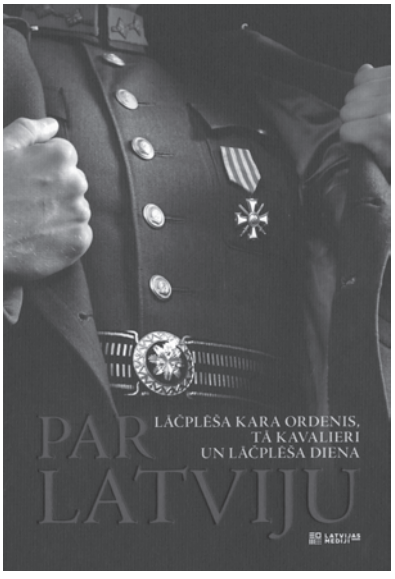

Par Latviju: Lāčplēša Kara ordenis, tā kavalieri un Lāčplēša diena **(2021). Rīga: Latvijas Mediji, 391 lpp.**

ISBN 9789934158636

Par godu Latvijas Neatkarības kara simtgadei, kā arī Lāčplēša Kara ordeņa simtgadei tapusi grāmata par Lāčplēša Kara ordeņa vēsturi. Vēsturnieki Anda Ozoliņa, Laima Kostrica, Arnis Strazdiņš un Mārtiņš Vāveris apraksta Lāčplēša Kara ordeņa izveidošanu, analizē Lāčplēša Kara ordeņa kavalieru biogrāfijas un viņu likteņus, kā arī Lāčplēša dienas svinēšanas tradīciju, pievēršot uzmanību tradīcijas nemainīgajām vērtībām toreiz un tagad un ieskicējot tās mainīgās izpausmes.

Pīgozne, Ieva (2020). *Krāsas un to nozīme baltu 3.–13. gadsimta apģērbā.* Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs, 293 lpp.

ISBN 9789934528408

Grāmatas pamatā ir autores 2016. gada promocijas darbs "Krāsas un to nozīme baltu 3.–13. gadsimta apģērbā mūsdienu Latvijas teritorijā" mākslas zinātņu doktora grāda iegūšanai. Ieva Pīgozne analizē krāsas baltu apģērbā 3.–13. gs., pētot arheoloģiskās, etnogrāfiskās un folkloras liecības, mēģinot viest lasītājā skaidrību par to, kādas krāsas varētu būt bijušas baltu apģērbā un kādā veidā tās ieguva. Grāmatā aplūkota tekstiliju krāsošanas izpēte historiogrāfijā, analizēti krāsaugi, tradicionālās tekstiliju krāsošanas tehnoloģijas un krāsošanas procesi. Autore analizē un interpretē arī krāsu nozīmi, ar apģērbu saistītos mītiskos priekšstatus, par ko vēstī latviešu folklora, kā arī krāsu un to nozīmju attīstību vēlākos gadsimtos.

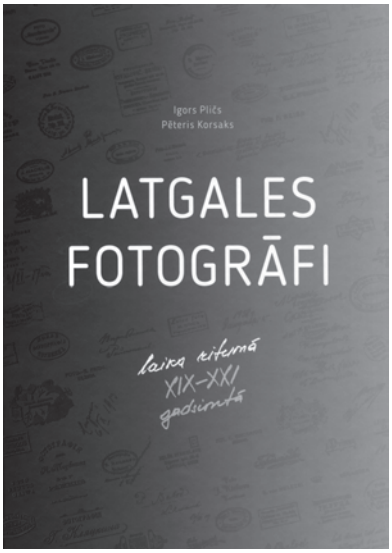

Pličs, Igors, Korsaks, Pēteris (2021). *Latgales fotogrāfi laika ritumā XIX–XXI gs.* Preiļu novads: Latgales fotogrāfu biedrība, 600 lpp.

ISBN 9789934234538

Fotogrāfi un pētnieki Igors Pličs un Pēteris Korsaks klajā laiduši unikālu grāmatu Latvijas historiogrāfijā, kas veltīta Latgales fotogrāfiem. Tajā apkopoti biogrāfiski dati par vairāk nekā 300 Latgales fotogrāfiem un viņu darbību 19.–21. gadsimtā. Izdevuma pirmajā daļā ieskicēta vispārīga fotogrāfijas vēsture un tās attīstība pasaulē, Latvijā un Latgalē, kā arī apkopota informācija par Latgales fotosaloniem, pieejamajiem pakalpojumiem un to cenām. Izdevuma apjomīgākā – otrā daļa ir veltīta Latgales fotogrāfiem. Grāmata ir bagātīgi papildināta ar ilustrācijām, un tajā var aplūkot ap 2000 fotogrāfiju, arī fotogrāfu un fotodarbnīcu zīmogus.

POPULĀRĀ ZINĀTNE

Levāns, Andris, Zanders, Māris (2021). *Aizmirstā Livonija: savējā vai svešā, tumšā vai romantiskā?* Rīga: Aminori, 220 lpp.

ISBN 9789934612060

Šis ir ceturtais izdevums sērijā "Latvijas vēstures mīti un versijas", un tas veltīts Livonijas vēsturei. Grāmatas autori ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes viduslaiku vēstures profesors Andris Levāns un žurnālists Māris Zanders. Kodolīgā un interesantā sarunā viņi apspriež sarežģītus politiskos, sociālos, ekonomiskos un kultūrvēsturiskos procesus Livonijā no 13. līdz 16. gadsimtam. Pieminot daudzus faktus, notikumus un personības, viņu uzmanības centrā ir Livonijas loma un ietekme Eiropas vēstures kontekstā. Autoriem ir izdevies pavērt mūsdienīgāku skatījumu uz Livonijas vēsturi, aicinot lasītājus pārdomāt sabiedrībā dominējošos mītus un stereotipus par šo vēstures periodu.

HRONIKA

2021. GADA JANVĀRIS–DECEMBRIS

3. janvārī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Mikrofotokopēšanas nodaļas arhīvistei Kirai Ozoliņai 10 gadu darba jubileja.

3. janvārī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Mikrofotokopēšanas nodaļas arhīvistei Aldonai Bluķei 10 gadu darba jubileja.

6. janvārī Latvijas Televīzijas dienas ziņās sižets par tematiskajām kolekcijām digitālajā krātuvē "Redzi, dzirdi Latviju!". LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva direktore Dace Bušante stāsta par jaunajām digitālās krātuves iespējām un izveidotajām kolekcijām.

11. janvārī LNA Latvijas Valsts arhīva Dokumentu saglabāšanas nodaļas jaunākajai fondu glabātājai Olgai Pleišei 10 gadu darba jubileja.

11. janvārī LNA Rēzeknes ZVA darbu sāk galvenā fondu glabātāja Anita Daugule.

24. janvārī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu uzskaites un saglabāšanas nodaļas galvenajam arhīvistam Guntim Gailumam 10 gadu darba jubileja.

1. februārī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu pieejamības un izmantošanas nodaļas galvenajai arhīvistei Kristīnei Repelei 30 gadu darba jubileja.

1. februārī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu uzskaites un saglabāšanas nodaļas galvenajai arhīvistei Jeļenai Svobodai 10 gadu darba jubileja.

5. februārī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido aktrises Astrīdas Kairišas atcerei veltītu filmu izlasi, kurā publicē digitalizētās spēlfilmas "Liekam būt", "Motociklu vasara", "Pūt, vējiņi!", "Vakara variants" un "Tauriņdeja".

6. februārī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Anita Trušele piedalās ar prezentāciju par arhīvu un tā digitālo vietni "Redzi, dzirdi Latviju!" Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes informācijas pārvaldības un bibliotēkzinātnes nodaļas "Jauno profesionāļu skolas" nodarbībā "Izlasīt informāciju pirms un pēc 100 gadiem".

11. februārī Latvijas Nacionālais arhīvs, īstenojot ERAF projektu "Kultūras mantojuma satura digitalizācija (2. kārta)", noslēdz iepirkumu par kinodokumentu digitalizāciju un digitālo restaurāciju un paraksta līgumu ar SIA "Studija Lokomotīve" par sešu spēlfilmu ("Tās dullās Paulīnes dēļ", "Cēloņi un sekas", "Šīs bīstamās balkona durvis", "Vakara variants", "Cilvēka dienas", "Ievas paradīzes dārzs"), septiņu dokumentālo filmu ("Ceturtā dimensija", "Raimonds Pauls. Portrets ar mūziku", "Imants Ziedonis. Portrets locījumos", "Jānis Peters un mūsu laiks", "Sergejs Eizenšteins. Priekšvārds", "Sergejs Eizenšteins. Post Scriptum", "Nostāsti") un četru animācijas filmu ("Kabata", "Zelta sietiņš", "Pieci kaķi", "Laimes lācis") atjaunošanu.

12. februārī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Kā neapjukt informācijas okeānā" Valmieras Dizaina mākslas vidusskolas skolēniem.

16. februārī LNA Alūksnes ZVA direktorei Solvitai Jarmicānei 40 gadu darba jubileja.

18. februārī LNA direktora vietniecei Ingūnai Slaidiņai 30 gadu darba jubileja.

18. februārī LNA Rēzeknes ZVA galvenā fondu glabātāja Laila Tihovska sagatavo un vada tiešsaistes izzinošu lekciju "Iepazīt mūsdienu arhīvu!" Rēzeknes tehnikuma izglītības programmu "Viesnīcu pakalpojumi", "Pārtikas produktu tehnoloģija" un "Komerczinības" izglītojamajiem 42 cilvēku sastāvā.

23. februārī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu saglabāšanas nodaļas arhīvistei Rūtai Daniševskai 20 gadu darba jubileja.

1. martā LNA Liepājas ZVA fondu glabātājai Dacei Vītolai 25 gadu darba jubileja.

10. martā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Anita Trušele piedalās Pierīgas reģiona publisko bibliotēku tiešsaistes seminārā ar prezentāciju par arhīvu un tā digitālo vietni "Redzi, dzirdi Latviju!".

11. martā LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Kā neapjukt informācijas okeānā" Valmieras Valsts ģimnāzijas 10. klašu skolēniem.

12. martā LNA Valmieras ZVA rīko virtuālo tiešsaistes ekskursiju Valmieras Valsts ģimnāzijas 10. klašu skolēniem.

12. martā LNA Rēzeknes ZVA galvenajai arhīvistei Katrīnai Abrickai 25 gadu darba jubileja.

16. martā LNA Latvijas Valsts arhīva arhīva eksperte Agnija Lesničenoka uzstājas ar tiešsaistes priekšlasījumu "Trimdas nacionālpolitisko procesu atspoguļojums Latvijas Valsts arhīva dokumentos: BATUN piemērs" Latvijas Universitātes 79. konferencē "Vēsturiskās liecības atmiņas institūciju krājumos".

23. martā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido aktiera Jāņa Paukštello 70. dzimšanas dienai veltītu filmu izlasi, kurā iekļautas digitalizētās spēlfilmas "Aizaugušā grāvī viegli krist" un "Ziemassvētku jampadracis".

1. aprīlī–30. jūnijā LNA Ventspils zonālā valsts arhīva vestibilā apskatāma izstāde "Ventspils aug kopā ar Latviju", kas pa desmitgadēm atspoguļo Ventspils pilsētas saimniecisko, kultūras dzīves attīstību un pilsētvides izmaiņas 20.–21. gadsimtā.

4. aprīlī LNA Izziņu un dokumentu izmantošanas nodaļas vadītājai Ilutai Kristapsonei 10 gadu darba jubileja.

18. aprīlī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Anita Trušele intervijā Latvijas Radio 1 stāsta par digitālajā krātuvē "Redzi, dzirdi Latviju!" izveidoto jauno dokumentu kolekciju "Daugavpils vēsturiskā apbūve".

22. aprīlī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Kā neapjukt informācijas okeānā" Valmieras 5. vidusskolas 10. klases skolēniem.

2. maijā LNA Valmieras ZVA fondu glabātājai Dzintrai Freimanei 10 gadu darba jubileja.

19. maijā Latvijas Nacionālais arhīvs atklāj virtuālo izstādi "BATUN. Par Baltijas tautu brīvību un neatkarību". Izstāde apskatāma: http://www.archiv.org.lv/diaspora/batun.

19. maijā LNA Ventspils ZVA rīko tiešsaistes nodarbību Iecavas vidusskolas 4. klasei "Ģimenes ciltskoka veidošana".

21. maijā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido aktiera un režisora Gunāra Cilinska jubilejas filmu izlasi, kurā iekļautas digitalizētās spēlfilmas "Noktirne", "Vilkaču mantiniece" un "Vilkatis Toms" un restaurētās filmas "Mērnieku laiki", "Agrā rūsa", "Šahs briljantu karalienei" un "Nāves ēnā".

22. maijā notiek žurnāla "Latvijas Arhīvi" sērijas "Vēstures avoti" izdevuma "Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos" 3. daļas tiešsaistes atklāšana un diskusija. Ieraksts pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=KYzEf5KKW48.

23. maijā LNA Latvijas Valsts arhīva arhīva eksperte Agnija Lesničenoka uzstājas ar tiešsaistes priekšlasījumu "Amerikas latviešu apvienībai 70". Ieraksts pieejams Amerikas latviešu apvienības *Facebook* lapā: http://facebook.com/AmericanLatvianAssociation/videos/300535525081468.

10. jūnijā, atzīmējot simtgadi, kopš Svētais Krēsls atzina Latvijas Republiku *de iure* un tika nodibinātas diplomātiskās attiecības, notiek dokumentu krājuma "100 gadi patiesuma un uzticēšanās garā. Diplomātiskās attiecības starp Latvijas Republiku un Svēto Krēslu" atklāšana. Šī izdevuma tapšanā Latvijas Nacionālais arhīvs piedalījās kā sadarbības partneris, un tajā ir iekļauti dokumenti no LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva fondiem.

11. jūnijā LNA Latvijas Valsts arhīvs atklāj virtuālo izstādi "1941. gada 14. jūnijs Latvijas apriņķos" un vada diskusiju "1941. gada 14. jūnija deportāciju atceroties...". Izstāde apskatāma: http://www.archiv.org.lv/1941.

17. jūnijā LNA Latvijas Valsts arhīva arhīva arhīva eksperte Agnija Lesničenoka uzstājas ar tiešsaistes priekšlasījumu "Latviskuma jēdziena ģenēze trimdas latviešu mākslā" Latvijas Mākslas akadēmijas konferencē "Idejas un materiāli: Baltijas un citu reģionu kultūru hibriditātes kontekstā".

21. jūnijā portālā www.filmas.lv norit Līgo svētku tiešsaistes festivāls visā pasaulē. Festivāla filmu programmā iekļauta LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva digitalizētā filma "Vajadzīga soliste", kā arī restaurētās filmas "Maija un Paija" un "Kapteiņa Enriko pulkstenis".

22. jūnijā LNA Valmieras ZVA rīko tematisko saliedēšanās pasākumu "Valmieras ZVA fondos atrasto recepšu gatavošana un degustācija" arhīva kolektīvam.

1. jūlijā LNA Daugavpils ZVA vecākajai ekspertei Olgai Kovaļovai 20 gadu darba jubileja.

1. jūlijā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs programmas "Nodarbinātības pasākumi vasaras brīvlaikā personām, kuras iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs" ietvaros uz mēnesi pieņem darbā četrus skolēnus, kurus iepazīstina ar arhīva uzziņu sistēmu un apmāca fotodokumentu metadatu veidošanā un to ievadē datubāzē "Redzi, dzirdi Latviju!".

5. jūlijā–6. augustā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļā saskaņā ar sadarbības līgumu starp LNA un Rīgas Celtniecības koledžu norisinās 1. līmeņa profesionālās studiju programmas "Restaurācija" 2. kursa studentes Gunas Sarksņas prakse.

13. jūlijā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido aktrises Akvelīnas Līvmanes dzimšanas dienas filmu izlasi, kurā iekļautas digitalizētās spēlfilmas "Nakts bez putniem", "Novēli man lidojumam nelabvēlīgu laiku" un "Dārzs ar spoku".

24. jūlijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde un arhīva eksperte Līga Paušus vada lekciju un praktisko nodarbību "Dokumenti un fotogrāfija. Saglabāšana un restaurācija" Jēkabpils vēstures muzejā.

26. jūlijā–27. augustā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļā saskaņā ar sadarbības līgumu starp LNA un Rīgas Celtniecības koledžu norisinās 1. līmeņa profesionālās studiju programmas "Restaurācija" 2. kursa studentes Janas Palkinas prakse.

2. augustā notiek žurnāla "Latvijas Arhīvi" sērijas "Vēstures avoti" izdevuma dokumentu krājuma "Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā" neformāla atklāšana. Izdevumu – oriģinālā vācu valodā un tulkojumā latviešu valodā – sagatavojusi LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošā pētniece Valda Kvaskova. Latvijas Valsts vēstures arhīva vestibilā apskatāma šim krājumam veltīta izstāde "Pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības 16.–18. gadsimtā".

22. augustā LNA Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas galvenajai arhīvistei Everitai Tammei 10 gadu darba jubileja.

26. augustā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks Gints Zelmenis piedalās Ukrainas Nacionālā atmiņas institūta apaļā galda diskusijā par bijušās Valsts drošības komitejas arhīvu saglabāšanu un pieejamību postpadomju valstīs.

1. septembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Mikrofotokopēšanas nodaļas arhīvistei Guntai Klismetei 50 gadu darba jubileja.

1. septembrī reorganizācijas rezultātā Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļa kļūst par LNA struktūrvienību.

2. septembrī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu pieejamības un izmantošanas nodaļas galvenajai arhīvistei Solvitai Šmīdenbergai 30 gadu darba jubileja.

11. septembrī, sadarbojoties Latvijas vēstniecībai Somijā, kinofestivālam "*Kokkolan Kinojuhlat*" un LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvam, Somijā sākas Baltijas poētiskā dokumentālā kino rudens, kurā pirmizrādi piedzīvo režisora Ulda Brauna digitalizētās dokumentālās filmas "235 miljoni" visgarākā – divu stundu versija "PSRS 1966. gads".

13. septembrī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs atver projektu "Paralēlais kino: kinoamatieru filmas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā". Projekta ietvaros digitālo krātuvi "Redzi, dzirdi Latviju!" papildina jauna tematiskā sadaļa

"Projekts "Paralēlais kino"" ar četrām kolekcijām – "Kinoamatierisms Latvijā", "Hobijs. Kinoamatieru animācijas filmu izlase", "Mijkrēšļa rotaļas. Kinoamatieru spēlfilmu izlase" un "Tā mēs dzīvojam. Kinoamatieru dokumentālo filmu izlase". Projektā Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva darbinieki intervē kinoamatierus un viņu tuviniekus Rīgā, Jelgavā un Daugavpilī, izveidojot 13 video intervijas. Sadarbībā ar žurnālu "Kino Raksti" projekta laikā publicē četrus pētnieciskos rakstus: Inese Strupule "Kinoamatieri Latvijas PSR: vēsture, ideoloģija un kultūra", Ieva Viese-Vigula, Anete Grīnberga "Atverot laika kapsulu. Amatieru animācijas tēlainība un brīvība", Māris Prombergs "Meklējot disidentus amatierfilmās", Lāsma Bērtule "Amatieru spēļu filmas". Projektu atbalsta Valsts kultūrkapitāla fonds.

13. septembrī Latvijas Radio raidījumā "Pēcpusdiena" LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas arhīviste Sanita Grīna stāsta par arhīva projektu "Paralēlais kino: kinoamatieru filmas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā".

15.–16. septembrī LNA Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas vadītāja Inese Kalniņa piedalās 6. BaltHerNet (Baltiešu mantojuma tīkls) konferencē "*No Topic Conference*" ar tiešsaistes priekšlasījumu par Minsteres latviešu centru un tā arhīvu.

16. septembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļas roksrakstu, dokumentu, grāmatu restauratorei Jeļenai Zaifertei 40 gadu jubileja.

16. septembrī LNA Jelgavas ZVA galvenajai fondu glabātājai Ilzei Siliņai 30 gadu darba jubileja.

16. septembrī LNA Jelgavas ZVA galvenajai fondu glabātājai Andai Mežsargai 30 gadu darba jubileja.

16. septembrī notiek LNA izdevuma "Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā" prezentācija Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā. Atklāšanā piedalās LNA direktore Māra Sprūdža un LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas darbinieki.

16. septembrī–4. decembrī Alūksnes muzejā apskatāma dokumentāla izstāde "Alūksnes putnu fermai – 60". Izstādi organizē APF Holding sadarbībā ar LNA Alūksnes ZVA.

19. septembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde un Restaurācijas nodaļas restaurators–eksperts Einārs Sondors pieredzes apmaiņas nolūkos apmeklē Latvijas Nacionālā mākslas muzeja Restaurācijas nodaļu, lai papildinātu zināšanas grafikas darbu izpētē, konservācijā un restaurācijā.

21. septembrī notiek LNA izdevuma "Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā" prezentācija Kuldīgas novada muzejā. Atklāšanā piedalās LNA direktora vietniece Ingūna Slaidiņa un LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas darbinieki.

23. septembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļas rokrakstu, dokumentu, grāmatu restauratorei Aleksandrai Juldaševai 30 gadu darba jubileja.

23. septembrī LNA Valmieras ZVA piedalās portāla historia.lv novadpētnieku mācību cikla ietvaros organizētajā tiešsaistes seminārā–konferencē "Senie ceļi un robežas".

23. septembrī LNA Daugavpils ZVA notiek ekskursija un praktiskā nodarbība Daugavpils Universitātes studentiem kursā "Pēckara Daugavpils".

23. septembrī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido animācijas režisora un producenta Anša Bērziņa atcerei veltītu filmu izlasi, kurā publicē digitalizētās filmas "Skumjš stāsts par Keriju", "Ringlas ceļojums", "Skudriņa Tipa" un "Fantadroms".

25. septembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļas rokrakstu, dokumentu, grāmatu restauratorei Nadeždai Marhertei 30 gadu darba jubileja.

28.–29. septembrī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas arhīviste Sanita Grīna piedalās tiešsaistē ar divām prezentācijām par projektu "Paralēlais kino: kinoamatieru filmas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā" Starptautiskās skaņas un audiovizuālo arhīvu asociācijas (IASA) konferencē "*Closing the gap for a new generation of sound and audiovisual archives*".

30. septembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde un arhīva eksperte Līga Paušus apmeklē 12. Baltijas valstu restauratoru triennāli Viļņā. Inga Šteingolde prezentē departamenta restauratores–ekspertes Ievas Cesbergas un rokrakstu, dokumentu un grāmatu restauratores Ārijas Ubarstes referātu "20. gs. sākuma personas dokumentu restaurācija". Prezentācijas vizuālajā materiālā aplūkojami Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļas darbinieku restaurētie personu dokumenti un izstrādātās darbu restaurācijas metodikas principi. Prezentāciju sagatavojusi Līga Paušus.

30. septembrī notiek LNA izdevuma "Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.–18. gadsimtā" prezentācija Bauskas pils muzejā. Atklāšanā piedalās LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva direktors Kārlis Zvirgzdiņš un LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas darbinieki.

30. septembrī Ludzas pilsētas vidusskolā eksponē LNA Rēzeknes ZVA darbinieku veidotu ceļojošu izstādi "Ludzas pilsētas vidusskolai – 100". Izstādes autore LNA Rēzeknes ZVA galvenā fondu glabātāja Laila Tihovska, izstādes noformētājs fondu glabātājs Gunārs Skarbinīks.

4. oktobrī Latvijas Radio kultūras ziņās LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas arhīviste Sanita Grīna stāsta par arhīva projektu "Paralēlais kino: kinoamatieru filmas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā".

4. oktobrī par žurnāla "Latvijas Arhīvi" jauno atbildīgo redaktori kļūst *Dr. hist.* Ineta Lipša.

5.–11. oktobrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamentā notiek mācību ekskursija Rīgas Celtniecības koledžas 1. līmeņa profesionālās studiju programmas "Restaurācija" 1. kursa studentiem.

7. oktobrī LNA Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas vadītāja Inese Kalniņa un LNA Latvijas Valsts arhīva arhīva eksperte Agnija Lesničenoka piedalās video filmēšanā un vebinārā projekta "Latviešu arhīvi pasaulē" ietvaros Pasaules brīvo latviešu apvienības *Facebook* lapā "Materiālu vākšana un sistematizēšana".

17. oktobrī LNA Rēzeknes ZVA vecākajai ekspertei Venerandai Lipenītei 45 gadu darba jubileja.

27. oktobrī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Anita Trušele vada tiešsaistes lekciju ar prezentāciju par arhīvu un tā digitālo vietni "Redzi, dzirdi Latviju!" Latvijas Kultūras akadēmijas doktorantūras studentiem.

29. oktobrī LNA Jelgavas ZVA vecākajai ekspertei Edītei Ilgavīzei 20 gadu darba jubileja.

4. novembrī LNA Arhīvu inspekcijas vecākajai inspektorei Inesei Burdai 30 gadu darba jubileja.

7. novembrī LNA Institūciju dokumentu un arhīvu pārvaldības departamenta vecākajai ekspertei Evijai Baranovai 10 gadu darba jubileja.

11.–13. novembrī, sadarbojoties Latvijas vēstniecībai Somijā, Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvam un Somijas Nacionālajam audiovizuālajam institūtam KAVI Helsinkos, kinoteātrī "Regīna" izrāda Baltijas poētiskā dokumentālā kino programmu, kurā iekļautas dokumentālās filmas "Sākums", "Celtne", "Kuldīgas freskas", "Vecāks par 10 minūtēm", "Krasts", "Lomi", "Zemes atmiņa" un "PSRS 1966. gads" (režisora Ulda Brauna filmas "235 miljoni" visgarākā – autora versija).

13. novembrī LNA Valmieras ZVA piedalās Valmieras muzeja organizētajā tiešsaistes konferencē "Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi VII".

20. novembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļas rokrakstu, dokumentu, grāmatu restauratorei Tatjanai Jaunzemei 30 gadu darba jubileja.

22. novembrī–17. decembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļā saskaņā ar sadarbības līgumu starp LNA un Rīgas Celtniecības koledžu norisinās 1. līmeņa profesionālās studiju programmas "Restaurācija" 2. kursa studentes Ievas Jakubovskas prakse.

29.–30. novembrī notiek Eiropas arhīvu saglabāšanas speciālistu tiešsaistes seminārs, kurā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta arhīva eksperte Līga Paušus prezentē referātu "Personu dokumentu restaurācijas piemēri" un Restaurācijas nodaļas restaurators–eksperts Einārs Sondors prezentē referātu "Želana sveķu izmantošanas piemēri dokumentu restaurācijā".

1. decembrī LNA administrācija pieņem lēmumu reorganizēt tā struktūrvienības – Jelgavas un Tukuma zonālos valsts arhīvus un 2022. gada 1. janvārī izveidot LNA Zemgales reģionālo arhīvu.

2. decembrī LNA Latvijas Valsts arhīva Izziņu nodaļas vadītājai Inesei Mikelānei 30 gadu darba jubileja.

2. decembrī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas galvenā arhīviste Jana Česnokova vada tiešsaistes prezentāciju par arhīvu un tā digitālo vietni "Redzi, dzirdi Latviju!" starptautiskajā konferencē "*EUscreen Network Event 2021 – In Full Colour*".

3. decembrī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Ciltskoki. Asinsradinieku karte" Valmieras Dizaina mākslas vidusskolas 1. kursa skolēniem.

7. decembrī LNA Valmieras ZVA piedalās Valmieras muzeja organizētajā tiešsaistes lekcijā un diskusijā "Valmieras degšana 1944".

8. decembrī Latvijas Televīzijas kultūras ziņās demonstrē sižetu "Padomju Latvijas "paralēlais kino"", kurā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas arhīviste Sanita Grīna stāsta par projektu "Paralēlais kino: kinoamatieru filmas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā".

8. decembrī Latvijas Kultūras akadēmijas Nacionālās filmu skolas kinozālē Rīgā, Elijas ielā 17, notiek Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva projekta "Paralēlais kino: kinoamatieru filmas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā" noslēguma pasākums un diskusija par kinoamatieru kustības vietu Latvijas kino vēsturē. Pasākumu straumē tiešsaistē LNA sociālajos tīklos. Tajā demonstrē 10 spilgtu un neparastu kinoamatieru veidotu dokumentālo, animācijas un spēles īsfilmu izlasi. Diskusijā piedalās producents Uldis Cekulis, režisors Dainis Kļava, producents Bruno Aščuks, kino kolektīva "*Baltic Analog Lab*" dalībniece Lāsma Bērtule, animācijas pētniece Ieva Viese-Vigula un Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva arhīviste Sanita Grīna, to vada žurnāla "Kino Raksti" galvenā redaktore Kristīne Matīsa.

13. decembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas darbiniekiem notiek mācību seminārs par datņu kvalitātes pārbaudes metodēm un digitalizācijas pasūtījumu izpildes gaitu. Semināru vada Digitalizācijas nodaļas vadītājs Sandis Zaķis un arhīva eksperte Līva Leitlande.

15. decembrī LNA Daugavpils ZVA arhīva eksperte Indra Skrinda tiešsaistē lasa lekciju "Ciltskoki" Vaboles vidusskolas 5. un 6. klašu audzēkņiem.

15. decembrī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Ciltskoki. Asinsradinieku karte" Valmieras Dizaina mākslas vidusskolas skolēniem.

16. decembrī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamentā notiek mācību ekskursija Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes bakalaura studiju programmas "Informācijas pārvaldība" 2. kursa studentiem.

17. decembrī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Ciltskoki. Asinsradinieku karte" Valmieras Dizaina mākslas vidusskolas 2. kursa skolēniem.

29. decembrī notiek virtuālās izstādes "Latvijas Valsts arhīvam 60" atklāšana. Izstāde apskatāma: http://www.archiv.org.lv/lva60.

AUTORI

Ainārs Bambals – *Dr. hist.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas arhīva eksperts

Anita Čerpinska – *Dr. hist.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadītāja

Dzintars Ērglis – *Dr. hist.,* LU Latvijas vēstures institūta pētnieks

Dmitrijs Jacevičs – Baltkrievijas Nacionālā vēstures arhīva direktors

Valda Kvaskova – LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošā pētniece

Daiva Lukšaite – Lietuvas Galvenā arhivāra biroja Dokumentu un arhīvu pārvaldības un izmantošanas nodaļas vadītāja

Anete Mežmača – *Mg. archaeol.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas pētniece

Gunta Pašuna – LNA Jēkabpils zonālā valsts arhīva direktore

Oskars Pavlovičs – *Bc. hist.*

Ina Stāmere – LNA Latvijas Valsts arhīva Izziņu nodaļas vecākā eksperte

Jānis Šiliņš – *Dr. hist*., LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks

Jānis Viļums – *Mg. hist.*

Gints Zelmenis – *Dr. hist.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks

Arturs Žvinklis – *Dr. hist.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas arhīva eksperts

Redakcijas adrese
Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Slokas iela 16, Rīga, LV 1048
Tālr.: (+371) 29627830,
e-pasts: latvijas.arhivi@arhivi.gov.lv, http://www.latvijasarhivi.lv
Iespiests un iesiets
SIA "Jelgavas tipogrāfija"